

לא תנותק עוד השרשרת

סיפור חייהם של רבקה וטימואל כספי (ליזר)

כתיבה והבאה לדפוס: סמדר ויצמן

smadar@my-story.co.il

<http://my-story.co.il>

טלפון: 04-9880488

טלפון נייד: 050-6596019

עריכה ועימוד: זבולון ויצמן

טלפון נייד: 050-5789189

עיצוב כריכה: טלי הלוי - מעצבת גרפית

talihalevy@gmail.com

טל" נייד: 050-6561502

נדפס בישראל, תשפ"א - 2020

כל הזכויות שמורות לרבקה ולשמואל כספי ©
אין לשכפל, להעתיק, לצלם, לתרגם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט, בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, כל חלק שהוא
מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת בכתב.

הספר ראה אור בסיוע:

הקן לתמיכה בספרי זיכרונות של
ניצולי שואה

THE AZRIELI FOUNDATION

Claims Conference

The Conference on Jewish Material Claims Against Germany

ישיבת התביעות

התכנים, הנתונים והעריכה הם על אחריות המחבר/ת

מוקדש באהבה
לילדינו, נכדינו ונינינו

תוכן

חלק ראשון - שמואל

9	משפחת אבי - משפחת ליזר	1
25	שבתות וחגים בביתנו	2
31	חשרת סופה - מלחמה ושואה	3
44	אחרי המלחמה - תנועת השומר הצעיר	4
50	בדרך לארץ ישראל	5
57	מחנה מעצר בקפריסין	6
63	בארץ - מלחמת העצמאות	7

חלק שני - רבקה

78	שורשים משפחתיים	8
88	לידתי וילדותי	9
95	לימודים - גן ובית ספר	10
100	שבתות וחגים בבית הוריי	11
105	ייסורי מלחמה	12
119	תנועת השומר הצעיר	13
123	בדרך לארץ	14
135	קפריסין - מאחורי גדרות	15
140	בארץ	16
153	עלי קאסם	17

חלק שלישי - רבקה ושמואל

159	התיישבות בקיבוץ מגן	18
174	לבבתיני אחותי כלה, לבבתיני	19
177	שבתות וחגים במגן	20
181	סמדר - הולדת בתנו הבכורה	21
187	מגדל אשקלון - זיקים - כפר ורבורג - שעריים -	22
	מגדל אשקלון - ניר בנים	
206	שכונת אושיות ברחובות	23
219	שבתות וחגים במשפחתנו	24
226	עיסוקים נוספים ומעבר לכפר סבא	25
233	התנדבות בעמותת "יש"	26
243	שירות מילואים - המלחמות שלי	27
260	ילדים, נכדים ונינים	28
277	אחים ואחיות	29
288	סע וטייל	30
296	הוריה של רבקה - מעלייתם ועד מותם	31

לא תנותק עוד השרשרת

סיפור חייהם של רבקה ושמואל כספי (ליזר)

אין בעולם ארץ אשר היהודי יכול לטעום
בה טעם ארץ מולדת, מלבד ארץ ישראל

א.ד. גורדון

חלק ראשון
שמואל

1

משפחת אבי - משפחת ליזר

הלימודים בחדר החלו. המלמד, בעל הזקן הלבן והארוך, ישב על כסאו ואנחנו הזאטוטים הקטנים מולו, מקשיבים להסבריו על סיפורי יוסף ואחיו. ספר התורה היחיד שהיה מונח על השולחן, אילץ חלק מאיתנו לקרוא בו בצורה הפוכה. אמנם דמותו של הנער יוסף בן יעקב אבינו, חלומותיו ויחסיו עם אחיו, יש בהם כדי לעורר עניין, אבל יש לשער שאצל רובנו נדדו המחשבות הרחק משם אל הנעשה בחוץ, ואין ספק שהשתוקקנו כבר להפסקה שבוששה להגיע, והזמן נראה כעומד מלכת. "הפסקה", הודיע המלמד, ובטרם סיים את המילה כבר פרחנו מהחדר ואפילו צל לא הותרנו אחרינו. אולם, בהפסקה, כאשר העפתי מבט פנימה אל החדר, עלה רעיון במוחי הרווי יצירתיות למעשי קונדס. משהבחנתי במלמד שנותר יושב בכיסאו, עיניו עצומות ותנומה ירדה עליו, משכתי בשרוולו של חברי הטוב שאף הוא נקרא שמואל והמתקתי סוד אתו. נגשנו מיד לביצוע המזימה. מצאנו קמח ומים במטבחון הקטן שלידי החדר, ערבבנו ובדקנו - העיסה הייתה דביקה דיה. בצעדים זהירים ובדממה ניגשנו אל מקום מושבו של המלמד, שזקנו הלבן הגיע עד לשולחן, וידאנו שענינו עדיין עצומות, שלחנו אצבע אל הדבק ואיחדנו בין הזקן לשולחן.

ההפסקה הסתיימה. הקיץ המלמד מנמנומו ולא יכול היה להרים את

ראשו השמוט מטה, כי זקנו מודבק היה לשולחן. כדי עמל טרח לנתק את הזקן, הישיר אלינו את מבטו, ובזעם רב החל לברר מי מאיתנו שיטה בו. החקירה הובילה אל האשמים, והשמועה על מעללי הגיעה לאוזניהם של הוריי, כמובן מפיהו של המלמד. אין צורך לפרט את תגובתו הזועמת של אבא שהטעים את ישבני מנחת זרועו.

לעתים קרובות הלימודים בחיידר הטילו עליי שיממון. דבריו של המלמד לא תמיד היו ברורים, האותיות בשפה המוזרה שנקראת עברית, נדמו לי כסינית. דמיוני הוליך אותי אל רחובותיה של העיר, מתבונן ונהנה למראה הדמויות החולפות, המכוניות המעטות, הסוסים הדוהרים, החנויות, ובעיקר - מראות השוק.

כדי להיות בטוח שאני אכן לומד היה אבא שואל אותי: "מה היא פרשת השבוע, שמיל?"

העיר יאש הייתה ידועה בקהילה היהודית הגדולה והמפוארת מזה דורות רבים. הייתה זו עיר רבת תושבים, רחובותיה הומים בני אדם, בנייניה הציבוריים מעוררי התפעלות. מרשימים ביותר היו ארמונו המפואר של מושל המחוז, שהפך ברבות הימים להיכל תרבות, וסביבו צמחייה מטופחת, בניין האוניברסיטה, שהיא הראשונה שהוקמה ברומניה, מולה פארק גדול רחב ידיים המצטיין בצמחייה ענפה. אנדרטאות מפוזרות בכיכרות, ופארקים נוספים סביבה שמשווים לעיר מראה מושך עין.

התיאטרון הלאומי ביאש

זכור לי רחוב פְּקוֹרְרוֹ הארוך ורחב הידיים, ממנו הסתעפו רחובות אחרים שהובילו גם לרחובנו הקצר, בו מספר מועט של בתים צמודי קרקע מוקפים בחצרות. ברחוב סטינְדְּרֹולֵי התגוררה משפחתנו, וכל הבתים בו היו בבעלות משפחת ליזר, משפחתי.

רחוב סטינְדְּרֹולֵי, כפי שהוא נראה היום

בפקוררו התגוררו יהודים רבים אך גם ברובע פֹּדוֹ רוֹשׁוֹ (הגשר האדום), שרוב יושביו היהודים היו עניים.

היו פעמים שרגליי הובילו אל השוק, בו התרוצצתי בין הדוכנים, שסחורה רבה נערמה עליהם, ובין העגלות הרתומות לסוסים שחנו בפאתי השוק. הטיתי אוזן למיקוח שבין הסוחרים לקונים, הרחתי את שלל ריחות השוק המסחררים, והתבוננתי על הסחורה המונחת על הדוכנים, מפתה למראה ובשלל צבעים.

"אדון ליזר האם ידוע לך שסמי (שמואל) לא הגיע מזה כמה ימים לחיידר?" שאל המלמד את אבא. אולי חשב שחלילה חליתי, או דבר מה רע אחר מנע ממני מלהגיע.

אבא נד בראשו בשלילה. לתומו סבר שאני הולך בבוקר ללמוד. שערו בנפשכם מה רב היה זעמו, כאשר שמע מפי היכן ביליתי. הייתי "תכשיט" (במלעיל, ביטוי ביידיש לשובב) לא קטן.

סבתא חיה (חייקה) וסבא שלום ליזר

סבתי וסבי, הורי אבי, היו שניהם בני קהילת יאסי (יאש) ברומניה. את נסיבות פגישתם והיכרותם אני יודע. כדרך הימים ההם סביר להניח שהיה זה שידוך. אין ספק שהסבא אהב את האישה שהכול היללו את יופייה. גם בזקנתה עדיין נָפְרוּ בה עקבות היופי שלא נעלם. סבי היה סנדלר. הוא וסבתי עם 13 ילדיהם התגוררו ברחוב פקוררו. הפרנסה הייתה מצויה אך בקושי.

סבא שלום וסבתא חיה

חיה, סבתי, שהתאלמנה כבר ברומניה, זכתה לחיות עוד מספר שנים בארץ. היא התגוררה בחיפה בבית בתה ססיל עד סוף ימיה. לעתים ביקרה אותנו בקיבוץ ואהבה מאוד את סמדר התינוקת. סבתא חיה זכורה לנו כאשה חביבה ונעימת הליכות.

רבקה: חיבבתי אותה מאוד. היא הייתה אישה נחמדה, נעימה, בעלת אופי אצילי ולבבית, מלאת חיים ואופטימית. הייתה מגיעה לבקר אותנו ונהנתה להתארח ולאכול עם החברים בחדר האוכל. את הלֶבֶן שהביאו

בכדים, הייתה אוכלת בהנאה. "סמתנה א זוי גיט" (שמנת כל כך טובה) הייתה אומרת בשפת היידיש בה דיברה. אבל הלבן היה טעים פחות וגם לא איכותי כמו השמנת, אותה לא זכינו לאכול. סבתא הגיעה אלינו באוטובוסים, שנסיעתם הייתה איטית, בדרכים שלעתים קרובות היו משובשות, ובחלוף שעות מסע רבות. אך עובדה זו לא הרתיעה אותה ולא מנעה ממנה להגיע אלינו, למרות גילה המתקדם.

ססיל (דודתי): התכווננו לחתונה במשפחה. הבגדים הונחו מוכנים על השידה וגם הנעליים, ולאחר שאמא לבשה את השמלה שתפרתי לה, היא נראתה בה כנסיכה. למרות היותה מבוגרת עדיין ניכרו בה תווי פניה היפים. כבצעירותה, היא הייתה זקנה יפה. גם בגילה המכובד עדיין מלאת חיים ואנרגטית ולא סבלה מכל מחלה.

חזרנו הביתה ובלבנו שמחה, נהנינו הנאה רבה למראה הזוג שנישא וגם למפגש עם בני המשפחה. לא שערנו שעד מהרה השמחה תהפוך לאבל...

ברקו, בעלי, החנה את המכונית בה נסענו. "אמא, חכי אעזור לך לרדת", בקשתי. היא התעלמה מבקשתי, יצאה בכוחות עצמה, אך מפאת האפלה לא הבחינה בנעשה סביבה, נפלה ושררה את מפרקתה. הנפילה הזאת לא הותירה לה כל סיכוי. בת 92 הייתה במותה.

שמואל: האבל והצער היו רבים. ימים רבים התאבלנו ולא יכולנו להשלים עם לכתה. היא הייתה לנו הדמות הקרובה ביותר, לאחר שהתייתמנו משני הורינו. דמותה חקוקה על לוח לבנו ואנו זוכרים אותה באהבה. סבא הוריש את מראהו לצאצאיו ביניהם ססיל, ביאנקה (בלימה) אחותי וגם בפני ניכר דמיון לסבי.

מתוך 13 ילדיהם של סבתי וסבי ידועים לי גדליה הבכור, שהתגייס ושירת בצבא הרומני, בזמן מלחמת העולם הראשונה, ונעלם בלי להשאיר עקבות וגורלו לא נודע. יש לשער שנהרג במלחמה. איש לא טרח להודיע למשפחה על גורלו. וכן, ברוך (בוירך) אברהם, משה, **דוד** - **אבא שלי**, שהוסיפו לו את השם "חיים", כי בשלב כלשהו בחייו הוא נפגע באחת מעיניו, ולפי המסורת המשפחתית שמקורה באמונות עממיות שונות, מישהו נתן בו עין רעה. הייתה אמונה שאם מוסיפים

שם משנים את גורלו ומזלו של האדם, ומסירים את הקללה הרובצת עליו. וכן הילדים ברמן, ג'ילדה ומִיִּי. הירש, ליזר (שנקרא בארה"ב לוואיס) וצ'יריל שהיגרו לארה"ב.

הירש וליזר היו רפדים במקצועם. בבואם לאמריקה, פתחו מרפדיה גדולה, שם נודעו כאנשי עמל חרוצים וצלחה המלאכה בידיהם. סבתי וסבי נסעו בעקבותיהם לביקור בארה"ב. האחרונה בילדים הייתה ססיל (צ'יפרה). אלה ילדי סבא וסבתא הידועים לי.

ססיל: צ'יריל נישאה ברומניה ובעלה שאף להגיע לארצות הברית. בניגוד אליו היא לא התלהבה מהרעיון, אבל הצטרפה ונסעה אתו.

בבית הקברות הישן (סמיר) בחיפה

אברהם נשא לאשה את סופיה (סופיקה), ולהם נולדו: שלום, רבקה (רלי) ודן. הם עלו לארץ בשנות החמישים והתגוררו עד יום מותם בחיפה. אברהם (אברם) היה בעל מפעל לעורות ונחשב לבעל אמצעים. משה נישא לחוה ולהם נולדו: רוחלה (רחל) וחונה-צירל. גם הם עלו ארצה וכאן נפטרו. משה פרנס את משפחתו בדוחק ממלאכת הסנדלרות, ממש כאביו. רוחל'ה, בתו, בלתה שעות ארוכות בביתנו. אצל הוריי זכתה, בילדותה, ליהנות מארוחות טובות ותפנוקים שהורעפו עליה. ססיל נישאה לברקו (דב) ולהם נולדו: שלום (שולי) והדסה. הם עלו ארצה והתגוררו בחיפה. אחר פטירתו של ברקו עברה ססיל, לגור בקריית ביאליק סמוך לילדיה. לאחרונה נפטרה - מאי 2020. ג'ילדה ובעלה היו חשוכי ילדים. מתיי נותר ביאסי ונישא לאשה שאינה יהודייה, ואין לנו קשר אתו ועם משפחתו.

משפחתה של אמא

רבקה לבית שמילוביץ' נולדה ביאסי לאמה בלימה (ביאנקה). איני יודע את שם הסבא. אמא נפטרה בהיותי ילד, ובכלל איני זוכר פרטים רבים על הוריי. אומרים שרבקה אשתי דומה לאמי. יתכן שמשוהו ממראה שנותר חקוק בזכרוני משך אותי לרבקה בעת שהכרתי אותה. להוריה נולדו: מוריס, שנשא לאשה את סאלי, ולהם נולדה בת בשם קוקה. לאחר מותו של מוריס היגרו הבת, ובעקבותיה באה גם האם, לאוסטרליה, והם התיישבו בעיר סידני. ביאס היה בבעלותם בית ממכר לברזל. בנם הנוסף, מרקו, נישא לפאולינה ולהם נולדו בת בשם בלימה, שנפטרה בצעירותה מדלקת קרום המוח ובן בשם הרמן (סני). מרקו נפטר עוד לפני מלחמת העולם השנייה. אנה, אחות אמי, שכינינו אותה בשם טאנטי אנה - דודה אנה, חייתה בארץ, ולה ולבעלה נולדה בת בשם בלימה (ביאנקה).

משפחתי ולידתי

איני יודע כיצד הכירו הורי זה את זה, סביר שבאמצעות שידוך. דוד ליזר נשא לאשה את רבקה לבית שמילוביץ', והם התגוררו ברחוב סטינדרדלוי בבית גדול מידות, מרווח ונוח. אני זוכר במעומעם את המראה של אמי. היא נפטרה בהיותי ילד כבן 11. ססיל דודתי מעידה שהייתה אישה יפה, טובת לב ואצילית. אבי זכור לי כאדם נאה, גבוה, צבע עורו היה בהיר ושערו - ג'ינג'י (דני, בננו, ירש את הג'ינג'יות שלו).

אני נולדתי באחד מימי הקיץ החמים ב-7.7.1930. המיילדת הזדרזה להגיע, ואני משער שהוריי שמחו לבן נוסף, בן זקונים. הייתי צעיר הילדים ובלידתי כבר היו בבית שני אחיי הגדולים - גדליה (גוסטב) הבכור, מנדל'ה (אני משער שמנחם מנדל היה השם המלא), ואחותי בלימה (ביאנקה). בלידתי, הוריי נתנו לי את השם סמי (שמואל). כך נקראתי באופן רשמי. בני המשפחה נהגו לכנות אותי בשם חיבה - שמיל, כפי שהגו את השם בידיש.

איילת השחר שלחה את אצבעותיה הוורודות והאירה את השמים - זריחה ראשונה, ואבא ניעור משנתו והתחיל בעבודת הבורא. נשא תפילת שחרית כשהוא עטוף בטלית, כנהוג אצל יהודי הקהילה באותה עת, שרובם ככולם היו שומרי מצוות, אבל לא חרדים קיצוניים. הוא לבש את בגדיו ועמד לצאת לעמל יומו, וכשעמד על הסף, בטרם נשק למזוזה, הבחין בי שהתעוררתי, ברך אותי בברכת בוקר טוב, צבט ללחיי איחל לי יום מוצלח בלימודי בחיידר, ויצא אל אסם התבואות בחצר. בעוד זמן מה צפויים היו להגיע איכרים רומנים, עם עגלות מלאות בתבואה עד גדותיהן. את התבואה היו פורקים לתוך מחסן תבואות - אסם גדול, שניצב ברחוב שלנו.

לאחר שרוקנו האיכרים את עגלותיהם, המתינו בסבלנות לתשלום. וכשקבלו את שכרם, הודו לאבא, "מרסי פרומוס" (תודה), מברכים

לשלום - סה אי או בונה זיואה (שיהיה לך יום טוב) ויצאו לדרך, תוך שהם פוקדים על הסוסים בצעקות "דיו" ושריקות שוט באוויר. כך התמלא המקום במשך שעות הבוקר בשאון רב ובהמולה. אבא היה ידוע ושמו הלך לפניו כסוחר ישר ונקי כפיים, אדם הגון ששילם את שכרם ביושר. האיכרים נתנו בו את מבטחם והיו לו לקוחות רבים, דבר שעורר את קנאתם של סוחר תבואה אחרים. בבואם קידם אבא את פניהם בברכה: "בונה דמינאצה דומנו... (בוקר טוב אדון)" ונענה בברכה: "שי פאש דומנו דוד?" (מה שלומך אדון דוד?), מתעניינים בשלומו. במשך היום העמיסו העובדים של אבא חלק מהתבואה על גבי עגלות והביאו אותה לרכבות המשא שחנו בתחנה, מרחק לא גדול מהבית, מוכנות לצאת לדרך. אבא שלח את התבואה וקיבל תשלום עבורה מסוחרים שונים אליהם הגיעה הסחורה.

בבית התפשטו ריחות נעימים של בישולים. אמא עמלה על הכנת הארוחה, כאשר עוזרת רומנייה מסייעת בעבודות הפשוטות ובניקיון. הגיע עת ארוחת הצהריים. אבא נכנס הביתה וכולנו הסבנו לארוחה. באותו היום אמא הכינה סַרְמָלָה - עלי כרוב ממולאים בבשר ואורז, גם עלי גפן ממולאים ומרק צ'ורבה טעים שהדיף ריח ניחוח. הבית המחומם וקרבתם של אחיי והוריי הסבה לי עונג רב. אבא סיפר על אירועים שעברו עליו במשך הבוקר, תוך שהוא מגלה עניין במעשינו באותן השעות.

אמא הגישה את המרק המהביל שטעמו היה נפלא, ובכל טעימה החליק בגרון וחימם את הבטן. מאכל הגיבץ' שהכינה (ירקות מבושלים ואפויים) היה ערב לחכנו. אמא ערמה בצלחת אחרת את הממולאים שבישלה אמש. את המוצרים הוציאה מהמרתף הבית, שם אוכסנו לפרקי זמן ארוכים.

ההורים הכינו מבעוד מועד, כבר בקיץ, כמויות של ירקות ומצרכים שונים בשקים ובחביות - חצילים, פלפלים, מלפפונים, עגבניות, כרוב ותפוחי אדמה - חלקם משומרים. ירקות ופירות לא חסרו ברומניה, ארץ שהתברכה באדמה פורייה ושפע של מים זורמים בכל מרחביה.

האיכרים היו מביאים את תוצרתם לשוק ומוכרים את מרכולתם בין אם בעצמם ובין אם באמצעות סוחר השוק, בדוכנים שהתפקעו מהשפע. התוצרת הייתה יפה בדרך כלל, תאוה לעיניים, קורצת ללקוחות שמלאו את השווקים.

גשם החל לרדת בשעות אחר הצהריים, לאחר שמשלוח התבואה לאותו יום יצא לפועל. היה זה יום חמישי וסבתא חיה הייתה בדרכה אל המקווה בקרבת ביתנו, וכהרגלה נכנסה במאור פנים וחיוך לדרוש בשלומנו. היא הרבתה לבקר ואנחנו שמחנו תמיד לראות את האם, החמות והסבתא החביבה.

אבא החליט, כהרגלו, לגשת אל המעדנייה הגדולה והמלאה כל טוב, שהייתה בבעלותו במקום מרכזי בעיר, בפיאצה אונירי - כיכר האיחוד. עלה לעגלה הרתומה לסוס ויצא לדרך. נקניקים ממינים שונים, גבינות, דגים, ואפילו זיתים שהגיעו מיוון, חלבה ודליקטסים (מעדנים) נוספים מלאו את המדפים. כוונתו הייתה לפקוד את המקום, לדרוש בשלומו של העובד הגוי שעבד במעדנייה ולהיווכח שהכול כשורה. כפי שציפה, לקוחות גדשו את המקום כבכל יום, וכמויות של גבינה, נקניק, ומעדנים אחרים נמכרו בכמות משביעת רצון. בחנות פגש גם את אחותו הקטנה, ססיל, ובידיה סל מצרכים. לבני משפחתו נתן בנדיבות ממבחר המצרכים שבחנות, ומעולם לא העלה בדעתו לבקש מהם תשלום כלשהו.

מכיוון שהפרנסה הייתה מצויה בשפע, אבא הרבה לתרום לעניים, ולבית הכנסת בו מלא את תפקיד הגבאי, וכן תרם לכל פרויקט וצורך שהתעורר בקהילה. הוא הרבה לתרום גם ל"הכנסת כלה" לבנות עניים, שידן לא הייתה משגת להכין נדוניה ולחגוג כראוי את כלולותיהן. אבא זכה להערכה רבה ולכבוד בקרב אנשי הקהילה וגם בקרב הגויים שהכירו אותו. "דומנו דוד" כך כינו אותו ואת אמא - "דואמנה דוד" (גברת דוד).

הגיע עת תפילת מנחה, שעת בין ערביים התקרבה, ובבית חיכו לו רעייתו וארבעת ילדיו. עלה אבי על מושב העגלה כדי לשוב וזרז את הסוס לעבר הרחוב המשפחתי.

אחוז במחשבות, לא נתן לבו לסוס ולרעש פרסותיו, עד שנוכח לדעת

שהוא כבר קרוב לבית. הרהוריו נסבו על מזלו הטוב - על כך שהקדוש ברוך הוא זימן לו אישה טובה בעלת מזג טוב, והאהבה ביניהם פורחת, וככל שהשנים חלפו הקשר ביניהם מתהדק. וילדיו, גם הם מוצלחים ואהובים עליו.

גדליה (גוסטב), בכור ילדיו, היה בחור טוב ורציני, שהתחיל ללמוד בבית הספר למסחר (בית ספר תיכון מקצועי) וגם עבד כמנהל חשבונות, ברוך השם חכם ונבון. מנדל'ה - הבא אחריו, ילד חביב וטוב, גם הוא למד בהצטיינות, באותו בית ספר תיכון ואף עבד. בלימה (ביאנקה) בת יחידה בין שלושת ילדיו, טובת לב הייתה, הלכה בעקבות רבקה, אמה, ולמדה ממנה לבשל ולאפות, ושמיל הקטן, אמנם ילד שובב וקונדס לא קטן היה, אבל בעל לב זהב.

אבא התבונן בבבני משפחתו והודה לאל על שפע הפרנסה שברך אותו בה, בלי עין הרע.

הוא ירד מהעגלה, שחרר ממנה את הסוס, וצעד אל דלת הכניסה ולא נתן דעתו לנעשה בחצר, בה התרוצצו תרנגולות שניקרו באדמה כשהן משמיעות את קרקוריהן, ברווזים ואווזים היו שותפים גם הם להמולת החצר. קול געיית הפרות נשמע ברפת. העיף מבט בגינה, בה צמחו פרחים בגוונים שונים וריח ניחוח של פריחה נישא באוויר. נזכר עד כמה גוסטב אהב את הפרחים וגם סייע לו לטפל בגינה. הוא נכנס אל ביתו גדול המידות והמרווח, ובו כל הדרוש למשפחה. היו בו מטבח על כל האבזורים בטכנולוגיה המתקדמת ביותר לאותה תקופה, מרתף גדול ומספר חדרים.

אמא, שקבלה אותו במאור פנים, הגישה לשולחן את הארוחה וגם הילדים הצטרפו לארוחת הערב שכללה ממליגה עם שמנת, גבינה ולחם טרי, שנקנה הבוקר במאפיה, וריחו משך לטעום ולאכול ממנו פרוסה אחר פרוסה, וגם גבינות ודברי חלב, וחלילה שום מאכל בשרי. הכשרות נשמרה בקפידה.

לאחר הארוחה נפנה אבא לספר התהילים, שהיה מונח בקרבתו, והחל לעיין כששפתיו נעות והוא קורא את המזמורים. לעתים קרא באחד מספרי הקודש האחרים בשפה העברית.

כל הלילה ירד שלג. פתיתים לבנים נערמו בפתח הבית. דלת הכניסה נפתחה בקושי. למחרת בבוקר, לבושים במעילים שהגנו עלינו היטב מפני הקור, כפפות לידינו וכובעים לראשנו, יצאנו לפנות את השלג מסף הדלת ואת נתיב היציאה מהבית אל הרחוב. השעה התארכה ונהיה מאוחר מכדי ללכת ללימודים בחיידר. בסתר לבי ברכתי את מוריד השלג, שבזכותו זכיתי ליום חופשי, ולא נאלצתי ללכת למקום שלא היה אהוב עליי ביותר.

החום בבית היה נעים. תנור החימום (סוּבָה דה טרקוטה) שהיה בקצה חדר המגורים בבית, ומראהו כשל ארון מפואר, חימם היטב. מדי פעם הוסיפו לו עצים מהמחסן שאבא דאג למלאו בקיץ. גזרי העצים היבשים להסקה נכרתו מעץ שנקרא סְטֶגֶר שהיה מהאיכותיים ביותר לחימום, ואבא שילם עבורם ממיטב כספו. היהודים והגויים חסרי האמצעים, נאלצו להסתפק בגזרי עצים לחים מאיכות ירודה, ולכן סבלו מקור בבתיים שלא חוממו היטב.

לאחר שגזרי העצים נאכלו באש, נותרו גחלים לוחשות ואמא הכניסה לתנור שתי תבניות עם בצק להכנת עוגת קוזוֹנֶק (עוגת שמרים). ריח המאפה התפשט בחלל הבית והתוצאה הייתה מדהימה... בקושי אפשר היה להתפתות שלא לנגוס מיד, אך אמא עמדה על המשמר שלא נאכל מן העוגה החמה, והזהירה, "תסבלו מכאבי בטן".

אותו יום עבר עליי בנעימים בחברתן של אמא, ביאנקה אחותי ומנדל'ה אחי. גוסטב חזר מאוחר מעבודתו, כשנכנס לחצר העיף מבט בוחן בפרחים היפים ושאף את ריחם. הוא אהב אותם מאוד וגם סייע בטיפוח הערוגות. שמענו את פסיעותיו בחוץ ולאחר שנכנס הביתה ברך אותנו, וסיפר בקצרה על חוויות היום. כדי להרגע מעמלו הוציא את הכינור בו הפליא לנגן, ואנחנו הטנו אוזן נהנים להאזין.

הייתי בן הזקונים המפונק, והשתיים, אמא וביאנקה, הרעיפו עליי הרבה חום ואהבה.

אבא תכנן ללכת בערב לקולנוע עם גוסטב, אם שניהם לא יהיו עייפים מדי. יש ולקחו איתם גם את מנדל'ה, אך ביאנקה הצטרפה כאשר הסרט התאים לגילה. אני הייתי צעיר מדי, וכשגדלתי הצטרפתי אף אני. היה

זה כבר כשהמלחמה התחוללה באירופה קודם הפוגרום בעיר, והסרטים היו סרטי תעמולה נאצים. עדיף היה שלא לראותם.

המלאכה החביבה על אבא הייתה הכנת חמוצים - כרוב, עגבניות, מלפפונים ואפילו אבטיחים. שקים וחביות מלאו את רצפת המרתף בו היה כל טוב הארץ. דבר לא חסר, כל מוצר שנקבת בשמו יכולת למצוא במקום.

אמא נהגה להכין בוליון (רוטב) מעגבניות. באותם ימים לא היו רטבים מוכנים, לא אטריות (פסטה) ולא מוצרים אחרים. בתוך הסיר התבשלו עגבניות, ובאמצעות כף עץ ענקית אמא בחשה מדי פעם ואחותי סייעה לה, אסור היה לגרוע עין מהרסק המתבשל פן יישרף.

ההורים הכינו גם ריבות ומרקחות מפירות אלו ואחרים. בבוא הסתיו היה אבא מבעיר אש בעצים, ומעליהם סיר גדול בו התבשלו שזיפים, מהם הוצאו הגלעינים. כולנו השתתפנו במלאכה שהניבה ריבה לאחר בישול ממושך, בתוספת כמות נדיבה של סוכר. מהדובדבנים אבא הכין וישניאק (ליקר), כשהוא מוסיף כוהל לפרי התוסס.

בבוא החורף היו פותחים את דלתות המרתף, הקור נכנס פנימה והמוצרים השתמרו היטב. קור המרתף לא היה פחות מהקור במקררים החשמליים בימינו.

ביום חורפי, אחר הצהריים, נתתי דעתי לכך שהשמים התבהרו קמעה והשלג פסק. לבוש היטב במעיל פרווה וכובע צמר, לא לפני שאמא העיפה מבט ווידאה שאני לבוש היטב, יצאתי החוצה, ולשמחתי חברי שמואל, גם הוא הסתובב ברחוב. משטח השלג שהפך לקרח התאים ביותר לנסיעה במגלשה. "רוצה לבוא איתי? אקח את המגלשה", הצעתי לחברי הטוב. לאחר דקות ספורות אפשר היה לראות שני ילדים גולשים על הקרח במגלשה, והפעמונים הצבעוניים (זוןגלי), הקשורים לה, משמיעים צלילים עליזים. הפעמונים היוו קישוט, אך לא רק, היה להם תפקיד חשוב. מכיוון שרעש המגלשה נבלע בשלג, שמשו הפעמונים כצופר המזהיר מפני הכלי המתקדם.

צהלות השמחה והצחוק של שנינו מלאו את החלל וביטאו את ההנאה

שלנו מהגלישה הנעימה. הקור הכה בפנינו אבל לא חשנו בכך כלל וכלל. הגיעה שעת בין הערביים ובעקבותיה החשכה. היה עלינו להיפרד ולפנות כל אחד לביתו. כיום, כשאני נזכר באותו שעשוע, מתנגנת בראשי המנגינה הידועה למילים, סאני יה קו זורגלי... (המגלשה עם הפעמונים).

למחרת חזרנו ללימודים. השלג והקרח החלו להפשיר ואני לבוש היטב כיאה ליום חורפי, הגעתי לחיידר.

בחופשות הקיץ נהגנו לשחק במשחקי רחוב שונים. לא הרחק מרחובנו, ליד פסי הרכבת, עבר נהר שמימיו זרמו בעוז והיה מתמלא במי השלג המפשיר באביב והגשמים שירדו בשאר עונות השנה.

באחד מהימים הללו הודעתי לאמא שאני הולך עם חבר לבחלוי (שם הנהר). הודעתי לה בכל פעם שרצינו לגשת למקום, ליהנות בו בימי החום. בקריאות צהלה קפצנו לנהר, שוחים ומתיזים מים זה על זה, ושבים הביתה כשאזהרותיה ובקשותיה של אמא לא להשתהות שם יתר על המידה לא נשכחו ממני. לעתים, כשלא שמתי לבי לזמן שעבר, והייתי חוזר לעת ערב, היה עליי לשאת את גערותיה, שאיני נשמע לדבריה. אבל הדבר לא מנע ממנה להרשות לי לשוב וליהנות שוב ושוב מהרחצה בנהר. בחורף קפאו מימי הנהר ואז גלשנו על הקרח בעזרת הסניאוצות (מגלשות), מצוידים היטב בלבוש חם.

הלימודים בבית הספר היסודי

היום הראשון ללימודים נותר חקוק בזיכרוני. אמא אחזה בידי ויחד עשינו את דרכנו למקום בו שכן מבנה בית הספר, שמקומו זכור לי עד היום. נכנסנו בשער ובכניסה לכיתה נעשתה היכרות עם המורים והמורות. הוצגה בפנינו, התלמידים, מחנכת הכיתה כדואמנה פרופסוארה (הגברת המורה) וגם כל מורה - דומנו פרופסור (האדון המורה).

מעמדו של המורה היה מכובד מאין כמוהו. הוא נחשב למקור ידע וסמכות. היחס אל המורים היה של הדרת כבוד. איש לא העז לחלוק עליהם, להתחצף או להפריע למהלך השיעור. את פניהם של המורים הנכנסים בתחילת השיעור לכיתה היינו מכבדים בקימה ומברכים "בוקר

טוב אדוני המורה" או "גברתי המורה". עומדים על רגלינו עד שהמורה הורה לנו באצבעו לשבת. איש לא העז להפר את הנוהל הזה. בדרך קבע שררה דממה בכיתה במהלך השיעורים. באחת הפעמים נשמע קול לחש מהספסלים האחוריים, דבר יוצא דופן שכן היה מורא המורה עלינו. איני יודע מדוע החליט אותו תלמיד להשמיע את קולו ולפטפט.

"בוא הנה והושט את כף היד", הורה המורה לאותו חצוף. בצעדים מהוססים קרב התלמיד אל המורה וכף ידו מושטת. מספר מכות סרגל ניחתו על כף היד. פניו של המסכן התעוותו ואין לדעת אם מחמת הכאב בלבד, ואולי גם עקב תחושת השפלה ועלבון. נותר לו התפלל שהמורה לא יודיע על כך להוריו, כי אז היה חוטף עונש גם בבית. מאז לא העז להשמיע ולו מילה אחת ללא הרמת אצבע וקבלת רשות דיבור מהמורה. בבית הספר היסודי הממשלתי למדנו יחדיו, תלמידים יהודים וגויים. כסאו של חברנו לכיתה קונסטנטין נותר ריק. גם למחרת לא הגיע לבית הספר וגם ימים אחדים לאחר מכן. איש מאיתנו לא ידע את אשר אירע לו. "מה קרה לקונסטנטין מדוע אינו מגיע לבית הספר?" העזנו לשאול את המורה.

"אין לו נעליים, הוריו עניים, לכן איננו יכול להגיע לבית הספר". באותם ימים נעליים היו מוצר יקר מאוד, ורכישתן בהזמנה אצל הסנדלר עלתה כשתי משכורות חודשיות.

בערב, כשחזר אבא מהעבודה, סיפרתי לו את סיפורו של הנער בקול נרגש, שביטא את הזעזוע שחשתי לשמע דבריה של המורה.

כך נודע לי, אגב, שיש עוני בעולם ולא כולם בעלי אמצעים כמונו. "תקשיב בני, אני מכיר את משפחת קונסטנטינסקו, הוריו של הילד, הם גרים לא רחוק מאיתנו. אקח את קונסטנטין מחר וארכוש לו נעליים. אל תדאג הוא יחזור במהרה לבית הספר". הילד חזר לכיתה ובגאווה הציג את נעליו החדשות, הוא הודה לי מאוד, ומאז הפכנו לחברים טובים.

בבית הספר ציינו את המעשה של אבא, שהצטלם עם קונסטנטין ונעליו החדשות, והסיפור התפרסם ברבים. אבא זכה למוניטין בזכות המצווה שעשה, בתוספת מחמאות ושבחים. הילד לא היה יהודי, אבל אצל אבא

לא היה כל הבדל, כל אחד היה בן אדם ללא הבדל גזע, דת ומין. למען האמת לא הייתה זו הפעם הראשונה, אבא הרבה לעשות מצוות וחסדים. הוא היה ידוע בקהילה ומחוצה לה וזכה למעמד של כבוד. זה היה אבי, שלא זכיתי לצערי הרב ליהנות ממנו זמן רב וגם לא מאמי. סיימתי את בית הספר היסודי, שהלימודים בו נמשכו ארבע שנים, והתחלתי בהכנות להתקבל לתיכון, אף אני כגוסטב ומנדל'ה, אחיי הגדולים, שלמדו בבית הספר התיכון למסחר. התכוונתי ולמדתי למבחני הקבלה, אך התשובה מבית הספר כבר לא הייתה רלוואנטית לגביי. השואה קטעה את לימודיי.

היחסים עם הגויים הרומנים

לפני השואה הגויים לא התנכלו לנו במיוחד, והשכנים הרומנים לא פגעו בנו. היחסים היו קורקטים. כאמור, האיכרים, איתם בא אבא, במגע חיבבו והעריכו אותו ונהגו כלפיו ביראת כבוד. אבא העסיק במעדניה עובד גוי, והיה תמיד ממלא את ידיו בכל טוב, למען ייקח גם למשפחתו בסופי שבוע, טרם סגירת החנות. כזה היה אבא, אדם טוב לב. על טוב לבו גמל לו אותו עובד בכך שהלשין למרצחים הרומנים, והביא לידיעתם את דבר יהדותנו ומקום מגורינו.

בחג המולד ובפסחא היו השכנים הגויים מכבדים אותנו בעוגה ממולאת בגבינה שנקראה פסקה. אנחנו נהגנו לברך אותם בחגיהם - בעיקר בחג המולד ובחג הפסחא. אבל אין להתעלם מן העובדה שהיה מתח סמוי בינם לבינינו, ומדי פעם הטיחו בנו את המשפט - "זידן דוטה לפלשתינה" (יהודים לכו לפלשתינה). האיבה הייתה קיימת גם אם הוצנעה. היא התפרצה המלוא עוזה בעת מלחמת העולם השנייה.

2

שבתות וחגים בביתנו

בשעות הצהריים, בימי שישי, אבא היה מסיים את עבודתו ומתחיל להכין עצמו לקראת השבת. עם הבנים שהתלוו אליו, היה הולך לַבְּאִיָּה הקומוֹנָאָרָה (בית מרחץ קהילתי). שם עם המים ששטפו את גופם, הסירו את ענייני החולין והתכוונו לקדושת השבת.

בבית לבש אבא את בגדי השבת, נעל את נעליו המצוחצחות וצעד לבית הכנסת, בו שימש כגבאי. גם הנשים מתרחצות היו בבית המרחץ לנשים, שהיה מתקן פרטי בבעלותו של משה בִּידֶר, שגבה תשלום עבור הרחצה. כדי ליצור אפקט של סאונה היה צורך להטיל מים על אבנים שחוממו בחום גחלים ואדים עלו מהם. הפעולה אלצה אותו להיכנס אל המקום בו שהו הנשים הרוחצות, דבר שעורר כמובן תרעומת ורוגז רב מצדן.

בעיר היו מספר בתי כנסת, ביניהם אחד שנחשב למרכזי והגדול מכולם, שהיה בעל חשיבות גדולה בקרב אנשי הקהילה. אבא צעד אליו בערבי שבת בגאווה רבה, כאשר בניו הולכים לצדו מימינו ומשמאלו – מנדל'ה, גדליה (גוסטב) ואני שמיל, הקטן. אמא נהגה להביט בנו מעזרת הנשים, כאשר הצטרפה לתפילה בחגים, ועיניה הביעו קורת רוח מרובה. ידעתי שאני גורם לאבא נחת רוח בכך שאני מתלווה אליו, אך למען האמת לא אהבתי את ההליכה למקום. בחוסר חשק בולט גררתי את עצמי, מתנחם בכך שאוכל לפגוש חברים ולשחק איתם בחצר בית הכנסת.

בית הכנסת הגדול ביאסי

הטלית תחת זרועו האחת וספר התפילה בשנייה, הוא ברך את המתפללים: "א גיטה שבס" (שבת שלום, ביידיש), כך היו באי המקום מברכים איש את רעהו.

עם תום התפילה, בשובנו הביתה, כבר דלקו הנרות, להבה עליזה רצדה בפמוטי הכסף, אותם הדליקה אמא קודם לכן, כאשר מטפחת ראש לראשה, מליטה את ידיה על פניה, ושפתיה נעו בתפילה, ובכוונה רבה. תוך שעצמה את עיניה, בקשה מריבונו של עולם שיברך אותנו בכל הברכות האפשריות.

הסבנו אל השולחן הערוך ואבא החל בקידוש: "וַיִּכְלוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, וְכָל-צָבָאָם. וַיִּכַּל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה...". טעמנו מהיין שבכוס רק לאחר שברך: "בָּרוּךְ אַתָּה יְיָהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן".
 "אמן" ענינו כולנו.

בקול צלול ורם קרא את "אשת חיל מי ימצא" (ספר משלי פרק לא' - שיר הלל לעקרת הבית) ואמא שמלאה את תפקידיה בבית, כמצופה מהאישה ומאם הילדים, הייתה ראויה לכל שבת.
 לאחר ברכת המזון אמא נשאה את התבשילים לשולחן - סלט חצילים,

וירקות אחרים וגם מרק, בשר הבקר או עוף ולעתים בשר אווז. לאחר הארוחה טעמנו מעוגת השמרים (קוזונק) המעולה של אמא, ואי אפשר היה שלא להתפתות ולנגוס פרוסה אחר פרוסה. למחרת, ביום השבת, שוב הלך אבא בבוקר לבית הכנסת. כאשר הגיע עת ארוחת הצהריים, הוגש תבשיל החמין (טשולנט) שלאחריו נותר רק לשקוע בתנומה. הקיבה עבדה קשות כדי לעכל את המאכל, שמרכיביו - שעועית, תפוחי אדמה, גריסים, גרעיני חומס ובשר, לא התעכלו בקלות.

החגים

גוסטב, מנדל'ה ואני עמדנו למדידת חליפות אצל החייט. כמנהגנו בכל שנה לפני ראש השנה, נתפרו חליפות ונקנו בגדים חדשים וגם נעליים מתאימות לכבוד החג ולעונות הסתיו והחורף.

"שמיל, תעמוד כמו בן אדם, אל תזוז, החייט לא יכול לתקן את הדרוש בחליפה", נזפה בי אמא על חוסר המנוחה שגיליתי ואי יכולתי שלא לזוז בעת המדידה. גם לאבא נתפרה חליפה חדשה, וגם אמא וביאנקה לבשו שמלות שנתפרו אצל התופרת.

במיטב בגדיו, ולאחר רחצה, היה אבא צועד אל בית הכנסת. "אגיטה יור" (שנה טובה, בידיש), ברכו המתפללים איש את רעהו, וקולות התפילה, ועל כולם קולו הצלול והיפה של החזן, מילאו את חלל בית הכנסת בערב **ראש השנה**, וגלשו אל אוזניהם של העוברים ושבים ברחוב.

אמא ישבה במקום מכובד בעזרת הנשים, לבושה במיטב בגדיה כיאה למאדם (גברת) דוד.

התפילות לא עניינו אותי, וכאמור העדפתי לשחק עם חבריי בחצר בית הכנסת, שגם שם יכולתי לשמוע את קול השופר.

בשובנו, שולחן האוכל כבר היה ערוך. אמא בעזרתה של ביאנקה הניחה מפה צחורה ועליה את פמוטי הכסף. אלה נותרו עמנו וביאנקה הביאה אותם איתה בבואה לארץ.

סמדר: אני זוכרת את הפמוטים הכסופים והארוכים שביאנקה הניחה בהם את הנרות שדלקו בעת שהגענו לחוגג עם בני משפחתה.

שמואל: בראש השנה אכלנו ארוחה חגיגית, עליה טרחה אמא מספר ימים קודם לכן: גפילטע פיש, רגל קרושה, מרק עוף - ריחות הבישול התערבבו בריחות האפיה של העוגות שאפתה בתנור האפיה שהונח על מתקן ובו גחלים.

טעם התבשילים והעוגות שמור עמי כחלק בלתי נפרד מזיכרונות ילדותי.

אבא ברך את כולנו בברכת שנה טובה, ולאחר ברכת המזון התחלנו בסעודת החג מהמטעמים שריחם מלא את הבית.

ביום הכיפורים שררה אווירת מורא מגזר הדין שיוטל על כל אחד מאיתנו על ידי בורא עולם. לפני כניסת החג הועברו תרנגולות הכפרות מעל לראשנו, מעל לראשי הבנים - תרנגול, מעל לראשה של ביאנקה - תרנגולת.

אחרי הארוחה המפסקת החל הצום. אבא, לבוש חלוק לבן ונעלי בד לבנות לרגליו, שהה בבית הכנסת רוב שעות יום הכיפורים, עסוק בתפילה וגם אמא נהגה כמוהו. לעת ערב, עם יציאת היום, התכנסנו לסעודה המסיימת את הצום.

סוכה מפוארת כדת וכדין עמדה בחצרנו **בחג הסוכות**. עוד בערב יציאת יום הכיפורים נשמע מחצרנו קול הלמות הפטיש. בערב החג נערכה הסעודה החגיגית בישיבה בסוכה וגם במשך ימות החג, ובתנאי שלא ירדו גשמים והקור לא חדר לעצמות.

חג החנוכה זכור לי במעומעם. את נרות החנוכייה הדליק אבא וברך עליהם: "ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו, וציוונו להדליק נר של חנוכה...". הסיפור ההיסטורי על יהודה המכבי והניצחון על היוונים היה ידוע לנו.

הסופגניות והלביבות שאמא הכינה הונחו בצלחת על השולחן וקרצו לנו לנגוס ולטעום מהן. נהגנו להשתעשע בסביבונים (דרידל, בידיש). כילד קטן הייתי מתבונן ארוכות בסביבון המסתובב סביב עצמו עד שחדל.

פורים היה זה חג בו לא הנחנו להזדמנות להתחפש ולהשתובב לחמוק מאתנו. סוף, סוף יכולתי להשתעשע ולעשות מעשי קונדס, והפעם

ברשות. זכורה לי תחפושת הרב שאמא הכינה לי. חלוק שחור, מעט גדול למידותיי, כיסה את גופי, כיפה לראשי, ופאות שהשתלשלו משני עברי ראשי התנופפו לצדדים, וכך יצאתי מהבית בעליצות רבה.

את משלוח המנות נשות המשפחה תחזקו במרץ רב. ריח העוגות שנאפו במטבח מלא את כל חלל הבית. עוגות הקוזונק, להן הוסיפו אגוזים, תפחו ועלו והיו ממש תאוה לעיניים ו... לבטן. דברי מאפה אחרים מולאו ברחת-לקום. בערב פורים צעדתי עם אבא לבית הכנסת והאזנתי לקריאת מגילת אסתר. קשה לומר שהבנתי את המילים העבריות, אבל את הסיפור עצמו ידעתי מסיפוריו של אבא ומהחידוד.

זמן קצר לאחר פורים, התחיל הטרראם הגדול של **חג הפסח**, שהיה אחד החגים החשובים והמרכזיים. טרחה גדולה טרחו להכנה לקראתו. אמא הייתה עסוקה בניקיונות יסודיים, הברקה, צחצוח הבית וסילוק כל פירור חמץ. כבר כשלושה שבועות לפני החג חל עלינו איסור מוחלט להכניס לחם הביתה וכל חמץ אחר עד אחרי החג. הכלים הלא כשרים הועלו אחר כבוד לבידם (מחסן צמוד לתקרה) שם ינוחו עד לאחר החג. הכלים הכשרים לפסח הורדו ושימשו אותנו במשך כל ימי הפסח. קופסאות אפורות מכוסות בסדין בהן מצות, הובאו על ידי אבא ואוחסנו לקראת החג.

ערב הפסח הגיע ולאחר שאבא שב מבית הכנסת הסבנו אל שולחן הערוך. על המפה הונחה צלחת הפסח ובה המאכלים המצויים לפי המסורת - מרור (חזרת), חרוסת, זרוע (כנף עוף), כרפס (ירק למרק או עלה של חסה). צלחת המצות שכוסתה במפית וגם בקבוק יין אחד או שניים וכלי האוכל.

"מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?" אני זוכר ששאלתי את הקושיות כבן הצעיר במשפחה, וכולם ענו: "שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה..."

אבא היה מחביא את האפיקומן, וחל עליי איסור לעקוב אחריו, וכשהגיע העת הייתי מחפש במקומות שונים לקול עידוד הנוכחים. תמיד קיבלתי מתנה יפה לאחר שמצאתי את האפיקומן.

אבא קרא את ההגדה בעברית ומדי פעם תרגם לידיש. לעתים קראנו

בעברית ולא הבנו מה אנו אומרים, עד שהגיע זמן הארוחה. הבטן הרעבה לא הניחה לנו תמיד להיות מרוכזים בדברי ההגדה שאבא קרא, אך הוא לא ויתר וקרא הכול מההתחלה ועד הסוף. שנים לאחר מכן גם אני לא ויתרתי על סדר כהלכתו במשפחתי. אף אני קראתי את ההגדה ושמחתי להמשיך לאחר הארוחה, כאשר היו לי פרטנרים. המשכתי את המסורת כפי שזכורה הייתה לי מבית אמי ואבי.

אמא הגישה את מנת הדגים - גפילטע פיש שהכינה מדג שְטִיוֹקָה (דג לבן, ארוך עם מעט עצמות). בין המנות הראשונות היא הכינה גם סלט כבד קצוץ (גֶהֱקֶטָה לַיִיבֶר). מנה שנייה מרק בשר עם עצמות ולאחר מכן מנת בשר בקר, שהיה זול יותר מבשר עוף. מדי פעם אכלנו עוף מבשר העופות ששוטטו בחצר, עד שנפלו אל סירי המטבח של אמא. באחת הפעמים, לאחר המלחמה, בתקופת השלטון הקומוניסטי, נהגנו כמקובל לפתוח את דלת הבית לאלוהי הנביא, אך לא הוא נכנס אלא חייל רוסי שיכור, שהחל לנבל את פיו ולהפוך את סדרי הבית. השמחה הושבתה והמשכו של ליל הסדר כבר לא היה כהלכתו.

בחג השבועות (שביעס, בידיש) נהגה אמא לאפות עוגות גבינה טעימות ביותר מעשי ידיה.

איני זוכר במדויק, אך נדמה לי שההורים נהגו לצום **בתשעה באב**.

3

חשרת סופה - מלחמה ושואה

ילדותי המאושרת נקטעה באחת ב-29 ביוני 1941 יום הפוגרום הנורא ביהודי העיר.

שמי אירופה התקדרו השמועות על מלחמה לא פסחו גם על עירנו. עדיין לא ידענו את משמעותה. רומניה הצטרפה כבת בריתה של גרמניה, ואנחנו חשנו את העוינות באווירה, בעיקר מצד הרומנים. כעת האנטישמיות והשנאה היו גלויים בחסות הגרמנים.

בבוקרו של יום ה-29 ביוני 1941 ישב אבא כדרכו בבקרים לקרוא פרק תהילים. בעודו מרוכז בפסוקים שלפניו, ואמא עסוקה בעבודות הבית, נשמעה חבטה עזה בדלת הכניסה. בפתח עמדו קלגסי המשמר הרומני ולידם נראתה דמותו של העוזר הגוי של אבא במעדנייה. "או קסה דה זידן" (בית של יהודים), הודיע להם. ללא עזרתו יתכן והז'נדרמים לא היו מוצאים את דרכם אל הבית, כי אנו לא התגוררנו בשכונה היהודית, ויתכן שהיו מדלגים על ביתנו אלמלא ההלשנה. אלא שגויים רבים התנדבו להלשין ולמסור יהודים לידי המרצחים.

בשכונה אחרת, התגוררו משפחות יהודיות, בשכנות עם גויים, והן היו בנות מזל, אליהן לא הגיעו, כמו הדוד אברהם וסופיקה אשתו. "בואו איתנו", פקדו על בני הבית, בגסות, להתלוות אליהם. הפתעה נראתה בעיניו של אבי למראה הבחור שעבד אצלו זמן רב, שעליו תמיד

סמך ונראה לו נאמן ביותר, וכאמור גם לא חסך ממנו והיה מצייד אותו בסופי שבוע במבחר מוצרי המעדנייה. את המחשבה שעברה באותו הרגע בראשו של אבי לעולם לא אדע. אותו בחור, הבושה לא אחזה בו ולא נקיפת מצפון על התפקיד הנפשע שהסכים לקבל על עצמו, להלשין עלינו ולהנחות את הקלגסים אל ביתנו.

אבא קם ממקומו ללכת, וכך גם אנו צעדנו איתו ועם השוטרים. איש לא שיער את הצפוי לו. ספר התהילים נותר פתוח.

בהגיענו לקסטורה, חצר תחנת המשטרה, נוכחנו לדעת שאנו לא לבד. איש לא שיער מה צפוי לו, ואבא לא יכול היה לדעת שזה יומו האחרון. מאז לא ראינו אותו יותר.

המוני יהודים הובלו לשם. אנשי היחידה המיוחדת של השלטון הפאשיסטי, בסיוע שוטרים רומנים הורו לנו לשבת. לפתע הבחנו בדמותו של מנדליה, אחי בתוך ההמון. אבא תמיד שמח לראות אותנו, אך בנסיבות המצערות ההן היה מוותר על המפגש במקום הזה. איני יודע אם מנדליה נלקח ישירות ממפעל הבירה בו עבד, או שהז'נדרמים הורו לו ללכת איתם כשהיה בדרכו הביתה.

"הנשים והילדים יכולים ללכת הביתה", נשמעה ההוראה בכרזה. אמא, ביאנקה ואני קמנו והתכוננו לשוב הביתה. "אני רוצה להישאר עם אבא, שלא יהיה לבד", התרפק מנדליה על אבא ולא רצה לנטוש אותו. אמא היססה לרגע, איש לא ידע מה זוממים אנשי המשטרה. אולי, חשבה, שהילד צודק, שישאר עם אביו. זו הייתה הפעם האחרונה שראינו את שניהם.

בשעות הראשונות הוכו האנשים ללא רחם, החל משעות אחר הצהריים ועד הערב. מגג הבניין פלחו יריות את האוויר ממכונת ירייה שהוצבה שם, ושעות רבות הדהדו ברחבי העיר מטחי הירי. טבח של כ- 15.000 איש - ויש אומרים שיותר - לא מסתיים במספר דקות.

"רוצחים את היהודים", פשטה השמועה בעיר, מרחוב לרחוב ומבית לבית. איש לא בא לעזרתם של האנשים האומללים, שנטבחו על לא עוול בכפם. באורח נס היו כאלה שהצליחו לברוח, אולי אזלה התחמושת ואת הנותרים שחררו.

איני יודע כיצד הצליחו אבא ומנדל'ה להימלט מהמקום והם עשו דרכם הביתה. אבל גזירת המוות לא הרפתה מהם. בדרך הבחין בהם ז'נדראם רומני, אחד מחברי המשמרות, ששיתפו פעולה עם הנאצים. "לא בא לו טוב בעיניים" ששני יהודים אב ובנו פוסעים בדרך על רגליהם. כיוון אליהם את אקדחו, ועוד בטרם הספיקו לומר דבר מה כבר היו השניים מוטלים על הדרך ודמם שותת. דבר של מה בכך היה להרוג שני יהודים, חייהם היו שווים כקליפת השום.

במשך כל ימי חיי ליוותה אותי המחשבה הטורדנית מה היה אילו לא הזדמן בדרכם אותו רוצח. איך היו נראים חיי?

במשך כל אותו היום לא ידענו מה עלה בגורלם של אבי ואחי. "ראיתי את גופותיהם של בעלך והבן בבית הקברות, בין אלפי הגופות שהובאו לקבורה בעקבות הרציחות", סיפר לאמא קברן בית הקברות היהודי שהכיר אותנו היטב. כדי להיות בטוח שאכן זיהה נכון את אבא בדק בכיסי מכנסיו ומצא בהם גרגרי תבואה מאלה שאבא סחר בהם. קולו היה שבור וחנוק, גם הוא היה בין אנשי הקהילה שהכירו והוקירו את אדון דוד. לא קל היה לו לבשר את בשורת האיוב הזאת.

חיוורת כסיד, כמעט מעולפת, שמעה אמי את הבשורה הנוראה. הלב סירב להאמין, למרות הכול אולי הקברן טועה ולא זיהה נכון את הגופות בתוך ההמון? משבוששו אבא ומנדל'ה לשוב התחוויר לנו שדבריו נכונים.

כיום ניצבת מצבה על קבר האחים בבית העלמין במקום, המנציחה את נרצחי יאסי.

גוסטב היה בר מזל. הוא עבד כמנהל חשבונות בטחנת הקמח, דאצ'יה, הידועה בעיר. מנהל המקום, גריגורה פרופיר, מהנדס במקצועו, סיכן את חייו, ובאומץ לב בלתי רגיל לא הניח לפורעים לקחת את עובדיו היהודים. "אם תקחו אותם, כיצד אספק לכם קמח? העובדים היהודים נחוצים לי", טען והציל את העובדים ביניהם גם את אחי. לא זו בלבד, אלא שצרף יהודים נוספים מבין אלה שנלקחו, וטען שהוא זקוק גם להם.

פרופיר הוכר כחסיד אומות העולם, הודות לגוסטב שפעל בצורה

נמרצת ופנה ל"יד ושם" ולא הניח עד שבעל טחנת הקמח קיבל את התואר הראוי לו.

קבר אחים בבית הקברות היהודי ביאסי

קיר הנצחה לנרצחים ביאסי

דודתי ססיל מספרת: הז'נדרמים הרומנים מלאו את החצר שלייד ביתנו. מכל עבר נדחפו יהודים - ילדים, נשים וגברים מלאו את המקום. אמא (סבתא חיה) ואני הושלכנו מהבית. איש לא ידע מה צפוי לנו. חרדה מלאה את לבנו.

גלגלי מוחי פעלו במהירות, אני יודעת מאין שאבתי העזה: "אין לך אמא", שמעתי את קולי השואל את הז'נדרם בביטחון, אבל לבי פעם במהירות, עד שכמעט נעצרה נשימתי. "אם היא הייתה עומדת כאן איך היית מרגיש?" המשכתי, מתעלמת ממבטיהם הזועפים של היהודים האחרים, שגדשו את המקום חוששים שאני עלולה להזיק לכולם. "טוב, תזרקי את אמא בבית ותחזרי לכאן מיד", נעתר לי הז'נדרם. משהו התרכך בלבו. "ושאמא תתחבא ולא תצא כי משהו עלול לתפוס אותה", הוסיף.

כולנו הובלנו אל חצר הקסטורה.

"איזו יהודיה יפה... צאי מכאן במהירות האפשרית, מקומך לא כאן", פלט לעברי אחד השומרים.

נמלטתי מהמקום וכך ניצלו חי, וניצלו גם חייה של אמא חיה שנותרה בבית.

שמואל: חיינו השתנו באחת. נותרנו יתומים, ואמא - אלמנה ואם שכולה. אבא והאח האהובים לא היו איתנו. נותרנו ללא משענתו הבטוחה והתומכת של אבינו. התהפך עולמנו ואני ילד כמעט בן 11. כל אותו עולם מופלא, כל אותה ילדות מאושרת נעלמו כלא היו.

לא היינו יחידים, רבים בקהילה ביכו את מות יקיריהם. אמא, שאיבדה בעל ובן, לא יכלה לשאת את המחשבה שכעת עליה לשאת בעול לבדה, להיות עמוד התווך בבית, ועליה הוטלה הדאגה לפרנסת ילדיה. אמנם גוסטב עבד והדבר הקל עליה, כמו העובדה שהיה כבר בוגר וביאנקה נערה, אך עדיין עיקר עול הבית הונח על כתפיה. ימים רבים לא יכלה להשלים עם רוע הגזירה, עיניה דמעו ללא הרף. איש לא יכול היה למלא את מקומם של הנרצחים.

יסורי מצפון קשים לא נתנו מנוחה לאמא. אילו לא הניחה לבנה, מנדליה,

להישאר עם אביו בחצר המשטרה, היא שאלה, מאשימה את עצמה שהפקירה אותו למותו.

בן 42 היה דוד-חיים ליזר בעת הירצחו. לא הספיק להגשים את חלומו ולעלות לארץ ישראל. כאשר החלו הזמנים הקשים של המלחמה ושמעות החלו להגיע על הנעשה ליהודים על ידי הנאצים, חזר והדגיש "כשהזמנים הקשים האלה יעברו, חייבים להגיע לארץ ישראל. אפילו ברגל נלך לישראל", חזר ונדר לפני המלחמה.

הדמעות יבשו, גופה נחלש ומחלת הסרטן תקפה אותה, מחלה ממנה לא התאוששה, **ובנובמבר 1945 הלכה אמא לעולמה** בייסורים רבים. חמש שנים בדיוק לאחר מכן, בנובמבר 1950 נולדה בתי הבכורה, סמדר.

סמדר ודני ליד קברה של אמא בבית הקברות ביאסי

חיינו הפכו להפקר, מאזרחים נאמנים הפכנו לאנשים שדמם מותר, חסרי כל הגנה וזכויות. איש לא נתן את הדין על הפגיעה בנו. התבואות באסם שלנו פוזרו לכל עבר ברחוב. בקבוקי השמן שאבא אגר לשעת מצוקה, מתחת לערמות החיטה, כאשר הגיעו השמועות על פרוץ המלחמה, התגוללו כעת בראש חוצות, רמוסים ושבורים והשמן נזל לאורכו ולרוחבו של הרחוב. יד הפורעים לא חסה - לא על הרכוש ולא על החיים.

ממש ביום הפוגרום, אחד השכנים, אתו היינו ביחסים טובים, ביקש מאמא שתשאיל לו את העגלה והסוסים. "אל תתני לו, הוא לא יחזיר", הזהרת. למרות היותי ילד הבנתי שהמצב השתנה ואין לתת מבטחנו באיש מבין הגויים. ואמנם, לצערי, צדקתי. אמא, שעוד לא הבינה לגמרי את השינוי במצבנו, הסכימה למסור לו את הרכוש היקר, נו מה מבין הילד, חשבה. וכשנוכחה לדעת שהשכן לא מתכוון להחזיר לנו את אשר לקח, חזרה כהד על דבריי והביעה את צערה שלא הקשיבה לי, אבל היה מאוחר מדי. אני סבור שאמא לא קלטה עדיין את השינוי במעמדנו. היא ניסתה לתבוע את השכן בבית המשפט כדי לקבל בחזרה את הרכוש. כמובן שהיו אלה ניסיונות סרק, איש לא האזין ולא עמד לצד היהודים. מחזה נוסף הוטבע בזיכרוני ולא יישכח: הרוצחים הוציאו את ד"ר פיקאר לרחוב, רופא שסייע והציל אנשים בעת מחלתם ועשה רק טוב, והוא נורה ורכושו נבזז. ומה היה חטאו? כמובן כמו כלנו - מוצאו היהודי. אין זה מן המחזות הראויים לילדים בני עשר/אחת עשרה.

אמא שהייתה שבורה בנפשה, ניסתה להמשיך ולקיים את העסק זמן מה. אני משער שנותר עוד סכום כסף בידיה, והיא המשיכה לרכוש תבואה, אך לא היה לזה כל סיכוי. הבית הגדול והיפה שלנו הפך לאחר זמן קצר למפקדתם של הגרמנים שהתמקמו בו. "תלכו מכאן", קיבלנו הוראה להסתלק, ומיד.

לא עמד לרשותנו זמן כלשהו. העפנו מבט חפוז על כל תכולתו, ממנו יכולנו לקחת עמנו חפצים מעטים. השארנו את כל עולמנו, ילדותנו, נערותנו וחיינו עד כה, והלכנו משם. בעיניים כבויות ודומעות הלכנו בלב כבד אל הבלתי נודע. אמא שכרה בית קטן ברחוב ספנטו לזר (לזר

הקדוש).

אזעקות מחרישות אוזניים פילחו מדי פעם את שאון העיר. ברחובות נראו אנשים רצים כאחוזי תזזית למקלטים ולמקומות מסתור. לאחריהן באו הפצצות כבדות שהתפוצצו במקומות שונים. היו אלה מטוסי האמריקאים, האנגלים וגם הרוסים.

"אתם מאותנים לצבא הסובייט" (הרוסי), הטיחו בנו הפשיסטים, מאשימים אותנו בבגידה ובשיתוף פעולה עם האויב. כיצד עשינו זאת? האם היו לנו אמצעים לכך? האם היו הוכחות כלשהן בידם? לא היו להם תשובות, אבל הם לא נתנו לעובדות, שלא היו ולא נבראו, לבלבל אותם. מחלתה של אמא קננה בה עד שנזקקה לאשפוז בבית החולים והובהלה לחדר הניתוח. "סרטן בבטן", הייתה האבחנה. באותם ימים האשפוז היה יקר מאוד ואני משער ששלמה ממיטב כספה שעוד נותר לה. הרפואה לא הייתה מתקדמת כבימינו, וחולי הסרטן נגזר דינם. מצבה הדרדר במהירות, אך עוד הספיקה לבקש מסבתא חיה, שתשגיח עלינו לאחר מותה. בקשה מיוחדת הייתה בפיה: "תדאגי לביאנקה לאחר מותי". סבתא חיה לא יכלה לשמש לנו תחליף להורים. באשר לאחותי מוטב היה שלא היו דואגים לה כפי ש"דאגו" לחתן אותה מהר, בלי לברר יותר מדי מי האיש ואם בכלל הוא מתאים לה.

אמא נפטרה ואנו נותרנו יתומים מאב ומאם.

לעומת אבא ומנדל'ה, שנקברו בקבר אחים בבית העלמין ביאש, אמא זכתה לקבר וגם למצבה. שמה ויום מותה חרוטים על האבן. אין ניחומים ליתמות. נותרנו שלושתנו - גוסטב, ביאנקה ואני כמעט ללא יד מכוונת ומשגיחה.

גוסטב, אחי, המשיך לעבוד במקום עבודתו בטחנת הקמח, ביאנקה עשתה כמיטב יכולתה לנהל את ענייני הבית ככל שיכלה, ואני... בעיקר הסתובבתי ברחובות. איש לא נתן דעתו עליי.

זו הייתה התקופה בה החיים לימדו אותי לשרוד. הרחוב היה בית הספר שהכשיר אותי בצורה הטובה ביותר לחיים. מכיוון שאיש לא השגיח עליי, יכולתי להגיע הביתה בכל עת, וגם אם לא הגעתי, איש לא חש בחסרוני. אז נודע לי שיש לי חוש לא רע למסחר.

"הי ילד, רוצה להרוויח כמה ליי?" פנה אליי אדם בעת השוטטות שלי ברחוב. היה זה אחד מאותם סוחרים קטנים, רוכלים שפנו אל הילדים העזובים, ופיתו אותם למכור את מרכולתם שכללה סיגריות בעיקר. "תמכור את הסיגריות האלה ותביא לי את הכסף, כתמורה אתן לך כמה פרוטות", הסביר האיש בנימה חמורה. "אוי לך אם תברח עם הכסף ולא תמסור לי אותו. תזכור, אמצא אותך ומר יהיה גורלך".

אכן, מכרתי את הסיגריות בעיקר לחיילים הרוסים, שעדיין שהו בעיר לאחר הכיבוש והניצחון על הגרמנים. הוא קיים את הבטחתו ומסר לידי

כמה ליי (כסף רומני).

כך הרווחתי את "משכורת" הראשונה, ואחר כך עשיתי זאת שוב ושוב. גם אחרים פנו אליי, הם נוכחו לדעת שאני טוב במכירות. בשנות המלחמה למדתי להגן על עצמי. נערים, בריוני המקום, חשו שניתנה להם יד חופשית לפגוע ביהודים, והם ניסו להיטפל אליי בכוונה להכות אותי, תוך השמעת קללות ונאצות. לא חששתי והחלטתי ללמד אותם לקח, שלא יעזו יותר להתקרב אליי. אגרופי נחת על פרצופו של אחד מהם. המהלומה הייתה כה עזה עד כי אחת משיניו ניתקה ממקומה ועפה מרחק רב ממנו. אותם אנטישמים היו חזקים על חלשים. אולם, מכיוון שהראיתי להם את נחת זרועי התרחקו ממני במהירות, ולא העזו יותר להיטפל אליי, יצא לי שם של בריון שמסוכן להתעסק אתו. כחתול רחוב למדתי לשרוד. ידעתי כי איש לא ירחם עליי ואיש לא יעמוד לצדי. עליי לדאוג לעצמי, כדברי המשפט "אם אין אני לי, מי לי". בתי הספר היו סגורים, אך למדתי בבית ספר של הקהילה. לא המשכתי את לימודיי לאחר המלחמה.

מאפריל עד יולי 1944 לא נדמו קולות התותחים, שנשמעו בעיר מכיוון בוטושאן הסמוכה ליאש, שנכבשה על ידי הצבא האדום הסובייטי. מלפני הפסח ועד הקיץ לא התקדמו ולא הגיעו אלינו. באוגוסט חלה תזוזה ושמענו את קולות הירי והנפץ כשפרצו ביום חם לעיר. ליד הגשר התחולל קרב בו נהרגו גרמנים רבים. עברנו לשלטון רוסיה הסובייטית. ביום סיום המלחמה יצאו האנשים לרחובות.

את קולות השמחה והצהלה לא ניתן לשכוח. המונים זרמו ומלאו את הרחובות בהמולת אין קץ. קולות השירה נשמעו בחלל העיר ורבים יצאו בריקודים. תם הסבל. אך מי שנפגע כמונו, כאבו לא יפוג לעולם. מי שציפה שסוף המלחמה יביא את החופש, התבדה. אמנם לא הייתה מלחמה, אבל שלטון קומוניסטי קשה ורע השתלט על המדינה. החיילים הרוסים שהוצבו בעיר שכבשו, לא התנהלו כנציגי ארץ נאורה ותרבותית. הם הרבו לשתות ולהשתכר, המראה שלהם היה מרושל. גסות רוחם לא הותירה ספק באשר לצפוי לתושבי העיר והארץ בהמשך.

בשנת 1945 השתתפנו גוסטב ואני בברית המילה של שלום, בנם הבכור של אברהם (אברם) וסופיקה, שנקרא על שם סבי, ובהמשך גם בהכנסתו של בנם השני, דן, בבריתו של אברהם אבינו. גוסטב היה הסנדק.

פוגרום יאש (יאסי)

פרעות יאש אלה אירועי הדמים שהתרחשו בעיר שברומניה, בימים האחרונים של יוני 1941 והיו מהאכזריים ביותר בהיסטוריה של יהודי מזרח אירופה. מבחינות רבות מהווה פוגרום זה את תחילת ההשמדה ההמונית של יהדות אירופה, והוא אף הקדים בחודשים אחדים את ועידת ואנזה, בה החליטו הנאצים על יישום "הפתרון הסופי".

הפוגרום התרחש כשבוע לאחר תחילת מבצע ברברוסה - הפלישה הגרמנית לברית המועצות, כאשר כוחות רבים של הצבא הגרמני נערכו באזור יאש, בקרבת הגבול הסובייטי. מה שהצית את הפרעות הייתה הוראת ביצוע מפורשת של מנהיג רומניה, המרשל יון אנטונסקו, והפוגרום תוכנן ובוצע על ידי השלטונות הפשיסטים הרומניים בשיתוף פעולה עם הגרמנים הנאצים.

לקראת המבצע המתוכנן נשלחה ליאש היחידה הרומנית המיוחדת "דרג אופרטיבי מס' 1", שתכננה את האירוע ולקחה חלק בו. ב-28 ביוני 1941 (ד' בתמוז ה'תש"א) הורה שליט רומניה, יון אנטונסקו, לפנות את כל האוכלוסייה היהודית מהעיר. באותו יום יצאו למבצע הפינוי כוחות צבא ומשטרה רומנים יחד עם פורעים רומנים אנטישמים, בסיוע כוחות צבא גרמנים ששהו באותה תקופה ביאש. במהלך הפעולה נשדדו היהודים, בתייהם, עסקיהם ומוסדותיהם נבזזו, ויהודים רבים נרצחו - 13,266 קורבנות לפי ספירת השלטונות הרומניים, ולפי רשימה שמית שערכה הקהילה היהודית לפחות 14,850 קורבנות. בנוסף למספרים אלה נרצחו יהודים נוספים שלא היו רשומים בפנקסי הקהילה. לכן המספר הכולל המדויק אינו ידוע, וישנן הערכות שונות המגיעות עד 20,000 נרצחים. יהודים רבים אחרים הוכו, עונו, נשדדו והושפלו.

לפני הפרעות היו ביאשי לפחות 45,000 יהודים. (34,753 לפי מפקד אוכלוסין שנערך בחודש אפריל 1941), כולל יהודים רבים שגורשו מהכפרים ומערי השדה על פי צווים שלטוניים והגיעו ליאש זה מקרוב, ללא רכוש או פרנסה. לאחר הפרעות, במאי 1942, במפקד "בעלי הדם היהודי", נספרו 32,364 יהודים.

הפרעות

ב-28 ביוני בערב, בשעה 21:00 הושמעה ביאש אזעקה. מטוסים גרמנים טסו מעל העיר ואחד מהם ירה רקטה כחולה שהיוותה אות לתחילת המבצע. יחידות צבא, שכללו חיילים בחגור מלא, צעדו ברחובות המרכזיים ומכל מקום נשמעו יריות, כולל יריות מנשק אוטומטי. חיילים ואזרחים רומנים רבים, שחומשו או התחמשו בכוחות עצמם, התחילו להרוג יהודים ביריות ולבזוז את רכושם.

רבים מקרב התושבים הרומנים הנוצרים לקחו חלק בפגיעה ביהודים ובביזת רכושם. עם המשתתפים נמנו שכניהם של היהודים, נערים ונערות ואף פנסיונרים ונשים מבוגרות. חלק מהפורעים היו מזוינים בגרזנים ובאלות, באמצעותם ניפצו ראשי יהודים. רבים אחרים לקחו חלק בחיפוש אחר יהודים שהסתתרו והסגרתם לידי הפורעים. הפורעים חיטטו בכיסי היהודים, הפשיטו בגדים מעליהם ואף בזזו את נעליהם. איש מבין תושבי יאש הנוצרים לא מחה על המעשים, לא בשעת ביצועם וגם לא לאחר מכן, והמעטים מאוד שניסו לעזור ליהודים עשו זאת בהיחבא.

על פי ההוראות לפינוי כל היהודים מיאש, היה צורך לרכז אותם בשלב ראשון בחצר בנין ה"קסטורה" (בנין משטרתי גדול עם מרתפי מעצר). בכניסה לחצר נשדדו היהודים בידי שוטרים שחיטטו בכיסיהם ותלשו מהם תכשיטים ושעונים. פקידי העירייה (ששכנה בסמוך לבנין הקסטורה) אף לקחו מהיהודים את הבגדים שלבשו והנעליים שנעלו. בתוך הבנין המשטרתי יהודים הוכו במוטות ובאלות, חלקם הוכו למוות.

כאשר הבינו השלטונות הרומניים שמספר היהודים גדול בהרבה מכפי שחשבו ומשימת הפינוי קשה מדי, שינו את הוראת הפינוי הכללית של היהודים לפינוי כל הגברים היהודים, וניתנה פקודה לשחרר את הנשים ואת הילדים. למרות זאת, לא כל הנשים שוחררו - חלקן נרתע מלהתקרב לשער, שם היו ערמות של גוויות, ואחרות סירבו להיפרד מילדיהן, כפי שניסו להפריד השוטרים לפני שחרורן. הכאת היהודים בבנין הקסטורה נמשכה בידי כחמישים גרמנים מיחידה מיוחדת ובידי השוטרים הרומנים עד השעה 15:00, אז נסגר השער והחל טבח בעזרת מכונות ירייה. הטבח נמשך עד שעה 19:30 בערב. חלק מהיהודים הצליחו לפרוץ את החומות ואת הגדר ונמלטו לרחובות הסמוכים, שם רדפו אחריהם השוטרים המקומיים והחיילים. לפי הערכות מאוחרות

בתוך בניין הקסטורה נרצחו כחמשת אלפים יהודים וברחובות הסמוכים עוד כמה אלפי יהודים. מקרה אופייני היה של גברילוביץ' קונסטנטיין, נהג בשירות הרכבות, ששהה בעת האירועים במוסך סמוך לבניין הקסטורה. יהודים, שהצליחו לטפס על גדר הקסטורה, ברחו לתוך חצר המוסך, שם היה חייל רומני, שהתעלף עם תחילת היריות. הנהג הרומני לקח את הרובה של החייל המעולף והתחיל לירות ביהודים הנמלטים - לאחר המלחמה נידון על כך ל-15 שנות מאסר. התייחסות השלטון לחלקו בפרעות הייתה תחת אמתלה של פעילות מדינית "לגיטימית". בדיעבד דווחו פעולות אלו כפעולות עונשין נגד יהודי-קומוניסטים וטייסי הכוחות הסובייטים שהפציצו את הרומנים קודם לכן. קפטרו, ששימש כ"פרפקט" המקומי (תפקיד שלטוני מקומי) ולא היה בסוד ההכנות, דיווח באובייקטיביות על המתרחש וכתב לממונים עליו שלפי הממצאים שנאספו הוכח שהתקריות אורגנו על ידי מי שרוצים להסית את הצבא הרומני, הצבא הגרמני והאוכלוסייה הנוצרית כנגד היהודים במטרה לגרום לרצח המוני. בישיבות הממשלה הרומנית שהתנהלו באותה תקופה כונו הפרעות של יאש בשם משימה לדילול יאש מיהודייה.

התארגנות הקהילה היהודית לאחר הפוגרום

בפוגרום נרצחו שליש מיהודי יאש שהשאירו אלפי אלמנות ויתומים חסרי כל, והיוו נטל כבד על הקהילה. לאחר הפוגרום באו גזירות נוספות: חובה לתלות על הבגד טלאי צהוב, חובה על הגברים לעשות עבודות כפייה, הטלת היטלים כספיים כבדים על האוכלוסייה היהודית (בטענה כי זו התרומה שלה למאמץ המלחמתי) ועוד. כל זה גרם לכך שמצבם של היהודים שנשארו בחיים הורע מאוד. הקהילה היהודית שהונהגה על ידי יושב ראש הקהילה, יוסף יעקב, עזרה לאלפי האלמנות והיתומים, ארגנה מתן ארוחות חמות לכ-20 אלף נזקקים וכן פעלה להשגת הקלות (תמורת כסף רב) לגזרות החדשות שהוטלו על היהודים כגון: השגת פטור מעבודות, הקטנת ההיטלים הכספיים והקמת בתי ספר עבור הילדים והמורים היהודים.

מתוך: ויקיפדיה

4

אחרי המלחמה - תנועת השומר הצעיר

יד הגורל כיוונה אותי, ואחרים כמוני, אל קן תנועת השומר הצעיר בעיר. המדריכים אספו אותנו מהרחוב והביאו אותנו לפעולות בקן. זמן רב לאחר שאבא נרצח, חשתי לראשונה תחושת בית - תחושת שייכות. אהבתי להגיע לפעולות, בחברת חבריי, לשמוע את הסיפורים על ארצנו, על הקיבוצים - על צורת ההתיישבות המיוחדת הזאת, על מקומות שונים - הגליל והנגב, חיפה ואזורים אחרים, על הריה, נחליה, ונופיה. בחלומי ראיתי ארץ זבת חלב ודבש. הכול נראה לי כל כך יפה ומושלם לעומת המציאות בה חייתי. למדנו ושרנו משירי תנועות הנוער. לא תמיד הבנו את פירוש המילים שהיו בפינו ולעתים גם עיוותנו אותן. כבר שם נאמר לנו שהגרעין שלנו עתיד לעלות ולייסד קיבוץ חדש - מגן. אני זוכר במעומעם את ההליכות המשותפות עם החברים והמדריכים לבתי הקולנוע סקלה וסידול.

תנועת השומר הצעיר הצילה אותי מהרחוב ומהריק בו נדדו חיי, נטעה בי תקווה חדשה לחיים טובים ויפים. הרגשתי בכל רמ"ח איברי שזה מקומי והייתי מוכן לכל משימה שתוטל עליי. ציפינו כולנו ליום בו נתחיל את המסע לארץ ישראל.

שירה הנער

מילים: שמואל בס

לחן: דוד מערב

אִי זָה הֶקִים כָּל אֵלֶּה,	שִׁיבָה הַנַּעַר, שִׁיר עֲתִידָנוּ
אֵלֶּךָ מוֹלָדָת?	שִׁיר הַתְּחִיבָה שׁוֹת, בְּיָמֶיךָ וְעַלֶּיךָ.
זוּ יָדָךְ, יָדָךְ הִיא הַזִּכְרָה	אֵן בְּאֵלֶּךָ יִהְיֶה אֲחִינוּ,
זוּ יָדָךְ, יָדָךְ הִיא הַנֹּטָה	אֵלֶּךָ מוֹלָדָת קָמָה לְתַחֲיָה!
כָּל עוֹב הַנַּעַר אֵנוּ בְּמוֹלָדָת,	אִי זָה חוּלָא הַכָּלָא,
קוֹם יָקוֹם הַזֶּן עִם יִשְׂרָאֵל!	אֵלֶּךָ מוֹלָדָת?

קדרו פני השמים

מילים: יהושע פרושנסקי

לחן: עממי

קִרְבֵּן צַעִיר חֲדָשׁ.	קִצְרוּ קִצְרוּ פְּנֵי הַשָּׁמַיִם
עַל הַר עַל הַר נִישָׁא גְבוּהָ	וְכוּחַ עַל כֹּחַ.
שׁוֹמְרִים עֲבָרִיִּים חוֹנִים.	קִיבְּלוּ קִיבְּלוּ הִרֵי אֶפְרַיִם
וְאֵל הִרֵי, הִרֵי גִלְבּוּעַ	קוֹרְבֵּן צַעִיר חֲדָשׁ.
פְּנִיָּהֵם מוֹעֲדִים.	קִיבְּלוּ קִיבְּלוּ הִרֵי אֶפְרַיִם

פנינו אל השמש העולה

מילים: יצחק שנהר

לחן: דניאל סמבורסקי

חוֹצְבִים אֵנוּ אֹחֵל בֵּיב רָמָה,	פְּנִינוּ אֶל הַשֶּׁמֶשׁ הַעוֹלָה,
נוֹשָׁאִים בָּלָה תְּקוּהָ יוֹקֵדָת	דִּירְכֵנוּ שׁוֹב פְּנוֹה מַזְרַחָה.
אֵנוּ זֹכְרִים כִּי יֵשׁ אֵנוּ אוֹמָה.	אֵנוּ צוֹפִים לְקִרְאָת שְׁמָה גְבוּלָה
אֵנוּ יוֹדְעִים כִּי יֵשׁ אֵנוּ מוֹלָדָת	זְקִינָה הַרְאֵשׁ נֶפֶשׁנוּ עוֹב לֹא שְׁחָה.
אֵנוּ זֹכְרִים כִּי יֵשׁ אֵנוּ אוֹמָה,	אֵנוּ צוֹפִים לְקִרְאָת שְׁמָה גְבוּלָה
אֵנוּ יוֹדְעִים כִּי יֵשׁ אֵנוּ מוֹלָדָת	זְקִינָה הַרְאֵשׁ נֶפֶשׁנוּ עוֹב לֹא שְׁחָה.

נסענו לבקאן, לחוות ההכשרה, מסלול שעברו כל חברי התנועה בכל אשר היו. בהכשרות חיו בקומונה, עבדו בחקלאות ובענפים אחרים והוכשרו לחיי קיבוץ. נכנסנו כולנו לבית גדול שהיה שייך ליהודי בשם ד"ר ראובן סבת, שתרם את ביתו ברצון לפעילות התנועה, מה עוד שבנו היה בין חברי הקבוצה, והגיע איתנו לקיבוץ גת שם נפצע באחת מהתקפות הערבים על המקום ואושפז בבית החולים.

הבית הכיל חדר מגורים גדול, מטבח וחדרים. הימים הבאים עברו עלינו בעבודות בגינת הירק, בחליבת פרות וברכיבה על סוסים ונהיגה בעגלות, בהן הובלנו את התוצרת החקלאית. עבדנו גם אצל הכפריים הגויים שבסביבה, במשקים שלהם ובשדות. עבודות לא קלות היו אלה. גם בהנחת פסי רכבת עסקנו. בקושי רב הרמנו את המכוש אתו היינו אמורים לעבוד, הוא שקל יותר מאיתנו. גם הרמת אדני הרכבת לצורך הנחתם במסילה הייתה פעולה שהתקשינו בה מאוד, כי אלה שקלו מאות ק"ג. היינו בסך הכול בני 15-16. אף הבנות הצטרפו לעבודה.

יעקב שוורץ: המזון היה מצומצם. חיינו בעיקר על קופסאות הריבה (Jam) שסופקו לנו על ידי הג'וינט, ואטריות (פסטה). היה צורך בעצים לחימום ולבישול, ושוב מי התנדב? כמובן שמואל שנידב גם אותי. "בוא נתנדב לנקות את הסירים", הציע.

"מה עלה בדעתך? הרי כולם עושים ככל יכולתם שלא למלא את המשימה הזאת", עניתי. לא הבנתי את ההיגיון בדבריו.

עמדנו ליד הסיר לאחר ארוחת הצהריים במטרה להתחיל בשטיפה.

"יעקב, תביט בתחתית הסיר מה אתה רואה?"

"אטריות שרופות".

הוא לקח מזלג וכף ובעזרתן התחיל לגרד את תחתית הסיר, הגיש לי וגם לפיו. כך אכלנו עוד כמות לא מבוטלת של אטריות בטרם התחלנו במלאכת השטיפה. הרגשנו פחות רעב והבטן התמלאה יותר.

שמואל: המשכנו בפעולות התנועה. הגיעו אלינו מדריכים מהארץ ופעילי התנועה מרומניה גם הם. למשל, מיכאל הר-סגור, שלימים יכהן כפרופסור להיסטוריה באוניברסיטת תל אביב.

באחד הימים הגיע שליח מקיבוץ שמיר, ואוזנינו היו כריות לסיפוריו על ארצנו המופלאה ובעיקר כמובן... הקיבוצים. המטבח רחש חיים, בו בישלו בנות הקבוצה את הארוחות מהמצרכים שקנינו, וגם אלה שקיבלנו מארגון ג'וינט. בעל הבית, הרופא, דאג אף הוא שתרומות יגיעו אלינו.

אחד מהנדבנים, תושב יאסי, שבבעלותו היה יער במרחק מה ממקום ההכשרה, הציע, "אתם יכולים לכרות ולקחת עצים", כך שהייתה לנו הספקת עצים לבישול ולחימום.

יעקב, חברי היקר, ואני קיבלנו עלינו את המטלה להביא עצים ובשמחה יצאנו לדרך. הסוסה שהייתה רתומה לעגלה בה נסענו, אך זה המליטה והסייח שנולד נותר באורווה. נראה היה שהסוסה לא מאושרת מכך שעליה לזנוח את עוללה, אבל מאחר ולא הותרנו לה כל ברירה, החלה לצעוד ואחר כך לדהור, כאשר יעקב ואני מזרזים אותה. לפי הנאמר לנו נראה היה שהדרך לא ארוכה והיער קרוב, אלא שלא כך היה. לאחר יום שלם של נסיעה כמעט והגענו למחוז חפצנו. הדרכים היו משובשות מאוד, דרכי עפר ובהן מהמורות ובורות. שעת בין הערביים הגיעה והבנו שיהיה עלינו למצוא מקום לינה בשטח, דבר שלא תכננו מראש. עלטה השתררה ואנחנו שנינו לבדנו ביער. בחלל נשמעו יללות, ומבין השיחים והעצים הבחנו בעיניהם הרושפות של זאבים הננעצות בנו. חשש התגנב ללב. המצב לא היה נעים כלל.

"שמואל בוא נברח", הציע יעקב. אני זוכר את הרעד בקולו.

"לאן נברח? הם ירדפו אחרינו וישיגו אותנו. וחוף מזה, לברוח ולהשאיר כאן את הסוסה? לא, זה בלתי אפשרי".

"יש לי גפרורים בוא נדליק אש, ככה נבריא אותם", צץ רעיון בראשי. החיים לימדו אותי לחפש פתרונות. הייתי לא אחת במצבי מצוקה, למדתי להפעיל יוזמה ולשרוד.

אכן, לאחר שהדלקנו אש נעלמו הזאבים כלא היו.

בהמשך פגשנו רועים שרעו בסביבה את עדריהם. הם כיבדו אותנו בגבינת כבשים ונותרנו ללינת לילה איתם.

למחרת חזרנו עם עגלה מלאה בעצים והתקבלנו בקריאות שמחה

וצהלה, כי רבה הייתה הדאגה לגורלנו. משנוכחו לדעת שחזרנו בשלום, הקיפו אותנו באנחת רווחה, וכאמור גם מראה העגלה המלאה עורר חדווה.

יעקב ואני הפכנו לחברים בלב ובנפש. כאחים דבקנו זה בזה, וכך מעודדים ותומכים אחד בחברו, עברנו את כל המסע הקשה מיאסי דרך ההפלגה בים באניית המעפילים, המעצר בקפריסין, ההגעה לארץ, השהות בקיבוץ יד מרדכי, ועד להקמת קיבוץ מגן. לאחר מכן נפרדו דרכינו, אבל הקשר לא נותק, הוא קיים עד עצם היום הזה. סמדר: את יעקב ראיינתי ושמעתי מפיו על ההורים אבל בעיקר על אבא.

יעקב מתוך עדותו: שמואל, אותו ראיתי מהרגע הראשון כחבר נאמן ומסור, היה תמיד התכליתי בין שנינו. אני הייתי בעל הרעיונות והוא המוציא לפועל. לא היה דבר שלא יכול היה לבצע ולמצוא פתרון לכל קושי. שמואל תמיד ידע להסתדר, ואפשר היה לסמוך עליו. היינו שובבים ועשינו לעתים מעשי קונדס, אבל במובן החיובי של המילה. כאשר עמדה השאלה מי ייסע להביא עצים מהיער, שמואל, כדרכו, מיד התנדב.

"אתה יודע להסיע עגלה? לכוון את הסוסים?" הוא נשאל. "כן בוודאי. לפני המלחמה הייתה לנו עגלה וסוסים, אני יודע לרתום את הסוס לעגלה ולהוביל אותה", ענה בביטחון.

איש לא בדק בציציות אם נכון הדבר אם לאו. לא היה ממילא מתנדב אחר. לזכותו יאמר שהוא לא איבד את העשתונות כאשר הזאבים הקיפו אותנו. "בוא נברח", לחשתי לו, אך הוא גם הפעם מצא פתרון, הדלקת אש. הוא חיזק אותי אף שבסך הכול היינו ילדים. כשחזרנו לחווה וסיפרנו את אשר אירע הפכנו בעיני החברים לגיבורי היום, והתקבלנו בתשואות. עברנו הרבה אירועים בהם היינו צריכים לשרוד. בתקופות מסוימות בחיינו כל יום היה יום הישרדות מחדש.

עלינו על הרכבת ביאסי בקיץ 1947 שהובילה אותנו לקמפולונג (השדה הארוך), למחנה קיץ של התנועה בתמיכת הג'וינט. באותה תקופה שלאחר המלחמה, היה שפל כלכלי ברומניה והאינפלציה השתוללה.

שקים של כסף נשאנו עמנו כדי לקנות דבר מה. אחד הדברים הזכורים לי שהיה צורך ללכת ולקנות ממליגה בכפר הקרוב. ומי לדעתכם התנדב למשימה? כמובן שמואל, ואני מיד הצטרפתי אליו. לא אתן לאיש מלבדי ללכת עם שמואל למשימה כלשהי ובוודאי שלא אניח לו ללכת לבדו.

קן יאסי ברכבת, בדרך למחנה קיץ ביעקובני, 1947

5

בדרך לארץ ישראל

הגיעה העת לסיים את תקופת ההכשרה שארכה כשנה, ולממש את העלייה ארצה. חזרנו ברכבת ליאש, שם בתחנה היינו אמורים להיפרד מבני משפחותינו ולהמשיך הלאה. ההתרגשות הייתה רבה. כל אחד מאיתנו ציפה לפגוש את הוריו, אחיו ובני משפחה אחרים שיגיעו להיפרד.

הרכבת עצרה ועל הרציף עמדו רבים ונופפו לנו לשלום. הדלתות נפתחו וחברי וחברות הקבוצה, זרמו החוצה ונפלו לזרועותיהם של אלה שציפו להם. חיבוקים, נשיקות ודמעות זרמו שם כמים. איש לא ידע אם ישוב עוד וייפגש בעתיד עם בני הנוער שעמדו לצאת למסע המסוכן לפלשתינה, בתקופה של העפלה בספינות רעועות והאיסור של בריטניה לאפשר למעפילים להיכנס בשערי הארץ.

היה זה חודש דצמבר והקור היה נורא. אנשים היו עטופים במעילים, כובעים וכפפות בניסיון להתחמם. הפרידה הייתה קשה, הנשאים והנוסעים דבקו אלה בלי יכולת להיפרד.

יעקב: הוריי הגיעו לפגוש אותי בתחנה. אמא מררה בבכי. הפרידה הייתה קשה. אבא אמר לי משפט אחד ביידיש (בדרך כלל דיבר איתי ברומנית): "אני לא יודע לאן אתה נוסע, אבל בכל מקום שאליו תגיע תזכור להיות א מענטש (בן אדם)". יתכן ואמר את המשפט מאחר וביידיש יש לזה

מובן תרתי משמע. השתדלתי לקיים את בקשתו. בניתי את עצמי בעשר אצבעותיי בארץ, תמיד ביושר, בהגינות תוך רגישות לזולת.

שמואל: עליי איש לא בכה. לא היה מי שיבכה, אז לא חוויתי פרידה קשה... הכי טוב. איש לא ציפה לי שם בתוך ההמון. בדיעבד, אני בטוח שגוסטב, אחי הבכור ידע על שעת הגעתה של הרכבת. הוא היחיד שנותר לי שיכול היה להגיע ולהיפרד ממני. ביאנקה כבר לא הייתה בעיר, משום שנישאה לליאון ועברה לעיר מגוריו. חיכיתי לו מאוד, אבל אפילו צל צלו לא נראה במקום. אף אחד לא חשב עליי ולא חש צער על כך שאני נוסע. הרגשתי גלמוד בעולם.

הפרידות הסתיימו, עלינו כולנו אל הקרונות ואני מתחתי את צווארי, התבוננתי מבעד לשמשת החלון, אולי בכל זאת אבחין בדמותו של אחי, אך לשווא.

הרכבת השמיעה צפירה, הגלגלים שקשקו, יצאנו לדרך. המוני האנשים נופפו ליקיריהם ולאט נעלמו מהעין. לא זוכר אם עיניי דמעו, אך גרוני נחנק. עצב השתלט עליי לכמה רגעים, אך מיד נעלם.

הייתה לי ילדות מאושרת, אך אירועי השואה העיבו עליה, לא נותרה בליבי אהדה לעיר. זיכרונות השואה נותרו חרותים בזיכרוני. הותרתי מאחור את קברות יקיריי ונשאתי עיניי אל העתיד, בתקווה.

השירה, שפרצה מגרונות חבריי, ההמולה והצהלה שפרצו מכל עבר, עמעמו מעט את כאביי, וכעבור זמן אף אני נסחפתי אל השירה. החברים לא הניחו לי להתעטף בצער, היחסים החבריים נעמו לי מאוד. בני גילי גילו כלפיי הערכה וחיבה רבה, ומצאתי בהם נחמה ואת המשפחה שחסרה לי.

לימים, גוסטב התנצל והסביר שהגיע מאוחר, לאחר שהרכבת כבר יצאה מהתחנה. שנים רבות חלפו מאז, אך זכרם של אותם רגעים לא ימוש מלבי.

הגענו לווסלוי שם העבירו אותנו לרכבת משא שנועדה לבהמות. באישון לילה הגענו אל גבול רומניה-בולגריה. הרכבת פלטה את כולנו והתחלנו בהליכה מאומצת כדי לעבור את הגבול. בחסות החשכה, כדי שלא ניתפס על ידי שומרי הגבול, צעדנו בדממה, כל אחד מאיתנו החזיק

היטב את הצרור שבידו.

נאמר לנו שהאנגלים בעקבותינו, מחפשים אחרינו, כדי לבטל את נסיעתנו בטרם נגיע לספינה, ומטרתם להביא לגירושנו חזרה למקום מוצאנו, עוד כשאנו על אדמת אירופה. נודע לנו שהם מרגלים ובולשים בכל מקום, לכן עלינו להחריש, לא להוציא הגה ולצעוד בעלטה גמורה, חלילה לנו מלהדליק אפילו גפרור. בשקט ההוא אפשר היה לשמוע רק את פעימות הלב, שאת קצבן הגבירו החשש והחרדה.

בראש הלך מבריה גבולות שהורה לנו את הדרך וסימן לנו שלא נשמיע קול. כעבור מספר שעות נעלם באפלה וזנח אותנו. לרגע השתררו מבוכה ופחד, אבל אני משער שהיה מישהו בינינו שידע את הדרך ולקח את הפיקוד, משום שהמשכנו בהליכה לעבר הגבול, ובטרם עלה השחר, הגענו. המשכנו ברכבת בבולגריה עד לעיר בורגס. ברכבת, בה נסענו, היו כמויות רבות של ענבים, ואנחנו שהיינו רעבים, כי זמן ממושך לא בא אוכל לפינו, זללנו בתאוה את הפרי הטעים והעסיסי.

יעקב: למרות מזל הביש עם מבריה הגבולות, הנסיעה, ההליכה והמעבר מארץ לארץ, העלייה לספינות - כל המסע עבר בהצלחה והתרחש בסדר מופתי, הודות לארגון של אנשי המוסד לעלייה ב' (הזרוע של ההגנה שארגנה את העלייה הבלתי חוקית).

שמואל: בנמל עגנו שתי אניות גדולות - פאן יורק ופאן קרסטן, שאמורות היו להכיל המוני בני אדם. נועדנו להפלגה ב"פאן יורק" שנישאה לגובה של שלוש קומות (בלב ים שונה שמה ל"קיבוץ גלויות"). המוני מעפילים החלו לטפס בכבש האנייה ובידיהם צרורות - כ-7.500 בני אדם, גברים, נשים וילדים עלו על האנייה. וכדי שלא להגיע לכאוס מוחלט מונו סדרנים, ביניהם חברי הקבוצה שלי ואני ביניהם.

ב-24 לדצמבר שנת 1947, בשעה שבארצות אירופה חגגו את חג המולד, הרימו שתי האניות עוגן והפליגו אל הים השחור, מתרחקות אט אט מהנמל עד שנעלם מעינינו. באותם ימים כינו אותנו בשם מעפילים. העלייה לארץ נתקלה בקשיים רבים לכן כינו אותה - העפלה. (להעפיל - לעלות לא בקלות למקום גבוה, עלייה קשה ומסוכנת לארץ ישראל). נטלנו חלק במפעל ההעפלה באניות שהגיעו לחופי הארץ ובהם

פליטים מאירופה, שחלקם הוחזרו על ידי הבריטים למקום ממנו הפליגו, ואחרים נכלאו במחנה מעצר בעתלית. לאחר מכן החלו לשלוח את המעפילים לאי קפריסין. שתי האניות שנקראו אניות "הפאנים" היו האחרונות במפעל ההעפלה שאורגן על ידי המוסד לעלייה ב'.

עד כה המזל האיר לנו פנים וצלחה דרכנו מיאש לבורגס. אולם, איש לא ידע מה עומד לפנינו, כיצד נצלח את המסע מעתה ועד ההגעה לארץ. האנייה שלנו שמשה בעברה כאניית משא להובלת בהמות, על כן לא הייתה ספינת תענוגות בלשון המעטה. בבטן האנייה עמדו דרגשי שינה והצפיפות הייתה גדולה, ממש כמו במחנות ריכוז. רבים שלא הורגלו לטלטלות בים חשו ברע, ואמנם חולקו לנו שקיות הקאה. חלק מהנוסעים העדיפו לשהות על הסיפון ולנשום שם אוויר צח וקר שהביאה הרוח שנשבה מן הים. אפשר היה להביט על הגלים שעלו והתנפצו אל דופן האנייה, להריח את ריח המלח ואפילו לחוש את רסיסי המים שנתזו אל הפנים.

במשך ימי השייט חילקו לנו קרקרים, ביסקוויטים ואפילו זכינו רובנו בפעם הראשונה בחיינו לטעום תפוזים. הפרי הכתום, שלא הכרנו, היה עסיסי וטעמו כטעם גן עדן. אכלנו גם מזון יבש מקופסאות שימורים, לא רעבנו למרות שהאוכל היה במשורה.

אנחנו, חברי גרעין התנועה, היינו תמיד מלוכדים ונלהבים לקראת ההגעה לארץ עליה חלמנו. במשך שבוע ההפלגה בים, המשיכו המדריכים לשוחח אתנו, וקולות שירתנו נשמעו במרחב הסיפון. בהחלט הפגנו מורל גבוה, חשנו מחויבות לעודד את המבוגרים ויתר הנוסעים. כלפי חוץ ניסינו להפיג את החששות, אבל בלב פנימה קינן הספק שמא המשימה לא תעלה יפה. היה עלינו לצלוח את הים וגם את הבריטים. לא ידענו כיצד תגיב בריטניה שמנעה עד כה כניסת ספינות מעפילים, למרות שהיה זה כבר לאחר ה-29 בנובמבר 1947, תאריך בו הוחלט באו"ם על תוכנית החלוקה והקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, וברור היה שבעוד זמן מה יהיה על בריטניה לסיים את השליטה על ארץ ישראל.

נמל איסטנבול נגלה לעינינו, ובהשתאות הבטנו לעברה של העיר

הטורקית היפה. התפעלנו למראה צריחיה, מגדליה ובתיה. לאחר שהתרחקנו והאנייה המשיכה לכיוון מיצרי הדרדנלים, הופיעו שש משחתות בריטיות.

חיילים בריטים עלו על הסיפון וכיוונו את הפלגתנו לקפריסין. לא הייתה כל התנגדות (ראשי הישוב העדיפו שלא להתעמת עם הבריטים בנסיבות ההן). אניות "הפאנים" סיימו את מפעל העפלה בדצמבר 1947. לאחר שבוע בים נכנסנו בשערי קפריסין והארץ נראתה לנו רחוקה מתמיד.

יעקב: עמדתי על הסיפון בלילה. הים היה שקט ונשמע רק רחש הגלים המכים בספינה ואין קול מסביב. לפתע מתוך החשכה, לתמהוני, הבחנתי בצלבים בים. לא שיערתי מה הם, אך התברר שאלה ספינות קטנות של הבריטים שהמתינו לנו.

מהים השחור נכנסנו לים התיכון - אזור בו ארבו הספינות הבריטיות, שהתקרבו אל האנייה ונצמדו אליה בחבטה עזה שטלטלה אותה קשות עקב המפגש. אני זוכר צנחן בריטי בעל גוף וזקן שעלה לאנייה, הניף עליי את רובהו ותקע בצלעותיי את הקת. נרתעתי מחמת הכאב.

פאן יורק

פאן יורק (קיבוץ גלויות) הייתה אוניית מעפילים שאורגנה על ידי המוסד לעליה ב' של "ההגנה". הפליגה יחד עם אוניית המעפילים פאן קרסנט (עצמאות). היא שימשה אוניית הפיקוד.

תולדותיה

היא נבנתה ב-1901 כאוניית משא בעלת נפח של 4,750 טון. לאחר שנרכשה על ידי אנשי המוסד לעליה ב', הם העניקו לה את שם הצופן: "האחות". הצוות כלל 35 ספרדים ו-4 אמריקאים. רב החובל היה גד הילב, והקצין הראשון היה אסטבן הרננדורנה ("קפטן סטיב"). מפקד מסע "הפאנים" היה יוסי הראל, מפקד האונייה היה איש הפל"ם, ניסן לויתן ולצדו זלמן פרח, ישי גבע-עקיבא, נמרוד אשל ושואל אהרונוב. לרשותם עמדו מכשירי קשר שהיו מותקנים באנייה.

בהפלגה שהו באנייה יהודים ממקומות שונים ברומניה, וכן 400 צעירים מבולגריה. הנוסעים היו סוחרים, עורכי דין, רופאים ובעלי מקצועות חופשיים אחרים, חברי תנועות הנוער והמפלגות: השומר הצעיר, החלוץ, אחדות העבודה, מפא"י, העובד הציוני ורוויזיוניסטים. ביניהם תינוקות, צעירים, מבוגרים וקשישים. בין אוגוסט לאוקטובר 1947 התנהל רישום להפלגה באונייה בבוקרשט. המעפילים נאספו במחנות הדרכה בערי מגוריהם. הדרכתם לקראת השיט ושיגורם בוצע על ידי צוות של הפלמ"ח בראשות אליעזר ליף. הם הוסעו ברכבות מאתרים שונים. ההסעה אורגנה על ידי צוות מיוחד של אנשי המוסד וה"הגנה" באירופה. מה-20 בדצמבר התאספו והוסעו ברכבות לקונסטנצה. ב-23 בדצמבר התברר כי לא ניתן להפליג מקונסטנצה בגלל התנגדות ממשלת רומניה. על כן שונתה התוכנית, ולאחר השגת הסכם עם בולגריה באמצעות שייקה דן, תמורת תשלום, הוסעו המעפילים ברכבות ב-24 בדצמבר. מעבר הגבול היה ללא תקלות, והם הגיעו לבורגס ב-26 בדצמבר בבוקר. שלטונות הנמל סייעו, והעלייה לספינה התבצעה בגלוי על הרציף בנמל. מכל רכבת שהגיעה לנמל עלו ישר לספינה. ההעמסה התבצעה במשך כל שעות היום כ-17 שעות.

לאחר שעלו לאונייה, המעפילים חולקו לקבוצות בנות 60 נפש, שבראשן אחראי, ואורגנו פעילויות חברתיות. כן התמנו סדרן עבודה וניקיון, קצין רפואה, קצין קשר, אחראי על חלוקת מזון. הספינה חולקה לשלושה אזורים ובהם יחידות פיקוד. כשעברו שתי הספינות ("קיבוץ גלויות" ו"עצמאות") מהים השחור לים התיכון הן נתקלו במשחתות בריטיות. בהוראת בן-גוריון, שחשש לגורל הנוסעים הרבים, החל משא ומתן בין הבריטים לבין מפקדי הספינות ולאחר שהושג הסכם, עלו חיילים לא חמושים על הספינות וכיוונו אותן לקפריסין.

מתוך ויקיפדיה

בין גבולות

מילים: חיים חפר

לחן: אלכסנדר גינזבורג

בין גבולות בהרים ללא זיכך
לילות חשוכי כוכבים
שיירות של אחים בלי הרף
למולדת אנו מלווים.

לעולל ולרץ

שערים פה נפתח

למך ולצקן

אנו פה חומת מאן (ואנחנו שרנו "אנו פה קיבוץ מאן").

אם השער נעול אין פותח

את השער נשבור וניתוף

כל חומה בצורה נגשח

וכל סדק נרחיב ונפרוף.

6

מחנה מעצר בקפריסין

בלב כבד הגענו לאחד ממחנות המעצר שהקימו הבריטים סמוך לעיר פמגוסטה בקפריסין, בהם שהו המעפילים. אמנם קפריסין קרובה לפלשתינה (כפי שנקראה עדיין באותם ימים), אבל לא לשם שאפנו להגיע. מצבנו היה קרוב למצבו של משה רבנו, אשר ראה את הארץ מנגד ואליה לא בא.

היה זה מחנה אוהלים מוקף גדרות תיל. אכן, לא מחנה נופש. החיילים הבריטים לא פגעו בנו, הם נותרו בשמירה מסביב לגדר ובמגדלי התצפית ללא מגע איתנו, צופים לעברנו שחלילה לא נימלט. אולם התנאים בהם שיכנו אותנו לא הותירו ספק שבריטניה איננה מוותרת על מדיניותה, שלא לאפשר לפליטים ניצולי השואה, לבוא בשעריה של הארץ, אליה נכספו, אף שכבר היה ברור ששלטון המנדט הבריטי בארץ עומד להסתיים.

את יחסה של האימפריה הבריטית אלינו, פליטים בסך הכול, אפשר היה לחוש מיד עם הגיענו. "להשליך הכול לערימה", ניתנה פקודה. היה עלינו להטיל את המסמכים, הניירות והתמונות שהיו ברשותנו. בעיניים כלות הבטתי בערימה, בכאב לב ובצער עמוק. הקשר האחרון לעברי נמחק, נותרתי ורק בגדיי לגופי.

ענן די.די.טי. (חומר הדברה) אפף אותנו, ועלה כאדים מבגדינו. רוססנו

והחומר חדר לדרכי הנשימה ושרידיו דבקו בבגדינו ולא נעלמו עוד זמן רב לאחר מכן. חפצינו הוחרמו ולא הוחזרו לנו.

באוהל, אותו הקמנו במו ידינו, נדחקנו שישה בחורים, שכל אחד מקבל מיטה עליה מזרן ממולא קש, שאניציו בלטו מבעד לבד שכיסה אותו ונתפר בתפרים גסים ורשלניים. האוהל היה מונח על הקרקע.

כבר מראשית השהות שם הגינו את הרעיון לאסוף את קופסאות השימורים שחולקו לנו, ולאחר שהייתה לנו כמות ראויה, הנחנו אותן זו ליד זו על האדמה וכך בנינו את ריצוף האוהל, והמיטות עמדו על הקופסאות. רוח הנעורים וגופנו הצעיר והחסון עמד בתנאים הקשים גם הפעם.

סבלנו פחות מהמבוגרים במחנה. הירבנו לצחוק ולהתבדח, השתדלנו לקחת הכול ברוח טובה. קיווינו ששלב זה בחיינו לא יארך זמן רב. למחרת בבוקר עמדנו בתור לברזייה, וכל אחד מאיתנו ניגש אל אחד הברזים, ובמים הקרים שטף את פניו וחלקים אחרים בגופו, ככל שיכול. אמנם קפריסין נמצאת באזור המזרח התיכון ואין בה חורפים קרים כמו באירופה, אבל עדיין הייתה זו עונת החורף.

ניסינו להעסיק את עצמנו במחנה. הנה כבר ניצבנו על המגרש המאולתר, משחקים כדורגל עם כדור סמרטוטים שהתגלגל מרגל לרגל. במלוא רצינותנו רצנו אחריו מנסים להכניס גול לשער היריבים ולנצח אותם בגדול. מולנו עמדו החברה של תנועת בית"ר. היינו נחושים בדעתנו שלא לאפשר ליריבינו לדעות הפוליטיות לנצח, וגם תוצאת תיקו לא באה בחשבון. השמוצניקים (כך נקראו חברי השומר הצעיר) חייבים לנצח את הבית"רים, לפחות על מגרש הכדורגל.

בנות קבוצנו עודדו אותנו מדי פעם בצעקות רמות ובמחיאות כפיים. היינו חייבים להוכיח לבנות את יכולתנו ולהרשים אותן.

בחלוף 90 דקות משחק, השופט שרק לסיום. מתנשמים ומתנשפים צנחנו תחתינו למנוחה. "מחלקים אוכל", נשמעה הקריאה ואנחנו בכוחות מחודשים קפצנו על רגלינו ומהרנו אל מקום החלוקה. על שליש הבגט שקיבלנו בתוספת מעט דייסה תפלה לא יכולנו לוותר. טעמו של הלחם החם והטרי וריחו גרמו לטרוף חושים. קול ההיגיון

אמר שיש לאכול רק חלק, ואת חלקו האחר להותיר ליום המחרת. זכינו לחלוקת לחם רק פעם ביומיים. הבטן הרעבה ביקשה את כל המנה, והבגט נעלם כעבור מספר דקות. לעסנו היטב כדי להאריך את התענוג שבאכילה. אף פירור לא אבד אלא החליק אל הבטן ולא נודע כי בא אל קרבה. כעת נותר לנו לחכות ולחלום על מנת הלחם הבאה, ללמדכם שהרעב ליווה אותנו במשך כל התקופה בקפריסין. כדי להשקיט אותו במעט הוספנו מהגבינה המותכת שחולקה בחבילות. במשך הזמן יכולנו גם למרוח ריבה על הלחם - ריבה בקופסאות פח גדולות, שנשלחו אלינו על ידי הג'וינט (ארגון צדקה יהודי).

"אנחנו מוכנים לנקות את הסירים", ביקשנו. רוח ההתנדבות לשטיפת הסירים הגדולים הייתה מרשימה, אך למעשה עמדה לנגד עינינו תכלית פשוטה מאוד. מהדייסה שטעמה היה תפל, נותרו לעתים מעט שיירים. בקשתנו לעבוד במטבח ולשטוף את הסירים התקבלה, ואנו, בטרם נמלא אותם במים וסבון, מלאנו את בטננו בשאריות הדייסה שדבקה לתחתית ולדפנות. בתאווה רבה אכלנו דייסה, שאיש מאיתנו לא היה מגיש אותה לפיו היום. התוספת הזאת הייתה תרומה משמעותית להשתקת הבטן ההומה מרעב.

לאחר מנוחה קצרה פנינו אל השירותים. זו הייתה חוויה שלא תישכח. רבות היו הבדיחות על חדר השירותים המשותף לכולם, ללא מחיצות, שם התקיימו דיונים רציניים ביותר. הבושה מתה בקפריסין.

בשעות אחר הצהריים התקבצנו לפעולה בהדרכתו של המדריך ליאונש מקיבוץ שמיר, שכזכור נשלח לקן ביאסי וליווה אותנו במשך כל אותו זמן מיציאתנו מרומניה, ושהה איתנו גם בקפריסין. האזנו לסיפורים שחלקם כבר שמענו בעבר, אבל נהנינו להאזין פעם נוספת. נתנו קולנו בשיירים, מאותם הידועים לנו, שכבר למדנו בקן התנועה ביאסי. מצב רוחנו היה מרומם לא נתנו לעגמומיות להשתלט עלינו.

חוסר המעש והבטלה היקשו עלינו. ממשלת הוד מלכותו, לא מצאה לנכון להעסיק את אלפי העצורים במחנה בפעילות כלשהי.

אנחנו הצעירים ניסינו למצוא עיסוקים כאלה ואחרים. למזלנו החברה המלוכדת בה חיינו, והתקווה שנשתחרר במהרה ונגיע לארצנו עודדה

אותנו. לא אפשרנו לדיכאון, עצב או ייאוש להשתלט עלינו. המדריך שהיה איתנו וגם שליחים מהארץ, שהצליחו לחדור למחנה וחיו בינינו, נטעו בנו תקווה שלא ירחק היום והכול יסתיים בצורה הטובה ביותר (למרות שבאותה תקופה המצב בארץ היה בכי רע. השלב הראשון של מלחמת העצמאות לא בישר טובות, הישוב היהודי סבל קשות מדי כנופיות הערבים, היה זה חודשים מספר לפני הכרזת עצמאות המדינה). הבנות מצאו לעצמן עיסוקים כגון, פרימת השמיכות לחוטים, אלתור מסרגות, אותן עשינו מחוטי התיל של הגדרות שהקיפו את המחנה. חתכנו אותם באבנים והבנות סרגו. אמנם התוצרים לא היו בדיוק אופנת עילית, אבל גם חיממו וגם סיפקו תעסוקה. הבריטים שלא הבינו איך השמיכות נעלמות כאילו התאיידו, וסרבו לספקן בשלב כלשהו.

היה זה מחנה משותף לנשים ולגברים. גרנו ביחד. היו מגורי בנים ומגורי בנות, אבל לא הפרידו בין חברי וחברות הקבוצה.

ישועה כלשהי לחוסר המעש הסתמנה בהצעה שיעקב ואני קיבלנו: "תרכזו את הילדים ותעשו איתם פעילויות". הקדשנו זמן למחשבה ולתכנון כיצד נעסיק את הילדים שהשתעממו אף הם והעלינו מספר רעיונות. איני יכול להתחייב שהיו אלה פעולות חינוכיות שסחפו את הילדים, אבל די בכך שהיו עסוקים במשך זמן ממושך. את כדור הסמרטוטים גייסנו למשימה וקריאות הצהלה שלהם, בשעה שגלגלו אותו מרגל לרגל, היה בהם כדי לשמח את הלב. "היו היה..." הושבנו אותם לאחר המשחק וסיפרנו להם סיפורי מעשיות.

ההקשבה שלהם עודדה אותנו להמציא סיפורים כיד הדמיון הטובה עלינו. חשנו עונג רב כאשר קיבלנו את שכרנו - מספר פרוטות, איתם שמנו פעמינו לקנטינה המקומית.

יעקב: גלגלי המוח של שמואל עבדו שעות נוספות. כוונתו הייתה לסחור עם עובדי זבל קפריסאים, שעבדו במקום. מכונית האשפה הייתה נכנסת למחנה, כאשר הנהג היה בריטי ועובדי הזבל היו המקומיים. אני זוכר את פניהם ולבושם, מכנסי שרוול שחורים. הבריטים היו שנואי נפשם של תושבי המקום ממש כמונו. "מה אפשר למכור להם ובתמורה לקבל כמה גרושים?" הרבה שמואל בקול רם. לשמואל היה חוש למסחר, הוא

היה סוחר מבטן ומלידה. ניכר היה שהוא בנו של סוחר. "הנה נמכור להם את זה", החזקתי בידי ראי עם תמונה של סטלין (שליט ברית המועצות הקומוניסטית. ברומניה לאחר המלחמה היה שלטון קומוניסטי), שנותר בכיסי ואותו לא מסרתי בכניסה למחנה. אכן קיבלנו כמה מעות ואז שמנו פעמינו לקנטינה. הבחנו בפרי צהוב עם קליפה עבה בצורה של חצי ירח שהיה מונח על המדף. התפתינו לקנות ולטעום ממנו.

מי שהיו בידיו כמה פרוטות, יכול היה לפנק את עצמו בבננה, תפוז ועוד כהנה וכהנה. את הבננה שקנינו חילקנו בינינו. היה לנו עקרון ולא סטינו ממנו - מחלקים הכול חצי, חצי, שווה בשווה.

תהינו כיצד אוכלים את פרי גן העדן הזה. תחילה נגסתי מהקליפה וירקתי מיד מפִּי. קילפתי אותה ואז נגסתי שוב, ואכן טעמה של אותה בננה לא ימוש מזיכרוני, למרות שמאז אכלתי אלפי בנות.

שמואל: גשמי החורף חדרו מבעד לאוהל שקור החורף שרר בו, אך לא אפשרנו לאווירת נכאים להשתלט עלינו, למרות התנאים, המחסור במזון ובלבוש שלא החלפנו במשך אותם חודשים.

לרבים אחרים במחנה, שהיו ניצולי מחנות עבודה והשמדה, היה קשה לשאת את המחשבה שהם שוב מאחורי גדרות תיל, ולמרות שלא התעללו בנו, הייתה תחושת דה ז'ה וו (משהו שכבר היה בעבר) של חזרה לתקופה נוראה שאיש לא רצה להיזכר בה.

ססיל, דודתי, ובעלה ברקו (דב) אף הם הגיעו באנייה פאן יורק ושהו בקפריסין. דודתי הייתה בהריון במשך חודשי השהות במחנה, וילדה את בנה הבכור, שלום (שולי) במרפאה במקום, תחת השגחתו של רופא ואחיות מהארץ, להם התירו הבריטים לטפל בחולים במחנה.

סוף סוף בא הקץ לשהות במחנה המעצר בקפריסין. ב-18 בפברואר 1948, עלינו על האנייה אנדריאה והפלגנו לארץ. למרבה המזל, אנחנו בני הקבוצה היינו בסטטוס של בני נוער, על כן הבריטים התירו לנו לצאת לחופשי. המבוגרים חיכו לשחרורם גם אחרי הקמת המדינה. רחל, גיסתי לעתיד, שהתה באי כשנתיים.

כעבור זמן הפלגה קצר נגלה לעינינו המגדלור שעל הר הכרמל, שהיה

גם מגדלור אל אדמת המולדת החדשה שלנו.
הר הכרמל נחשף בהדרגה במלוא הדרו, ובהמשך העיר חיפה על
שכונותיה ואזוריה הירוקים. משתאים עמדנו מביטים באשר נגלה
לעינינו כלא מאמינים. בעיניים לחות ובשירת התקווה על השפתיים,
ניסינו לקלוט את העובדה שחלומנו עומד להתגשם.
לא יכולנו להתיק את העיניים מהנוף והמראות שלפנינו. היה זה ביום
אביבי או חורפי, כשהשמש האירה ובאוויר נישא ריח טוב של ים ומלח.
הגענו אל שערי הארץ.
האנייה השליכה עוגן ונקשרה, ואנחנו ירדנו אל הרציף.

7

בארץ - מלחמת העצמאות

איש לא חיכה לנו ולא פרש לפנינו שטיח אדום. קבלת הפנים הסתכמה בענן של חומר חטוי די.די.טי. שרוסס על כל אחד מאיתנו, "חוויה" לא חדשה, שכבר טעמנו ממנה בקפריסין. החומר חדר לדרכי הנשימה והריח לא פג שעה ארוכה לאחר מכן. קיבלנו את התהליך הזה בהבנה. מצבנו ההיגייני לא היה שפיר בלשון המעטה, מי ידע מה אנו נושאים איתנו, ואי אפשר היה לתת לנו להפיץ מחלות. קיבלנו זאת כמובן מאלינו, ללא עוררין, וכעבור זמן הדבר נשכח. לא נשאנו זאת כזיכרון של עלבון והשפלה כל ימי חיינו... לא חשנו פגועים.

בשירים ובסיפורים נהגו להתפיט על הבן (המעפיל, העולה) השב הביתה, והארץ מקבלת אותו אל חיקה ונותנת לו בית חם ומקלט. המציאות הייתה פחות פרוזאית - מלחמת העצמאות נמשכה והארץ דיממה. היו הרוגים רבים ופצועים, ורק בתקופה שהגענו התחילה התאוששות במאבק הצבאי, והישוב עמד בפני הכרזת המדינה. הכוח הלוחם היה זקוק לצעירים, לגייסם לשורות הלוחמים, לתת יד ולהושיט עזרה בביצור קיומה של המדינה העתידה לקום, שהייתה נתונה בקרבות ובאיום פלישה של מדינות ערב השכנות. לא היה מקום לחבק את הפליטים שהגיעו, לרפא את פצעי הנפש שגרמה השואה, להכיל ולטפל בייסורי הפרט. הייתה זו שעת חירום.

התבקשנו לתת יד ולהתגייס למען המולדת, ועשינו זאת בחפץ לב וברצון. הצלחת המדינה הייתה גם הצלחתנו, החיים כאן היו עתידנו. חלילה, אם לא נצליח להגן על המדינה לאן נלך? מה יהיה גורלנו? למרות המצב הקשה, התקבלנו בזרועות פתוחות ונתנה לנו תחושה שאנו רצויים בקיבוץ גת אליו נשלחנו.

תחילה שהינו כחודש בכעין מרכז קליטה ברעננה. שיכנו אותנו באוהלים בין הקוצים, ובילילות היו התנים (שאקלים) נאספים לידנו ומרימים את קולם ביללות נוגות שנמשכו כל הלילה. כסף לא היה בידנו והוצע לנו לעבוד בפרדסי כפר סבא אצל האיכרים. עבדנו בגיזום העצים ובקטיף התפוזים, פרי אליו התוועדנו עוד בקפריסין, והפעם היה לנו בשפע לאכול כאוות נפשנו. גם הבנות לא נגרע חלקן והן עבדו איתנו בפרדס. ומה הייתה משאלתן הראשונה לקנות בכסף שהרווחנו? משקפי שמש... קרני השמש הארצישראלית חדרו לעיניהן, שלא היו רגילות לאור חזק כל כך והציקו מאוד.

ארגון ההגנה וראשי הישוב החליטו שעלינו לעבור אימוני נשק עוד בטרם נגיע לקיבוץ גת (כיום בחבל לכיש בסמוך לעיר העתידית, קריית גת), שעמד באותה עת במערכה נגד הפורעים הערבים, תושבי הכפרים בסביבה. מלבד העבודה בילינו את זמננו באימוני נשק ואימונים צבאיים. לאחר מכן נשלחנו לקיבוץ בדרום.

"אתם נוסעים לקיבוץ גת?" שאל אחד העובדים במרכז הקליטה, "אוי וי, יש שם רק חול, האדמה מתפוררת ולא יציבה, אי אפשר לבנות שם בתים". עד היום אני תוהה מאין המידע הזה שהיה לאותו אדם, אשר טרח לידע אותנו בניסיון אולי לגרום לנו לחשוב פעמיים אם כדאי שנגיע לשם.

למזלנו, לא ייחסנו חשיבות רבה לדבריו של הדובר, בטחנו באנשים שהיו עמנו שלא יביאו אותנו למקום של אסון.

באחד מימי אפריל 1948 עלינו על משאיות במקווה ישראל, שהיו עמוסות בשקי קמח, תערובת חרובים מאכל לפרות ומצרכים נוספים שהיו מיועדים לקיבוץ גת, לשם שמנו את פעמינו.

"חבר'ה תתמקמו בין השקים כך שלא יבחינו בכם". היה חשש ששוטרים

בריטים יבחינו בנו בנקודות הביקורת (צ'ק פוינט) ובמחסומי הדרכים, ויערכו בדיקות וחיפושים, שמא אנחנו מברחים נשק לישובים, דבר שאסרו על הישוב היהודי. מלבד זאת הבאת אנשים להתיישבות הייתה למורת רוחם.

המשאית, עליה עלינו, יצאה לדרך. מכיוון שלא הוכן לנו דבר למאכל בדרך הארוכה והרעב הציק לנו, בלית ברירה היה עלינו להסתפק בתערובת החרובים שטעמה היה לא רע ביחס למאכל המיועד לבהמות. לא הרחקנו בנסיעה וכבר בכפר יאזור חשנו בברד אבנים שהושלכו על המשאיות. הכפריים לא הסתפקו בזה וגם הוסיפו ירי. נהג המשאית הגביר את המהירות וחלפנו על פני הכפר.

התחנה הבאה הייתה בבית דג'ן (בית דגן), שם היה מחסום של המשטרה הבריטית. במקום היה מבנה של המשטרה שכונה בפיהם טיגארט. המשכנו לכיוון ראשון לציון, שאז באותם ימים, היה בה רחוב ראשי אחד בלבד. משם למושבה נס ציונה ושוב עברנו נקודת בדיקה של הבריטים. השוטרים הציצו לעבר השקים ואשרו לנהג להמשיך בנסיעה. גם במושבה רחובות, ליד פסי הרכבת, עצרו אותנו שוטרים בריטים. עברנו את צומת ביל"ו והמשכנו דרומה למושבה גדרה. הלאה לג'וליס, מחנה צבא בריטי (ליד קריית מלאכי היום), ומעבר לו לא היו ישובים עבריים עד לקיבוץ נגבה, הכיוון אליו נסענו על הכביש שכונה כביש הנפט.

הגענו לקרבת כפר ערבי גדול שנקרא פלוג'ה, שם שהו חברי כנופיות ערבים שתקפו את הישובים היהודים, משם יצאו רוצחים ידועים. היה חשש שנותקף כשנעבור ליד הכפר. בשלב זה לא יכולנו להמשיך בנסיעה במשאית, הסכנה לפגיעה בנו הייתה גדולה. היה עלינו לעבור ולהיכנס למשוריין שהעמידו לרשותנו הבריטים, שהיה אטום לגמרי. חל איסור מוחלט להציץ החוצה מהחרכים. הבריטים לא נהגו בעקביות במדיניות שלהם. באופן רשמי היו אמורים להיות נייטרלים, באופן לא רשמי לעתים סייעו לנו ולעתים קרובות פעלו נגדנו וסייעו לערבים. בסביבה הייתה גם משטרת עיראק סוידן. עברנו גם בסמוך אליה. נורו אלינו יריות מכיוון המשטרה. הייתה זו משטרה בריטית שנמסרה

לערבים. היום נקראת המצודה - מצודת יואב. היה עלינו לחזור בדרך אחרת ולא להמשיך הלאה, כי קיבוץ גת היה צפונה יותר מהמקום אליו הגענו ולא הייתה אז דרך ישירה ליישוב. שני הקיבוצים גת וגלאון היו היחידים במקום (עד נגבה ולאחריה קיבוץ רוחמה) ואליהם כווננו התקפות הערבים שהגיעו מהכפרים שבסביבה.

יצאנו ממקווה ישראל בשעה שמונה בבוקר והגענו לעת ערב בשעות בין הערביים. יום שלם של נסיעה בדרך, אותה נוסעים היום כשעה עד שעה וחצי. ברבות הימים, כשספרתי לאחי גוסטב את אשר עברנו, הוא התקשה להאמין לי - הניד בראשו ואמר "נו טוב, אסטה יסתה פובסטי (אלה סיפורים)".

קיבוץ גת

"שמואל תיסע קצת קדימה, שים לב שלא תיפול לתעלה, תפנה את הטרקטור לצד השני...", קיבלתי הוראות מחבר הקיבוץ, מאיר שדה, שעבד על הבולדוזר ואני צורפתי אליו לעזרה. החבר מאיר היה מבוגר והעבודה המאומצת קשתה עליו, אי לכך היה צורך למצוא לו עוזר צעיר וזריז, אבל גם נבון ובעל חוש טכני, ואני הייתי המתאים ביותר.

לאחר שקיבלתי ממנו הסבר קצר על הנהיגה בטרקטור, קלטתי במהירות את המלאכה. נהגתי בו כאילו ידעתי לנהוג מבטן ומלידה. לשמחתי גם החבר שהדריך אותי לא חסך ממני מחמאות, ואני חשתי גאווה ותחושת סיפוק על כך שאני גומל לחברים בקיבוץ על שאמצו אותנו ונתנו לנו תחושת בית.

אני הילד היתום מיאסי, שלא הספקתי, לצערי, ללמוד מעבר לבית ספר היסודי, הצלחתי להשתלט ללא קושי ולהפעיל את המכונה בתבונה. חוש טכני וידיים טובות היו לי מאז שעמדתי על דעתי.

דוממתי את המנוע לבקשתו של מאיר, "אנחנו עושים הפסקה, בוא נלך לארוחת בוקר".

מיומנו הראשון התחלנו להסתגל לחיי הקיבוץ.

ארוחת בוקר בחדר האוכל הייתה בעיצומה ואנחנו ערמנו בצלחת ירקות טריים, גבינה, ביצה, מרגרינה ולחם טרי שהדיף ריח משכר - הרבה

לחם. האכילה בצוותא עם חברי קיבוץ לידנו, נתנה לנו תחושה מיידית שאנו חלק מהקיבוץ, לרגע לא נתנה לנו תחושה שאנו חדשים ויוצאי דופן.

סיימנו את הארוחה. הידיים נשלחו לפרוסות הלחם שנותרו, ולאחר מכן גיששו לעבר הכיסים שהתמלאו וטפחו, וגם אל מתחת לחולצה. לאחר חודשים רבים על סף רעב, לא יכולנו לוותר על אגירת לחם. מי יתקע לידינו שלא נהיה שוב רעבים? לכן חשנו בצורך לקחת עמנו לחם לחדר, ומקום המחבוא המתאים ביותר היה מתחת למזרן המיטה. אבל לא רק על הלחם לבדו יחיה האדם, אך מצרכים ומיני מזון אחרים לא יכולנו לקחת איתנו. כיצד ניקח חתיכת מרגרינה? ריבה?

שמחים וטובי לב יצאנו, כל אחד מאיתנו, לעיסוקו אשר נקבע לו בסידור העבודה. הימים ימי מלחמה, וקרבות התחוללו במרחק לא רב מהקיבוץ בצומת פלוג'ה (פלוגות), בעיראק אל מנשיה (בסביבות קריית גת של היום) ועוד.

יריתי למטרה והצלחתי לפגוע מספר פעמים במרכזה. היה זה בעת אימוני ירי באקדחים וברובים. מדריכי הפלמ"ח אימנו אותנו גם בזריקת רימונים ובהפעלת מכונת הירייה.

הקיבוץ כולו היה כמבצר, כבסיס צבאי. תעלות קשר נחפרו להגנה מסביב למשק, ואני עבדתי שעות לא מועטות על הבולדוזר כדי להספיק להכין את הביצורים, לחפור תעלות ולהכין מקלטים. הייתי בסך הכול בחור כבן 17/18 וחשתי שאני מגן על מקום שהוא לי בית ומולדת (בכנות לא כקלישאה). הבולדוזר הרעיש ונהמותיו נשמעו היטב בכל הסביבה. אוזניים היו אטומות לרעשים ולרחשים אחרים, וכולי שקוע בעבודתי. בום, בום נשמע קולן של האבנים שהושלכו על הכלי בו נהגתי. היה זה אות שנשמעה אזעקה ועליי להזדרז ולרוץ למקלט הקרוב. דוממתי את המנוע ורצתי אל המקלט שהיה עשוי קורות עץ ועל גגו הוסיפו כמות נכבדה של רגבי עפר וגם מצדיו כדי למנוע חדירת כדורים ורסיסים. העפר נלקח מאותו מקום בו חפרתי את המקלט. האזעקות היו רבות ותכופות. במשך ימים רבים ידע הקיבוץ התקפות וירי מכיוון ששת הכפרים הערבים הסמוכים. ביום עבדנו וחפרנו תעלות ובלילה חלקנו

תורנות שמירה יחד עם חברי הקיבוץ.

חלק מזמני עבדתי בחפירת התעלות, ובחלק אחר עבדתי בשדות הפלחה יחד עם יעקב.

שעות העבודה חלפו עברו, הגיעה עת ארוחת הצהריים. "שמואל, דומם את המנוע, אנחנו הולכים לאכול בחדר האוכל". רעש המנוע כבה ושוב מצאנו עצמנו מערימים על הצלחות ואוכלים ארוחה חמה שגם בה לא נעדר הלחם. שוב, בסיום הארוחה מלאנו את כיסנו בפרוסות רבות.

לאחר הארוחה התכנסנו בכיתת הלימוד, כאשר מדריכנו האהוד, יוסף גוטליב, שימש גם כמורה לעברית. השיעור התחיל בלימוד האותיות העבריות. למראיהן התעוררו בי זיכרונות רדומים מלימודי בחדר. זכרתי משהו, האותיות לא היו זרות לי לחלוטין: אלף, בית גימל... שינן באוזנינו יוסף בקולו החם והאבהי. השתדלנו להיות קשובים ומרוכזים ולבצע את המשימות שהוטלו עלינו בקריאה ובכתיבה. במשך שלוש שעות ביום למדנו, כל יום.

הגיעה שעת סיום העבודה והמנוחה בקיבוץ. בארבע אחר הצהריים, כידוע, החברים היו ממהרים לאסוף את ילדיהם מבית הילדים. ואילו אנחנו מצאנו עצמנו שוב בחדר האוכל עם ספל תה בידינו ו... פרוסת לחם מרוחה במרגרינה וריבה. וכמובן, בסיום התמלאו הכיסים בפרוסות לחם.

"חברים", פנו אלינו אם הבית מרים ויוסף גוטליב המדריך, "אין לכם צורך לאגור ולמלא את הכיסים ואת החדרים בפרוסות לחם. אנחנו מבטיחים לכם שתמיד תהיה הספקת לחם בחדר האוכל. הלחם לא ייחסר ותוכלו לאכול ממנו כאוות נפשכם. יש לנו מאפייה בקיבוץ, אם תעברו לידה תוכלו להריח את ריחות המאפה הטובים. בכל עת שנרצה, נקבל כמויות לחם ללא הגבלה".

משנוכחנו בצדקת דבריהם, נפסקה הוצאת פרוסות הלחם מחדר האוכל. אחר הצהריים יכולנו לנוח וגם ליהנות מהמים הזורמים במקלחת המשותפת בה התקלחו הבנים, והבנות... בנפרד, במקלחת משותפת משלהן.

מרים, אם הבית שלנו, טיפלה בנו במסירות, ולא היה דבר שהיינו זקוקים

לו שלא דאגה למלא. גם המדריך יוסף הדריך ולימד, ולקח אותנו תחת חסותו בכל הנשמה והאחריות. ראינו בהם כהורים שחסרו לנו מאוד. היו חברים וחברות בינינו שהביעו את געגועיהם למשפחה שנותרה ברומניה. במהלך עיסוקינו לא נותר פנאי רב לגעגועים, אבל לאחר מכן המחשבות הובילו לא פעם ליקירים שנותרו שם. אמנם נותרו לי אח ואחות ברומניה, אך אני לא נתתי דעתי אליהם יתר על המידה, והורי כבר לא היו בין החיים. ראיתי בקיבוץ את ביתי, ובחודשים שחלפו, יותר ויותר חשתי אהבה למולדת שקלטה אותי ונתנה לי מקלט. זמן קצר לאחר שהגענו לקיבוץ חגגנו את חג הפסח הראשון שלנו בארץ.

הכרזת המדינה

את הבשורה על הכרזת המדינה התבשרנו בקיבוץ. ביום שישי ה-14 במאי 1948 הדהד קולו של בן גוריון הקורא את מגילת העצמאות: "... לפיכך התכנסנו כאן... אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל היא מדינת ישראל". התגשם חלום בן אלפים שנה, קמה מדינת היהודים.

באותם רגעים לא הייתה באפשרותנו להאזין לרדיו, מן הטעם הפשוט... לא היה מכשיר רדיו בקיבוץ. כולם התכנסו בחדר האוכל לשמחה משותפת, שהייתה מהולה בדאגה ובתחושה לא קלה. ידענו שנכוננו לנו ימים קשים של קרבות, ומי יודע מה יעלה בגורלנו בימים הקרובים. השמחה הייתה זהירה ומאופקת. כבר היו ידיעות על כוחות מצריים המתקדמים לעבר הארץ. כידוע המצרים הגיעו עד אזור אשדוד של היום בפלישה לאחר הכרזת המדינה, ושם נבלמו על ידי כוחות צה"ל. באזורנו הגיע כוח של הצבא המצרי שהתמקם בצומת פלוג'ה (פלוגות). בהמשך כותר המקום על ידי כוחות צה"ל ונודע בכינויו "כיס פלוג'ה". אחד ממפקדי הכוח המצרי היה ג'מאל עבד-אל-נאצר, לימים נשיא מצרים. לא רחוק משם שכנה מצודה שהייתה בשליטת הערבים ונקראה משטרת עיראק סוידן.

טעמנו טעמה של הפצצה על ידי מטוסים מצריים. זו לא הייתה לנו פעם ראשונה, הרי ביאסי, בזמן המלחמה, ידענו הפגזות ואזעקות.

לא התרגשנו יתר על המידה ולא זכור לי פחד. תפקדנו במשך חודשי הקרבות ביחד עם חברי הקיבוץ בשלוות נפש ככל האפשר. חיינו את חיי היום יום בין הפגזה אחת לרעותה, ובין הירידות למקלטים. לא העלינו בדעתנו לעזוב את המקום, היה ברור שאין לאן לברוח וגם אין צורך. כאשר הגעתי לפתחו של המקלט, שמעתי חילופי דברים בקולות רמים ומיד קלטתי שמתנהל ויכוח בין חברים, כאשר אחד מהם שעבד עם חמור, ולא הסכים שבעל החיים יישאר בחוץ וחלילה ייפגע. למרות ההבנה לליבו של החבר, לא ניתן היה להכניס את החמור למקלט, שהיה צר מלהכיל את כל החברים שביקשו להסתתר בו. החבר התעקש, אבל נאלץ להותיר את החמור בחוץ.

בקיבוץ לא טמנו החברים ידם בצלחת והירי וההפגזה נענו גם בירי מצדנו. באמצעות מכונת ירייה (מקלע) תוצרת צ'כוסלובקיה, נורו צורות

מתאמנים במגן

כתגובה להתקפה. המקלע היה ממוקם על הרדאר שמעל לבריכת המים, כך הכדורים הנורים הגיעו למרחק רב, ואפשרו שליטה מגבוה על כל המרחב. מכונת ירייה נוספת, מתוצרת גרמניה, הייתה ברשותנו, אך בשתיהן הקפידו היורים שלא לבזבז כדורים לשווא, הייתה כמות מוגבלת והיה צורך לחשוב על כל כדור

שנורה. פיצוץ עז הרעיד את העמדה בה שהיתי באחת הפעמים, ומכונת הירייה שלנו השיבה אש וכדוריה נתזו, פולחים את האוויר בשריקות עזות.

חשתי בנוזל חם הניגר קרוב לאוזן. דם פרץ מהמקום בו נשרטתי על ידי רסיס. חשתי כאב חד, אולם כעבור זמן טופלתי ונחבשתי במרפאה, אליה הובהלתי מיד. הרסיס שנתקע הוצא ממקומו. במשך השנים השתתפתי

בהרבה פעולות לחימה במלחמות ישראל. מלבד הפעם הזאת, למזלי, מעולם לא נפגעת.

אנחנו חברי וחברות הגרעין נקראנו "הכשרה מגויסת". נחשבנו לחיילים בעת שהוקם צה"ל וגם כחברים בקיבוץ יד מרדכי ובקיבוץ מגן, בהמשך. למרות שלא עברנו חיל כנהוג בימינו ולא לבשנו מדים, נחשבנו לחיל הספר. כך כונו יישובי הגבול ואלה שעמדו בחזית בזמן מלחמת העצמאות. כל חברי הקבוצה שלי עברו אימוני נשק בגת שנמשכו גם בקיבוץ מגן.

חברי הקיבוץ היו בסכנה. הלילה, כך שמענו, יפנו את הילדים למקום בטוח יותר - לקיבוץ קדמה. "חברים, עליכם לקחת על עצמכם את משימת פינוי הילדים". בשקט, במרחב השומם, היה עלינו לצעוד עם הילדים והמטפלות שלהם עמנו. הוריהם של הילדים, שנותרו בקיבוץ, נפרדו מהם לאחר שאמצו אותם אל לבם, ולא חסרו עיניים לחות שהביעו חשש לגורלם. לפני היציאה השקו את הילדים במעט יין, רובם שקעו בשינה והיתר היו רדומים.

יעקב: הילדה שהוטל עליי לשאת על גבי, סירבה להיפרד מאמה. לבסוף נותקו השתיים והאם פנתה ללכת. הילדה לא פסקה מלבכות, וכאשר לקחתיה אליי נעצה בי את ציפורניה עד זוב דם (שלי). ואני מה יכולתי לומר כדי לנחם ולהרגיע אותה? בסך הכול הייתי בן 16, נער בעצמי. שתי אמהות ליוו אותנו, לאחר שבאספת הקיבוץ החליטו החברים מי הן שתי האמהות שתלוונה את הילדים.

שמואל: האיום הגדול ציפה לנו בדרך לקדמה שעברה דרך כפרים ערבים. ידענו שאין מוצא אחר, כי כאן בקיבוץ הילדים בסכנה ומוטב שיהיו במקום בטוח יותר. מצד שני, מטבע הדברים והסדר הנכון שהורים ירצו שילדיהם יהיו לצידם.

הילדים היו מוכנים, ובשקט ובדממה, בחסות החשכה, יצאנו לדרך. צעדנו לצד הפעוטות כשהמטפלות מרגיעות ונושאות חלק מהם בזרועותיהן. עברנו סמוך לכפרים הערבים חרטא, אל-קרטיה וג'סיר. מה יהיה אם אחד מהם או אחדים ישמיעו את קולם בבכי רם, ומקומנו

יתגלה לאויב?

"אם אחד מהילדים יבכה יש לסתום את פיו ללא רחמים", הייתה ההוראה שקיבלנו. ברור, חד וחלק, "אף ילד לא יסכן את כולנו". הוראה מצמררת, כיצד נוכל לעשות זאת? סתימת הפה עלולה להביא לחנק. עד היום אני יכול למחות מזיכרוני את הפקודה הזאת.

למרבה המזל הילדים הבינו את גודל השעה והסכנה בה אנו נמצאים. אף אחד לא בכה, לא השמיע קול. המסע הסתיים עת הגענו לקיבוץ קדמה. אנחת רווחה פרצה מפינו. מספר חברים קיבלו את פנינו ובזרועותיהם קלטו את הילדים וחילקו להם סוכריות.

יעקב: באחד הימים, בחודש מאי 1948, ישבנו במקלטים וחטפנו הפגזות בלתי פוסקות מכיוון פלוג'ה. אסיפת חברים שהתקיימה לאחר מכן זכורה לי היטב. "לא נותנים לנו אספקה סדירה של שפופרות משחות שיניים" טענו הבנות כנגד חברי הקיבוץ האחראים על האספקה.

"בנות, בימים אלה צריך להצטמצם ולהסתפק במה שיש", ענה על הטענה אחד החברים הממונה על האספקה.

זה היה הנושא הדחוף והחשוב בעת כזאת של הפגזות וסכנת חיים. רק בדיעבד חשבתי כך. באותה עת נראה היה לי העיסוק בפרטי החיים היום-יומיים הללו כמובן מאליו.

שמואל: גופות, גופות, הובאו חללי יחידת אלכסנדרוני, שהשתתפו בקרב לכיבוש כיס פלוג'ה, לחצר הקיבוץ.

בצה"ל הוחלט למסור את הניסיון להכנעת הצבא המצרי לידי יחידה זו, לאחר ניסיונות כושלים של גבעתי. מכיוון שהמשימה העיקרית הייתה כיבוש הנגב כולו, ולשם כך הוקדשו מרבית המאמצים, לשחרור פלוג'ה (כפי שנקרא כיס פלוג'ה) לא הוקצו די אמצעים וכוחות.

הצבא המצרי קטל את הלוחמים, 88 מהם נהרגו. לאחר קרב קשה ועקוב מדם גם ניסיון זה כשל. את גופות ההרוגים חילצו משדה הקרב רק לאחר כשבועיים, בעת הפסקת אש. הגופות כבר היו במצב של התפוררות וריקבון. באותו הלילה בו הובאו הגופות, קיבלתי הוראה: "שמואל עלה על הבולדוזר, ותחפור בור כדי לקבור את הגופות". לאפי קשרו מטפחת כדי להפחית את הסירחון הנורא שעלה מהן.

בלילה, לאור תאורה, חפרתי תעלה גדולה, כשהרעש של הבולדוזר מפר את הדממה. לא יכולתי להביט בפניהם וגופם של ההרוגים. כמי שכפאו שד עשיתי את המלאכה. בטרם קברו אותם בקבר האחים, בדקו את התעודות שהיו על גופם וערכו רישום של פרטיהם. הם נקברו בקבר אחים, ללא נוכחות אם ואב, ללא אח ואחות, ללא הספד וקינה. חיילים אלמונים.

הנה מוטלות גופותינו

מילים: חיים גורי

בָּאֵה, הַגֵּה מַלְאוֹת שׁוֹט וְתִינוּ שׁוֹכֵה אֶרֶץ אֶרֶץ קָצִינוּ קָצִינוּ.
הַמָּוֶת גִּשְׁקָה מִעֵינֵינוּ. אֵינֵנוּ נוֹשְׁמִים, בָּבִים גְּאוֹהוֹת אֲמִירוֹנִים
וְהַעֲבֵב 3 וְנֶחֱבֵב.
בָּאֵה, אֵלָּא זָקוּם אֶלֶּךָ בַּדְּבָרִים אֲלוֹכֵה קֶלֶקֶשׁ חֲנוּקָה, אֵלָּא
נֶאֱהֵב, אֵלָּא זָרְעִיד מִיִּתְרִים בְּצִלְאֵים עֲנִיִּים וְזִמְנִים,
אֵלָּא גִּשְׁקָה בַּעֲנִים עֵת הַיּוֹם עוֹבְדֵת בַּיָּעַר.

באחד הלילות צורפתי לקבוצה של כחמישה חבר'ה, במטרה לפוצץ גשר עליו עברו כוחות מצריים ועוזריהם הערבים מהכפרים בסביבה - מפלוג'ה אל עיראק אל מנשיה, ומשם אל ג'וברין (בית גוברין). המטרה הייתה למנוע הבאת ציוד ותחמושת לכוחות המצריים. הלילה היה אפל מאוד, כך שאי אפשר היה להבחין בנו. דממה סביב, לא השמענו קול. התקשורת בינינו נעשתה בעזרת תנועות ידיים וגוף, ואם היה צורך, לחישה קצרה הספיקה כדי להבהיר דבר מה. אקדח היה צמוד לגופי ואני שמעתי את דפיקות לבי, ובקשתי שהמשימה תושלם ונשוב כולנו בריאים ושלמים. לא נתתי לפחד ולחרדה לשלוט בי. השמים היו זרועי כוכבים, ליל קיץ חמים בדרום, האוויר לא זע. החבלן ניגש לגשר ובידיו יחידות דינמיט, ולנו נתנה הוראה להתרחק. לפתע נשמע פיצוץ עז, מחריש אוזניים. הדינמיט עשה את שלו, וחלקי הגשר התעופפו לכל עבר. היה גשר ואיננו עוד. הסתלקנו במהירות ושבנו לקיבוץ.

שיר החבלנים

מילים: חפר חיים

מלחין: וילנסקי משה

בְּכֶרֶךְ הַגֵּיל יוֹכֵז וְשֵׁנִי אֶת הָהָר
וְכֵן מֵיֵל בְּאֵימָה.
בְּמִשְׁעוֹל הַתְּלוּל הַיּוֹכֵז אֶל הַכָּסִי
שׁוֹבֵז וְשֶׁצֶת כִּתְּת מְבִלֵּימָה.
הַתְּבִלִּי עַל שֶׁכֵּן כִּבְּזָה מְכֻלָּה
וְכֶדֶךְ קֶשֶׁה וְכֶשֶׁה שִׁית
יֵשׁוּז שֶׁל קֵל וְנִמְכָּר, מֵעַל שׁ, יֵאֵל מְבִלֵּי.
וְכֵלִי יִבְכֶּה בְּיָמָיו.

התעדכנו באותם ימים בידיעות על הקרבות והקורה בשלבי המלחמה מתוך הדפים הקרביים שחולקו לנו, באין אמצעי תקשורת אחרים. כותב הדפים היה אבא קובנר קצין התרבות (פונה פוליטרוק) של חטיבת גבעתי.

קובנר ניצול שואה, בין מורדי גטו וילנה, היה גם סופר. אנחנו רכשנו במגן ספרים מספריית פועלים, בין היתר גם מספריו. אחת מאמרותיו הידועות בגטו היא הקריאה ליהודים שלא ללכת כצאן לטבח. כמו כן כתב את המשפט הבא באזור חוליקאת בסמוך לאשקלון, לאחר כיבוש המקום על ידי כוחות צה"ל: "ההלך, ברדתך לנגב זכור אותנו".

קיבוץ גת

גת הוא קיבוץ בגבול מישור חוף יהודה ושפלת יהודה, הקיבוץ ממוקם כ-3 קילומטרים צפונית מזרחית לקריית גת. מייסדי הקיבוץ הם אנשי הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, רובם הגיעו מפולין, מיוגוסלביה ומאוסטריה. גרעין הקיבוץ היה בכפר סבא ונקרא "המנוף". בט"ו בשבט תש"ב, 2 בפברואר 1942 עלה הקיבוץ על הקרקע אל מול אל-פאלוג'ה (סמוך לקריית גת של היום) ושמו שונה ל"גת" על שם העיר הפלשתית ששכנה באזור. מוזכרת בקינת דוד על שאול ויונתן "אל תגידו בגת ואל תבשרו בחוצות אשקלון...".

קיבוץ גת שימש בסיס חשוב במלחמת השחרור ללוחמים היהודים נגד המצרים שהתבצרו בפלוגות (פלוג'ה) הסמוכה.
מתוך: ויקיפדיה

נפרדים מגת

הגיעה העת להיפרד מהקיבוץ בו שהינו כחצי שנה. בערך בראש השנה עזבנו ועברנו ליד מרדכי.

נפשנו נקשרה בנפשם של יוסף המדריך ומרים המטפלת המסורה. שניהם העניקו לנו תחושת בית. היינו אסירי תודה להם ולכלל הקיבוץ על קבלת הפנים הנלבבת ועל מיזוגנו בתוכם. פרידה היא כידוע דבר לא קל, ולנו - קשה שבעתיים. קיבוץ גת היה כבית ראשון.

שום בית או משפחה לא חיכו לנו, והעתיד לא היה ברור. בהתרגשות קראנו, כל אחד מאיתנו, את דברי הפרידה. העברית שבפינו עדיין לא הייתה כה טובה שנוכל לכתוב דברי פרוזה. כל אחד כתב מליבו את תחושותיו.

"ליוסף היקר..." כתבתי למדריך, ובהמשך הודיתי לו וחתמתי כשאני מקריא בקול רם את המשפט: **"לא נותקה עוד השרשרת"**.

שמואל נשמע קולו הנרגש של יוסף, "כתבת כל כך יפה, ואיזו עברית ספרותית כבר רכשת בזמן כה קצר". תודה לך על הברכה, לחץ את ידי ועיניו המחייכות הביטו בי בגאווה.

על הטרקטור ביד מרדכי

הגיע הזמן לעבור לקיבוץ יד מרדכי ולהתאחד עם כל חברי הגרעין. היה עלינו להגיע לקיבוץ זה בראשית דרכנו, אך הצבא המצרי הצליח לפלוש לקיבוץ ועל החברים היה להתפנות מקום הפינוי היה

בסידני עלי (היום מושב בצרה ליד כפר סבא). מחצית מחברי הקבוצה הועברו לשם מיד עם בואם ארצה, עד שיד מרדכי שוחררה והחברים שבו למשק. ומחצית הקבוצה, כאמור, שהתה בקיבוץ גת. באחת הפעמים נסענו לבקר את החברים בסדני עלי. הלינה במקום הייתה ללילה אחד ולאחר מכן חזרנו לגת. קיבוץ יד מרדכי שוחרר לאחר הקרבות ושני חלקי הקבוצה, מסדני עלי ומקיבוץ גת, התאחדו בקיבוץ יד מרדכי.

חלק שני

ר ב ק ה

8

שורשים מטפחתיים

משפחתה של אמא לוצ'י

"אמא, אנחנו נוסעים לאמריקה", הודיעו האחים והאחות: שלמה (שלוימה) הבכור, בטי, ויוסף (יוס'ל), להוריהם: חיה והאב יונה (יונה) ברנשטיין, על הגירתם מהעיר פלוישט ברומניה לארצות הברית. "אבל, איך ככה תקומו ותיסעו, אינכם חוששים ממה שיקרה אתכם בדרך? ואיך תסתדרו שם, באמריקה?" האם והאב ניסו להניא אותם מלצאת למסעם, מתוך חשש מפני הבלתי נודע.

"אל דאגה, כולם נוסעים. המוני צעירים עוזבים את רומניה בדרכם לאמריקה. אנחנו נסתדר". האחים היו נחושים בדעתם לנסוע לארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות, בתקווה לחיים טובים יותר מאשר ברומניה.

ההורים, משנוכחו לדעת שכל דברי השכנוע לא יועילו, נכנעו לבסוף לרצונם. וכי איזו ברירה הייתה להם?

הפרידה הייתה קשה, מלווה בדמעות רבות. עיניה של האם לא פסקו מלדמוע, דמעות שירדו מלחייה ונספגו בבגדים. לבה ניבא לה שלא תוסיף לראותם עוד, וכך אכן היה. היא חזרה וביקשה שיישמרו לנפשם וישמרו זה על זה וזה על זה. האב גם הוא חיבק את כולם ללא אומר.

שלויםל'ה, שעמד עם מזוודתו בידו, זכה לחיבוקים רווי חשש וחרדה וכן בטי האחות שהתרפקה על הוריה.

לבסוף ניתקו עצמם מהם, העיפו מבט אחרון לפרידה וצעדו אל הבלתי נודע, כשהם מפנים מבטם מדי פעם לאחור, רואים את דמויות הוריהם הולכות וקטנות עד שנעלמו לגמרי.

שני האחים והאחות היו אחיה ואחותה של אמי, לוצ'יה (לאה), ילדיהם של סבתא חיה וסבא יוינה ברנשטיין. כדרכם של יהודים רבים בתחילת המאה העשרים, לאחר מלחמת העולם הראשונה, החליטו לעזוב את ארץ הולדתם ולחפש את מזלם באמריקה (כך כינו את ארצות הברית) שקרצה להם מאוד. הגיעו שמועות על ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות, שהחיים שם טובים והפרנסה בשפע. רבים כמוהם עזבו את מולדתם, וכאמור נסעו לאמריקה. לאחר ימים רבים של הפלגה באוקיינוס האטלנטי הם הגיעו לניו יורק.

אמי, לוצ'יה, שהייתה אז תינוקת כבת שנתיים-שלוש, נותרה עם הוריה.

להורים האהובים שלום רב!
הגענו בשלום לאמריקה. הש"ט ביס עבר בשלום.
אנחנו כעת חיים באדינת קליפורניה, ובטי בקונטיקט.
אסתדריס, ויש עכ פרנסה ברוך השם.
רוצים מאוד שתגיעו עכ אתם עכ לוצ'יה הקטנה. אתם
חסרים לנו. נקבל אתכם בצרועות פתוחות ותוכלו לחיות
כאן בשלווה יחד אתנו.
בשעוועים והרבה אהבה,
שלויה, יוס'ל ובטי

בידיים רועדות פתחה סבתא חיה את המכתב שזה עתה הביא הדוור. היא וסבא קראו את המכתב הקצר שוב ושוב. מילותיו הרטיטו את לבם ודמעותיה של סבתי נשרו עליו תוך כדי שקראה, חזור וקדוא, וכבר ידעה בעל פה את תוכנו.

מאז שהילדים עזבו כלל לא הייתה רגועה, וטרופה הייתה שנתה בלילות.

היא וסבא לא הפסיקו לחשוב על הילדים ועל קורותיהם. לאחר התלבטויות רבות הוחלט שהסבא ייסע לאמריקה, יראה מקרוב את מצב העניינים, ואז יחזור לקחת גם את רעייתו וילדתו הקטנה שנותרה עמם בפלוישט.

יִלְדֵינוּ הַיְקָרִים
 קִיבַּלְנוּ אֶת אִמְכֶםכֶּם. הַשְׁעֵתָם לְאַחוּזַ חֶפְצֶכֶם וְאֶתֶם
 אֲרוֹצֵיכֶם, זֶה אֵמַלֵּא אוֹתָנוּ בְּשִׂמְחָה. לְאַחַר אַחֲשָׁבוֹת רַבּוֹת
 הִחְלַטְנוּ לְקַבֵּל אֶת הַצְעָתְכֶם לְהֵיטֵעַ לָס כֵּן לְאַמְרִיקָה. אֲבָא
 יֵשִׁיעַ לְבָדוּ לְבָדוּק אֶת אִמְכֶם הָעֲנִיִּינִים אֲקָרוּב, וְלְאַחַר אִכּוֹן, אֲסִי
 יִרְצֶה הֵסֵךְ, יַחְזֹר וְיִיקַח אוֹתִי וְאֶת לִוְיָהּ הַקְטָנָה לְאַמְרִיקָה.
 בִּינְתִּיכֶם אַחֲכֵיכֶם אִמְכֶם לְאַכְתֵּיכֶם נֹסֶפִים.
 בְּשִׂמְחָה וְאַהֲבָה רַבָּה,
 אֲמַלֵּא וְאֲבָא

המכתבים שהגיעו מהילדים לאמם נדדו ימים רבים בים, וכמוהם מכתבי תשובתה.

אכן, סבא יוינה נסע אף הוא לאמריקה בחלוף כשנה מאז עזבו ילדיו, ראה כי טוב וחזר עם בשורה לאשתו, "כולנו נוסעים לשם". אלא שהוא חלה ברגליו וכבר לא יכול היה לנסוע. מחלתו הביאה למותו כעבור זמן. סבתא חיה לא זכתה לראות את ילדיה שנסעו אל מעבר לים. היא נשארה ברומניה בפלוישט ובכך יעד הגורל לבתה הקטנה לוֹצ'י ולילדיה - נכדיה של הסבתא - גורל אכזר במלחמת העולם השנייה.

בטי נישאה ליהודי אמריקאי שהיה בעלים של מפעל להלבשה תחתונה וחולצות לגברים. בשנות השישים של המאה הקודמת, הגיעה אחת מבנותיה של בטי לביקור בארץ. היא נפגשה עם ההורים ועם בני משפחה אחרים. כולנו הוזמנו לבקר אותה ואת בעלה באנייה בה הפליגו והגיעה לנמל חיפה.

הייתה זו אניית פאר במושגים של אותם ימים, שהתנשאה לגובה של מספר קומות והייתה בה בריכת שחייה, חדר אוכל גדול ומספר חדרים

(תאים) רב.

בשנות השבעים-שמונים הגיעה בקשה ממשפחתה של בטי, להיפגש עם אמא. בטי כבר הייתה מבוגרת ולא יכלה לטוס. שני האחים כבר הלכו לעולמם. בטי הביעה משאלה להיפגש עם לוצ'י, אחותה, בטרם תלך לעולמה גם היא. וכך לאחר כשבעים שנה נפגשו שתי הנשים המבוגרות. רחל, אחותי, ליוותה את אמא בטיסה לארה"ב ולמפגש עם בני משפחתה. כתבה בעיתון המקומי התפרסמה וכותרתה: שתי אחיות נפגשו לאחר שבעים שנה, ובה תמונה שצולמה בביתה של בטי, בה נראות שתי האחיות זו ליד זו, חבוקות ומחייכות באושר. לאחר שובה של אמא לארץ, כעבור זמן, נודע לנו על פטירתה של בטי.

מוצאה של סבתא חיה מהעיר גאלאץ, עיר נמל על שפת הים השחור. לסבתא חיה היו עוד שלוש אחיות: רוזה, שהתגוררה בפלוישט (בסמוך לבוקרשט) לאחר נישואיה לישראל (שרול), והשנייה פרומה שהתגוררה בבוקרשט הבירה ולה ולבעלה נולדו: צילי, ליזה, ובן בשם ברמן. צילי נישאה לאדם עשיר ממוצא יווני שבבעלותו היה צי אניות בקונסטנצה. התמזל מזלה של בת דודה זו והיא חייתה חיי מותרות ופאר. לעתים היו שולחים אותי לבוקרשט לצילי. היא ובני משפחתה אהבו אותי

והרבו בפינוקים, אך למרות זאת לא חשתי שם בנוח ופשוט התגעגעתי הביתה. כל המשפחה עלתה לארץ, ובעבר הייתה תקופה שהקשר אתם היה הדוק יותר, אך במשך השנים התרופף.

לליזה נולד בן ששירת בצבא ונפל בפעולת תגמול בקלקיליה ב-1956. האחות השלישית - רבקה, הייתה נכה ורווקה ונפטרה בגיל צעיר. אני נקראת על שמה.

אמא לוצ'יה כונתה לוצ'י, ובעברית - לאה

לוצ'יה הגיעה לאוויר העולם ב-2.5.1904. היא גדלה והתפתחה, ולאחר שסיימה את לימודיה בבית הספר היסודי בעיר היה צורך למצוא לה עבודה כדי שתסייע בפרנסת המשפחה. על המשך לימודים איש לא חשב, בעיקר לא לבנות. היה צורך להתפרנס.

הדודה והדוד בפלוישט, רוזה ושרול (ישראל), פתחו חנות בדים גדולה ונזקקו לעובדת. אי לכך עברו סבתא חיה, לאחר שהתאלמנה, ובתה לוצ'יה שהייתה עלמה צעירה כבת 18 מגאלאץ לפלוישט. אמא עבדה בחנות של הדודים. על המדפים היו מסודרים גילי בדים צבעוניים מסוגים שונים ובשלל גוונים.

"מה תרצי גברת, איזה בד את מחפשת?"

כך הייתה אמי שואלת בנימוס, באדיבות ובמאור פנים את הגברות שנכנסו לחנות.

"כמה עולה מטר מהבד הזה?" התעניינה הלקוחה.

"אני זקוקה לתפירת שמלה לשבת. האם הבד הזה מתאים?" בקשה אחרת את עצתה של אמא. לבסוף, גזרה לה אמא את הבד המבוקש וגם הודיעה לה מהו התשלום עבורו.

הלקוחות המרוצות הודו לה והלכו לדרכן.

באחד הימים הבחינה באחד הלקוחות מסתודד עם הדודה.

היא שמעה קטעי מילים: "הוא בחור טוב, בעל מלאכה ואיש מקצוע מצוין".

היא הבינה שמדובר בשידוך. במשפחה סברו שהגיעה זמנה להינשא.

הדודה רוזה הנידה בראשה ונתנה הסכמתה למפגש עם הבחור.

כדרך אותם ימים, לא עלה בדעתה לקרוא לנערה ולשאול את פיה.

הבחור, רובין (ראובן) יעקובסון, היה חייט במקצועו, בעל מלאכה שיכול היה לפרנס את העלמה שתהיה לאשתו, וזאת הייתה מעלה חשובה ביותר.

איש לא שאל אם מוצא חן הוא בעיניה של הנערה, איש לא חשב שיש להתחתן מאהבה, זה נראה עניין חסר חשיבות לגמרי.

"אמא, אני לא מכירה את הבחור ואיני רוצה להינשא לו. אני לא אוהבת אותו", טענה לוצ'י באוזני אמא - סבתא חיה.

"את תאהבי אותו במשך הזמן. הוא בעל מלאכה ויפרנס אותך בכבוד". סבתא חיה הבהירה לעלמה הצעירה בת ה-18 שאין לה כל ברירה. השידוך יצא לפועל והזוג התחתן.

לוצ'י לא הכירה את רובין, וכמובן שלא הספיקה להתאהב בו, וספק אם אהבה אותו אי פעם.

אמא הייתה אישה נאה, שיערה החום והמסולסל גלש על כתפיה. מעולם לא הייתה ולו שיערה לבנה אחת על ראשה עד ליום מותה בגיל 94.

בהיותה עלמה צעירה הייתה גזרתה נאה ועד למותה עדיין נותרה כך, כמובן ביחס לגילה. אבא היה גם הוא איש נאה, גבוה בעל שפם קטן, ושיער בהיר. היא לא נראתה מאושרת כלל ככלה ביום נישואיה. עצב נשקף מעיניה ולא היה חיוך על שפתיה, כאילו חשה שחייה לא יהיו מאושרים עם בן זוגה. ואכן, כך היה.

משפחתו של אבא, רובין (ראובן) יעקובסון

אבא נולד בעיירה קטנה בשם רמניקו סרט בסמוך לעיר בוזאן לאביו מנדל ולאמו אידיס (יהודית).

שלוש אחיותיו היו: חייקה, פולי - שנקראה פאני, וואלי ואח בשם דוד. בעלה של חייקה נפטר והותיר אותה אלמנה עם שני בנים: נָלוּ ופבל. בבעלותם של הזוג הייתה מאפיה, שבה אפו בייגלעך, בעיקר. לאחר מותו של הבעל האלמנה המשיכה למכור כעכים, אך רוב ימי חייהם התפרנסו בקושי רב והיו עניים מרודים. שני הבנים היו חברים טובים של אחי, יונה, והרבו להיפגש ולשחק יחדיו בילדותם. האח דוד התגורר בעיר בוזאן שם נשא אישה לא יהודייה. לשניים נולדה בת והם התגוררו

ברחוב פְּרָדָה מִיקָה (פְּרָדָה הקטנה). הם פתחו מסעדה עליה הייתה פרנסתם. בזמן מלחמת העולם השנייה עם כניסת הגרמנים, לא אפשרו לו להמשיך בעיסוקו והמסעדה נלקחה ממנו.

הקשר בין הוריי לבין האח דוד היה רופף. בזמן המלחמה הוא התחדש. ואלי נישאה. לה ולבעלה נולד בן נכה באחת מרגליו בשם צ'יקו. הבן התגורר עם אמו ביפו לאחר עלייתם ארצה. הוא נישא ונולדו לו שלוש בנות.

פולי נישאה למוזס וגנר שמוצאו מבסרביה. לזוג נולדו שני בנים - מנדי וגוסטב (גוסטי). בזמן השואה הם גורשו מרומניה לטרנסניסטריה עם יהודים רבים אחרים ב-5 באוקטובר 1940, שם סבלו סבל רב, אך שרדו וזכו לעלות לארץ. מנדי התגורר בטירת הכרמל והיה שען בעיסוקו. אמא הייתה השדכנית שהכירה לו את אשתו, גיזלה ולהם נולדו שישה ילדים: אִיזו, דב שהגיע לדרגת של סגן אלוף בחיל האוויר, אריה, יוסי, ושתי בנות - אדלה ואיריס. מנדי נפטר, אשתו מתגוררת בטירת הכרמל עד היום. האח השני, גוסטי, התגורר בקרית גת. לו ולאשתו לוצ'י נולד בן בשם רוברט ולו שני בנים. גוסטי נפטר, אך לוצ'י ורוברט מתגוררים עדיין בקריית גת.

המשפחה של פולי עברה לרדאון, מקום מגוריה של משפחת וגנר. לרוע המזל הייתה זו טעות קשה. המקום קרוב היה לגבול אוקראינה ויהודי המקום נשלחו לטרנסניסטריה, מקום אליו שלחו הנאצים את היהודים למחנות בתנאים קשים, ורבים מצאו שם את מותם. חלקם נשלחו מהמחנות הללו אל מחנה ההשמדה טרבלינקה. למרבה מזלם של חלק מאנשי המשפחה, אחד האחים, איזידור, מצא מוצא כיצד להציל אותם. בחג המולד הוא הצליח לרכוש בקבוקי שתייה חריפה רבים והביא אותם לשומרים הגרמנים שבמחנה העבודה. אלה התגוללו בשכרותם, והאח שהיה דובר גרמנית הצליח להבריח את בני משפחתו אל מחוץ למחנה, בשעה שהשמירה התרופפה. הם התיישבו במקום סמוך, ואביו של גוסטב אופה במקצועו, מצא עבודה במאפייה מקומית. כך חיו כשנה ולאחר מכן חזרו לרמניקו סרט שם התגוררה משפחת יעקובסון לראשונה.

לוצ'י, אלמנתו של גוסטי, אשר נפטר לפני זמן רב, מספרת שהם הגיעו כתיירים לארץ בשנת 1975 והתקבלו בכבוד מלכים ובסבר פנים יפות, וזכו לאירוח כיד המלך אצל שלי (רחל), רבקה ויונה. לוצ'י התרשמה מאוד מביתה של מינה ברמת גן, שנראה בעיניה גדול מאוד ויפה. אכן, באותם ימים בית ובו ארבעה חדרים נחשב למפואר. היא גם התרשמה מהחצר שהייתה מסביב לבית, בה היו עצי פרי, ביניהם שזיפים טעימים לחיך מסוג סנטה רוזה ואחרים. היא ציינה כי גם פרחים בשלל גוונים שצמחו בגינה, ביניהם אפונה ריחנית שריחה נישא בחלל. והכול היה מאוד מסודר ונקי. האדמה שבין העצים הייתה תמיד מגורפת במגרפה. פיסת נייר לא נראתה במקום, ודאי לא בדל של לכלוך.

"כאשר חזרנו לשדה התעופה", מספרת לוצ'י, "כדי לטוס חזרה לרומניה, באו כולם ללוות אותנו בכמה מכוניות ובידיהם מתנות. נראה היה כאילו באו ללוות משלחת רמת דרג חשובה, או שר ואפילו ראש ממשלה שהגיע לביקור וכעת עוזב".

אנקדוטה מעניינת אחרת מספרת לוצ'י, קשורה ביונה (יונה): גיסתנו גיזלה, אשתו של מנדי אחיו של גוסטי, הביאה לידיעתנו שיונה מתגורר עם משפחתו בקריית גת והוא עובד כנהג מונית. נסענו לבקר אותו. הגענו לתחנת המוניות, שם עמד אדם בעל חזות מזרחית שנראה לנו כמרוקאי. "זה בוודאי לא יונה, זה נראה מרוקאי", אמרנו זה לזאת ברומנית. הנהג עזב את המקום ואנחנו נגשנו לנהג נוסף שהיה בתחנה. "האם תוכל להגיד לנו היכן גר יונה יעקובסון?"

"כרגע היה כאן. אבל אתן לכם את הכתובת שלו".

הגענו לרחוב הרימון. שושנה שלחה את תמי, בתה, לבדוק אם יונה בתחנת המוניות. לאחר זמן קצר נכנס הביתה אותו נהג שראינו קודם לכן בתחנה. "אוי סליחה, טעינו", התנצלו וקמנו ללכת, אך יונה התחיל לברר לגבי הזהות שלנו ומי אנחנו. מיד הבנו שהוא פשוט בעל מראה מזרחי, גבר שחרחר בעל שפם, אבל בהחלט רומני...

מיד השיחה קלחה בשמחה ועליצות.

בדצמבר 1980 עלו לוצ'י, גוסטב ובנם לארץ והגיעו כעולים חדשים לקריית גת.

אבא, רובין בצעירותו הגיע לפלוישט. הוא עסק בחייטות ורב הנסתר על הנגלה בסיפור חייו ומשפחתו. לא הכרנו את הוריו. את סבנו וסבתנו מצד אבינו לא פגשנו מעולם ואין לנו ידע עליהם.

בוזאו

עיר על חוף נחל בוזאו (מיובלי הסירט) במחוז בוזאו, בצפון מזרח חבל מונטניה, ברומניה.

היישוב, השוכן בצומת הדרכים שבין החבלים ההיסטוריים מולדובה, דוברוג'ה, טרנסילבניה ומונטניה, הוזכר החל משנת 325 ויש לו אוכלוסייה בת 134,227 תושבים, נכון לשנת 2002.

בשנת 1899 היהודים היוו 7.5% מאוכלוסיית היישוב, אך כיום נותרו במקום יהודים בודדים בלבד.

פלוישט

פלוישט או פלוישטי היא עיר הבירה של מחוז פרחובה ברומניה, כ-56 ק"מ צפונית לבירה בוקרשט. נכון לשנת 2011 מתגוררים בה כ-197,500 איש. העיר הוקמה בשנת 1596 על ידי מיכאי האמיץ כעיר מסחר.

במלחמת העולם השנייה

אזור העיר פלוישט בדרום רומניה הוא מקור הנפט היחיד במרכז אירופה. משום כך הייתה לפלוישט חשיבות אסטרטגית עצומה במלחמת העולם השנייה, כי שם היה מקור הנפט היחיד של גרמניה הנאצית, וכל כוחו הצבאי של היטלר היה מותנה בהמשך זרימת הנפט ומוצרי הנפט הרומני לגרמניה.

תשומת הלב הצבאית, משני הצדדים, הופנתה לעבר פלוישט החל מהשנה השנייה למלחמה. בסוף שנת 1940 היטלר העביר כוחות שריון ואוויר גדולים לרומניה, בעלת בריתו, שתפקידם העיקרי היה להגן על פלוישט מפני התקפה אפשרית מצד ברית המועצות, שגבולה עבר אז במרחק 120 מייל בלבד משם.

באוגוסט 1943, כשמפציצים כבדים אמריקניים ארוכי-טווח מסוג ליברייטור יכלו להגיע לטווח תקיפה על פלוישט מבסיסים בצפון אפריקה ואיטליה, בוצעה סדרת הפצצות מרוכזות על תעשיית הנפט של פלוישט, שנמשכה חרף אבידות כבדות למפציצים עד שתשתית הנפט נהרסה, מה שגרם למחסור

משתק בדלק ומוצרי נפט אחרים לצבא ובמיוחד לחיל האוויר של גרמניה הנאצית מאז ועד סוף המלחמה.

באוגוסט 1944 נכבש האזור על ידי הצבא האדום, ואספקת הנפט הרומני פסקה, מה שהחריף את המחסור עוד יותר ושיתק את צבא גרמניה כמעט לגמרי.

מתוך: ויקיפדיה

9

לידתי וילדותי

ביום ה-6 במרץ 1932 הגעתי לאוויר העולם, למרות שהאביב עמד בפתח, אותו היום היה יום קר, חורפי ומושלג. המיילדת שילדה את קודמיי, נקראה בדחיפות לילד את אמא. הייתה זו אישה רומניה שלא חסכה בשתיית הטיפה המרה, וכדרך שגרה הייתה במצב של שכרות. ממש כפי שהייתה בעת לידתה של רחל, היא הגיעה מתנדנדת על רגליה. התנאים בבית שברחוב סטרדה ברזי (רחוב החסידה) לא היו מתאימים ביותר לאירועי לידה. אחיי הגדולים, היה עליהם להצטופף בחדר השני יחד עם אבא ולחכות לבשורה.

מסתבר ששכרותה לא מנעה ממנה לתפקד היטב ולסייע לאמא בלידתי. היא הודיעה לאבא על לידת בת נוספת. הייתי בת הזקונים הצעירה במשפחה. יתכן שההורים קיוו לבן נוסף. יוינה (יונה) אחי נותר הבן היחיד. ניתן לי השם רַבְקָה ונקראתי בשם חיבה בֶּקָה וגם בקוצה על שמה של אחותה של אמי, שלקתה בשיתוק ונפטרה זמן מה לפני לידתי. אחותי מינה הייתה הבכורה, אחריה אחי יוינה, והשלישית רחל שנקראה על שמה של תינוקת שנפטרה, והוריה ביקשו מהוריי להנציח את שמה ואף שילמו להם על כך. כינוי החיבה שלה היה רשלי, ובקיצור – שלי. מיום שעמדתי על דעתי חלקתי חדר עם רחל. חדרה של מינה היה בחדר המגורים (הסלון) ויוינה בחדר נפרד.

אבא, רובין יעקובסון, עם ילדיו:
מינה מימין ורחל לפניו, יונה משמאל ואני מלפנים (העובד הרומני אחרי יונה)

לפני כן התגוררנו בדירה אחרת וסבתא חיה חייתה אתנו. חדר אחד היה שלה בלבד. לאחר מותה עברנו לבית ברחוב ניקו פיליפסקו 34. אני עוד זוכרת במעומעם את סבתא שהייתה עמנו, נוטלת חלק בעבודות הבית ובטיפול בנו - נכדיה. היא סיפרה לנו, הילדים, סיפורים מופלאים והכול בעל פה.

אבא, כאמור, היה חייט ואמא סייעה לו בתפירה. פרנסתם הייתה מצויה, אך הם לא היו בעלי אמצעים רבים. מעולם לא סבלנו עוני, תמיד היו בבית תבשילים ומטעמים שאמא בישלה וגם בגדים די צרכינו. רעבנו ללחם רק בתקופת מלחמת העולם השנייה.

לכל בית צמוד היה מרתף ששימש לאחסון, וגם כתחליף למקרר שלא היה באותם ימים. שם אוכסנו מאכלים שונים כגון חצילים שקליפתם נשרפה ובשרם נותר למשמרת להכנת מאכלים שונים (כידוע, ישנם מאכלי חצילים רבים), כרוב, מיני חמוצים ועוד. היהודים יוצאי רומניה

ידועים במומחיותם בהחמצת מיני ירקות - עגבניות, מלפפונים, כרוב, גזר ואפילו... אבטיח. עוד הייתה אמא מאחסנת במרתף הבית מיני ריבות, שהייתה מכינה ועוד כהנה וכהנה. אפשר היה גם לאחסן במקום תבשילים שהוכנו למספר ימים. המרתף היה קר והטמפרטורה בו הייתה נמוכה כמו במקרר בימינו.

אמא גידלה אותנו כהלכה, טיפלה ודאגה שלא יחסרו לנו צרכינו הבסיסיים. אוכל ובגדים לא חסרו, הבית חומם בחורף, למדנו בגן הילדים ובבית הספר. נעליים ובגדים הועברו מהבת הבוגרת לצעירה ממנה. יוינה, שהיה בן יחיד, קיבל תמיד נעלים ובגדים חדשים מהקופסה. רחל ואני נאלצנו לחכות שהבגד או הנעליים של מינה יתבלו ואז עברו לרחל ואחר כך אליי. מינה זכתה תמיד בבגדים חדשים. אלינו היה מגיע הבגד כבר עם טלאים ותיקונים. לעתים רחוקות מאוד זכינו לבגד חדש.

גלוליו של מעיל / קדיה מולודובסקי

הח'ט עוסק בח'ט
ויל'זים או מ'לוא הבית
ח'יל רב, ברוך השם,
ותינוק בח'יק האם.
כאן המעשה נפתח -
לא בשב' לבן וזח.
מעשה במעיל של חורף
בעל סדק צר מעורר.
הוי תפכו מעיל של חורף
בעל סדק צר מעורר,
לכחור צב'הו אף
ס'היה לו חס בחורף.
ל' צב'הו בו שנתיים,
והמעיל - זהב פרווים!
עוצ שנה - המעיל כאילו

שבתאי תרול כבד בילה.	עוד יותר יפה אפילו.
בילה רצה בו שנתיים,	אך צל צליו קוטן,
והמעי' - זה פרויקט!	והמעי' לוחץ במותן.
עוד שנה - המעי' כאילו	קם יריב בבית! מה פה?
עוד יותר יפה אפילו.	איזו מין צרה צרורה פה?!
פעם בילה מתבוספת...	קצת צל צליו קוטן,
הבטנה, הוי, מתעופפת!	והמעי' לוחץ במותן!
קם יריב בבית! מה פה?	מה עושים? חסל! אין עזר!
איזו מין צרה צרורה פה?!	לך המעי' שמריהו לייצר.
בילה ראש מתבוספת -	לך בו לייצקה שנתיים,
הבטנה כבד מתעופפת?	והמעי' - זה פרויקט!
פוסקת החבריה:	עוד שנה - המעי' כאילו
שבתאי תרול כבד חיה!	עוד יותר יפה אפילו.
חיה באה מתייפחת,	פעם הוא הריס יצ"ס -
בצמעות על הריסים -	נתבקעו השריוולים!
היא איבדה את הכיסים!	קם יריב בבית! מה פה?
רועמים כולם כרעם:	איזו מין צרה צרורה פה?!
חיה, תתביישי הפעם!	לייצקה הריס יצ"ס
מה זה? איך זה כך עושים?	והקל לשכוחים!
	מה עושים? נו, מילא, מילא,

האווירה בבית לא תמיד הייתה נינוחה. "תראה מה אתה עושה, רק עכשיו ניקיתי", הייתה סבתא כועסת על סבא, גוערת ונוזפת, כשהיה כנס עם גזרי העצים שקושש כדי לחמם את הבית, ולהכניס גם לתנור האפייה. פתיתי השלג שניער מעליו ומעל העצים היו נמסים למים על הרצפה. והרי הניקיון והסדר היו הדברים, כמעט החשובים ביותר בחייה של אמא.

היו חילוקי דעות וחיכוכים בין אמא לאבא. בדיעבד, הבנתי שלא הייתה להם זוגיות מופלאה בלשון המעטה, ולא שרתה ביניהם אהבה והבנה.

אותי השכיבו, בהיותי תינוקת, באמבטיה מעץ, זאת הייתה עריסה ששמשה גם לרחצה וגם לכביסה. סבתא הייתה מנענעת אותה ברגלה, וכך מרגיעה אותי ומוסיפה ושרה לי בקולה הנעים והערב לאוזן. בעת הרחצה הייתה אמא ממלאת את הגיגית הזאת במים חמים שחוממו על גבי העצים, ואנחנו התרחצנו זה אחר זה. כמוכן שלא התקלחנו יום יום, אלא רק פעם בשבוע בימי שישי.

גיגית כביסה

את הכביסה כיבסה אמא בדוד שמימיו הורתחו מעל עצים, משפשפת בגיגית (פיילה) על גבי פח גלילי, סוחטת ותולה לייבוש. הייתה זו מלאכה קשה, שהצריכה מאמץ רב. בתום יום העבודה הייתה חשה בגבה, כי במשך שעות הייתה רכונה מעל הכבסים.

לאחר מכן הגיע תור הגיהוץ. המגהץ באותם ימים היה עשוי ברזל, עם מגרעת בה הוכנסו גחלים. הוא היה כבד, ולאחר גיהוץ יש ואמא אבדה את התחושה בידה. אם רָמָץ זעיר מהגחלים שבמגהץ עף אל הבגד הנקי, כי אז היה מתלכלך מן הפחם.

מכיוון שאבא וגם אמא עסקו בתפירה, וכל בגד שהסתיימה תפירתו היה צורך בגיהוץ, היו הם מיומנים במעשה ללא תקלות מיותרות. באותם ימים עקרות הבית גיהצו הכול כולל מצעים, לבנים וממחטות בד. המצעים היו מסודרים בארון זה על זה בסדר צבאי. שום פיסת בד ושום קצה לא חרג ממקומו. הם היו מעורמים זה על גבי זה בסדר מופתי, וכך גם החולצות והמכנסיים שהיו מקופלים תפר מול תפר ומונחים בקפידה במקומם.

מאכלים שאמא הייתה מבשלת: ממליגה - שהיא המאכל הלאומי ברומניה. לזה היו מוסיפים, חמאה, גבינה, ושמנת.

דייסה עשויה מקמח תירס, מלאי - פשטידת גבינה מתוקה, עשויה אף היא מקמח תירס.

מאכלי הירקות היו נפוצים: חצילים, קישואים, גזר, תפוחי אדמה ועוד.

כרוב ופלפלים היו ממולאים בבשר ואורז והם נקראו - סַרְמָלָה. גם פירות היו בשפע, בדרך כלל גדולים, יפים ועסיסיים - שזיפים, אפרסקים, דובדבנים, מלונים, אבטיחים ועוד פירות שונים. האדמה הפורייה וכמויות המים הרבות ברומניה, אפשרו גידולים רבים - תירס במיוחד. שדות תירס רחבי ידיים השתרעו מאופק עד אופק, למרחקים.

מאכל נוסף שהיה אהוב עלינו היה רגל קרושה - מעין מקפא דמוי ג'לי מהבשר אותו היו מבשלים, עד שנוצר כעין ציר ובתוכו היו משקיעים חתיכות בשר בקר וגם עוף, לעתים רחוקות יותר. אמא הכינה מרק צ'ורבה - מרק חמוץ עם ירקות ובשר. גם מרק בורשט עשוי מסלק, וגם גיבץ' - שלל ירקות אפויים. ומעל לכולם היה צלי שבשרו היה רך וטעים להפליא.

שוק דגים גדול שכן באזור מסחרי ובו חנויות רבות. היו בו דגים שונים, ובעיקר שטיוקה, אותו דגו בנהרות. אבא היה קונה את הדג בשוק. היו שם דוכנים רבים שבעליהם הכריזו על מרכולתם בקולי קולות. ריח הדגים נישא באוויר וההמולה הייתה רבה. הנכדים זוכרים את ביקוריהם אצל אמא, סבתם, את ריחות הבישול הנישאים מביתה, וכבר ניתן היה ולהריח את ריח המרק מקצה הרחוב.

העיר פלוישט זכורה לי כעיר יפה רחבת ידיים ובה פארקים ושדרות, בהם עצים וחורשות, וספסלים לרשות המטיילים. ובאביב, לאחר הפשרת השלגים, היו מים מפכים בפלגים חדשים ואלה הקיימים הורחבו. ציפורים צייצו בזמרתם הנעימה, ופרחים במיני גוונים צמחו לרוב. לאחר החורף הקשה, הקר והמושלג, הגיע אביב נעים, בו הייתה שמש חמימה וריח של פריחה בכול. הטבע חגג. הייתה זו חגיגה אמיתית. בקיץ מזג האוויר לא היה חם ביותר. לעתים היו גשמים גם בחודשי יולי-אוגוסט, שהיו שוטפים את האבק ומשרים אווירה קרירה לאחר החום המחניק.

אנחנו לא הרבינו לטייל ולהסתובב ברחובות. אמא אסרה עלינו ודרשה שנהיה בבית. יתכן שהיה זה מחשש שמא יאונה לנו רע. לאו דווקא

משום היותנו יהודים. היו מקרים של חטיפת ילדים על ידי צוענים ופגיעות אחרות.

בכבישי העיר וברחובותיה חלפו כרכרות רתומות לסוסים. החלה אופנה חדשה - רכיבה על אופניים. היו שהרכיבו בעצמם אופניים מגרוטאות משולבות בעץ.

באחד הימים הסתובב רוכב במרכז העיר על אופניים חדשים, עטורי אביזרים חדשים לגמרי, עשויים מחומר מתכתי - הצעקה האחרונה באותה תקופה. הוא רכב בסיבובים מעגליים, ראשו נישא בגאון, חזהו נפוח מגאווה, והיא מדווש בקלות ומציג את ביצועיו לעיני ההמונים המשתאים, שנעצו בו את עיניהם, חוזים בפלא החדש שלא נראה כמוהו עד כה.

10

לימודים - גן ובית ספר

התחלתי ללמוד בגן הילדים של הקהילה היהודית בגיל חמש בערך. בנוסף לגננת - אותה כינינו דודה (מלרע) ולא בשמה הפרטי - הגיעה המורה ליה פעמיים בשבוע, ולימדה אותנו את השפה העברית. היא זכורה לי כמורה אהובה וכאשה מרשימה, משכמה ומעלה (רחל פגשה בה כעבור שנים בתל אביב).

למדנו בגן על חגי ישראל, והמנהגים והשירים הקשורים אליהם, ושיחקנו בצעצועי עץ. אפילו רכשתי אז כמה מילים בעברית כגון: סוס, כיסא, שולחן ועוד.

אחד משירי הילדים שהיה אהוב עליי:

וינה, וינה פרימה וארה
סאשתנה טואטה צרה
פאורישה פה קאפי
חי סליצונס קופי.

התרגום לעברית:

בוא האביב
כל האלף מתבסס
בפריחים על פני השדות.
בואו ילדים נאסוף אותם.

גם אמא אהבה לשיר לנו שירים עליזים ושמחים ברומנית. ממנה ירשנו, יוינה ואני, את קולנו הערב והכשרון המוסיקלי. פְּרִינִיצָה היא אחת המנגינות הידועות, המלווה גם בריקוד. החוגגים עומדים במעגל מוחאים כפיים למחולל הרוקד במרכז, ובעזרת צעיף "לוכד" מישהי מבין העומדים במעגל והם אמורים לחולל ביחד. לאחר מכן הנלכדת לוכדת מישהו אחר וכן הלאה. מנגינה ידועה אף היא, זו מנגינת הזמיר (צ'וֹקְרָלִיָה) רקדנו את מחול ההורה, שהרבה ישראלים בטוחים שהומצא בארץ, אלא שהוא ריקוד עם רומני. סמדר זוכרת את סבתא לוצ'י שהייתה מספרת סיפורים וגם שרה שירים. אחד מהם:

ש' פֶּרוּמוּאסָה יִסְתָּה ויֵאלֶזֶה צִימִינֵאלֶזֶה

צִימִינֵאלֶזֶה בֶּשׁוּסִיָּה

פֶּרֶה בֶּן אֵלן בּוֹזוֹנִיָּה.

תרגום לעברית:

אֵה יִפֵּיִם הַחַיִּים בְּבוּקִי,

בְּבוּקִי אֵל כִּיסָא נֹחַ

בֵּאִי פֶּרוּטָה בְּכִיס.

הגיע זמני ללכת לבית הספר לבנות, של הקהילה היהודית, שנפרד היה מבית הספר לבנים. רחל זוכרת דווקא את שם בית הספר בו למד יוינה - לוקה מוֹיֶסָה. למדנו קרוא וכתוב ברומנית וגם חשבון. "עליכם להביא לקראת השיעור הבא חוטים ומסרגה. אלמד אתכן לסרוג תחרה", הודיעה לנו דואמנה (גברת) פרופסוארה וייזר, המורה למלאכה. בחיך ובחביבות היא בדקה אם הבנו, ווידאה שנרשום לנו ולא נשכח לבקש מההורים, שירכשו את החומרים הדרושים. המורה הייתה נמוכת קומה ושמנמנה, ושיערה המסולסל כיסה את צווארה ואת כתפיה. מנסיוני, ידעתי שספק רב אם יקנו לי את הציווד הנדרש. לא תמיד הקפידו ההורים למלא את בקשות בית הספר, ולעתים גם הפרוטה לא הייתה מצויה. ואכן, כאשר חששתי כך היה. מה אספר למורה, כאשר

אביא לידיעתה שהציוד הנדרש אינו בידיי, חשבתי. בכיי ודמעותיי בבית לא הועילו והיה עליי להגיע לבית הספר בידיעה שלא אוכל להשתתף בשיעור.

קול הפעמון נשמע ואנחנו יצאנו להפסקה. מעבר לגדר החצר הגדולה הבחנתי לפתע בדמותו של אבא. הוא עמד שם ורמז לי בידו להתקרב אליו, והושיט לי את החומרים שקנה לשיעור מלאכה. לבי התמלא בשמחה ובאושר. בחיוך רחב הודיתי לו. הפעמון צלצל לכניסה לשיעור ואני יכולתי לנשום לרווחה. לא אאלץ לבדות דבר שקר ולתרץ למורה מדוע לא הבאתי את הציוד הנדרש.

אהבתי את שיעורי הזמרה. המורה למוסיקה, דומנישוארה (העלמה) ציגמן, בחורה נאה, ג'ינג'ית גבוהה, חביבה מאוד שלימדה אותנו לשיר, תוך שהיא מלווה את שירתנו בנגינת פסנתר. בעת השירה, בדמיוני, חשתי שאני עפה אל עולמות קסומים מלאי מוסיקה, יפים ומלאי שמחה ואושר. מאז ומתמיד הייתי חובבת מוסיקה. אהבתי ללמוד את כל המקצועות, את מקצוע החשבון ידעתי פחות, אבל הצטיינתי בכתיבה תמה.

אחד השירים ששרו באותה תקופה:

*אלונלו אלונלו חי לז'וק (תרז'וס למטה)
סנפ'יה כו נורוק
ש'נה אן הוכה אסס'ואקה מ'נה מ'נה סבב'שה
ש'נה נו סביאה סלמנה מיטי'ק.*

ובעברית:

*אלונלו בוא לשחק (לרקוד)
ש'היה במל'.
מי שישחק (ירקוד) יהפך לז'וק,
מי שלא, ישאר קטן.*

והשיר המפורסם: סני יה כו זורגלי - פעמוני המגלשה מצלצלים,

שתורגם לאנגלית: Sany is the boy for me

"כמה יפה את כותבת, רבקה. תראו ילדים", המורה הפנתה את תשומת לבם של תלמידי הכיתה לכתב היד שלי. ידעתי לשרבט את אותיות

הדפוס בצורה יפה כציור (קליגרפיה). הצטיינתי בכתיבה תמה ועל כך קיבלתי מחמאות ושבחים מפי המורה. המחברות שלי היו מסודרות מאוד, אך לעתים לא היה לי את הציוד הנדרש לבית הספר. הוריי לא הקפידו על קנייתו.

המשמעת הייתה קפדנית ביותר. את בית הספר ניהלו שתי אחיות רווקות' שלא נמנעו מלהעניש בחומרה את התלמידים שסרחו, ונשלחו אליהן על ידי המורים. הן הטילו מורא על כל יושבי בית הספר (כנראה גם על המורים).

לכן, אנחנו התלמידות השתדלנו לציית וחלילה לא להישלח אל המנהלות.

כאשר נכנסו המורים לכיתה, קמנו לכבודם ורק בהינתן האות על ידם יכולנו לשבת. הפנייה למורים נעשתה בתואר של כבוד, מעולם לא חשבנו לפנות אליהם בשם הפרטי.

במשך השיעור לא הותר לנו לדבר, אלא בהצבעה בלבד, ובוודאי שלא לפטפט עם ילדים אחרים. בכיתה שרר שקט מוחלט, אפשר היה לשמוע רק את זמזום הזבובים (אם היו).

נדרשנו להכין שיעורי בית ולדעת את החומר הנלמד. תלמידות שנתפסו בחוסר משמעת נענשו בעמידה בפינה, או בכריעת ברך, וגם היו שנדרשו לעמוד ולהושיט את כפות ידיהן, והמורים היכו בהן בסרגל ללא רחמים. הכאבים בכף היד הנפוחה נמשכו מספר ימים לאחר מכן. השליטה בתלמידים הייתה באמצעות הטלת פחד, אך היו מורים - ואלה הרוב - שכיבדנו אותם משום אישיותם ושיעור קומתם. הורי התלמידים גיבו את המורים, איש לא חשב אחרת. ההורים עוד הוסיפו ונזפו גם הם והצדיקו את הענישה.

לאחר שרחל סיימה את לימודיה בבית הספר היסודי, החליטה אמא לשלוח אותה ללימודי המשך בבית ספר תיכון למסחר (שקוֹאֶלָה קוֹמְרִישְׁאֶל).

"את טובה בחשבון, כדאי שתמשיכי ללמוד, חשוב לרכוש מקצוע", אמרה לה אמא. כאשר התכוננה ללכת לבית הספר, היא לבשה את התלבושת האחידה וארגנה את מחברותיה וספריה. רחל הייתה תלמידה טובה

רחל ויונה ברומניה

ושקדנית, אלא שכעבור שנה הגיעו
הגרמנים לעירנו, בתי הספר נסגרו ואנו
חדלנו ללמוד.

מינה ויונה לא המשיכו בלימודיהם,
אלא יצאו לעבודה, לאחר לימודיהם
בבית הספר היסודי.

יונה עבד בבית המסחר של כהנָה, יהודי
בעל עסק לבגדי גברים.

11

שבתות וחגים בבית הוריי

אמא שמרה על המסורת ועל המצוות העיקריות. היא נולדה בבית שומר מצוות, אבל לא חרדי. לעומת זאת אבא היה חילוני גמור כפי שמכונה הדבר בימינו. לא הייתה לו תודעה יהודית ושמירת מצוות. רגליו של אבא מעולם לא דרכו בבית הכנסת - לא בשבתות ולא בחגים. הוא כיבד את רצונה של אמא בענייני הדת, אבל היו פעמים בהם נקעה נפשו מכך ולא הסכים לשתף פעולה. על רקע זה פרצו מריבות ביניהם.

הפמוטים של אמא

בימי שישי הייתה אמא מדליקה נרות ומברכת עליהם. שתי ידיה היו מונחות על פניה ושפתיה לחשו תפילה לריבונו של עולם שיגן וישמור על משפחתה, וייתן לבני ביתה בריאות ואריכות ימים. הנרות ריצדו בפמוטים עשויי בדיל, אשר בתחתיתם היה מקום לאיסוף החלב. על השולחן נחה מפה לבנה עליה הונחו תבשיליה של אמא, שריחם מילא את הבית ונספג בקירות, עוד כשהייתה טרודה בהכנתם.

ההורים, ואנחנו הילדים, היינו מסובים סביב, רחוצים ולבושים במיטב בגדינו, כך קיבלנו את פני השבת. על השולחן היה מונח הגפילטע פיש,

אותו הכינה אמא מדג השְטִיּוֹקָה. אמא לא נהגה לטחון את בשרו, אלא לקצצו עד שאפשר היה להכין ממנו קציצות. היא עטפה את בשר הדג בעורו, אותו פשטה קודם לכן, וכמובן הייתה מוסיפה עיגולי גזר. כל אחד מאתנו קיבל לצלחתו פרוסה בתוספת ציר מהדג שבושל.

במנה הראשונה כיכב גם הכבד הקצוץ. אמא לא טחנה את הכבד, אלא הייתה מגררת אותו על פומפייה. כך גם אחותי רחל ואני נהגנו לעשות (וגם אני - סמדר). כמנה שנייה אמא הגישה את מרק הבשר. ריחו היה עולה באפינו, ריח של מרק טרי המגרה את בלוטות הטעם. שם ברומניה היה נהוג לאכול בשר בקר וגם בשר אווזים וברווזים. בשר עוף והודו היו יקרים ורק האמידים יכלו להרשות לעצמם לקנותו.

בהרבה מחצרות הבתים התהלכו חופשי אווזים וברווזים. אני זוכרת את סבתי חיה, מפטמת את האווזים, אוחזת בפיהם, פותחת ומכניסה בהם כמויות של גרגרי תירס, כדי שישמינו ויהיה בשרם שומני, מלא וטעים. סבתא הייתה מיומנת במלאכה זו. היום חל איסור על פיטום אווזים עקב צער בעלי חיים.

אמא אפתה בעיקר חלות לשבת. האפייה נעשתה בתנור, והבית היה מתמלא בריחות המאפה שפרצו החוצה אל הרחוב. כאשר היה צורך לשמור על אש נמוכה, הייתה אמא מוסיפה מעט עצים או מוציאה עצים מהאש. כאשר היה עליה להגביר, הייתה מוסיפה. תבשיליה היו לשם דבר ושמה הלך לפנייה כטבחית מצוינת. היא לא הרבתה לאפות עוגות.

אמא הכינה גם לוקשען (איטריות) למרק וגם פרפלעך (פתיתים), הכול מעשה ידיה, מבצקים למיניהם, והכינה גם קרפלעך ממולאים בבשר ובתפוחי אדמה וכן וריניקס (כיסונים ממולאים בגבינה), ולקינח אכלנו קומפוט (לפתן).

סמדר: אני זוכרת. טעמם היה נימוח בפה ומוותירים רצון של עוד עם כל טעימה. הם ניחמו את הבטן ואת הלב. מאז שסבתי חדלה להכין אוכל, לא טעמתי עוד וריניקס כאלה טעימים בשום מקום. טעמם שמור בזיכרוני.

רבקה: בשנות החמישים עלו ההורים ארצה. אמא המשיכה לבשל את

מטעמיה, אבל הפעם על פתיליה. די מהר החלו להופיע כיריים של גז. בשנותיה האחרונות חדלה סבתא לאפות ולבשל, ורחל ואני היינו מביאות לה את ארוחותיה.

בראש השנה היינו אוכלים את ארוחת החג שהייתה דומה לארוחת יום

אמא ואבא בארץ

השישי. אמא הייתה לובשת את מיטב בגדיה, מכסה את ראשה במטפחת וצועדת לבדה אל בית הכנסת. היא נראתה יפה בבגדיה ובגזרתה הצנומה והנאה. אבא כאמור לא הלך איתה. אנחנו הילדים היינו לעתים מתלווים אליה. בבואה לבית הכנסת היו הנשים בעזרת הנשים מברכות אותה בברכת שנה טובה בידיש - הגיטע יור - שפה שהייתה מדוברת בין אנשי הקהילה, ובה דברו ההורים ביניהם, יותר אפילו מרומנית.

אמא ישבה אֶתן בעזרת הנשים וסידור תפילה בידיה, שומעת את קולו של החזן. לעתים גם שמעה את פטפוטיהן ורכילות הנשים

שסביבה, אך השתדלה להסיח את דעתה מהן.

ביום כיפורים היינו אוכלים את הסעודה המפסקת ולאחר מכן לא היה בא אוכל לפיה של אמא במשך כל יום הכיפורים. את עיקר זמנה הייתה מבלה בבית הכנסת. אנחנו הילדים נותרנו עם אבא שגם ביום הקדוש הזה לא צם, והיה מכין לנו את הארוחות. אנחנו הילדים לא צמנו מעולם גם כשבגרנו.

בחנוכה הדלקנו נרות במשך כל שמונת הימים ואמא הייתה מטגנת לנו

לביבות טעימות. את סיפור החג למדתי בגן הילדים היהודי. **בפורים** התהלכנו בתחפושות ואמא אפתה אוזני המן (הומן טאשן. בידיש: כיסי המן) ודברי מאפה אחרים, ונתנה בידינו להביא משלוחי מנות.

מיד לאחר שהסתיים חג הפורים הייתה אמא מתחילה בהכנות **לפסח**. דבר ראשון - ניקיונות. היא הבריקה וצחצחה את הבית. את רצפת העץ המחוספסת והגסה לא היה כלל קל לשטוף ולצחצח. כל פירור חמץ הושלך, ולקראת החג כבר אסור היה לאכול בבית. אמא הייתה מוציאה מחוץ לבית את הארוחות ושם בחוץ אכלנו, לעתים רועדים מקור מכיוון שהימים במרץ-אפריל עדיין היו קרים. היו ימים שאפילו שלג ירד וכיסה הכול.

אמא הייתה "חולת ניקיון" ותמיד היה ביתה מבריק ונקי מאוד. בעצם, לא הייתה צריכה להרבות כל כך בניקיון לקראת פסח, אבל הייתה זאת הזדמנות בלתי חוזרת לחזור ולהבריק ולהוציא כל פירור שעוד נותר בין חריצי הריצפה העשויה מעץ גס, והיה צורך לטרוח מאוד כדי לנקותה כראוי. על ברכנו כרענו וניקינו. בסיום המלאכה חשנו היטב את הכאבים בגבנו ובברכיים. ימים אחדים לפני החג כבר החלה בבישולים, וריחות האוכל התנחלו בביתנו למשך זמן לא קצר.

בליל הסדר היינו מסובים לשולחן ואוכלים את מנות האוכל שהיו מוגשות בכל חג. אלא שכאן נוספו הקניידלעך שמלאו את המרק בתוכן, במקום הלוקשן הבצקיים. כמובן שהיו מצות שנקנו והיו ארוזים באריזת נייר אפורה, ועוגה מקמח מצה. במשך ימי החג אמא טיגנה מצה בביצה (מצה-ברייט) והוסיפה עוד מאכלי מצות. הרבינו לאכול תפוחי אדמה וביצים, סלט ביצים, מאכלי ירקות ועוד.

בחג השבועות אמא נהגה להכין מאכלי גבינה. חג זה התאפיין במנהג המיוחד של שפיכת מים. ובכן בלכתנו ברחוב היו מתיזים לעברנו מים וכן מזליפים על המתפללים בבית הכנסת, זכר לבית השואבה. הייתה זו מצווה עד כדי כך שלעתים גם היינו מוכנים לשלם פרוטות אחדות גם לכאלה שאינם יהודים כדי שירטיבו אותנו. זה היה המנהג בקהילה.

בתשעה באב אמא לא פסחה על מנהג הצום לזכר חורבן בית המקדש. כאמור אבא לא צם אף פעם, אך כיבד את מנהגיה של אמא ככל שהתאפשר לו. לכן, לא נכנס לחם לביתנו בפסח, למרות שיתכן שמחוץ לבית אבא כן התכבד בו. כאשר אמא צמה, ניסה להקל עליה ולא לאכול בנוכחותה. אנחנו הילדים היינו חופשיים לבחור במה שנרצה. בחרנו בדרך החילוניות.

אבא היה אדם טוב לב, מוכן לסייע לכל נזקק. הוא אהב אותנו והיה מסור לפי אמות המידה של אותה תקופה. הוא דאג לפרנס את בני ביתו, שלא נרגיש מחסור כלשהו חלילה.

אבא אהב את הטיפה המרה, ונהג לשבת בחברת רעיו החייטים ולשתות. לפעמים גם היה מגיע לידי שוכרה.

סבתא חיה מסרה לו את הכספים שהיו מגיעים אליה מדי פעם מילדיה בארצות הברית. הוא היה אדון הבית, מחליט מה ייעשה בכספים, ובדרך כלל, מבלי לשאול את פיה של הסבתא, ומבלי להתחשב בדעתה.

12

ייסורי המלחמה

באחד הימים עלה רעש מהרחובות. אופנועים שחורים עם "סירות" לצידם, עליהם רכבו חיילים מצבא גרמניה הנאצית, חלפו ברחובות העיר. האוויר התמלא בשאון וריח חריף של עשן שנפלט ממנועיהם של האופנועים.

כך נודע לנו שהגרמנים נמצאים ברומניה, בעלת בריתה של גרמניה הנאצית, ולכן לא היה זה כיבוש אלא נוכחות גרמנית במדינה. מעתה ואילך החיים השתנו ללא הכר. פגשנו במציאות אחרת מזו שהייתה מוכרת עד כה.

מכיוון שרומניה שיתפה פעולה עם היטלר, הפגיעה ביהודים הייתה פחותה מזו במדינות הכבושות על ידי גרמניה. לא נשלחנו למחנות השמדה, אבל השנאה הרדומה, שהייתה קיימת מאז ומתמיד ליהודים מצד האוכלוסייה המקומית, פרצה במלוא עוזה, הרימה את ראשה המכוער.

לפני המלחמה לא חשנו שנאה כלפינו ולא אנטישמיות בבית הספר או ברחוב. לעתים היה זה או אחר זורק לעברנו את מלת הגנאי ז'יד (יהודי), ולעתים שמענו את המשפט "ז'יד דוטה לפלשתינה" (יהודי לך לפלשתינה). השנאה התפרצה במלוא עוזה בתקופת מלחמת העולם השנייה.

אנחנו שאבנו את ידיעותינו על המלחמה מהשכנים, לא היה לנו כל אמצעי אחר ולא כלי תקשורת לדעת על המתרחש.

"תלך מכאן, מהר", לחש הפשיסט הרומני וזרז את אבא להימלט מהמקום בו נעצר עם קבוצת יהודים. הקלגסים הרומנים שסייעו לנאצים והיו אנטישמים לא פחות מהם, עצרו רבים מיהודי העיר במטרה לחסל אותם. למזלו של אבא אחד מאותם פשיסטים הכיר אותו היטב. אבא היה מתקן את בגדיו ותופר לו חדשים, והיחסים ביניהם היו חבריים. "דוּתה מהאישה אסל מוראה פי טוץ (לך מפה, יהרגו כאן את כולם)", אמר, וסייע לאבא לחמוק מבעד לדלת צדדית. אך לרוע מזלו, בדרך חזרה הביתה שוב נעצר. בדרכו, הגיעה מולו קבוצה נוספת של יהודים שנלקחו למקום האיסוף, ושומריהם אספו אותו שוב. אותו קלגס לא האמין למראה עיניו כשאבא הוחזר למקום, ושוב עזר לו לחמוק. "תסגרו את הדלת והחלונות ואל תעזו לצאת לרחוב", פקד עלינו אבא שחזר נסער הביתה. מלבד המשפט הזה לא מסוגל היה להוציא דבר נוסף מפיו. עיניו הביעו פחד וחרדה, והוא רעד כולו כמי שברגע האחרון נמלט מעמוד התליה, לאחר שהחבל כבר הונח על צווארו. זמן רב לא נרגע. שוב ושוב חשב על הגורל שהיה צפוי לו, אלמלא אותו מכר שהציל אותו.

אנשים אומללים, שרוכזו בביתו של הרב, נשרפו, והוא, הרב ומשפחתו, בתוכם. אנשי הז'נדרמריה הרומנים הציתו את הבית.

את אבא אסרו, בסופו של דבר, באחד הימים, ויחד עם קבוצת גברים נוספת הוא נשלח למחנה כפייה (לעבודה) סמוך לעיר בּוֹזָאן. "מי כאן יודע לתפור, האם יש פה חייט?" נשאלו היהודים שהגיעו.

אבא העיד על עצמו שהוא חייט מקצועי.

ושוב, שיחק לו מזלו. מכיוון שהיה בעל מלאכה. הוטל עליו לתקן מדים ובגדים אחרים, וגם לתפור חדשים לממונים במקום. בהשוואה לאחרים היו תנאיו מעט טובים יותר, דבר שאפשר לו לשרוד.

באחד הימים דפק איש משטרה רומני על דלת ביתנו: "את חייבת לתת חבילת בגדים חדשים", הורה לאמא.

מאז שאבא נלקח, בקושי היה לנו דבר מה לאכול ובוודאי שלא היה כסף לקניית בגדים.

"אם לא תספקי את הבגדים, תלכי לכלא", איים על אמא.

היה זה בשנת 1942. רוב יהודי העיר שילמו את המס המבוקש, אך לא אמא. היא ועוד שש נשים הובאו למעצר בבית הכלא מיסלאה בעיר. היה זה ברחוב רוטולי, בית כלא לפושעים, ביניהם רוצחים, אנסים ועבריינים נוספים.

המקום הופצץ על ידי בנות הברית וחלקו נהרס לגמרי. בית הכלא היה די קרוב לשדות הנפט. הלהבות שפרצו נראו למרחקים, קולות נפץ נשמעו בכל העיר וההרס היה עצום. העיר הייתה אפופה בעשן ובריח שריפה, שחדר לדרכי הנשימה ולריאות. הנשימה הייתה קשה והעיניים דמעו. עצירים רבים שהיו כלואים בו נהרגו - נשרפו מהאש ונחנקו מהעשן. חרדה אחזה בנו, ידענו שאמא כלואה שם. ללא מחשבה נוספת התחלנו לרוץ כאחוזי אמוק לכיוון בית הכלא. רצנו והמרחק היה רב. חסרי נשימה הגענו ואז התברר שעוד באותו לילה, קודם ההפגזה, נשלחו הנשים לכלא נשים ליד העיר סיניה ברשוב. נשמנו לרווחה, אמא לא בין הנספים, אך מה שהיא עתידה לחוות בכלא אליו הועברה, היה לא פחות מגיהנום.

אנחנו, הילדים, נותרנו בבית ללא ההורים. למזלנו כבר היינו גדולים. מינה ויוינה בוגרים ורחל ואני נערות. רחל כבת 15 ואני כבת 11. הרעב היה אורח קבוע בביתנו. יוינה עבד, מינה עבדה בניקיון, רחל - בקונדיטוריה.

למרות גילי הצעיר הצטרפתי לרחל, כך לא נותרתי לבדי בבית. בעלי המקום נתנו לנו שאריות אוכל, שהבאנו מהן הביתה. הרווחנו מעט כסף וניסינו להתקיים. איש לא התעניין בנו, אף אחד לא סייע לנו. לעתים היינו מחטטות בפחי אשפה. כשהבטן ריקה רוב הזמן והרעב מציק, אי אפשר לעשות גדולות ונצורות.

במשך היום המחשבות נסובו על אוכל. "אני רואה לנגד עיניי לחם טרי,

צלי בשר כפי שאמא מכינה, אני גם חשה בריח, וגם ממליגה טובה ומרק טעים, גם את ריחו אני מריחה. אמא עוד הוסיפה לו עצמות מת. ולבסוף לפתן (קומפוט)". כך היינו מדמיינות ולא ידענו האם ומתי עוד נשוב ונאכל את המטעמים הללו.

געגועינו להורים הלכו וגברו. מחשבותינו נסובו על גורלם. לא היו לנו ידיעות על העובר עליהם. איך אמא מסתדרת? מה הם התנאים שם בבית הסוהר? האם יש די אוכל? האם הסוהרות פוגעות ומתעללות באסירות? יוינה ורחל החליטו לנסוע ולבקר את אמא. התלבטו כיצד ייסעו ואין להם כסף לקניית כרטיסים.

הם התגנבו לרכבת ללא כרטיסים, ובידם חתיכת ממליגה עטופה בנייר, אותה הצליחו להשאיר מתוך הממליגה האחרונה שהכנו. קשה היה שלא לאכול את הכול. פיסה לא גדולה הצליחו לארוז כדי להביא לאמא, שבוודאי לא מקבלת אוכל ראוי. הסתבר לנו בהמשך שלמזלה הסוהרות הגויות אהבו אותה, והיחס אליה היה פחות אלים ואכזרי מאשר לאסירות האחרות, ואף מדי פעם נתנו לה איזו חתיכת לחם נוספת. באחת הפעמים עמדו האסירות, שעבדו מחוץ לכותלי הכלא, על סף נחל הסובב את המקום. אמא מעדה, נפלה ושברה מספר צלעות. לא היו טיפולים רפואיים באסירות והשבר הסב לה כאבים קשים.

הנשים המסכנות נאלצו לשכב על הרצפה. לא היו מיטות בכלא. למותר לציין שלא היו בגדים חמים לחורף.

כאמור, יונה ורחל נסעו לבקר אותה ברכבת, כשהם מתחמקים מהכרטיסן. "כשהיינו מבחינים בו מרחוק, מיהרנו לברוח לקרון אחר, וכך נהגנו עד שהגענו למחוז חפצנו.

אפשרו לנו לראות את אמא מעבר לסורגים, ושוחחנו, אם כי היה עלינו להרים את קולנו. היא נראתה חלשה, רזה מאד וכחושה, מתקשה לעמוד על רגליה. בקושי רב יכולנו לשמוע את דבריה", סיפרה רחל.

גם אני הגעתי עם רחל ויוינה לבקר את אמא, בביקור נוסף. המראה שלה היה נורא. איני יכולה לשכוח את דמותה השחוחה והסובלת. פיה היה חסר שיניים, החניכיים פצועות ממחסור במזון מתאים, ומשום היותן

חשופות, ואמא נאלצה לאכול בהן את האוכל, שלא היה רך ומתאים למצבה. זה היה לאחר שנפלה ושברה צלעות ובקושי יכלה לעמוד על רגליה. גם הפעם הבאנו לה מעט ממליגה מהבית וגם קצת לחם. ספק אם יכלה ללעוס אותו.

כעבור כשנה וחצי אמא הובאה לפתח בית הכלא. "לכי, את משוחררת", נאמר לה. ללא פרוטה בכיסה היה עליה לצעוד מספר ימים עד שהגיעה תשושה ועל סף עילפון אל דלת ביתה.

באחד הלילות החמים נפתחה דלת הבית ואמא עמדה בפתח. לא האמנו למראה עינינו, נבהלנו למראה. פניה היו נפולות, רזה, ממש עור על עצם, והמבט בעיניה כבוי. הרבה משיניה נשרו, עקב המחסור במזון והבגדים שהיו תלויים עליה היו מלאי קרעים. נעליה נשחקו גם הן. "לא שמרתם על ניקיון הבית", היה המשפט שהצליחה להוציא מפיה.

לאחר מכן סיפרה שהלכה ברגל שני לילות, לאחר ששוחררה מבית הכלא. אמרו לה ולנשים האחרות ללכת, ללא אמצעי תחבורה וללא כסף. הן הוזהרו ללכת רק בלילות. כך הלכה במשך שני לילות ללא אוכל ומים, ועדיין כואבת מהשברים בצלעות. שמחתנו על השחרור הייתה מהולה בעצב.

לאחר מכן נשכבה במיטה ולא הוציאה מילה מפיה. היא לא הגיבה לסביבה ובהתה בנו ובתקרה. כך שכבה מספר ימים עד שהזמנו את הרופא שהיה בשכנות לנו, ד"ר חֶרְשֶׁן. הוא הגיע עם תיק, הוציא ממנו את הסטטוסקופ, הצמיד אותו לליבה ולריאותיה והקשיב. "גברת יעקובסון, את תהיי בסדר, עלייך לאכול, זה יחזק אותך". הרופא היה מאוד נחמד הוא עודד אותה ואותנו. אך להשיג אוכל שיחזק את אמא לא היה דבר של מה בכך באותם ימים, בהם המלחמה עדיין בעיצומה. גם זמן רב לאחר המלחמה היה מחסור במצרכים. הרופא שלף תרופה מהתיק והסביר כיצד עליה לקחת ובאיזה מינון. אמא התאוששה אט אט וחזרה לאיתנה בחלוף זמן מה, והחלה לתפקד.

את הרופא הנחמד והטוב רצחו הרומנים כשבוע לאחר שהושיט עזרה לאמא.

בהמשך גם יוינה נלקח למחנה עבודה בטרנסילבניה.

הפצצות בנות הברית על עירנו לא פסקו. אזעקות מחרישות אוזניים נשמעו לעתים קרובות, ואז נראו המונים רצים אל המקלטים. לאחר ההפצצה, מראות ההרס והזוועה היו בלתי ניתנים לתיאור. היו הרוגים רבים, והיו כאלה שאיבריהם נקרעו לגזרים והיו פזורים בכל המרחב. בנות הברית הרבו להפציץ יעדים שונים ברומניה, שהייתה כזכור בת ברית של גרמניה, ובעיקר את עירנו ואת שדות הנפט בסמוך.

באחת הפעמים, עת הלכנו רחל ואני ברחוב, סטרדה נציונל (הרחוב הלאומי), החלה אזעקה מחרישת אוזניים, ואנו רצנו למקלט שבחצר הבנק הלאומי (בנקה נציונלה). היה זה מבנה מפואר מאוד במושגי אותם ימים, בן שלוש או ארבע קומות. אנשים רבים רצו וגדשו את המקום.

על ספסלי העץ ישבו אנשים רבים כך שלמזלנו נותרו עוד מספר מצומצם של מקומות קרוב לכניסה. המקלט היה צפוף ודחוס וכמעט לא היה בו אוויר לנשימה. פצצה נפלה במקום. אש שלחה לשונותיה כלפי מעלה ועשן רב וסמך אפך את המקום. אנשים רבים נפצעו בדרגות חומרה שונות ואחרים נשרפו חיים. רעש ומהומה וצעקות לא אנושיות מלאו את החלל.

למזלנו, כשהגענו למקום נותרו עוד מספר מצומצם של מקומות בכניסה למקלט. כך יכולנו מיד לזנק החוצה. רחל יצאה ואני נותרתי במקום. היא שבה על עקבותיה ובלי להסס נכנסה אל המקלט הבווער. בקושי הצליחה לפלס דרך, בכיוון המנוגד לזרם הנסים על נפשם. על הארץ שכבו פצועים והרוגים. היא לא מצאה אותי. לא התייאשה ולא נמלטה, אלא המשיכה לחפש את אחותה הצעירה.

נכויתי קשות בכפות ידיי והצלחתי לחמוק מהמקלט. לבסוף מצאנו זו את זו. הכאבים כתוצאה מהכוויות היו קשים ביותר. גם רחל נכבתה בידיה ובפניה. נדמה היה לנו שהידיים בוערות וכן הפנים. קיבלנו טיפול ראשוני במקום, מרחו לנו משחות במקומות הפגועים.

מיד עם בואנו הביתה אמא לקחה אותנו למרפאה. ושוב נשמעה אזעקה ופצצה נפלה בחצר המקום, רגבי אדמה עפו לעברנו. היה זה קודם שהספקנו להיכנס לטיפול. התכסינו בעפר והכוויות הזדהמו מאוד. כפסע היה בינינו לבין המוות. הפעם היו אלה גרמנים שפינו את שתינו

יחד עם פצועים נוספים לבית החולים. הם לא ביקשו לדעת מי יהודי ומי רומני. שם הגישו לנו עזרה ומרחו את הכוויות במשחות וחבשו אותנו. פנינו היו מכוסות בתחבושת ורק עינינו הציצו מהן. הכאבים היו עזים, אבל שמחנו שניצלנו ונותרנו בחיים. השמועות אמרו שכ-160 איש נשרפו למוות ונחנקו מעשן במקלט בו שהינו.

אני זוכרת שבעת שיצאתי מהמקלט אל החצר, ראיתי ילדה ובידה כלוב ובו ציפור מפויחת לגמרי. גם הילדה הייתה מפויחת ומלאת כוויות, ממש שרופה, שיער ראשה היה שרוף לגמרי.

אלה מראות וזיכרונות שלא שכחתי ולא אשכח כל חיי, ואין ספק שהשפיעו עליי. היו אלה ימים של אימה. המוות ארב בכל פינה, הרגשנו תדיר את ריחו וראינו את דמותו. הוא היה קרוב אלינו. היו אלה ימים אומללים.

באחד הימים התקבלה הוראה לאסוף את כל היהודים למקום כינוס. הצטרפנו לשיירת היהודים והגענו כולנו, אמא, מינה, רחל ואני, למקום בו נאספו גברים, נשים וילדים מבלי לדעת מה זוממים נגדנו. אבא ווינה כבר נלקחו למחנות עבודה. לא ידענו למה לצפות. להפתעתנו ניתנה הוראה, "כל הנשים והילדים לצאת מכאן". את הפקודה הזאת הזדרזנו לקיים.

לאחר זמן התברר שגם בפלוישט הייתה כוונה לחסל את הגברים, אך בניגוד ליאסי, למרבה המזל, הגיעה הוראה ברגע האחרון שלא לבצע את פקודת המוות. שליט רומניה, אנטונסקו, שראשי יהודי רומניה מילאו את כיסיו בכסף רב, קיים את הבטחתו לשחרר גם את הגברים. אך לא כולם יצאו בחיים תחת ידי הפשיסטים צמאי הדם.

משאית נעצרת ברחוב ביום מן הימים. אבא ירד ממנה ואנחנו, צוהלים ושמיחים, הקפנו אותו בחיבוקים ובנשיקות. נצמדנו לאבינו והתרפקנו עליו. חשבנו לתומנו שהוא שוחרר. אך עד מהרה התבררה הטעות, הוא הגיע לזמן קצר בלבד. החייל הרומני שנהג במשאית, היה מיווד עם אבא והסכים להסיעו לביקור קצר מאוד בבית. אבא מיד נפרד מאתנו וחזר למשאית שיצאה בדרכה חזרה לבוזאו. לפחות, הביא לנו אבא כיכר

לחם גדולה וטרייה.

עקרנו לעיר בוזאו כדי להיות קרובים לאבא, ששוחרר ממחנה העבודה, ושכר חדר, שם התגוררנו זמן מה. בסמוך גר דוד, אח של סבא, שהיה נשוי לאישה לא יהודייה, וסייע לנו למרות שקודם לכן הקשרים אתו היו רופפים. הוא ואשתו היו עריריים, וביקשו לאמץ את אחד הילדים ממשפחתנו... אף אחד מאתנו לא ניתן להם, כנראה שההורים לא התלהבו מהבקשה. עד לשחרורה המוחלט של רומניה (או כיבושה לגמרי על ידי הרוסים), המשכנו להתגורר בבוזאו.

בינתיים, כל עוד חיילים גרמנים היו באזור, חייל זה או אחר הגיע אלינו וביקש מאבא שיעשה לו תיקונים, לאחר שנודע להם על עיסוקו. במיוחד זכור לי חייל גרמני, נמוך קומה, רזה, בעל עין אחת, שהיה מביא לאבא את מדיו לתיקון וגם מביא לנו דברי מזון. אבא היה משוכנע שיש לאותו חייל קשר ליהדות. אולי היה בן למשפחה מעורבת וזרם בו דם יהודי? באחד הלילות שמענו קולות ירי תותחים וברחנו למרתף הבית. חששנו מאוד שהגרמנים יכלו בנו את זעמם ויבקשו לנקום בנו וביהודי המקום. הצבא האדום הרוסי עמד להשתלט על העיר. שמענו את הדהוד פרסות הסוסים, את קול שקשוק גלגלי העגלות על גבי אבני הכביש, את קולות הסוסים הצוהלים ואדוניהם מצליפים בהם שימהרו לדהור. הגרמנים נסו כל עוד נפשם בם, כשהם מותירים אחריהם את מדיהם כדי שלא יזהו אותם כחיילים גרמנים - משליכים הכול וממהרים לברוח. כל מי שלא הספיק להימלט נרצח באכזריות על ידי החיילים הרוסים. "הם כבר לא יגעו בכם, הם עסוקים בלהציל את עצמם", הרגיע אותנו בעל הדירה השכורה, הרומני, שישב יחד אתנו במרתף.

השתרר שקט ואנחנו היינו בטוחים שאפשר לצאת. בגינה שבסמוך היו פזורות גופות רבות של גרמנים מתים. שליטי המקום היו מעתה הרוסים.

חיילי ברית המועצות היו גסי רוח, נהגו לשתות לשוכרה ונראו פעמים רבות מרושלים ומוזנחים. כל חפץ שחמדו, בזזו ללא היסוס. בעיקר

התלהבו משעוני יד, והיו מחרימים שעונים שראו על ידיהם של בני המקום, כשהם מורים על השעון וחוזרים על המילה "צ'ס" (שעון). אבא החל לעבוד למען הרוסים, הוא תיקן מדי חיילים וכל בגד שביקשו, והם כתמורה נתנו לו שקי תפוחי אדמה, קמח ועוד. שכר נאה היה זה, שהציל אותנו בתקופה בה היה עדיין מחסור במוצרי מזון.

האזור בו שהינו נכבש על ידי הרוסים, ובהמשך, כאשר הם השתלטו גם על פלוישט, חזרנו אל העיר.

סיום המלחמה ולאחריה

חזרנו לפלוישט. השמחה על כך שכולנו חזרנו שלמים ובריאים, נמהלה בצער על ביתנו שדבר כמעט לא נותר בו. הכול נבזז. אבל לאט חזרו החיים למסלולם. אבא היה אז בן 45 בלבד והוא חזר לעבודתו. גם יוינה שוחרר וחזר הביתה.

הרוסים שלטו ואף אחד לא הודיע רשמית שמלחמת העולם הסתיימה. כשנודע לנו על סיום המלחמה, לא יצאנו במחולות. הסבל והכאב שעברנו לא נשכחו, והחיים תחת השלטון הסובייטי לא היו מלהיבים בלשון המעטה. החיים חזרו למסלולם כל אחד חזר למקומו. הלימודים בבתי הספר חודשו.

מצאנו עצמנו תחת הכיבוש הרוסי.

יהדות רומניה

יהדות רומניה היא קהילה יהודית עתיקה, מפוארת וחשובה. חלקים גדולים ממנה הושמדו בשואה ואחרים עלו לישראל, אך שרידיה קיימים עד ימינו ברומניה של היום.

בתקופות שונות בהיסטוריה חלקים מרומניה נשלטו על ידי מדינות שונות ואפילו שפת המקום שונתה, ויהודי המקום הושפעו בהתאם. היווצרותה של עדה יהודית אחידה, בעלת מוסדות מרכזיים ומנהיגות משותפת, הייתה תהליך מקביל לתהליך איחוד רומניה והתרחבותה למחוזות בהם חיו דוברי רומנית.

ערב מלחמת העולם השנייה חיו ברומניה כ-850,000 יהודים, כ-4.5% מאוכלוסיית המדינה. במפקד של שנת 2002 נמצאו ברומניה 6,179 יהודים.

קרוב מאוד לגבול הרומני, בתחום הבולגרי, נמצאה כתובת עתיקה בלטינית בה מופיע שמו של יוסי, ראש בית הכנסת (archisynagogos Joseph) ומנורה מהמאה ה-2. הכתובת נמצאה בעיר היוונית העתיקה אוֹאֶסְקוֹס (Oescus) - כיום הכפר גִּיגֵן (Gigen) ליד העיר ניקופול, שהייתה מושבה רומית בגבול הצפוני של בולגריה של היום, ליד הגשר על הדנובה המוביל לרומניה המודרנית. חוקר

יהדות בולגריה, ההיסטוריון שלמה אברהם רוזאניס, טוען בכתביו, שיהודים הגיעו לבולגריה עוד בתקופת בית ראשון, במאה ה-6 לפנה"ס, אך לטענה זו אין תימוכים פיזיים בכתבים או שרידים ארכאולוגיים.

יהודים חיו בדאקיה (לימים רומניה) עוד בטרם נכבשה על ידי הרומאים. ברומניה נמצאו מצבות מתקופת הכיבוש הרומי שקושטו בסמלים יהודים ונחרטו עליהן אותיות עבריות. בשנת 397 הוזכר שהרומאים ערבו לביטחון היהודים ובתי הכנסת שלהם בדאקיה. 400 שנה מאוחר יותר מוזכרים היהודים שחיו בקהילות בערים גאלאץ וטקוץ'. בהיסטוריה של רומניה יש אזכור על כך ששבט יהודי לוחם (כנראה כוזרים) חדר לארץ זו ולמשך מספר שנים הדת היהודית הייתה הדת השלטת באזור. מאוחר יותר, עם היווצרות הנסיכויות הנוצריות, הורע מצב היהודים והם סבלו מרדיפות מצד שכניהם עד כיבוש השטח על ידי האימפריה העות'מאנית במאה ה-15. תחת שלטון הטורקים הגיעו לרומניה יהודים מגירוש ספרד וגם פליטי גזירות ת"ח ות"ט מאוקראינה השכנה. במאה ה-16 התקיימו כבר כמה קהילות בשטח הזה, ובשנת 1740 התקיימו ריכוזים יהודים בערים בקאו, גאלאץ ורומאן.

במאה ה-17, בנסיכות מולדובה, השליט וסילה לופו (1634-1653) נהג בסובלנות ביהודים עד הופעת הקוזקים. בשנת 1648 הקוזקים צעדו למלחמה נגד הפולנים ותוך כדי חציית המחוזות הרומניים רצחו ושדדו יהודים רבים. טבח נוסף עשו הקוזקים ביהודים הרומנים, כאשר באו ליאש כדי לבקש את בתו של וסילה לופו ככלה עבור טימיש, בנו של בוגדן חמלניצקי.

עלילת הדם הראשונה ברומניה הייתה במחוז נאמץ ביום 5 באפריל 1710. יהודי מומר עזר להעביר גופת ילד שנרצח על ידי נוצרים לחצר בית כנסת. היהודים הואשמו ברציחת הילד לצרכים פולחניים ולמחרת נרצחו חמישה יהודים ורבים אחרים נפגעו וכל בתי היהודים נבזזו. מנהיגי הקהילה נכלאו ועונו. בינתיים פנו יהודים בעלי השפעה לשליט דימיטריה קנטמיר במושבו ביאש ועל פי הוראת הנסיך נפתחה חקירה שתוצאותיה הובילו לשחרור האסורים ותפיסת האשמים האמיתיים וענישתם.

במאה ה-19 התקיימה הגירה יהודית אל הנסיכויות הרומניות, מולדובה וולאכיה ובמיוחד אל מולדובה. בשנת 1803 חיו במולדובה כ-30,000 יהודים ובשנת 1848 מספרם הוכפל ל-60,000 ועל פי המפקד של שנת 1859 מספרם הגיע ל-118,922.

הנסיכויות הרומניות היו וסליות של האימפריה העות'מאנית, אולם האימפריה הרוסית המתרחבת והמתעצמת דחקה בהדרגה את רגלי העות'מאנים והחדירה את צבאה והשפעתה. ב-1837 השלטון הצבאי הרוסי בוולאכיה ובנסיכות מולדובה הביא לקבלת התקנון האורגני, קובץ חוקים שנועד להוות גרעין חקיקה משותף של שתי הנסיכויות. התקנון האורגני, שנכתב לפי דוגמת החוק הרוסי, החמיר מאוד את מצב היהודים ופגע קשה בסטטוס שלהם. ב-1848, כאשר עלו תנועות מהפכניות ברוח המהפכה הצרפתית גם בנסיכויות הרומניות, היהודים הצטרפו בהתלהבות ובתקווה לקבלת שוויון זכויות, אך התנועות האלה דוכאו. לאחר איחודן של הנסיכויות ולאכיה ומולדובה, ב-1859, תחת שליט אחד, אלכסנדרו יואן קוזה, שרצה להעניק זכויות אזרחיות ליהודי ארצו, אך כמה התנגדות חריפה מצד חוגים אנטישמיים רחבים, שמנעה זאת. הוא הבטיח ליהודים אמנציפציה הדרגתית ועשה צעדים ראשונים בכיוון זה, אך הדחתו הפסיקה את התהליך.

תרומת היהודים לכלכלת רומניה

היהודים הביאו למרחב הרומני את תעשיית הזכוכית, כיוונים חדשים של תעשיית המתכת, הדפוס והפיננסים. בין היהודים היו גגנים, שכיסו בלוחות מתכת את גגות הבתים והכנסיות, מלאכה שאחרים חששו ליטול על עצמם בגלל הסכנות הכרוכות בהן. איחוד נסיכות מולדובה ונסיכות ולאכיה באוניה פרסונלית תחת אלכסנדרו יואן קוזה ולאחר מכן תחת קרול הראשון, מלך רומניה, יצר ישות מדינית חדשה בשם רומניה. האיחוד הזה הוביל גם לאיחוד בין יהדות נסיכות מולדובה ובין יהדות ולאכיה ומאוחר יותר, עם התרחבות גבולות רומניה, נכללו ביהדות רומניה גם יהדות טרנסילבניה, כולל מרמורש ובאנאט, יהדות בוקובינה ויהדות בסרביה.

כאשר קיבלה רומניה עצמאות החלו היהודים לסבול מפרעות קשות ופגיעות, למרות שרומניה חויבה להעניק שוויון זכויות לאזרחיה תמורת הכרה בעצמאותה בשנת 1878. יהודי רומניה היו מחוסרי אזרחות (גם ילידי המקום), סבלו מאפליה קשה, והיו כ-200 חוקים שכוונו נגדם. בין השנים 1906-1900,

הרדיפות והאנטישמיות אילצו כ-70,000 מיהודי רומניה (מתוך מספר כולל של כ-270,000) לעזוב אותה ולהגר. בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 עזבו יהודים רבים את רומניה לארצות הברית וארץ ישראל. בין העולים לארץ ישראל, בראשית העלייה מרומניה, היו גם רבים שהתיישבו במושבות החדשות וסייעו להקמת היישובים החדשים בארץ ישראל ותחילת פיתוחי התשתית בה. במלחמת העולם הראשונה השתתפו יהודים רבים בלחימה בחזית ומספר הנופלים בקרב היה גדול משמעותית מחלקם היחסי של היהודים באוכלוסיית רומניה.

אחרי מלחמת העולם הראשונה אולצה רומניה להעניק זכויות אזרח למיעוטים, כולל היהודים, אך אוירת הרדיפה לא נפסקה, ואף גברה ההתמרמרות על הזכויות שקיבלו היהודים. לאחר המלחמה היו ברומניה כ-700,000 יהודים בשטחי רומניה המורחבת. בין מלחמות העולם גדלה הקהילה בצורה ניכרת, ומספר היהודים בה גדל פי שלושה לערך. בשנת 1930 היו כבר ברומניה 756,400 יהודים. אחת הסיבות לגידול המהיר במספר התושבים היהודים היא הוספת השטחים הנרחבת לרומניה, במיוחד מהאימפריה האוסטרו-הונגרית, והאימפריה הרוסית לשעבר. הקהילה היהודית בין מלחמות העולם הייתה פורה ביותר. היה בה מספר רב של מרכזים רבניים חשובים, וחיי הקהילה בה היו עשירים מאוד.

ערב מלחמת העולם השנייה היו ברומניה כ-850,000 יהודים, שמהם נותרו לאחר השואה רק כ-425,000. במהלך המלחמה שיתפה רומניה פעולה עם גרמניה הנאצית וכמוה שמה לה למטרה לסלק את היהודים מרומניה, תוך שידית רכושם. בשנת 1941 נערכו פרעות יאש, בהן וברכבות המוות נהרגו כ-15,000 מיהודי רומניה. לאחר הטבח נערכו גירושים המוניים של יהודי בוקובינה ובסרביה לטרנסניסטריה. במהלך הגירושים נרצחו יהודים רבים, ורבים מהמגורשים מתו כתוצאה מחיי המצוקה אליהם נדחקו. יהודי צפון טרנסילבניה הועברו יחד עם השטח לריבונות הונגרית ומרביתם נשלחו למחנות המוות.

עם סוף המלחמה ועד סגירת שערי רומניה עזבו אותה כ-200,000 יהודים לארץ ישראל, כ-100,000 מהם עזבו בין השנים 1950-1952, ועוד מספר אלפים היגרו למדינות אחרות. עם הצטרפות רומניה לגוש המזרחי היו הגבלות על

יהודי רומניה והם לא הורשו לעזוב אותה עד לשנות ה-60. במפקד של שנת 2002 נרשמו ברומניה 6,179 יהודים.

הזרמים ביהדות רומניה

במאה ה-19, עם התארגנות יהודי רומניה כעדה, הם השתייכו ל-3 קבוצות עיקריות: ספרדים, מערביים ופולנים. בשם "מערביים" כונו ברומניה הקהילות הרבות שבחרו להתפלל לפי מנהג אשכנז המערבי במרחב הרומני, שהיה נפוץ שם מאוד. בין היתר, בית הכנסת הכוראלי של בוקרשט נהג לפי הנוסח המערבי. בשם "פולנים" כונו ברומניה אלו שהתפללו בנוסח אשכנז המזרחי, נוסח פולין. גם חסידי תנועת חב"ד התרבו ברומניה, עד כדי כך שהמילה "חבדניק", שובשה קלות ל"חבוטניק" והייתה למילת תיאור של יהודי אדוק ונכנסה לשפה הרומנית כתיאור של אדם אדוק בדתו.

יהדות רומניה בין מלחמות העולם הייתה פלורליסטית מבחינה דתית והייתה בה נוכחות של כמעט כל הזרמים היהודים הדתיים. בקרב יהדות זו חיו יחד יהדות תלמודית, חסידות, רפורמיות, נאו-אורתודוקסיה, ספרדים ויהדות לאומית, אך גם בתוך הזרמים האלה לא הייתה אחדות פנימית ברוב המקרים.

מתוך: ויקיפדיה

13

תנועת השומר הצעיר

רחל ואני גילינו שיש מקום בו מכנסים את הנוער, והחלטנו גם אנו להגיע ולתהות על קנקנו. התקבלנו בשמחה ובזרועות פתוחות. המדריכים סיפרו לנו על ארץ ישראל, על הקיבוץ, למדנו שירים בעברית משירי תנועות הנוער. המדריכים היו מקומיים ולא ידעו אף הם היטב את השפה העברית, ובוודאי לא הבינו את כל המילים שבשירים. שרנו מבלי להבין את פירושי המילים, וגם לא ביטאנו אותן נכון. דוגמה משעשעת בשיר בין גבולות. את המילים בפזמון: ... אנו פה חומת מגן... היינו שרים: אנו פה קיבוץ מגן... וזאת בטרם ידעתי שאגיע לקיבוץ בשם זה. המדריכים ניהלו איתנו שיחות ודיונים בנושאים כבדי משקל כגון: סוציאליזם, ציונות, הגשמה בקיבוץ, וכן קיימו משחקים ופעולות שונות נוספות. לאחר השיחות והשירה יצאנו בריקודים, בעיקר ריקודי הורה שהיו מוכרים לנו... (ריקוד ההורה מוצאו מהבלקן), ימינה ימינה... שמאלה שמאל לפנים אחורה... כך היינו שרים ורוקדים (באותם ימים הימין והשמאל עדיין לא קיבלו משמעות אחרת כמו בימינו...).

התאספנו בימי חול, אך בעיקר בשבתות. הרגשנו תחושת שייכות בקרב נוער שגורלו היה דומה לשלנו. חיפשנו להיות במקום אחר ושונה מאשר ביתנו, שלא תמיד הייתה בו שמחת חיים לאחר המלחמה.

אני זוכרת את המדריך איזו ברוקמאייר, אחד המדריכים הזכורים לטוב,

שבארץ עברת את שמו והיה לשחקן בתיאטרון הבימה.

האינטרנציונל

מילים: אז'ן פוטייה

תרגום/נוסח עברי: אברהם שלונסקי

לחן: פייר דה-גייטר

כתיבה: 1871 במקור

הלחנה: 1888

קוֹם הַתְּעֵשֶׂהָ שֶׁמֶת חֲלָכָה
שֶׁמֶת עֲבָדִים וְחַיֵּי הָעָם
יֵאָדָה הַנְּקָמָה לְכָל הָאֻמָּה
לְקִבְּלָתָהּ אֶת הַכּוֹנֵן לְקִבְּלָהּ.
עוֹלָם יִשְׁעָיו הֵסִיךְ וְחַיֵּי הָעָם
אֵשׁ בְּכָל הַיָּמִים הַזֵּה
אֶת עוֹלָמָנוּ אֵל זְקֵנִים
לֹא כָלֹם אֶתְמַלֵּא,
אֲחֵר - הַכֹּל.
זֶה יִהְיֶה קִבְּלָהּ אֶתְמַלֵּא עוֹלָם
שֶׁמֶת הָאֵלִים לְקִבְּלָהּ יֵשׁוּעָה אֶתְמַלֵּא!

זה היה ההמנון של הפועלים וגם המנון תנועת השומר הצעיר, אותו שרנו יחד עם המנון "התקווה", בראשית כל מפגש. הגיע האישור מטעם עליית הנוער ותנועת השומר הצעיר לעלייה לארץ. רחל ואני היינו אמורות לעזוב ביחד את רומניה. דמעות עמדו בעינינו והחיבוקים והנשיקות היו אינסופיים. אמא הביטה בנו ובעיניה חשש רב, ומן הסתם גם תהתה מתי תשוב לראות אותנו - רחל כבת שבע עשרה ואני בת שלוש עשרה שנים. "תשמרי עליה, תשגיחי. את האחראית עליה עכשיו. תני לה תמיד יד, שלא תלך לאיבוד", צעקה אמא לרחל כשעלינו לרכבת. עד היום אני שומעת את קולה המדהד. ואכן, אחותי הקפידה לשמור עליי ושאהיה

עד כמה שאפשר בקרבתה. איני יודעת, ועד היום אני תוהה איך ההורים הסכימו לאפשר לנו, שתי נערות צעירות, לנסוע לבד לפלשתינה-א"י. בדיעבד, מסתבר שהם כנראה ידעו שאנו עושות את הצעד הנכון ביותר בשבילנו.

הרכבת זוה. עוד נפנוף אחרון, וההורים שעמדו בתחנה הפכו לנקודה זעירה שנעלמה מהעין, וכך גם עירנו פלוישט.

פנינו היו קדימה אל עתיד מעורפל. לא ידענו מה טומן הוא בחובו. השתדלנו להימלט ממחשבות מציקות, להיות אופטימיות וגם לצפות בסקרנות לבאות.

לא היינו בטוחות שעוד נחזור לעיר הולדתנו אי פעם, קיווינו שנראה את הורינו ואחינו במהרה.

תנועת השומר הצעיר

כינוי: השוה"צ, השמו"צ

השתייכות פוליטית: ציונות סוציאליסטית

השומר הצעיר הוא תנועת נוער שהוקמה בשנת 1913. ערכי הליבה של התנועה הם: ציונות, סוציאליזם ואחוות עמים.

רקע

בשנת 1913 הוקמה תנועת השומר הצעיר, הראשונה לתנועות הנוער הציוניות. ראשיתה בגליציה שבפולין, בה נאספו צעירות וצעירים יהודים לקבוצות, נפגשו לפעולה ולמדו מפיו של מדריך על ציונות, שיתוף והגשמה. תוך שנים מספר התפשטה התנועה לעשרות ומאות קנים ברחבי פולין ומשם ל-35 מדינות.

ערב השואה עמד מניינה על 70,000 חברים ברחבי תבל.

בארץ הקימה תנועת השומר הצעיר 85 קיבוצים והייתה לתנועת הגשמה. במרוצת השנים יצרה מפעלים חברתיים וחינוכיים אשר תרמו לבניין המפעל הציוני והחברה הישראלית.

הקמת הקיבוץ הארצי

בשנת 1927 הקימו חברי התנועה את "הקיבוץ הארצי השומר הצעיר", לימים תנועת האם והגוף המיישב של תנועת הנוער. בוועידה העולמית השלישית שהתקיימה בשנת 1930 בוורוטקי שבצ'כוסלובקיה (כיום בסלובקיה), הוחלט שהצטרפות לקיבוץ הארצי מהווה דרך ההגשמה היחידה והמחייבת עבור כל חניכי התנועה. לאחר הקמת הקיבוץ הארצי עברה למעשה הנהגתה של התנועה מהגולה (בעיקר פולין) לארץ. 85 הקיבוצים החברים ב"קיבוץ הארצי" לקחו חלק בהתיישבות, בהגנה, בחקלאות, בתעשייה, בחינוך ותרבות של היישוב שבדרך ושל מדינת ישראל.

בשנת 1931 הוקם בקיבוץ משמר העמק המוסד החינוכי הראשון של השומר הצעיר, "שומריה" שבו למדו כל הילדים והילדות הגרים בקיבוצי התנועה.

צמיחה בגולה: 1931-1939

הסלידה מאורח החיים היהודי בגולה והמאורעות ההיסטוריים, דחפו רבבות של בני נוער אל קני התנועה, שהציעה אלטרנטיבה אישית ולאומית. היה זה מרד מתוך אחריות כוללת על העם היהודי, שמדריכה אותו האמונה בהיתכנותו של עולם אנושי אחר.

בעשרות הקנים נוסדה חברת נעורים תוססת, אשר לא ראתה עצמה כמסגרת לחינוך משלים בלבד, אלא הקיפה את חיי הנוער בכליותם והציעה פתרון חיים מלא: עלייה ארצה והגשמה בקיבוץ. החולייה המחברת בין הקן לבין ההגשמה החלוצית בארץ הייתה ההכשרה. בכל עיר ועירה הוקמו חוות ההכשרה בהן התגבשו הקבוצות לקראת עלייה לארץ.

קוממיות: 1946-1949

המפגש עם ארץ ישראל דרש מחברי התנועה להיענות לאתגר ההגנה והלחימה על זכותנו לבית לאומי, כמו גם להשקיע מאמצים כבירים בהתיישבות, בקליטת עלייה ובפיתוח הארץ. במלחמת העצמאות ולפניה מילאו חברי וחברות השומר הצעיר תפקיד חשוב בלחימה ובפיקוד בשורות ההגנה והפלמ"ח ובעמידה העיקשת של קיבוצים מול צבאות ערב. רבים שילמו בחייהם במערכה.

מתוך ויקיפדיה

14

בדרך לארץ

לאחר נסיעה של מספר שעות הגענו לקן המרכזי של השומר הצעיר בעיר הבירה - בוקרשט. בראש הקינים ברומניה עמד בחור צעיר - מישל (מיכאל) הרסגור, לימים פרופסור להיסטוריה באוניברסיטת תל אביב. מישל נשא נאום רב רושם על המטרות העומדות בפנינו. וכך נודע לחברי הגרעין של רחל שהם מיועדים להקמת קיבוץ בשם זיקים. מעבר לכך לא ידעו דבר על מקום הקיבוץ.

הרכבת יצאה מהתחנה בבוקרשט ובה כל חברי הקבוצה, בדרכנו אל גבול בולגריה. חששנו מפני הבאות אף שידענו שבסוף הדרך נגיע אל הארץ המובטחת, ארץ ישראל. אך איזה גורל מצפה לנו? מה נעבור במסע עד שנגיע? לאלוהים פתרונים. גם אלה שארגנו את המסע לא ידעו להגיד בבירור.

הרכבת עצרה ואנו ירדנו, ובחסות החשכה התחלנו לצעוד לכיוון הגבול. הלכנו והלכנו במשך כל אותו הלילה. עלינו הרים וגבעות בעקבות מבריחי הגבול, שלאחר הליכה מאומצת ללא מנוחה, הבריו אותנו לבולגריה. קיבלנו הוראה חד משמעית שלא להוציא הגה ולהתנהל בשקט מוחלט. חלילה שלא יגלו אותנו שומרי הגבול - לא הרומנים מצד אחד ולא הבולגרים מהצד השני. עם אור ראשון היינו בבולגריה. חציית הגבול עברה בהצלחה.

הגענו עייפים ומותשים אך איש לא התלונן. בכל אותו מסע רגלי לא זכינו למזון כלשהו, אף לא למים. דבר לא בא אל פינו במשך שעות רבות. היינו נחושים לצלוח את המסע ואף אחד לא פקפק בכך שיש להגיע בשלום למחוז חפצנו, ולשם כך יש לקבל את התנאים, גם אם אינם נוחים בלשון המעטה. לא יצאנו למסע תענוגות, זאת ידענו.

נעלי התבלו מההליכה, אבל ידעתי שנעליים חדשות או אחרות הן חלום רחוק בשלב זה. למבוגרים שבינינו, שגם הם היו בסך הכול נערו ונערות צעירים, המסע היה לא קל, כל שכן לנו ילדי עליית הנוער. השמחה על חציית הגבול בשלום פיצתה על הכול. המשכנו את דרכנו פנימה בבולגריה, עד למקום בו העלו אותנו על מעבורת. שטנו בחסות החשכה ובדממה מוחלטת. האנייה "מדינת היהודים" המתינה לנו במרחק מה מחוף בורגס. טיפסנו אליה.

הייתה זו אנייה גדולה, שידעה ימים יפים יותר כשוברת קרח בשירות צבא ארה"ב, וכעת היה צורך לדחוס בה כמה שיותר מעפילים. הבריטים כידוע סגרו את שערי הארץ ולא אפשרו לנוסעים להיכנס בשעריה.

עלינו לאנייה, כל אחד עם הצרור שלו בידיו. זו התמלאה, מלבד המוני נוסעים, גם בהמון פעקלעך (ביידיש - תיקים, שקיות, שקים ועוד) ומזוודות. בבטן האנייה היו דרגשי שינה, צמודים זה לזה, ואם רצית להסתובב מצד לצד היה הדבר כמעט בלתי אפשרי. הצפיפות באולם הייתה בלתי נסבלת, וריח רע עמד באוויר. קודם לכן העבירו באנייה בהמות וסוסים. איש לא ניקה את המקום. לכלוך וגללים של שוכני האנייה הקודמים עדיין פזורים היו במקום, ועל סיפונה, בירכתיים ובבטן האנייה, התגלגלו חפצים ואשפה רבה.

גלי התרסיס שריססו לעברנו באנייה, לא נעמו לנו בלשון עדינה. היה זה חומר ה-די. די. טי הידוע ששימש לחיטוי. הפנים והגוף התכסו בחומר לבן נודף ריח רע, אבל בדיעבד יתכן שהציל אותנו מלחלות במחלות שונות, שהיו יכולות לתקוף אותנו "הודות" להגיגה הירודה, אשר בשילוב עם חוסר מזון וחולשת הגוף, היו יכולות להיות קטלניות. בצפיפות הרבה ששררה במקום. היה חשש שמא מחלות יתפשטו כאש בשדה קוצים, יכו בנו עוד קודם שהבריטים יגלו אותנו.

היו נוסעים שנאלצו למצוא להם מקום על הסיפון. האנייה הייתה מלאה בהמוני בני אדם ולא היה מקום "לזרוק סיכה". חיכינו במקום כשלושה ימים עד שהסתיימו ההתארגנויות, והאנייה הרימה עוגן ויצאה כשהיא מתקדמת אט אט מן הנמל אל הים הפתוח. שחפים ליוו אותנו בדרכנו. היה זה חודש ספטמבר והים השחור בו הפלגנו היה רגוע. גלים ליחכו את דופן האנייה ומסביב היה רק כחול וכחול, וגם שובל לבן של קצף הגלים.

האנייה "מדינת היהודים", 1946 (צילום אילוסטרציה)

השירותים היו למעלה על הסיפון - שירותים מאולתרים לכל ההמונים. מושב עשוי עץ מסביב לפתח ומתחתיו הים. בכל עת שהתיישבתי על אותו מושב עץ אחז בי החשש שמא חלילה אפול למים. המקום שנקרא שירותים היה מזוהם. נו תארו לכם כשהמונים משתמשים במקום הזה... גם היה צורך להמתין זמן רב עד שהתפנה מקום. על האנשים היה לחכות בתור ארוך וללמד את השלפוחית להתאפק. כך, הפלגנו

במשך כשבועיים, עברנו את מיצרי הבוספורוס והדרדנלים שם הים פסק מלהיות רגוע והפך לסוער. גלים התרוממו לגבהים, והאנייה כמו שנאמר בספר יונה בתנ"ך "חישבה להישבר", חרקה והשמיעה קולות כאילו היא עומדת לרדת למצולות.

כשאיסטנבול מאחורינו המשכנו אל הים האגאי ומשם אל הים התיכון. קיבלנו שקיות אוכל שכללו קרקרים קשים כאבן, וגם, לעתים, איזה בשר שנראה היה כבשר משומר שלא התאים למאכל אדם. רבים אחזו בבטנם לאחר שאכלו ממנו. גם אם נשמעו תלונות פה ושם הן היו חרישיות. האנשים לא התלוננו לפחות לא בקול רם. על הכול פיצה הצורך להגיע למולדת.

הייתי רזה מאוד, ממש עור על עצם, כמעט לא בא אל פי דבר מזון במשך המסע. ביליתי הרבה על הסיפון. באמת היה קשה לנשום את האוויר הרע והסירחון שהיה בבטן האנייה.

באחד הימים, עת ישבתי על הסיפון, לבושה בשמלתי ונעולה בנעליי שבלו מההליכה הרבה, ושתי צמותיי מושלכות על כתפיי, התערפל לפתע הכול סביבי, איבדתי את ההכרה. מעולפת הובאתי אל המרפאה המאולתרת. רחל שחששה לי מאוד גהרה מעליי ושפכה מים על פניי. דמעות עמדו בעינייה. "אסור לי לאבד את אחותי. מה אומר לאמא שצוותה עליי לשמור עליה", עלו מחשבות בראשה.

הבריטים, מסתבר, עקבו כל הזמן אחר האנייה וידעו את מסלולה עוד לפני הגעתה לבולגריה. בלב ים הם השתלטו עליה. במערכת הכריזה, על ספינות מלחמה, הם הודיעו לנו בשפה האנגלית לעצור ולהיכנע, וכי כל מי שיעז לקפוץ למים יירה מיד.

באמצעים הדלים שעמדו לרשותנו, ובנסיבות המקום והזמן, היה ברור שלא נצליח להתגבר על חיילי הוד מלוכתנו, חיילי האימפריה הבריטית. כדי שלא למהר להיכנע, השלכנו בקבוקים, פחיות שימורים, מקלות וחפצים שונים אחרים. המאבק היה קצר. המשחתת הבריטית נגחה בירכתי האנייה. מים החלו למלא את בטנה, וזו החלה לנטות על צידה. מיד קיבלנו הוראות שעלינו לעמוד בצד הנגדי. ריססו לעברנו גז מדמיע שצרב בעיניים וגרם לחנק בגרון. הבריטים הציפו את הסיפון בסילוני

מים רבים ורבי עוצמה. מי שעמד על הסיפון נשטף במים. לא יכולנו לעמוד יציבים על רגלינו.

היה חשש ובעיקר הלם. לא הכינו אותנו לאפשרות של התקפה כזאת. מה עוד צפוי לנו מידי הבריטים איך יגיבו בהמשך על ניסיונות ההתנגדות שלנו?

חיילים בריטים נראו, ועל האנייה נשמעה השפה האנגלית. היו ביניהם שנפצעו מהחפצים שהטלנו לכיוונם. החיילים כיוונו אותה לחוף תל אביב ולאחר מכן לנמל חיפה, שם חיכתה אניית גירוש, שאמורה הייתה לקחת אותנו למחנות המעצר בקפריסין. ראינו את הר הכרמל המיוער ובתי העיר חיפה, הגולשים מההר אל שכונת הדר. היה זה לראות את הארץ מנגד ולא לבוא אליה.

בשירת התקווה על שפתינו ודמעות בעיניים נפרדנו מנמל חיפה. יחלוף זמן רב עד ששוב ונראה את מראות העיר, ונוכל לרדת אליה בעלייה חוקית וגלויה.

מדינת היהודים (אוניית מעפילים)

קורות ההפלגה

נמל המוצא: נמל בורגס

מפקד האונייה: יוסף (פינצ'וק) אלמוג

יום היציאה: 26 בספטמבר 1947

מקום ויום ההגעה: נמל חיפה 2 באוקטובר 1947

נתוני האונייה: שוברת קרח

שם קודם: "נורת'לנד".

מדינת היהודים הייתה אוניית מעפילים שהגיעה לחופי ארץ ישראל באוקטובר 1947 ובה 2664 מעפילים. מסעה אורגן על ידי המוסד לעליה ב' של "ההגנה" והיא נקראה על שם ספרו של חוזה מדינת ישראל בנימין זאב הרצל: "מדינת היהודים".

היא נבנתה במקור כשוברת קרח ואניית תותחים ארקטית עבור משמר החופים האמריקאי ונקראה אז, "נורת'לנד". לאחר שנרכשה להפלגת העפלה, העלתה מעפילים בבולגריה. נתפסה על ידי הבריטים בסמוך לחופי

תל אביב, נגררה לנמל חיפה ומעפיליה גורשו למחנות המעצר בקפריסין. לאחר הקמת מדינת ישראל ולקראת הקמת חיל הים הישראלי הוסבה לשימוש ונקראה אח"י אילת.

עימות עם הבריטים

כבר בצאתן ממצר הדרדנלים לים האגאי המתינו להן שתי משחתות בריטיות. ובעין בוחנת התבוננו בנעשה על סיפוני הספינות, וליוו את הספינה עד מיצרי רודוס – סקרפנטו. הן ליוו את הספינות כברת דרך ואף הזהירו את מפקדי הספינות ממוקשי ים בדרך והמליצו על נתיב חלופי. הבריטים גם אספו מידע על הנעשה בספינה וההכנות עליה. כמו כן, בקטע דרך בים האגאי, שהיה זרוע שדות מוקשים, אף יעצו מדי פעם לבחור נתיב שונה מזה שהפליגו בו, ולאחר שיקול האפשרויות נבחר הנתיב שהמליצו עליו, וניתנה על כך תודה בקשר האיתות.

הקרב באונייה

ביומיים האחרונים להפלגה נתקבלו ממפקדת "ההגנה" בארץ ישראל הוראות לא להתנגד לעליית הבריטים לספינה, ולארגן אך התנגדות פאסיבית, להעברה הכפויה לספינות גירוש לקפריסין. מכיוון שלבריטים היו ידיעות על נשק באנייה, והתנגדות עלולה הייתה לגרום לשפיכות דמים. המעפילים עשו ההכנות האחרונות להגנת הספינה ולהתנגדות במקרה של השתלטות בריטית. אורגנה קבוצת הגנה מצוידת במקלות, בוצרו סיפוני הספינה משלושת צדדיה, פרט לחרטום, ברשת ותיל דוקרני, נעשו סידורים לסגירת כל פתחי הספינה והכניסות אל מתחת לסיפונים לבטן הספינה. על הסיפונים הוכנו מכלי מים עם תמיסה מיוחדת לשטיפת העיניים במקרה של מתקפת גז מדמיע, וכן הוכנו מקומות ריכוז לצידוד לחימה (אבנים, ברגים, חלקי מתכת וקופסאות). תורגלה כוננות להגנה ומעבר לשליטה בחדר ההגה הרזרבי. התוכנית הייתה לא לאפשר לבריטים לעלות על הספינה, ובמיוחד לא לתת להם להיכנס אל מתחת לסיפון הראשי, אם גשר הפיקוד ייתפס בידיהם. הכוונה הייתה לנטוש אותו ולעבור לשליטה על הספינה באמצעות חדר ההגה הרזרבי, שהיה בירכתי הספינה, מתחת לסיפון הראשי.

ב-2 באוקטובר, בהתקרב הספינות, בנפרד כבר, לחופי ארץ ישראל, הגיעו לקרבן חמש משחתות בריטיות נוספות. "מדינת היהודים" הוקפה בשלב זה בארבע משחתות, בעודה ממשיכה בהפלגתה לתל אביב.

בשעה 13:30 החלו הבריטים בניסיונות התקרבות לספינה ובחסימת הניתב, ובו בזמן גם ניסו לשכנע את הספינה לעצור מרצון. באמצעות כושר התמרון בהנהלת הקצין הראשון (מתנדב יהודי-אמריקאי) נמנעה גישתם, ודבר זה רומם את מצב רוחם של המעפילים. הבריטים המשיכו ברציפות בפעולה זו עד 18:00, כאשר מכל צד מנסה להתקרב משחתת אחת. אז הורו הבריטים לעצור מיד. מאחר שלא נענו, החלו בירי פצצות גז מדמיע ובהתזת סילוני מים מלוחים רבי עוצמה מצינורות כיבוי אש שנמשכו כ-25 דקות. חלק גדול מאנשי ההגנה שעל הסיפונים נפגעו. הגז חדר לבטן הספינה, וכתוצאה מכך נחנק תינוק. אחר כך, נותק גשר הפיקוד והשליטה על הספינה נוהלה מחדר ההגה המשני שבירכתי הספינה.

ב-18:40 שוב התקרבו שתי משחתות לשם היצמדות לצדי הספינה, וגם הפעם הצליחה הספינה להתחמק תוך פנייה חדה שמאלה לעבר המשחתת, ולהתנגש בה. נגרם נזק קל למעקה החרטום, המשחתת נהדפה וחרטומה התקפל פנימה עד לעמדת תותחיה הקדמית. בה בעת הצליחה המשחתת מימין להתקרב, להיצמד לדופן הספינה ולהנחית חיילים חמושים. הבריטים השתלטו על גשר הפיקוד, ועל הסיפון הראשי נאבקו אנשי ההגנה המאורגנת באנייה בכוחות הבריטים, אשר ניסו לפרוץ ולהשתלט על הספינה מעמדת גשר הפיקוד. רבים מהבריטים נפצעו, אחדים מהם נזרקו לים תוך כדי המאבק. היו כמה עשרות פצועים קל מבין המעפילים, אך לא היה שימוש בנשק חם. בהמשך העלו הבריטים לספינה דרך גשר הפיקוד כלי עבודה עם חוליית הנדסה, שפרצה פתח בסיפון העליון אל תוך חדר המכונות וניתקה את צינורות אספקת הדלק למנועים שנעצרו. הספינה הוסטה מנתיבה המזרחי לכיוון צפון, בכוח פעולתה של המשחתת מימין.

הגרירה לחיפה והגירוש

הבריטים קשרו את הספינה למשחתת, וזו גררה אותה לנמל חיפה. השעה הייתה 20:00 בערך, והמרחק היה כעשרה קילומטרים מחוף תל אביב.

האנייה נקשרה ל"רציף הדמעות" ליד אחותה "גאולה", שגם עליה השתלטו הבריטים במקביל ואף היא נגררה לחיפה. הבריטים החזיקו את המעפילים על האניות שלושה ימים ולאחר מכן הועלו מעפיליהן לשלוש ספינות גירוש למחנות המעצר בקפריסין.

עליית הנוער

עליית הנוער הייתה תנועה ציונית שהוקמה בגרמניה, במטרה להעלות צעירים יהודים לארץ ישראל, ולהכשיר אותם לעבודה חקלאית.

הרקע להקמת הארגון

בשנת 1932 בגרמניה, פוטר נערים יהודים מעבודתם בשל היותם יהודים. הנערים פנו אל רחה פריאר שתסייע להם במציאת עבודה. בעקבות פניה זו, והקשיים המצטברים של נוער יהודי גרמניה כתוצאה מהאנטישמיות העולה וגואה, העלתה רחה פריאר את ההצעה להעלות נוער יהודי מגרמניה לארץ ישראל, בה יקבלו חינוך לאומי. פריאר פנתה אל גורמים מרכזיים שונים, כגון: הסתדרות העובדים בארץ ישראל, ההסתדרות הציונית בגרמניה, ויצו, עזרא ואחרים, אך לא זכתה למענה. פריאר החליטה לפעול בכל זאת, ובסיועו של ד"ר זיגפריד להמן הצליחה להביא קבוצה ראשונה של 12 נערים לבן שמן ב-12 בספטמבר 1932. פריאר טענה שקבוצה זאת הייתה הקבוצה הראשונה של "עליית הנוער".

בעקבות עליית היטלר לשלטון בגרמניה הוחל בסוכנות היהודית בפעילות מואצת להעלאת יהודים מגרמניה לישראל. אחד הנתבים שנבחנו היה העלאת ילדים שאינם קשורים לפרנסתם במקום מושבם בגרמניה. הסוכנות היהודית בחנה שלוש אפשרויות לקליטת הילדים: פנימיות, משקים של קיבוצים וכפרי ילדים, כשההנחה הייתה שההורים ישלמו את דמי ההשגת של הילדים. האופציה הזמינה ביותר הייתה של המשקים. עד יולי 1933 הביעו 36 משקים נכונות לקלוט כ-900 בני נוער, ודובר על קליטת עוד כ-100 ילדים בתל חי ובכפר ילדים. תקציב האחזקה של כל ילד לשנה הוערך ב-25 לא"י.

באוגוסט 1933, בקונגרס הציוני ה-18 בפראג, הוחלט על הקמת משרד אשר

יפעל ליישובם של יהודים יוצאי גרמניה בארץ ישראל. חיים ויצמן מונה לראש המפעל, וארתור רופין מונה למנהל מחלקה זו בארגון הסוכנות היהודית. הנרייטה סאלד נתבקשה לרכז את הטיפול בעליית הנוער. בתחילה היא סרבה, אולם לאחר ביקור בגרמניה היא לקחה על עצמה את התפקיד. היא כונתה "אם עליית הנוער", והייתה לה השפעה מרובה על הלך הרוח האידאולוגי וכן על הצד המעשי בארגון.

האתגר בתוכנית לא היה רק אישור המוסדות הציוניים לעניין, אלא אף שכנוע והסברה להורי הנערים, על מנת שיאפשרו להם לעלות לארץ ישראל, אשר נחשבה כמסוכנת. כמו כן, היה צורך במאמץ לשמירה על התלהבות בני הנוער למרות ההמתנה הארוכה לפעמים לעליה.

עקרונות הארגון

מטרתה האידאולוגית של עליית הנוער בהקמתה הייתה להעלות נוער יהודי מגרמניה, על מנת שיעזרו בבניין הארץ על ידי עבודה חלוצית. הארץ זקוקה שיבואו לגאלה, והעם צריך ידיים צעירות עובדות. המטרה הייתה להגשים את חזון הציונות על ידי עליית בני נוער והתיישבותם בארץ. מתוך כך, יהיה ניתן להרוויח הצלה ליהודים, קליטתם בארץ, שיקומם וחינוכם. מטרתה החינוכית של התנועה הייתה לחנך את הנוער, להטמיעו בתרבות הישראלית ולגרום לו להיות יצרן ותורם לחברה, תוך יצירת חיי אומה חדשים בארץ ישראל. מפעל זה נעשה בשיתוף עם התנועה הקיבוצית, ומתוך כך נקבעו העקרונות החינוכיים. שיתוף הפעולה עם התנועה הקיבוצית לא הוסכם על כולם בהסדרות הציונית. נציגי התנועה הרוויזיוניסטית ו"המזרחי" מחו על כך, כל אחד מסיבותיו הוא.

התנועה הייתה מושתתת על שלושה עקרונות: עבודה, לימודים וחברה. בכל יום עבדו 4-5 שעות ולמדו 4 שעות. יתר הזמן הוקדש לפעילות חברתית, וזמן מועט בלבד לפנאי אישי. לדעת סאלד, משקלם של שלושת העקרונות שווים, ואין להפחית מחשיבותו של אף אחד מהם.

עקרון העבודה התבטא בעיקר בעבודה חקלאית. החניכים ראו בכך מדד להתפתחותם. המחנכים ראו בעבודה כמחנכת ומשפיעה על התבססות הילד בקבוצה ובקיבוץ. חברי הקיבוץ ראו בכך אף תועלת כלכלית, ודרך

לבחינה עד כמה התאקלמו הילדים בקיבוץ. לאנשי עליית הנוער היה זה נדבך בתהליך החינוכי, כאשר המטרה הייתה להגיע בסופו של דבר להגשמה קיבוצית.

עקרון הלימוד היה חשוב ביותר בעיני הנרייטה סאלד, שכן לפי דעתה, על החלוץ להיות בעל ידע כללי ויהודי נרחב. דעה זו לא הייתה מקובלת באותה תקופה.

עקרון החברה הביא לקביעת מטרות התנועה על פי צרכי החברה והעם, ויצר דרך חיים תוך התלכדות ודיבוק חברים. הנערים והנערות היו מאורגנים בקבוצות, "חברות נוער". זו הייתה המשענת הרגשית שלהם, במקום משפחה שנמצאת רחוק או שכבר אינה בין החיים. בעזרת הקבוצה אפשר להטמיע ערכים בצורה טובה יותר, קל יותר לבסס התנהגות נכונה. הפעילות בקבוצה מאפשרת יחסי גומלין חברתיים, ונותנת במה לכוחות מנהיגותיים להביע כישרונותיהם. כמו כן, "חברת נוער" היא זו המכינה את הנוער להגשמה חלוצית בקיבוצים. לפי תפיסת הארגון, הקבוצה היא במרכז, ולא היחיד. אבל כל זאת לא בא מתוך הקטנת או ביטול הפרט, אלא מתוך תפיסה כי כוחו ועוצמתו יבואו לידי ביטוי עם הגשמת מטרות החברה. עם השנים השתנו היעדים והעקרונות המנחים את הארגון לאור התמורות באוכלוסייה ובתרבות בארץ ישראל.

במהלך מלחמת העולם השנייה

מאז פרוץ המלחמה, ב-1 בספטמבר 1939, החלה תקופה חדשה בעלית הנוער. המונים ניסו להגיע לארץ ישראל בכל הדרכים האפשריות. באותה תקופה הייתה גם עלייה גדולה בדרכי היבשה, וכן לא התמקדה רק באירופה, אלא אף בארצות נוספות. נקלטו 380 נערים ונערות מתימן, 73 מעיראק, 1045 מטורקיה, ועוד 249 נוספים מארצות נוספות באסיה. מניעי עליה זו היו אף הם אידאולוגיים-ציוניים, וכן ניסיונות להצלה ולהישרדות. בשנת 1941 החלו להיקלט במוסדות עלית הנוער גם נוער ישראלי מרקע של מצוקה. הייתה זו תוכנית, ביוזמתה של הנרייטה סאלד, שנועדה להוציא נוער משכונות המצוקה ולגדלו בקיבוצים. כמו כן, הותאמה תוכנית זו אף במסגרת דתית. בשנת 1941 בעקבות הפרהוד בעיראק, נשלחה לשם בחשאי

הפעילה מזל מוצרי לאור העניין שהביעו רבים מניצולי הפרעות לשלוח את בני משפחותיהם הצעירים לארץ ישראל.

בבואם של בני הנוער שניצלו מהשואה, השתנו לגמרי מאפייני הקליטה ואופייה. במיוחד, אצל קבוצה של כ-1,300 ילדים ונוער שנקראה "ילדי טהראן" אשר עברו בדרך עקלקלה וקשה, עד שהצליחו לעלות לארץ. הייתה זו הפעם הראשונה שנקלטו גם ילדים בגילאי בית הספר היסודי, שאף הם שולבו בקיבוצים, בקבוצות ובמושבים. לא היו אלה ילדים שעלו מרצונם האישי, לאחר הכשרה נפשית ופיזית ובאישור הוריהם, אלא פליטים שברחו. המצב כאן היה אחר לגמרי. הוקמה ועדה שנדרשה למיין את הילדים עד גיל 14, האם יישלחו למוסדות כלליים או דתיים. נערים מעל גיל 14- ההחלטה נשארה בידיהם. באותה התקופה, עלה ויכוח ציבורי רחב היקף באשר לאופי החינוך שניתן לנערים. קליטת של ילדי טהראן הכשירה את השטח והתנאים לקבלת נערים נוספים, אשר ניצלו מן השואה.

לעומת התקופה הקודמת, בה עלו נערים בעלי השכלה כללית, תוך כדי לימודיהם בתיכון, אשר חסרו בדרך כלל השכלה כללית, הנוער כאן הוא במצב אחר לגמרי. בשל המלחמה, הילדים לא למדו כלל, לא השכלה כללית ולא השכלה עברית. כאן עמדו אנשי עליית הנוער מול שתי משימות חשובות: האחת, לתמוך רגשית בילדים היתומים כאב ואם, והשנית, ללמדם ולחנכם. יש לציין את הקושי שבקליטת ילדים מארצות המזרח, אשר באו מתרבות שונה. המקומות שקלטו את הילדים לא התנהגו באותה סובלנות כאל הילדים שהגיעו קודם לכן מאירופה. הייחודי בתקופה זו הוא הנכונות והמאמץ להעלות כמה שיותר ילדים, למרות חסימת אירופה ומדיניות הספר הלבן של הבריטים המגבילה עליה יהודית. לאור קשיים אלה, בתקופה זו עלו 10,000 ילדים ונוער בלבד.

מסוף מלחמת העולם השנייה ועד להקמת המדינה

בקונגרס הציוני ה-22 בבזל, בשנת 1946, נקבע כי כל יתום יהודי באירופה עד גיל 17, רשאי להיקלט במוסדות עליית הנוער. הארגון נערך לכך ואף הקים לשם כך מרכז בפריז. כמו כן, בארצות רבות באירופה הוקמו "בתי עליית הנוער", שם נקלטו החניכים לפני עלייתם ארצה. בזמן זה הוחלט לחדש

את המיון בקבלת החניכים לעלייה לארץ. היו לכך מס' גורמים, ביניהם: מס' הסרטיפיקטים המועט שניתן על ידי המנדט, חוסר במקום מתאים לקלוט ילדים צעירים, צורך היישוב בנערים חסונים ובריאים בנפשם שיוכלו לסייע ברמה הטובה ביותר, קשיים כלכליים של הארגון וכו'. על כן, בקבלת הנערים ההעדפה הייתה כזאת: ראשית, יתומים משני הוריהם, או ילדים אשר להם קרובים יחידים בארץ. כמו כן, הם נתבקשו לבצע בדיקות רפואיות מקיפות וטיפול בבעיות לפני העלייה, עד כמה שניתן. יתר על כן, הועדפו בני נוער בני 15-17, וכן בני נוער שהיו מאורגנים בקבוצות.

בסוף 1946 הוקם כפר נוער בקפריסין, לאחר שגירשו הבריטים את העולים הלא חוקיים. בתחילת 1948, עליית הילדים אושרה, ונקלטו בתוך מוסדות עלית הנוער כ-3000 חניכים. בתקופה זו, נקבע להקים את "המחלקה לעלית ילדים ונוער" בתוך הסוכנות היהודית, במקום "הלשכה לעלית ילדים ונוער" שהייתה חלק מ"המחלקה ליישוב יהודי גרמניה". מסיום מלחמת העולם השנייה ועד לקום המדינה, נקלטו בעלית הנוער כ-15,000 ילדים, רובם מגרמניה ומפולין, חלקם מבולגריה, מרומניה, מהונגריה ומצ'כוסלובקיה, וכן מסוריה, מלבנון ומתימן.

מתוך ויקיפדיה

15

קפריסין - מאחורי גדרות

מיד בבואנו לקפריסין נשלחנו למחנות המעצר. זו הייתה הפעם הראשונה שהפרידו ביני לבין רחל. בכל התלאות שעברנו עד כה היינו תמיד ביחד. ההפרדה הייתה נוראה בעיניי. רחל וחברי הגרעין נשלחו למחנה אחר. אנחנו, קבוצת עליית הנוער, עדיין נחשבנו לילדים ורוכזנו בנפרד מהנוער הבוגר יותר. גם מעמדנו היה שונה.

היה עלינו להקים את האוהלים בהם התגוררנו. את המחנה הקיפה גדר תיל. חיילים בריטים שמרו ופטרלו סביב. הם לא התערבו בחיי המחנה. האוכל שחולק לנו לא היה רב - שמינית כיכר לחם, דייסת שיבולת שועל, תפוחי אדמה שטעמם התפל נותר בפי ובזיכרוני, ועד היום אני מתלהבת - בלשון המעטה - ממאכלים המכילים תפוחי אדמה.

החורף הגיע ולא היו לנו בגדים נאותים לימי סגריר. למזלנו, היינו באזור הים התיכון והיה קר פחות ממה שהורגלנו בארץ הולדתנו, רומניה. לאחר החורף הגיעו ימי הקיץ, והחום היה קשה מנשוא באוהלים. מי בכלל חלם על מאוורר?

רחל: "אני מאוד חוששת לאחותי", ספרתי לאחת החברות, בת קיבוץ ממשמר העמק, ששהתה אתנו במחנה (הבריטים אפשרו לחברי קיבוצים ומדריכים מהארץ להיכנס למחנות המעצר).

"הסירי דאגה מליבך, אחותך נמצאת במחנה הנוער ושם מטפלים בהם

היטב", הרגיעה אותי.

רבקה: המחנות בהם שהינו, רחל ואני, היו במרחק קטן זה מזה, אך היה בלתי אפשרי להיפגש. הם היו מגודרים, ומרחב צר כדי מעבר כלי רכב, הפריד בין הגדרות.

עמדתי ליד הגדר וחיפשתי בעיניי את אחותי. הצלחתי. ראינו זו את זו. קריאות השמחה היו רמות ואף יכולנו לתקשר בינינו בצעקות. רחל: "מי פואמה" (אני רעבה), קראה אחותי לעברי. היא הייתה צנומה מאוד, נכמרו רחמי עליה. בידי אחזתי את מנת הלחם שקיבלתי, עטופה בעיתון, וזרקתי אותה במלוא כוחי. החבילה הקטנה התרוממה באוויר, אך צנחה בטרם הגיעה לצד השני. בעיניים כלות ראיתי איך לא הצלחתי לקלוע ולזרוק רחוק יותר. שתינו התבוננו בחבילה שנחה על הקרקע באכזבה וצער. אף אחת לא זכתה בה...

רבקה: בחסות החשכה הצליחו מספר בחורים לחפור מנהרה מתחת לגדר ולחמוק בשקט מהמחנה. בשקט בשקט, לאט לאט, בלילות חפרו בהדרכת חברי "ההגנה" ונמלטו אל החופש. חברי "ההגנה", ששהו בקרבת מקום, אספו אותם אל הנמל, ומשם הפליגו לחופי הארץ בספינות קטנות. את האדמה שחפרו הכניסו לתוך צריף ריק. למרבה המזל החיילים לא חשו בדבר. וכך מדי פעם הצליחו קבוצות נוספות לברוח. היה זה מעשה אמיץ מאוד, אלא שאי אפשר היה להבריש רבים מדי, כי אז הבריטים היו מבחינים בדילול אוכלוסיית המחנה, לכן, עדיין נותרו בחורים במקום.

המדריכים שהיו אתנו, המשיכו בפעולות התנועה. שמענו סיפורים על הארץ, שרנו ושוחחנו. לעתים התארגנו הבנים למשחק כדורגל או פעילויות ספורט אחרות, ככל שהמקום אפשר זאת.

במקום פעלה מרפאה לכל מי שנזקק לרופא.

שירותים. היו אלה שירותים ציבוריים "במלוא מובן המילה". בצריף גדול נחפר בור, באמצעו וסביבו מושבים. האנשים היו יושבים זה ליד זה ועושים את צרכיהם.

רחל: בשלב מסוים הגיע זמנם של הנערים והנערות מ"עליית הנוער" לעזוב את המחנה ולהפליג אל המולדת הנכספת. הבריטים, שעדיין

שלטו בארץ, סיפקו סרטיפיקטים (רשיונות כניסה) לארגון "עליית הנוער".

היה זה רגע של משבר עבורי, כאשר נופנפנו זו לזאת מרחוק לפרידה. חששתי וחרדתי לגורלה של רבקה, כיצד תסתדר בארץ לבד ללא קרוב ומכר. מאז שיצאנו מהבית לא התרחקנו אחת מהשנייה. אם יקרה לה דבר מה רע, מה אומר לאמא? התפללתי וקיוויתי שהנוער יקבל טיפול ראוי מהאנשים המתאימים, וממוסדות הישוב היהודי.

שהיתי במחנה עוד זמן רב עד ששוחררנו. במשך כל הזמן הזה השתלטו עליי געגועים לבקת ולהורים.

רבקה: למרות כל הקשיים שחווייתי, לא נפלה רוחי. הציפייה להגיע לארץ חיזקה אותי ואת כל אלה שהיו סביבי. כולנו עברנו ביחד את אותם אירועים. העובדה שהיינו צעירים, וביחד, וגם עודדנו איש את רעהו, רוממה והעצימה אותנו. במחשבה לאחור, דווקא הסבל גרם לנו להתחשל ונטע בנו את היכולת לשרוד.

העלו אותנו על האנייה אנדריאה, שכל מי שפונה מקפריסין הגיע על סיפונה. ההפלגה הייתה קצרה. בדרך חילקו לנו תפוזים, אותם אכלנו בתאוה, ועוד קיבלנו פרוסות לחם טרי, עליהן מרחנו מרגרינה וריבה. הייתה זו ארוחת מלכים.

רחל: כעבור שנתיים הגיע גם זמננו לעזוב את המקום. המדינה הוקמה, המחנות חוסלו וכל הנותרים הובאו לארץ. היו אלה שנתיים ארוכות וקשות.

לרוע מזלנו היינו בין האחרונים שהפליגו מקפריסין למדינה שזה רק הוקמה. נשמנו לרווחה. בשנת 1949 סוף סוף היינו בדרך לארץ ישראל.

מחנות המעצר בקפריסין

מחנות המעצר בקפריסין הוקמו על ידי ממשלת בריטניה החל מאוגוסט 1946 ועד נובמבר 1949 לצורך כליאת המעפילים המגיעים לארץ ישראל. לאחר תום מלחמת העולם השנייה חידשו ביתר שאת ארגון ההגנה והנהגת היישוב את ההעפלה אל חופי ארץ ישראל של היהודים ששהו במחנות העקורים באירופה. ממשלת בריטניה, שהייתה נחושה למנוע שינוי

במדיניות "הספר הלבן" של מניעת העלייה לארץ ישראל, חיפשה דרכים למנוע את ההעפלה. באוקטובר 1945 הציע מפקד כוחות בריטניה במזרח התיכון לעצור אניות מעפילים גדולות בדרכן לארץ ישראל ולהוביל אותן לקפריסין. לעומתו, הדיפלומט הבריטי ג'ורג' ויליאם רנדל הציע להחזיר את המעפילים חזרה למקומות מהם הגיעו כצעד שירתיע מעפילים נוספים. אולם הנציב העליון, אלן גורדון קנינגהם טען שמדובר בצעדים מוגזמים, לאור ההיקף הדל עד אז של ההעפלה, שניתן היה פשוט לקזזה ממכסת הסרטיפיקטים. פקידי המנדט הבריטי גם חששו מתגובת היישוב היהודי לגירוש המעפילים ובמיוחד במקרה של אסון כמו שאירעו לסטרומה ופאטריה בפברואר 1946, הציעו ראשי הצבא הבריטי במזרח התיכון לגרש את המעפילים חזרה לארצות מהם באו ולצורך כך לכלוא אותם באופן זמני בקפריסין. משרד המושבות התנגד למהלך זה ובמקום זאת הציע לכלוא את המעפילים בארץ ישראל ולשחרר אותם כנגד סרטיפיקטים מהמכסה החודשית. מושל קפריסין הביע גם הוא התנגדות לכליאת מעפילים באי. בקיץ 1946 הגיעה ההעפלה לממדים כאלו שכבר לא היה ניתן לקזזו ממכסת הסרטיפיקטים. בהיעדר מקום במחנה המעצר בעתלית, שלטונות המנדט היו משחררים מעפילים על חשבון סרטיפיקטים שהוקצבו שלושה חודשים קדימה, וההנחה הייתה שהכליאה לא הייתה אפקטיבית. בנוסף, בעקבות השבת השחורה ביוני 1946, הרגישו שלטונות המנדט שגירוש המעפילים לא יוכל להרע את היחסים עם היישוב היהודי הרבה יותר משהיו ממילא. בעקבות זאת, הוחלט כצעד מרתיע לשבור את רוחם של המעפילים על ידי הרחקתם מארץ ישראל. האי קפריסין, שהיה גם הוא תחת שלטון בריטי, נבחר כמקום מתאים לכליאת המעפילים שנתפסו, ומעפילים הועברו אליו החל מאוגוסט 1946. סך הכל גורשו לקפריסין כ-52,000 מעפילים שהובאו לשם ב-39 ספינות.

תנאי החיים במחנות

הצבא הבריטי בנה 12 מחנות בארבעה אתרים - פידולס, קראולוס, קסילוטימבו וידֶחֶלִיה. מחנות בהם הוקמו אוהלים כונו לרוב "מחנות קיץ", וכאלה שכללו צריפי פח כונו "מחנות חורף".

הצבא הבריטי סיפק לעצורים מים, מזון, טיפול רפואי וצרכי יום יום אחרים, אולם אלו סופקו במידה לא מספקת ואף לא היו במחנות אמצעי בישול מתאימים למצרכי המזון שסופקו, כך שהכלואים היו על סף רעב רוב התקופה. רבים מאנשי הצבא הבריטי שניהלו את המחנות הרגישו אי נוחות מכך שהם מתעסקים במעצר של אזרחים, סייעו לעצורים בלחץ על הדרגים הגבוהים לשיפור תנאי העצורים, ואף נתנו לעצורים הקלות בניגוד להוראות. למשל, אחד המפקדים התיר לילדי מחנה 64 בקסילוטימבו לרחוץ בים בניגוד להוראות.

הוועד למען גולי קפריסין, אירגן בארץ ישראל, בסוף שנת 1947, משלוחים של בגדי חורף ונעליים לעצורים במחנות. מכונית סבבה בתל אביב וקראה ברמקול לתושבי העיר לתרום ציוד למעפילים שגורשו. ההיענות של תושבי תל אביב הייתה גדולה מהציפיות ובאולם המרכזי של ארגון כסות חורף הצטברו כמויות גדולות של בגדים ונעליים. אלה מוינו ותוקנו, במידת הצורך, לפני שנשלחו לקפריסין.

למחנות הגיעו שליחים תושבי ארץ ישראל, שהגיעו בעיקר מהקיבוצים. עקב כך, השליחים ניהלו את המחנות בדומה לקיבוץ והקימו בתי ילדים וכפרי נוער. המתנדבים לימדו עברית, נגינה, מלאכה, לימודי יהדות וארץ ישראל, והכירו לעצירים את הווי הארץ. הם הפעילו בתי ספר, הקימו תנועות נוער, ואף יסדו סמינר למבוגרים.

לקפריסין נשלחו גם אנשי ההגנה והפלמ"ח, שאימנו בחורים צעירים אימוני קרב ושימוש בנשק על מנת להכשירם להיות לוחמים בעת עלייתם ארצה וכן לשם שמירה על הביטחון הפנימי במחנות. התארגנות סודית זו נקראה "שורות המגינים". כמו כן נחפרו בחשאי שמונה מנהרות מתחת לגדרות המחנות, דרכן הצליחו לברוח כמה עשרות עצירים. במשך שלוש שנות הפעילות של המחנות שהו בהם 52,000 מגורשים ועוד כ-2,200 ילדים נולדו במקום.

במהלך כל התקופה יצאו מעפילים וותיקים מהמחנות ועלו לארץ ישראל על חשבון מכסות העלייה, כך שלא היה זמן בו שהו בו זמנית במחנות למעלה מ-35,000 נפש.

מתוך: ויקיפדיה

16

בארץ

10 בדצמבר 1947, לאחר שלושה חודשי שהות בקפריסין, בתנאים קשים, הגיע זמננו להגיע לארץ. נחשבנו לנוער, במסגרת "עליית הנוער", ועל כן הבריטים נתנו לנו רישיונות כניסה (סרטיפיקטים).

עלינו לאנייה אנדריאה, כל אחד עם צרור דל בידו. לבנו התרחב למראה התפוזים והקלמנטינות, פירות הדר יפים ומפתים. ברומניה כל תפוז נחשב ליהלום, ואילו באנייה חילקו לנו אותם בכמות נדיבה. על פרוסות הלחם המרוחות במרגרינה שקיבלנו, התנפלנו ברעבתנות. אלה ניתנו לנו ללא הגבלה. לאחר ימי מחסור רבים בקפריסין, אי אפשר היה להתאפק, ואנחנו אכלנו ואכלנו. קבלת פנים זו בישרה טובות, שהנה העתיד יהיה טוב יותר.

במהרה התגלתה חיפה. ראשית בלטה פסגתו של הכרמל וככל שהאנייה התקרבה נתגלה מראה העיר יותר ויותר. כמהופנטים עמדנו על הסיפון, מתבוננים בנוף הבתים והצמחייה. שירה אדירה פרצה מהגרונות ואחר כך עמדנו לשירת התקווה, עת הוטל העוגן והאנייה נקשרה אל הרציף. עין לא נותרה יבשה, הגענו אל המולדת.

כמה נכספנו לרגע הזה, והנה חלומנו התגשם.

נתנו דעתנו לחיילים במדים שעמדו על הרציף וכומתות אדומות לראשיהם. לא, אלה לא היו חיילי צה"ל, הבריטים טרם עזבו, ומדינת

ישראל תוכרו רק בעוד חודשים מספר.

החיילים קיבלו את פנינו בהצדעה ובקריאות הידד. חיילי הוד מלכותו פגעו במעפילים לפי הוראות שקבלו מגבוה, אבל כבני אדם, נכמרו רחמיהם עלינו, ולא מעט הערכה הייתה מהולה ביחסם אלינו, הפליטים. לאחר שרוססנו בענן חומר חיטוי - די.די.טי, המשכנו אל אוטובוס אגד שהמתין לנו ונסענו למחנה "שער עלייה" בכניסה הדרומית לעיר.

כבר בקפריסין זכינו למנה הגונה של חומר החיטוי, איש לא חש מושפל ולא היה עלבון עקב אותו ריסוס שהיה בעל ריח נורא וחדר לקנה הנשימה. קיבלנו את "הטיפול" הזה כמובן מאליו. אפילו חשבנו, שהחיטוי לטובתנו, כדי למנוע מאיתנו מחלות.

בבואנו נגלה לעינינו מחנה גדול של בדונים ואוהלים, שהיו מחולקים בפנים לכמה חלקים על ידי מחיצות - למעשה, שמיכות צמר צבאיות גסות. כל משפחה קיבלה לרשותה חלק מהמקום. אנחנו, בני הנוער, גם כן חולקנו, כמה מאיתנו, בכל חלק שכזה בתוך האוהל.

את המקום באוהל חלקנו ביחד - חברותי מרים, שרה קליין ואני. די היה לנו בכך שאנו יחדיו ולא ראינו כלל את חסרונות המקום. שמחנו להיות בארץ, ומרוב עייפות השתרענו מיד על המזרנים שכיסו את מיטות הסוכנות העשויות מברזל (מיטות פשוטות בעלות קפיצים, מסגרת ורגליים). המזרנים מלאו באניצי קש, שכמה מהם הציצו מתוך בד המזרן והציקו בדקירותיהם, אבל אנחנו כלל לא נתנו דעתנו לכך. מרוצות השתרענו עליהם ונרדמנו מיד. למחרת התעוררנו לקול טפטוף הגשם, והזדרזנו אל המקום אליו התבקשנו להגיע, לארוחת הבוקר.

"כאשר תסיימו את הארוחה, נצא לסייר בסביבה", הבטיח לנו שמאי, המדריך המלווה, חבר קיבוץ זיקים.

חוף הים שכן בקרבת מקום, ואנחנו, כ-16 ילדים בקבוצה, הגענו אליו מתבוננים בגלי הים התיכון, שעקב מזג האוויר החורפי, עלו לגובה וצבעם אפרפר. מעבר לים הזה לא רחוק, בקפריסין, נותרה אחותי רחל ובמרחק רב, ברומניה, נותרו הוריי - הם במערב ואני במזרח. געגועי היו רבים, אני כה רחוקה מהם, כאן לבדי בארץ זרה, חבריי וחברותיי לקבוצה היו לי לנחמה. אך אילו היו איתי בני משפחתי אושרי היה מושלם.

"רבקה, וינו" (רבקה, בואי), דחקה בי חברתי מרים להצטרף אל החבורה ששמה פעמיה חזרה אל המחנה. ניתקתי מהרהורי והצטרפתי בצעדים מהירים.

במחנה ניצב היה מבנה קטן (בوتקה), ואנחנו התעכבנו בקרבתו. "זה נקרא קיוסק", הסביר שמאי. קיוסקים היו מקומות משמחי בטן. בעל המקום חילק לנו קלמנטיות ובננות ואפילו כוס גוזז (מים מוגזים עם סירופ) לכל אחד מאיתנו. טעמו של הגוזז נעם לנו מאוד, אך בנה, פרי שלא הכרנו עד אז, היה עניין אחר. הגשתי לפי את הפרי המוזר והצהוב ומיד ירקתי את הקליפה ממנה טעמתי. בעל הקסיוק, שדיבר איתנו בידיש, לא הסביר שיש לקלף את הקליפה.

"חברים, כאן תישארו עוד מספר ימים ולאחר מכן תיסעו לקיבוץ אילון", תאר שמאי המדריך החביב, את הצפוי בימים הקרובים. "כמה שעות ביום תלמדו, והיתר - תעבדו".

לאחר שבוע מצאנו את עצמנו נכנסים למשוריין סגור ומסוגר, לא הייתה כל אפשרות להביט החוצה אל הדרך והנוף. ידענו, מהסבריו של שמאי, שאנו עומדים לצאת לדרך מסוכנת - דרך כפרים ערביים שיתכן ותושביהם ירצו לפגוע בנו, לכן עלינו לשבת בדממה. שרה חברתי הטובה ישבה לצדי, שילבנו את כפות ידינו, אין ספק שהקרבה הזאת סייעה לנו, היינו זקוקות לה.

לאחר זמן לא קצר המשוריין עצר, דלתו נפתחה ואנחנו קפצנו החוצה נושמים את האוויר הצח של הגליל המערבי - בקיבוץ אילון.

השמים התקדרו וגשם קידם את פנינו, אך בקיבוץ הכינו לנו קבלת פנים חמה ולא חשנו כלל בקור. הובילו אותנו לחדרים בהם עמדו מיטות, עליהן מזרנים מכוסים בסדינים צהורים, כריות ושמיכות חמות, ועל כל מיטה היו פיג'מות חמות, גרביים ו...דברי מתיקה. חשנו כחולמים, היתכן שהגענו לגן עדן?

בתוך מבנה עשוי פח התפשטנו ועמדנו תחת המים החמים שזרמו על גופינו במשך שעה ארוכה, ממאנים לסיים את המקלחת. כבר ימים רבים שלא ידענו מקלחת מהי. הסבון היה גס, סבון כביסה (בזה הסתבנו בארץ

באותם ימים), אך בעינינו היה זה הסבון הטוב בעולם. המים הנעימים, המגבות הנקיות והריחניות, שכובסו במכבסת הקיבוץ, נכרכו סביבנו והתנגבנו בהן היטב. כל אחד ואחת מאיתנו קיבל בגדים חדשים וגם הלבשה תחתונה לפי הצורך.

קבלת הפנים החלומית, על כל הטוב שירד עלינו, נתנה לנו תחושת מולדת, המקבלת את בניה ובנותיה בחיבוק. הנחנו את ראשנו על הכר ונרדמנו מיד.

"בוקר טוב, הגיע זמן להתעורר", העירה אותנו מרים, המדריכה, בקולה הרך ובבת צחוק. גם שלהבת, אם הבית, עברה בין החדרים וזרזה את כולם להתארגן ליציאה לארוחת הבוקר בחדר האוכל.

חדר גדול ובו שולחנות וכסאות, וחברי וחברות הקיבוץ משוחחים ביניהם, כאשר האוכל מונח לפניהם, זאת הייתה לנו הפעם ראשונה לאכול בצוותא בחדר אוכל קיבוצי. על השולחן, אליו הסבנו, ניצבת הייתה סלסלה מלאת לחם וצנצנות לבניה (כעין יוגורט), גבינה לבנה וגבינה מותכת, מרגרינה וריבה, וגם ירקות - מלפפונים, עגבניות ועוד כהנה וכהנה. המומים משפע האוכל - שלא היה כל כך בשפע, כי היו אלה ימים שלא היו אמצעים כלכליים רבים - אבל בעינינו היה זה השפע הרב ביותר שיכול היה להיות, התיישבנו לאכול.

"אל תהססו קחו לכם אוכל בצלחת ככל שתמצאו, אין הגבלה", האיצה בנו מרים לאכול, וסיימה בברכה "בתיאבון". לאחר שתיית הקפה, שנעשה מחומר שנקרא צ'קוריה, שלא היה טעים כמו הקפה בימינו, אך היה טעים לנו כמו האוכל שבא אל פינו, קינחנו בפרוסות לחם נוספות. והנותרות, שכבר לא יכולנו לאכול, לקחנו אל החדר, כי מי יבטיח לנו שכל השפע הזה יהיה במשך היום ואולי גם לא מחר? כבר ידענו רעב, וניסיוננו לימד אותנו לאגור ולשמור לימי מחסור. בכיסים תפוחים בפרוסות לחם עזבנו את חדר האוכל. היכן נניח את כל הפרוסות הללו? בארון? על השולחן? אולי משהו יחשוק בהן ויקח? החלטנו שמוטב להסתיר מתחת למזרן. מרים, מדריכתנו הנפלאה, לא נסתר מעיניה החבאת הלחם, אך לעת עתה החרישה.

"בואו איתי, נעשה סיור להכרת הקיבוץ וסביבתו". הלכנו בעקבות מרים, כשאנו מנסים להבין את דבריה. "הנה שם הרפת וכאן הלול, פה המכבסה ושם הגבול", הסבירה לנו כשהגענו לגדר שהקיפה את הקיבוץ, וכשהיא מורה באצבע, המשיכה, "שם ארץ שנקראת לבנון, חיים שם ערבים". בדרכנו, נתקלנו בחבורת זאטוטים, קיבוצניקים קטנים שעיוו את פרצופם מולנו והשמיעו דברי זלזול ולעג לעברנו, כי דיברנו בשפה מוזרה, לא מוכרת להם. זה היה ניגוד משווע לקבלת הפנים החמה והחביבה של חברי הקיבוץ הבוגרים. בדיעבד, אני סבורה שהיה על המחנכים בקיבוץ לערוך פעילות חינוכית כדי שגם הצברים הקטנים ילמדו לקבל את השונה והחריג.

הגיעה שעת ארוחת הצהריים ושוב נכנסנו לחדר האוכל. המולה רבה, חברי קיבוץ רבים אוכלים את הארוחה, רעש צלחות וסכו"ם, ואנחנו תרים ראשית כול אחר מקומו של הלחם. "תרבה סה לום אה קאסה" (צריכים לקחת הביתה), אמרנו בינינו ברומנית. מרק הירקות עם הגריסים היה טעים וגם מנת הבשר עם תוספת הפירה. אולם, כל מנה – מרק ובשר, לוותה בפרוסות לחם.

בארוחת ארבע שתינו תה וכמובן... לחם מרוח במרגרינה וריבה. בארוחת הערב... שוב לחם וגבינה, וביצה שמזמן לא באה אל פינו. ושוב הגנבנו כמה פרוסות לכיסינו.

"אין צורך לאגור לחם, יהיה לכם תמיד כמה שתרצו. תמיד יהיה בחדר האוכל, ללא הגבלה", הבהירה לנו מרים.

התקשינו בהבנת הנאמר לנו. איש לא דיבר רומנית בקיבוץ, והיה עלינו להשתלט במהירות על השפה העברית.

געגועים ליוו אותי כל הזמן. הייתי כבת 13, ילדה שזקוקה עדיין להורים ולרחל אחותי, שכה חסרה לי מאז פרידתנו. למרות חברותי שהיו עמי, המדריכה ואם הבית הטובות שטיפלו בנו במסירות, הייתי זקוקה לאמא, לאבא ולרחל. היינו, כל ילדי הקבוצה, בוגרים מעל לגילנו. האירועים הקשים שעברנו חישלו אותנו, היינו ביחד, אבל כל אחד חש את געגועיו ומצוקותיו. את צרכינו הבסיסיים הפיזיים קיבלנו, אבל איש לא התייחס

למצוקות הנפש של הילדים שעברו טראומות כה רבות. למחרת התחלנו בסדר היום שלנו בקיבוץ. נכנסנו לכיתה לאחר ארוחת הבוקר והשיעור בעברית החל. שלמה, המורה, חיכה לנו. אדם גבוה, רזה, משקפיים על חוטמו. כאשר ברך אותנו בברכת "בוקר טוב", ניתן היה להבחין בשיניו הבולטות, ובמבט עיניו שהביע טוב לב ורוך. באחד השיעורים הוא פרש לפנינו את מפת ארץ ישראל, ולראשונה למדנו מהי בכלל מפה וכיצד נראה המבנה הגיאוגרפי של הארץ, היכן שוכן הים התיכון, היכן ירושלים, הנגב והגליל. "הנה כאן הקיבוץ שלנו", שלמה הניח את אצבעו על המפה במשבצת בה נכתב - גליל מערבי. למדנו שיעורי תורה. בפרק על רבקה ויצחק הבנתי את מקור שמי. וכשלמדנו על יעקב אבינו, ידעתי את מקור שמה של רחל. שלמה סיפר על הזוג הידוע אחד - הבאתה של רבקה למקום מגוריו של יצחק, ואני דמיינתי כיצד הלכו רבקה ואליעזר בדרך. עדיין לא ראיתי במו עיניי בעל חיים הנקרא גמל, אך לפי הסבריו של המורה דמיינתי אותם רוכבים, ושיערתי את פגישתם של רבקה ויצחק. את סיפורי התורה אהבתי והם עוררו בי עניין רב. עיקר השיעורים הוקדשו לקדם אותנו בשפה העברית, ואכן מיום ליום רכשנו אוצר מילים נוסף וידיעת השפה התקדמה, עד שכעבור זמן כבר הבנו היטב את הנאמר סביבנו, ויכולנו ליצור קשר עם הסובבים אותנו. היום, בדיעבד, אני אומרת שהעובדה שאיש בקיבוץ לא יכול היה לדבר איתנו בשפתנו, אלצה אותנו ללמוד מהר את השפה.

עליי להודות שלא תמיד אני והאחרים היינו מרוכזים בשיעור, לפעמים נדדו מחשבותינו לבני משפחותינו שנותרו מאחור. געגועיי להוריי ולמשפחתי, לא הרפו ממני. ההורים קיבלו מידע עלינו רק כעבור זמן רב. לא הייתה להם כל ידיעה אם הגענו למחוז חפצנו. שנים קודם צאתנו מרומניה, טבעה אניה המעפילים "סטרומה" שיצאה מבולגריה ועליה מעפילים מרומניה. הידיעות על כך נפוצו. על כן, היה חשש כבד בבית שהרע מכל קרה לרחל ולי. לא הייתה כל דרך לברר מה עלה בגורלנו.

מכתב ראשון שלחתי אליהם מקיבוץ אילון לאחר כשנתיים מאז שיצאתי מהבית:

להורים היקרים שלום
 דצמבר 1947
 אני כותבת לכם מקיבוץ אילון בארץ ישראל.
 הרבה עבר על רחל ועליי עד כה. הפלגנו מבולגריה
 באנייה. הבריטים שהתנגדו לכניסת יהודים לארץ, עצרו
 אותנו. וכשהגענו לנמל חיפה העבירו אותנו למחנה מעצר
 בקפריסין. התנאים שם היו קשים, אבל אני הייתי בקבוצת
 הילדים שנשלחה לארץ כעבור זמן ורחל נשארה שם.
 הגענו לנמל בחיפה ונשלחנו לקיבוץ אילון בו אנו נמצאים
 כעת. חברי הקיבוץ קיבלו אותנו יפה ויש לנו מדריכה ואם
 בית, חברות קיבוץ שדואגות לכול. אנחנו עובדים בקיבוץ
 וגם לומדים כמה שעות כל יום. פרט לכם, לא חסר לי דבר.
 אני מאוד מתגעגעת ומאוד הייתי רוצה שתהיו כאן איתי.
 גם רחל חסרה לי מאוד. כל משך הזמן היינו ביחד ורחל
 השגיחה עליי כפי שבקשת, אמא, עד לפרידה בקפריסין
 שהייתה קשה מאוד לשתינו.
 אני מאוד רוצה לדעת מה שלומכם ומה קורה אצלכם.
 מקווה לקבל מכם תשובה למכתבי בהקדם.
 אוהבת ומתגעגעת,
 נשיקות וחיבוקים,
 רבקה

הכנסתי את המכתב למעטפה רשמתי את הכתובת בפלוישט וקיוויתי
 שיגיע במהירות. אלא שזמן רב עבר עד שהגיעו מכתבים.

רבקה היקרה שלום!
 אפריל 1948
 מאז שעזבתן לא קיבלנו כל מידע אודות שתיכן. דאגנו
 מאוד וחששנו שלא יקרה לכן מה שאירע לנוסעי האנייה
 סטרומה.

עכשיו אנחנו רגועים יותר לאחר שכתבת לנו שהגעת בשלום
לארץ, ואת במקום בטוח ומטפלים בך אנשים טובים.
אצלנו הכול בסדר והחיים נמשכים כסדרם.
דרישת שלום חמה גם מיוינה וממינה.
נשיקות,
אמא ואבא האוהבים

את המכתב הזה פתחתי בידיים רועדות, בקושי קראתי את הכתוב מבעד
לדמעות שעמדו בעיניי.

הגיע חודש מרץ ועמו ימים חמים יותר. השמש הפציעה לעתים קרובות
והאוויר נמלא בריחות טובים של פריחה ורחש של נחלים זורמים.
ב-6 בחודש חגגתי את יום הולדתי עם חברי קבוצתי והמדריכות. הן
הגישו לי מתנה - תיק עשוי שק, עבודת יד שנעשתה בקיבוץ. זו הייתה
מתנה צנועה שהסבה לי שמחה רבה.

עלינו על טנדר קטן ללא גג. "אתם נוסעים לטייל היום בסביבה, לקיבוץ
חניתה הסמוך". הטנדר קיפץ בדרך על פני מהמורות, בשביל העפר
שהתפתל בעלייה לקיבוץ. גלגליו נמלאו בבוץ, אבל למזלנו לא שקעו,

אני יושבת שנייה, למטה מימין, בטיול מאילון לחניתה, אפריל 1948

וכך הגענו למרומי ההר, אל הקיבוץ שהוקם בשנת 1937 והיה בין קיבוצי "חומה ומגדל".

"עלו לכאן באמצעות פרדות וחמורים שסחבו את הקורות לצריפים, ולבניית 'חומה ומגדל'". כך שמענו הסבר על הקמת הקיבוץ והסבר על יישובי "חומה ומגדל".

הטיול מאילון לחניתה, אפריל 1948

"חבר'ה, הייתם אתמול בחניתה, תספרו מה ראיתם ומה שמעתם", פנה אלינו שלמה למחרת. היה עלינו לתאר הכול בעברית. "סיפרו שבהתחלה בנו משהו גבוה... איך אומרים את זה?" פתח אחד מאיתנו.

"אתה מתכוון למגדל?" בא המורה לעזרתו. "כן, כן, וגם הרבה כזה מעצים", התאמץ החבר ולא זכר את המילה חומה. גם כעת בא המורה לעזרתו. וכך בכוחות משותפים הצלחנו לרקום את הסיפור שלנו על הטיול.

את השיעורים התחלנו ב-7:30 בבוקר. בשעה 14:00 הלימודים הסתיימו וכעת היה עלינו לצאת לעבודה.

סיקול אבנים באזור ההררי בו שכן הקיבוץ לא היה מלאכה קלה. היה עלינו להתכופף להרים את האבנים והסלעים, ולהכניסם לסלים גדולים. היינו צעירים וחזקים, אבל עדיין ילדים. לאחר שלוש שעות שבנו לקיבוץ משטח העבודה, חדורי רצון לסייע ולהחזיר תמורה לקיבוץ שהיה לנו כבית. סחבנו את האבנים ללא לאות וישבנו לנוח רק כשקיבלנו אישור לכך. לאחר האירועים שעברנו בתקופת חיינו הקצרים, פינוק היה רחוק מאיתנו. אך לאחר זמן החל הגב הכפוף להציק וגם ידינו האדימו ונהיו מחוספסות. כיום ממרחק של זמן עדיין מנקרת בי שאלה - מדוע העסיקו בזה רק אותנו, ולא את בני הנוער של הקיבוץ?

העבודה במטע הדובדבנים הייתה אהובה עליי יותר. הכרתי את הפרי המתוק הזה עוד מילדותי. העבודה בטבע בין העצים הירוקים, כשאני נושמת את האוויר הצח, היטיבה איתי. שק היה תלוי על שכמי, ואני הזדרזתי לקטוף דובדבן אחר דובדבן ולפעמים קטפתי קבוצה מהפרי היפה, ברצון, בחשק ובנחישות למלא פעמים רבות את העגלה אליה הועמס הפרי מהשקים המלאים. קיבלתי מחמאות מהאחראי עלינו, "רבקה, איזה הספק יפה". מדי פעם הגנבתי לפי אחד מאותם דובדבנים. סיימנו את הקטיף לאותו היום. בשובנו, כשאנו יושבים בעגלה רתומה לסוס, נכנסנו לקיבוץ והבחנו בחברה זלדה, שגרה בקצה הקיבוץ, וכהרגלה נופפה לנו לשלום כשחיוך על שפתיה.

תגבורת של צעירים הגיעה לקיבוץ מהונגריה, ואנחנו הצטרפנו אליהם ולאחרים בקיבוץ לריקודי עם שנערכו בחדר האוכל. למדנו לרקוד ואהבנו את המחולות.

הימים היו ימי מלחמת העצמאות וסביבנו נשמעו יריות מרחוק ומקרוב. היו שמועות וידיעות על שיירות שהותקפו בדרכן לישובים הנצורים וביניהם גם שיירת יחיעם. חברי הקיבוץ השרו עלינו תחושת ביטחון. חשנו באווירה המתוחה, וגם אם היה חשש מה, היה הוא מינורי בלבד. התחושה שאנחנו במקום בטוח חזקה אותנו. היה זה שונה לגמרי

מהתחושה שחשנו בעירנו המופגזת במלחמת העולם השנייה. באחד הימים נראו בקיבוץ בחורים צעירים, חביבים ושופעי רוח נעורים, לצוואריהם כפיות ולראשיהם כובעי גרב. היו אלה לוחמי הפלמ"ח. המשימה שהוטלה עליהם הייתה כיבוש מתחם משטרה בריטי בסביבתנו, שהוחזק בידי הערבים, שתקפו ופגעו בכלי רכב, בדרכים ובישובים שמסביב.

"יהיה רעש בלילה. אל תפחדו". זו לשון ההודעה שנמסרה לנו. החשש ניקר בלב. זיכרונות האימה ממלחמת העולם השנייה עדיין הותירו בנו את רישומם. נותרנו לבדנו בחדרים בלילה אפל, כאשר בקרבת מקום רעמו כלי הירי, הבזקי אור האירו את הקיבוץ, התפללנו לבוא הבוקר, איש לא עצם עין.

סוף סוף האיר השחר. הרעש שהפר את הדממה פסק. "לא הצליחו לכבוש את המשטרה, יש נפגעים רבים", הדהד המידע שקיבלנו. חלק לא מועט מאותם בחורים חביבים שפגשנו יום קודם לכן, מסרו נפשם על הגנת המולדת. מילים אלה לא היו פיוט.

אחרי מלחמת העצמאות, באחד הימים, מצאתי את עצמי צועדת לבדי בדרך לנהריה. היה עליי להגיע לרופא השיניים. איש לא חשב ללוות אותי בדרך הארוכה. את השילינג (כסף אנגלי) שקיבלתי לנסיעה, העדפתי לשמור לקניית דברי מתיקה בעיר הגדולה ולהותיר גם לחברותיי.

בדרכי לא נקרה שום כלי רכב שיעצור לי. באותם ימים היה נהוג לנסוע בטרמפים, והנהגים אספו נוסעים ברצון. לא פגשתי נפש חיה בדרך. הבטתי בנוף ההרים והצמחייה שמסביב, בשדות הירוקים, ומרחוק נראה כחול הים שעל שפתו העיר שהוקמה בעלייה החמישית. לא חשתי פחד, צעדתי בביטחון, גמעתי את הקילומטרים הרבים למרות שהיה זה יום חם, והדרך נראתה אין סופית.

חזר אליי זיכרון הליכתי לכפר, בזמן המלחמה, בעת שההורים לא היו איתנו, ואחיותיי סברו שטוב יותר אם אלך למשפחת האיכר רומינסקו, שהיה לקוח ותיק של אבא, מכפר סמוך, כמקום בטוח יותר עבורי. הלכתי אליהם לבדי בשעה שהיה עליי לעבור כברת דרך לא מעטה

בדרכי עפר וגם דרך היער. בני המשפחה קיבלו אותי בסבר פנים יפות, אך הועידו לי למגורים את המחסן בחברת בעלי החיים... כעבור כחצי שנה שבתי בדיוק באותה דרך חזרה הביתה. הלכתי לנהריה לבדי ולא חשתי מאוימת, לא על ידי בעל חיים כלשהו ולא על ידי בני אדם. הגעתי למרפאת השיניים וגם חזרתי באותה דרך. ראיתי את עצמי בת מזל שהצלחתי להגיע לארץ ולקיבוץ הזה. רופא השיניים היקה (מיוצאי גרמניה), היה איש מקצוע אמיתי שהציל את השיניים שלי. הכרתי שם את בתו, שהייתה בת גילי. פעמים רבות הגעתי אליו לטיפולים.

"עליכם להחליט לאן אתם רוצים ללכת כעת". לאחר למעלה משנה בקיבוץ הגיעה העת להיפרד ולהמשיך הלאה. יתכן שהייתי יכולה לבקש להישאר באילון, אבל היה לי רצון אחר. הייתי כבת 14/15 שנים, וגם האחרים היו בני גילי פחות או יותר. איש לא כיוון ולא יעץ לנו. ניתנה לנו יד חופשית להחליט, אבל לא נתנו בידנו נתונים על מקומות אחרים אפשריים.

את שושנה, שהכינוי שלה היה "הקטנה", הכרתי עוד בפלוישט. הוריה היו מיוודים עם הוריי. ידעתי ששושנה נמצאת בגרעין המיועד לקיבוץ מגן ורציתי להיות בחברת דמות מוכרת.

"אני רוצה לקיבוץ מגן", עניתי לשאלה להיכן ברצוני לעבור.
"את יודעת שחברי הגרעין עדיין לא עלו להתיישבות? למה את רוצה דווקא אליהם?"
"יש לי שם חברה".

לבדי יצאתי מהקיבוץ, צרור בידי ומעט כסף לנסיעה. "תנסי להגיע בטרמפים למקום שנקרא סידני עלי". כך נאמר לי, מציידים אותי במידע לגבי אוטובוסים של אגד, להיכן לנסוע ואיפה להחליף. לא ידעתי מהו המקום שעליי להגיע אליו, היכן הוא שוכן. האם מישוהו יחכה לי שם? הפרידה מהמדריכות והמורה ובני קבוצתי, כדרך כל הפרידות הייתה לא קלה. לאחר שנתנו לי את ברכת הדרך והנחיה כיצד להגיע ליעד הבא, העפתי מבט אחרון אל המקום שהיה לי בית ראשון בארץ, בית הזכור

לי לטובה עד היום.
יצאתי, לא ידעתי מה צופן לי העתיד.

אילון

אילון ממוקם על כביש הצפון במורדות הגליל המערבי, בין הנחלים בצת וכזיב. האזור מאופיין בחורש ים תיכוני של חברת האלון המצוי והאלה הארצישראלית ובמסלע המורכב בעיקר מדולומיט וגיר קשה, היוצרים קרקע אדומה מסוג טרה רוסה. באזור היישוב שרידים רבים של חקלאות קדומה, ומספר אתרים ארכאולוגים שביניהם אתרים פרהיסטוריים ואתרים מאוחרים עד ימינו.

היסטוריה

גרעין המייסדים הוקם בשנת 1935 בפתח-תקווה והעלייה לקרקע התבצעה בשנת 1938, במסגרת חומה ומגדל. מייסדי הקיבוץ היו חברי גרעין ארצישראלי ב' של השומר הצעיר וגרעין הכשרה של עולים מפולין. הקיבוץ הוא מזרם הקיבוץ הארצי.

הקרן הקיימת לישראל והשומר הצעיר ניצלו את הנוכחות היהודית במקום להגברת ההתיישבות החלוצית בגליל.

בשל מגבלות הספר הלבן נאסרה עליה על הקרקע ליישובים חדשים באזור הגדר. הקרן הקיימת רכשה קרקע בסמוך לחרבת צמח, שעל תוואי הגדר, והעלתה לשם גרעין של מתיישבים. כאשר הדבר התגלה על ידי השלטונות הבריטים, הורו השלטונות על פירוק היישוב. דוד הכהן, מפעילי היישוב היהודי, הציב במקום מגרסת חצץ והצליח לשכנע את הבריטים כי לצורך הקמת הפילבוקסים לאורך הגדר יש צורך בחצץ, ואין אלו מתיישבים כי אם פועלים שיגרסו במקום חצץ, במקום להביאו מחיפה במשאיות, וכי המחיר הנמוך שהם דורשים לכלכלתם הוא בשל העובדה שבכוונתם להקים מחנה של קבע, לכלכל עצמם בגידולים חקלאיים, וכך לחסוך בחשבון עלות החצץ את הוצאות מחייתם. הסבר זה נתקבל על דעת הבריטים, וכך קם קיבוץ אילון.

מתוך ויקיפדיה

17

עלי קאסם

למזלי, נהגי מכוניות עצרו לי, ולאחר שתמה הנסיעה הסבירו לי כיצד עלי להמשיך בדרכי. כולם היו חביבים ומסבירי פנים.

חברי מחצית הגרעין שהיה מיועד לעלייה, להתיישבות על אדמת שייח' נוראן (קיבוץ מגן, בהמשך) שהו באותה עת בעלי קאסם (מושב בני ציון כיום), בסמוך למושבה (כיום עיר) כפר סבא.

קיבוץ יד מרדכי, שהיה אמור לקלוט את חברי הגרעין, המיועדים להקמת קיבוץ מגן, הותקף על ידי הצבא המצרי ונהרס, והחברים נאלצו לנטוש את המקום. חלק מחברי הגרעין נשלח, בהגיעו לארץ, ישירות לסידני עלי, והיתר הופנו, כזכור, לקיבוץ גת.

כשהגעתי לסדני עלי חיפשתי מיד את חברתי הטובה, שושנה, והפגישה בינינו הייתה מלווה בדמעות, חיבוקים ושמחה לאין קץ. הפגישה עם אדם מוכר לי עוד מהבית, שהזכירה ניחוחות "משם", עוררה בי התרגשות שעלתה על גדותיה וכך גם אצל חברתי.

השתלבתי בין חברי הגרעין למרות שהייתי הצעירה ביותר, ולא חשתי בשוני ובזרות. פנינה הייתה אחת מבנות הקבוצה שאיתה שהיתי באוהל שהוקצה לנו. לעומת המגורים באילון, שם גרנו בצריפים, המגורים כאן היו "ירידה ברמה" ונסיגה מהתנאים שהיו לי קודם לכן. קיבלתי את הדין ולא חשתי אומללה ולא מסכנה. הסתגלותי למקום הייתה מהירה.

הרי כבר חייתי בתנאים הרבה יותר קשים, ומה לי כי אליו, אני בארצנו, בחברת צעירים, ויכולתי לדבר שוב בשפת אמי. האוכל היה די צרכי וגם הביגוד - אמנם פשוט ולא מפואר, ועוד היה עליי לחלוק את שלי עם החברות, כנהוג בקיבוץ, אבל ראיתי באלה זוטות שאין ליחס להן חשיבות יתר, למרות שבשלב מאוחר יותר, כאשר כבר היינו חברי מגן, סידור זה התחיל להציק לי יותר ויותר.

עם בוא החורף ירדו גשמים בהם גם גשמי זעף לא מעטים וקור ירד על הארץ. מים טפטפו וחדרו אל תוך האוהלים שהתמלאו בהם ואנחנו בוססנו במים ובבוץ. חפצינו המעטים שטו להם בנחת בתוך השלוליות כולל הנעליים שיצאו מכלל שימוש. חימום לא היה, והקור, לעתים קרובות, חדר לעצמות. הברירה היחידה הייתה להתכנס בחדר האוכל, הצריך היחידי במקום, עד שיבשו המים באוהל.

"הפכנו מסדני עלי לוונציה, אנחנו זקוקים לסירות משוטים ולגונדולות", התבדחו הליצנים שבחבורה ועוד כהנה וכהנה הלצות נזרקו, וקולות הצחוק הרמים ומצב רוחנו המשועשע, יכולים היו ליצור את הרושם בעיני המזדמן למקום שאנו באיזו קייטנה, או נופש אחר. לא נתנו לפגעי מזג האוויר לפגוע במורל הגבוה שלנו.

לא התרגשנו ולא חשנו מסכנים ומקופחים. ידענו שהמצב בארץ קשה והרי אנחנו באנו לסייע בבנייתה, ולא חיפשנו ולא ציפינו לתנאי חיים דה לוקס (כפי שנהגו היה לומר). רובנו היינו פליטים, ניצולי שואה, רגילים לתנאי חיים קשים, אלא שהפעם היינו מאוחדים וחיינו בארץ אליה שאפנו להגיע. לא נפלה רוחנו, איתנים היינו, הקשיים חיסנו אותנו.

כשנשלחתי לעבוד במטבח, ולא ידעתי לבשל אפילו ביצה קשה, קיבלתי את הדין בהשלמה. אחרים עבדו בקטיף בפרדסים שהיו במקום. שיחים ועצים מסוגים שונים - בוסתני פרי, נותרו מהתקופה הקודמת בה ישבו שם ערביי הארץ.

באחד הימים הגיעו למקום מספר בחורים מהגרעין ששהה בקיבוץ גת. שמו של אחד מהם היה יעקב שוורץ ובחור צעיר נוסף בשם שמואל ליזר. הם שהו זמן קצר. לא ידעתי עדיין עד כמה אחד מהבחורים יהיה משמעותי, ואיתו אקשור את גורלי ועתידי.

סוף סוף הגיעה ההודעה: "אפשר לחזור ליד מרדכי, חברי המשק שבו והתחילו בתהליך של שיקום הקיבוץ".
התחילה תכונה בקרבנו. היה עלינו לארוז את חפצנו ולנסוע לקיבוץ ששכן בדרום הארץ, קרוב לגבול עזה.

יד מרדכי

שמואל: בתים שרופים הרס וחורבן בכל רחבי הקיבוץ, קידמו את פנינו כשהגענו לקיבוץ יד מרדכי. למרות המראות העגומים והקשים, אפשר היה לחוש את האופטימיות ואת ביטויי השמחה על השיבה חזרה למקום. הקיבוץ נכבש על ידי המצרים וחבריו קיבלו הוראה לנטוש את המקום. חברות הקיבוץ, האלמנות, שבעליהן נהרגו במלחמה, נשלחו לעלי קאסם. רק עם סיום המלחמה חזר הקיבוץ לידינו. אותנו שלחו לסייע בשיקום הקיבוץ מהריסותיו.

יעקב: אני זוכר שבמטבח עוד הייתה תלויה תמונתו של פארוק מלך מצרים. החברים לא נתנו למראה עיניהם להשבית את רוממות הרוח, הם היו בטוחים שכעבור זמן יצליחו לשקם את המקום ולהופכו שוב למקום פורח ומשגשג, כפי שהיה לפני המלחמה. ואמנם כך היה, ועד היום, יד מרדכי הוא קיבוץ מצליח. הקרבות שקטו והנגב היה בידנו.

רבקה: התגוררנו בחדרים ולא באוהלים, שיפור ניכר לעומת המגורים בסידיני עלי. מצאתי את עצמי סוחבת סלי גומי כבדים ובתוכם פסולת בניין. הם היו כבדים ואגלי זיעה ניגרו על פניי. זו הייתה עבודתנו לאחר שהגענו לקיבוץ, כי היה צורך לשקם את הבניינים שחרבו בעת התקפות המצרים בזמן המלחמה - לפנות הריסות ולבנות מחדש את מבני הקיבוץ שנהרסו.

מגורינו היו ממש ארמונות לעומת המגורים בסידיני עלי. בכל חדר במבנה התגוררו מספר חברים וחברות, ולעתים - כמו במקרה שלי - שני חברים ואני בחורה יחידה בלבד. כיבדנו איש את רעותה, חיינו תוך כבוד הדדי. הבחורים כיבדו את פרטיותי ואני את פרטיותם.

פגישה שכזאת

דמות מוכרת פסעה ממרחק לעברי. את קריאתה "בקוצה", הקוראת בשם הכינוי שלי, נדמה לי ששמעתי בדמיוני. מפיו של המדריך ביד מרדכי נודע לנו שאחרוני הנותרים במחנה המעצר הקפריסין החלו להגיע ארצה, וכולם אמורים להשתחרר תוך ימים ספורים. ידעתי שרחל, אחותי האהובה, אמורה להגיע לביקור, אך האמנתי שאשתכנע רק כשאראה אותה במו עיניי.

רחל ואני (התמונה צולמה בארץ)

הדמות הלכה והתקרבה, הייתי יכולה להישבע שזאת רחל... לא חיכיתי, רצתי אליה. לא יספיקו כל המילים בעולם לתאר את התחושות של שתינו ואת אשר אירע באותה פגישה. מושא חלומותיי לראות אותה, לגעת, התגשם. לא יכולנו להוציא הגה בשניות הראשונות, חבוקות, בוכות,

מתנשקות במשך זמן ממושך. כל געגועינו נמהלו לתוך אותן דמעות שמחה.

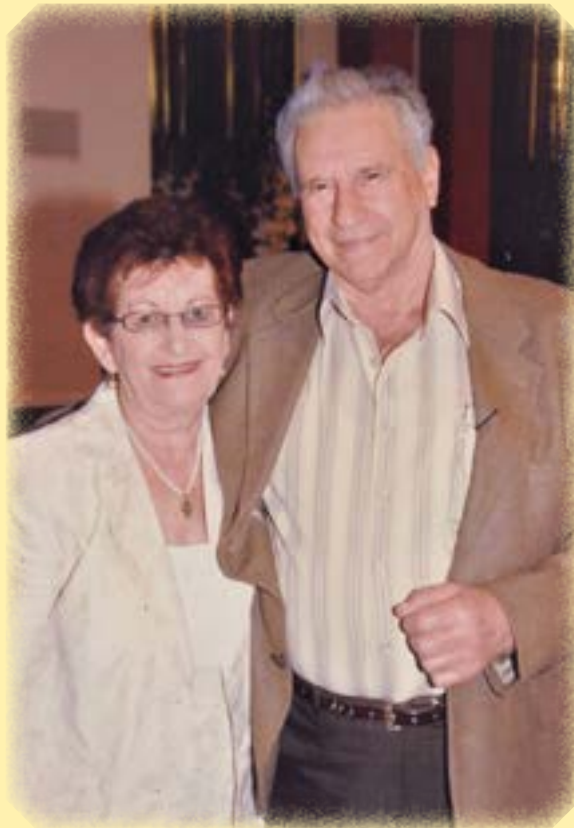
לאחר שנרגענו הגיע תור הסיפורים על כל אשר עברנו עד כה. "אנחנו בקיבוץ משמר העמק, בינתיים, עד שנעלה להתיישבות בזיקים", סיפרה רחל והמשיכה לתאר כיצד שוחררה הקבוצה מקפריסין, את קורותיה בארץ וחייה בקיבוץ, וכיצד נודע לה עליי. אז שלפה מפיות שתפרה בעת שהותה בקפריסין מחוטים שנפרמו מהמזרנים. אחותי תמיד הצטיינה בעבודות יד מרהיבות, "זה הדבר היחיד שיכולתי להביא לך", אמרה בנימת התנצלות. המפיות שמורות אצלי עד עצם היום הזה. בחנתי אותה ושמתי לב שאינה נראית כשורה, היא עברה תקופה ארוכה וקשה במחנה בקפריסין. בתורי סיפרתי את קורותיי עד שנאלצנו להיפרד.

רחל הבטיחה שתשוב במהרה לבקר אותי. באותם ימים המרחק בין

משמר העמק שבעמק יזרעאל ליד מרדכי שבנגב במערבי, היה כמרחק בין הארץ לירח. הדרכים היו משובשות ותחבורה ציבורית לא הייתה סדירה. למרות שנהגים אדיבים ונחמדים עצרו למבקשי הטרמפים בצדי הדרכים, עדיין הייתה זו דרך ארוכה ומייגעת שנמשכה שעות רבות. ידעתי שלא נשוב להתראות במהרה, אבל שתינו היינו בארץ, במקומות שהטיבו עמנו ויצרו תחושת קרבה. לאחר לכתה חשתי עוד זמן רב כאילו אני מרחפת בענן של שמחה, וכבר התגעגעתי אליה.

חלק שלישי

רבקה ושמואל

18

התיישבות בקיבוץ מגן

מגן העם, המולדת והמעמד - זו הסיסמה שהונפה מעל בימת המכובדים שהתקבצו ובאו למקום המרוחק והשומם בנגב המערבי, בו אמור היה הקיבוץ לקום.

טקס העלייה על הקרקע

ב-16.8.1949 התכנסו מספר מכובדים מראשי הישוב וההתיישבות במקום. נישאו נאומים, וכרגיל באירועי עלייה לקרקע, כפי שנקרא הקמת יישוב חדש, נשא אברהם הרצפלד קולו בשיר הידוע (פעיל ציוני מבין מקימי מפלגת אחדות

העבודה, שעודד התיישבות והיה נואם בכל הנחת אבן פינה להקמת ישוב) וכולנו נסחפנו אחריו:

שור, הפטו וקאו
מה צול ה יוס הפה, ה יוס הפה!

אֵל שֶׁ יוֹקֵדֶת בְּחַצְהָ
וְהַמֶּלֶךְ שֶׁ
שׁוֹבֵה פְּלִמְתָּה בִּשְׁנָה
אֶת מַכּוֹשׁ, טוֹבֵה וְקָל שׁוֹן
הַתְּלָכָה בְּסֶעֱרָה,
וּבְזִיקָה שׁוֹב,
שׁוֹב אֶת הָאֲצִיָּה,
בְּשִׁלְהֶפֶת יֶקֶה.
מילים ולחן: זלמן חן
הלחנה ב-1937

השירה התפשטה בחלל המקום שנקרא בשמו הערבי שייח' נוראן, ומעתה קיבוץ מגן.
המעמד המרגש תם ונשלם ואנחנו נותרנו חבורה של צעירים, להקים ולבנות את המקום ביזע ובעמל רב. החלה תקופת חיי יום ללא פאתוס ואירועים גדולים - לזרוע, לחרוש, לקצור, ועבודות אחרות קשות ומייגעות.

הקמת המבנה הראשון בקיבוץ מגן - חדר האוכל

יעקב: עוד בטרם עלינו להתיישבות שלחו את שמואל ואותי להביא טרקטור וקומביין מצריפין. בסביבות צומת ביל"ו נעצרנו על ידי שוטרים

שהיו לבושים עדיין במדים הדומים למדי המשטרה הבריטית.
 "יש לכם רישיון לנסוע?" שאל השוטר הגבוה שהתקרב אלינו.
 נבוכים וחוששים שתקנו. למי בכלל היה רישיון באותם ימים?
 "יעקב, מה אתה עושה פה?" שאל אותי השוטר לתדהמתי. "אתה לא
 מזהה אותי?" הוסיף בתמיהה, "אני בן הדוד שלך".
 הוא הזמין את שנינו לבקר את הדוד שהתגורר בסביבה.
 משם המשכנו בדרכנו והגענו לקיבוץ גבולות. שם עשינו חניית לילה.
 הרעב הציק לנו וגם היינו עייפים מאוד.
 "נלך לישון במתבן", הציע שמואל שכזכור תמיד מצא מוצא לכל בעיה.
 כיצד נשיג אוכל, לכך לא היה לו פתרון.
 וכאילו משהו קרא את משאלות ליבנו, הגיח מתוך החשכה חבר קיבוץ.
 "חבר'ה אכלתם משהו?" התעניין לדעת.
 ולא זו בלבד שאכלנו, אלא גם נמצא לנו חדר פנוי ולא נזקקנו ללון
 במתבן.

שמואל: חמשת הצריפים הראשונים בהם התגוררנו במגן היו ללא גגות.
 בלילות הקיץ החמים, מוטלים על המיטות, יכולנו לראות מעלינו את
 הגג הטבעי - שמים זרועי כוכבים. אפשר היה לספור אותם עד שנעצמו
 העיניים ותנומה אחזה בנו. מכיוון שהיינו עייפים מאוד מעמל היום,
 נרדמנו ללא כל קושי.

הצריף השלם היחיד שהיה מכוסה גג, היה הצריף הארוך של חדר
 האוכל. צריף שבדי "מפואר" היחיד בקיבוץ, שהיה צריף איכותי וטוב
 יותר מצריף רגיל. בית התינוקות היה הצריף השני שכוסה בגג.
 בהמשך נוספו מספר צריפים, אך עדיין לא הספיקו לכולם. אי לכך כל
 זוג זכה להלין בצריפו רווק/ה אחד/ת שכונה "פרימוס", על שם מכשיר
 הבישול הידוע העומד על שלוש הרגליים.

כמות עצומה של פשפשים שרצו במזרנים שלנו וצבעו את הרצפה
 בצבע אדום. "פשפשים שונאים נפט", נאמר לנו. כמויות הנפט ששפכנו
 על המזרנים לא הועילו... הם עוררו גיחוך בקרב הפשפשים שלנו,
 ששמו לאל את מאמצינו למגר אותם. אלה התרגלו לנפט ובזו למאמצינו

להיפטר מהם. לבסוף, החלטנו לחיות איתם בדו-קיום - אלה לצד אלה. לא נותר לנו אלא להתבדח ולפתור את הבעיה בהומור.

רבקה בקיבוץ מגן
בתמונה למטה מימין: עם יעקב

רבקה: עבדתי בכל העבודות שסדרן העבודה, שמואל ליזר, חברי הנחמד, סידר לי. הוא לא עשה לי פרוטקציה אלא שלח אותי לכל מקום שהיו זקוקים בו לידיים עובדות.

עבודה במחסן הבגדים (נקרא קומונה) בצריף שם מספר חברות ואני כיבסנו את בגדי החברים בידינו, באמצעות אבקת סבון ששרפה את הידיים. לאחר שכיבסנו את בגדי העבודה, בגדים תחתונים וגרביים כבר לא חשנו את אצבעותינו, ובקושי יכולנו להניע את כפות הידיים במשך זמן מה. רק לאחר כחצי שנה קיבלנו מכונת כביסה, למרבה השמחה. אבל הייתה זו מכונה שבאותם ימים לא שטפה את הסבון ולא סחטה. זאת המשכנו לעשות במו ידינו, וגם לתלות על החבלים לייבוש. לעתים, דקות לאחר שהכביסה כבר התנוססה על החבל, הגיעה רוח

מדברית, מזרחית, שהביאה בכנפיה חול רב והכביסה שאך זה כובסה התמלאה בגרגרים הקטנים, וכבר לא ניכר צבע הבגדים המקורי והיה צורך לנער היטב כדי לסלק את הגרגרים שדבקו. גם עבודה קשה ומייגעת זו והרוח המדברית לא שברו את רוחנו. קיבלנו הכול ברוח טובה, כעוד התנסות בחיינו. "שורו הביטו וראו...", "ארצה עלינו...", "הבה נגילה...", זימרנו את השירים הידועים וגם שירים אחרים. קולות שירה וזמר עלו תמיד מהקומונה וגם מהמטבח.

שושנה מרקוביץ, שתהפוך בעתיד לגיסתי, עבדה במטבח כדרך קבע. היא הייתה בין המעטות בינינו שהיטיבה לבשל, אי לכך סדרן העבודה - להזכירכם, שמואל ליזר - שיבץ אותה שם כדרך קבע. שושנה התמרמרה ולא הסכימה לגזר דין חלוט, ובקשה לעבוד מדי פעם במקום אחר. טרם עלות השחר עמלו החברות במטבח כדי להכין את ארוחות היום לחברים. את המים לבישול היה עליהן להביא מהטנקר שעמד מחוץ למטבח. לא היו מים בברזים. מלאכת הכנת התבשילים לחברי הקיבוץ הייתה כרוכה בקילוף, חיתוך, בישול וטיגון, ובסוף גם בשטיפת הכלים והסירים בהם בישלו את הארוחות, ושטיפת כל הצלחות והסכו"ם, והכול בעמל כפיים. לא היו עדיין מדיחי כלים. הפרימוסים דלקו במטבח והרעישו במשך שעות והפיצו חום בלתי נסבל בקיץ. כל אלה הפכו את עבודת המטבח לקשה ביותר, באותם ימים ללא תנאים ומכשירים כפי המקובל ומוכר בימינו.

"שמואל, אני רוצה לעבור לעבוד במקום אחר. לא מסכימה להיות תקועה במטבח כל יום כל היום", טענה החברה שושנה. אך לשמואל לא הייתה מבשלת טובה ממנה, ולכן היה צורך לעמול הרבה כדי לשכנע אותה שתתמיד בעבודתה. "אין כמוך, שושנה, רק את יודעת לבשל. מי עוד יכולה להכין אוכל טעים כל כך מלבדך?" החמיא לה וכך, לבסוף, התרצתה.

אני לא הייתי מיוודדת עם המטבח. לא ידעתי לבשל ולא היה כל טעם לסדר אותי לעבודה שם. רק ברבות הימים, בכורח המציאות, כשעמדתי ברשות עצמי ולא היה לי חדר אוכל להיכנס אליו ולאכול את הארוחות, למדתי לבשל. עד שהפכתי לבשלנית טובה וטבחית מצוינת חלף עוד

זמן רב.

שמואל: בשש בבוקר השכמנו לעבודה בפלחה לאחר ששומר הלילה העיר אותנו.

הייתי מוכן לעוד מעט שינה, אבל העבודה קראה לי. התחלתי להתארגן. לבשתי את בגדי העבודה ויצאתי אל הברז בחוץ לשטוף את פניי ולצחצח שיניים. שם עמדו עוד מספר חברים וחברות בתור. למרבה המזל היו מים בברז, לעתים קרה שהם לא זרמו.

שפופרת משחת השיניים הייתה ריקה ומזה זמן שעדיין לא סיפקו לנו שפופרות חדשות. באין משחת שיניים שטפתי את פי ואת פניי וניגשתי לתור ארוך שהשתרך ליד השירותים, בית שימוש כפי שכונה המקום - בותקה ובתוכו בור מכוסה בקרשים, ופתח שמעליו היה עלינו לכרוע. נייר טואלט היו פיסות נייר עיתון גסות.

שמואל במגן

הספקת המים בברזים נוספה מאוחר יותר, לאחר שחברת מקורות הניחה צינורות באזור. היה זה שיפור רב באיכות החיים שלנו, לא היה זה מובן מאליו שיש מים בברזים. את חלקי במפעל הזה תרמתי בכך שחפרתי עם הבולדוזר את התעלות בהן הונחו הצינורות. ברצון רב עשיתי את המלאכה בידיעה שיהיו לנו מים זורמים וכך יקל עלינו ואיכות חיינו תשתפר. גם אז המים לא תמיד היו נקיים וצבעם לפעמים היה עכור, אבל היו לנו מים זורמים והיה זה הישג גדול בעינינו. בתשעת החודשים הראשונים לאחר שהתיישבנו במקום, היה עלינו להביא מים בטנקר מקיבוץ גבולות. אני הייתי נוסע להביא את המים ולעתים רבקה הייתה מתלווה אליי. הטנקר הונח בסמוך למטבח ומדי פעם יצאו החברות לשאוב ממנו מים בדלי לעבודת הבישול. כדי להתקלח היינו יוצאים לקיבוץ נירים הסמוך.

בדרך למקלחת בקיבוץ נירים

פניתי לעבר צריף מוסך הטרקטורים, עליתי על הטרקטור ג'ון דיר 14 ונסעתי לשדה הפלחה. השדות היו מחוץ לקיבוץ. שדות, שהערבים תושביו הקודמים של המקום, עיבדו. בקיץ קצרנו עם קומביין את התבואה שעוד הערבים תושבי שיח' נוראן הספיקו לזרוע לפני שנטשו את המקום. הם גם הספיקו לקצור מעט, כי מצאנו בורות מכוסים ובהם שעורה שהטמינו הפלאחים. הפעם חרשתי את האדמה והפכתי את הרגבים לקראת גשמי החורף.

רוחות הנגב הרימו ענני אבק שחדרו לקנה הנשימה והקשו על הריאות, חשתי גם צריבה בעיניים שדמעו. לקראת הקיץ אעבוד על הקומביין ואז אקצור את היבולים שיצמחו, בינתיים יש לזרוע. אהבתי לעבוד בשדה באוויר החופשי, כשאני לבדי על הטרקטור. חשתי כי בעבודתי זו אני בונה את הקיבוץ ותורם את חלקי לקיום החברים. העבודה הקשה בה עבדתי בזעת אפי, ואיתי עבד גם כמובן יעקב שוורץ חברי, לא רפתה את ידינו. נהפוך הוא, חשנו גאוה וסיפוק.

נסיעות במגן

לאחר ארוחת הבוקר שכללה את המרכיבים הידועים: גבינה, זיתים, לחם, מרגרינה, חצי ביצה (זה היה הקיצוב לכל חבר/ה), ירקות וכוס תה או קפה צ'יקוריה (שטעמו היה די תפל), המשכנו בעבודה.

באותו יום, כסדרן עבודה, סידרתי לי לשמירה את רבקה יעקובסון, חברתי. אמנם מלחמת העצמאות הסתיימה זה מכבר, אך הגבולות היו פרוצים, ומסתננים - כך נקראו באותם ימים המחבלים - הגיעו מכיוון עזה בניסיון לפגוע בנו או לחמוס מכל הבא ליד. היה צורך בשומר/ת חמוש/ה שיעמוד על המשמרת, בשעה שאנו עובדים מחוץ למשק. רבקה שמרה ובידה רובה, אותו למדה לתפעל באימוני נשק שניתנו

בקיבוץ. מפקדי האיזור (מוא"ז) הם שאמנו את כולנו, וגם אותי בתוכם, למרות שבעת שהותנו בקיבוץ גת כבר תרגלנו אימוני ירי. רבקה עמדה ושמרה בנאמנות רבה כי "לא ינום ולא ישן שומר ישראל". אני חרשתי ופתחתי תלמים, והרחקתי הרבה מן המקום בו עמדה, עד שהשמירה כבר נעשתה חסרת תועלת. לא הייתה נפש חיה מסביב, המקום היה שומם, ואם הייתי זועק לעזרה, לא רבקה ולא אדם אחר היו שומעים את קריאתי.

באחד הימים חיכינו לבואה של משאית עם מצרכים מתל אביב. הערב כבר ירד וגם הלילה הגיע והמשאית לא נראתה באופק ולא נשמעה מרחוק. לפתע הגיע הנהג לבדו. הוא עלה מהוואדי וסיפר שמסתננים תקפו את המשאית והרגו את אחיו שהיה איתו.

רבקה: עמדתי לבדי על משמרתי ללא מורא ופחד, אף שבסביבתי לא היה אדם קרוב. אם מסתנן היה מגיע אלינו, לא הייתי מהססת לירות בו. בעת שהכנסנו לארוחת הצהריים בחדר האוכל, כבר ישבו בו חברים רבים. לאחר סיום הארוחה חזרנו לשדה והמשכנו עד לשעה ארבע. בעונה בוערת העבודה נמשכה עד הערב ורק אז חזרנו לקיבוץ. הרחצה במקלחת המשותפת סיפקה לבחורים די זמן לחלוק זה עם זה את חוויות היום. ובמקלחת של החברות הופרחו שמועות, והרכילות לא פסקה לרגע.

לאחר ארוחת הערב בחדר האוכל, שהוא באור שסיפק גנרטור, התקיימה שיחת קיבוץ. היה צורך לקבל החלטה כלשהי שנדמה היה באותה עת שהיא מאוד גורלית. התומכים הרימו ידיהם וכן המתנגדים, בהצבעה שכנגד. לאחר שנפלה ההחלטה פרצה שירה עזה מהגרונות, וגם עברנו לחולל בריקודי עם וביחוד בריקוד ההורה הידוע. רק לאחר חצות פנינו איש איש לצריפו, בכל זאת למחרת היה עלינו להשכים לעבודה.

בשלב מאוחר יותר, כשנולדו התינוקות הראשונים, התחלתי לעבוד בבית התינוקות.

עבדתי עם מספר בנות בגן הירק בזריעת אבטיחים. באחת הפעמים, ביום קיץ חם מאוד, החלטנו לפשוט את חולצותינו ונותרנו בחזיות

ובמכנסיים קצרים שסגרו על הירך בגומי. נוח הממונה על גן הירק נהנה למראה עיניו, אבל לנו היה נוח ופשוט התעלמנו מנוח. בגן הירק צמחו גזר ובצל ירוק ועוד. תוך כדי עבודת ניכוש העשבים, ההשקיה ויתר עבודות הגינון, הכנסנו לפינו וטעמנו ירק זה או אחר. בימי הקיץ הלוהטים, היו מעלות החום גבוהות באזור הנגב, אך התמדנו ללא מאוורים (מי חלם על מזגנים), ואפילו מים קרים לא היו ברשותנו. ולא רק זאת, הרוח החמה הרימה ענני חול ונשאה בכנפיה גרגרי אבק שחדרו את מעטה בגדינו ונדבקו לגוף. לא נותרה לנו הברירה, אלא לשאת את החום ואת הרוח ופגיעה, באין מפלט, ולחכות בצפייה ממושכת לתום הקיץ. לעתים נמלטנו בערבים אל מחוץ לצריפים הלוהטים. אילו הגיע אלינו מבקר מכוכב אחר, היה סבור שאנו חיים בעוני. לא חשנו כך. לא היינו מסכנים ולא אומללים, אלא מלאי גאווה על כך שאנו בונים מולדת, תורמים למדינה וחיים חיי שיתוף מיוחדים במינם. חשבנו שנפל בידינו עושר רוחני שאין כמותו, והיינו מאושרים ואופטימיים. הרעות חיברה בינינו והיינו חבורה מלוכדת, קבוצת תמיכה כפי שמכנים זאת כיום.

יעקב: חזרנו מתל אביב, ביום גשום, במשאית ובה מצרכי מזון שהיו מיועדים לחברי הקיבוץ לחודש הקרוב. זאב שולר היה הנהג ואני ישבת ליצדו בקבינה. למעלה, ליד מצרכי המזון ישבו שתי חברות קיבוץ, שליוו אותנו והשגיחו על המצרכים. המשאית הישנה קרטעה כל הדרך, ועל כל בור שעלתה קפצנו וראשנו נתקל בתקרה. זרמי המים בוואדי הקרוב לקיבוץ זרמו במהירות מסחררת כשהם גורפים רגבי אדמה, צמחייה ואבנים. הוואדי עלה על גדותיו, והמים הציפו שטח נרחב, עד כי נראה כאגם גדול. "תזהר אל תכנס למים", קראתי לעברו של זאב בקול רם. זו לי הפעם הראשונה שעיניי חזו בשיטפון שכזה, אך הוא כאילו כלום, כאילו נמצא בכביש ראשי בטוח לנסיעה. "יעקב, אל תבלבל לי את המוח, אני לא עוצר, תסמוך עליי, יהיה בסדר", ענה לי שולר היהיר.

בקיבוץ מגן

המים עלו והגיעו עד לקבינה. המשאית נחבטה באבן נגף גדולה ונעצרה, בלב המערבולות וזרמים סוערים. הבנות מאחור החלו לצעוק וכולנו עלינו על גג המשאית.

נהג קומנקאר שעבר במקום ובו דרוזים וצ'רקסים, עובדי חברת מקורות, שעבדו בקרבת מקום, נכנס למים בניסיון להציל אותנו. לא רק שלא הציל, אלא ששניים מהנוסעים נפלו למים ויותר לא נראו.

חברים מקיבוץ נירים הסמוך, הגיעו וניסו לחלץ אותנו בעזרת פר שהתחיל להשתולל למראה המים הזורמים, ואנחנו עדיין על גג המשאית. למזלנו חבר קיבוץ גם כן מנירים הגיע עם טרקטור, קשר אליו את המשאית בכבל, וגרר אותה ואת הפר אל חצר הקיבוץ שלנו.

הגענו, שולר, החברות ואני חיוורים, תשושים ורועדים מקור, ורטובים עד לשד עצמותינו. למזלנו ניצלנו מהשיטפון ונותרנו בחיים. הסיפור נודע מיד בקיבוץ והנורא מכל עוד היה לפנינו, המצרכים נרטבו והושלכו לאשפה, ובאותו חודש אכלנו בעיקר בסקוויטים ובצל. אלו המצרכים שנותרו לנו... אבל קיבלנו הכול בהומור ולא גווענו ברעב. אפילו לא יכולנו לגעור ולכעוס יותר מדי על שולר, הוא כבר למד לקח. אפילו היה עלינו לנחם אותנו.

היו תקופות לא קלות. לעתים קרובות היה מחסור חמור במזון. אבל, אנחנו - הרומנים - היינו חרוצים, בעלי תבונה וידענו לעבוד בשכל. התגברנו לבסוף על הקשיים, ואלה שנותרו לאחר שעזבנו את הקיבוץ השכילו להפוך את המקום לקיבוץ משגשג ומצליח עד עצם היום הזה. לא רצינו לקחת הלוואות, אבל בסופו של דבר באספת חברים מה-1.8.1949 הוחלט לפנות לאגודה השיתופית ולבקש להיות חברים בה. על מסמך הבקשה חתומים חברי המזכירות - יוסף אנטוניר, יעקב שוורץ, ועוד מספר חברים. לאחר שהתקבלנו יכולנו לבקש הלוואה על סך 2000 לירות, סכום גדול מאוד באותם ימים.

שמואל: באותה תקופה נעשו מאמצים בארץ להנחלת השפה העברית בקרב העולים כדי שידברו בשפת הארץ. "עברי דבר עברית", היה המשפט הידוע, ואנחנו בקיבוץ השתדלנו לקיים אותו. מתוך רצון גזרנו על עצמנו לא לדבר בשפת אמנו - רומנית. רכשנו ספרים בעיקר

מ"ספריית הפועלים", הוצאת ספרים שנוסדה על ידי הקיבוץ הארצי. בספרייתנו שגדלה בהתמדה היו ספרים מספרי המופת והקלסיקה, כמו ספריו של אבא קובנר, מלחמה ושלום של טולסטוי, ספרי פדגוגיה, ספרות יפה, שירה ועוד. אמנם לא קל היה לנו לקרוא בשפה העברית, אך במשך הזמן שיפרנו את העברית שבפינו. עד היום אנחנו אוהבים לקרוא ספרים.

השפה העברית הייתה השפה המדוברת בינינו לבין ילדינו. יחד עם זאת במשך השנים חזרנו גם פה ושם לדבר רומנית, בעיקר עם ההורים - לוצ'י ורובין, מאז הגיעם לארץ.

רבקה: בקיבוץ דאגו גם לנפש ולרוח ולא רק לחומר. כשם שקראנו ספרים, גם נסענו להצגות מדי פעם בעיר הגדולה - תל אביב. עיקר ההצגות היו בתיאטרון "הבימה" וה"קאמרי", ומופעים של להקות כמו "המטאטא", "לי לה לו" ועוד.

מופעי מוסיקה - קונצרטים, אופרות וגם הרצאות הגיעו אלינו לקיבוץ, כולל זמרים ומופעים. אלה העשירו את עולמנו. הכרנו מלחינים וזמרים ששרו אז בארץ, וגם שחקני תיאטרון כגון: חנה רובינא, מסקין, יוסי ידן, שמואל רודנסקי, אורנה פורת, חנה מרון, ברטנוב ועוד רבים אחרים. בקיבוץ הנחילו לנו ידע במוסיקה קלאסית, שהייתה אהובה עליי, וגם בשירי ארץ ישראל, אותם שרנו וגם זכינו לשמוע מפי זמרי התקופה - יפה ירקוני, שושנה דמרי, שמשון בר נוי ואחרים. המשכנו באהבת התיאטרון והמוסיקה במשך כל שנות חיינו הבאות ועד ימינו אלה. ככל שיכולנו, נסענו בעיקר לתל אביב למופעי זמר ותרבות.

הצעה ללימודים

"שמואל, האם תהיה מוכן לנסוע לחיפה, ללמוד בטכניון"? נשאלתי על ידי מזכיר הקיבוץ. ממחלקת התרבות והחינוך של הקיבוץ הארצי פנו בהצעה לשלוח חבר ללימודים בטכניון. הוצע מסלול להכשרת מהנדסים לסטודנטים שהיו חסרי השכלה תיכונית, ובו קורסים להשלמת החסר. חברי הקיבוץ סברו שאני מתאים.

דבריו של המזכיר הלהיבו אותי. מאז בית הספר היסודי, כאשר פסקו

טיול בהר הרצל בירושלים

לימודי, לא ישבתי על ספסל הלימודים. אהבתי ללמוד והייתי צמא דעת וסקרן. הבנתי שזאת הזדמנות בלתי חוזרת לרכוש השכלה גבוהה ומקצוע טוב. אך לאחר הרהור שני לא הייתי בטוח שאוכל להגשים חלום וללמוד לתואר מהנדס. חיפה הייתה רחוקה באותם ימים ממגן כרחוק הארץ מהשמים, מגורים וכלכלה איש לא הציע לי.

כחודש ימים למדתי בקורס על מכונות חקלאיות וקיוויתי בסתר ליבי שבגמר הקורס אוכל להמשיך את לימודי בפקולטה להנדסה ואוכל להתגורר אצל אחד מבני משפחתי בחיפה. הדבר לא יצא לפועל ואני ויתרתי על הלימודים.

19

לַבִּבְתָּנִי אַחֲתִי כָלָה, לַבִּבְתָּנִי...

(שיר השירים ד', ח')

שמואל: עם חברי הגרעין שהגיעו מסדני עלי, הייתה חברה חדשה, צעירה מכולנו. נתתי דעתי עליה, היא הייתה יפה בעיניי וחביבה, שעה ארוך וגולש, ומבעד לבגדיה נראה גופה הרזה. שמתי לב כי בשעה שרקדה היא ריחפה בקלילות. לא נעלם מעיניי שגם בחורים אחרים שלחו מבטם אליה.

רבקה: הבחור הרזה, בעל הבלורית, משך את לבי. נתתי דעתי לכך שהוא רציני, איש שיחה. יכולתי לשוחח אתו זמן רב ולמצוא עניין ותבונה בדבריו. אמנם הייתי מחוזרת על ידי חברים נוספים שגילו בי עניין, אך לבי הלך שבי אחרי שמואל ליזר. הפכנו לזוג לכל דבר. חשנו לראשונה טעמה של אהבה. בכל עת פנויה חיפשנו זו את זו, וברור היה לשנינו שלא ניפרד לעולם.

לאחר שעות העבודה טיילנו במשק, כשאנו מחפשים פינות להתבודדות, לא היו רבות כאלה במקום. כזכור, ידידו של שמואל, חברו הטוב ביותר, יעקב שוורץ, היה אף הוא עמנו. השניים היו כרוכים זה בזה. גם כשביקשנו להתבודד, התקשו יעקב ושמואל להיפרד, ונגזר עליי, לעתים, לבלות גם עם החבר, עד שזה מצא את אהבתו, אסתר. כמקום מפלט להתבודדות שימש הגורן, שהיה ידוע בכל ישוב כפרי, כמקום הטוב ביותר לזוגות הרוצים מעט פרטיות. מעל חבילות הקש

אנחנו בקיבוץ זיקים

יכולנו סוף סוף למצוא זו את זה בדממה. ההתגפפות במעלה חבילות הקש לא הצטיינה בנוחיות רבה, ולעתים אניצי הקש נתקעו במקומות שונים ומוצנעים... אך למי היה אכפת, העיקר שהרומנטיקה בלילות ירח הפיחה בנו את עינוגיה. כך התפתח רומן שנתן פרי - ילדים, נכדים ונינים, ולא פסק עד עצם היום הזה.

על הגרן פליל לבנה

מילים ולחן: ירמיהו רוזנצויג

כתיבה: 1929

שְׁמַעְתִּי אֶת שִׁיר בָּאֵל אֲבֹתַי,
סֶכֶר אֶל רֶשֶׁן בְּחוּר אֲבֹחוּרָה.
אֶל אוֹר הַכּוֹכָבִים
הַתָּלָה שׁוֹ הַצִּדְדִּים
הַבְּחוּר אֶמְרָה "תִּשְׁאַלֵּנִי" טוֹלוֹ
וְהִיא עֲנֶתָה לוֹ: יִשְׁאַלֵּנִי
וְצִנְצִנִּים וְנִצְנָצִים שֶׁתִּים
אֶל רֶשֶׁן בָּאֵל אֲבֹתַי.
(...)

כעשרה זוגות נוצרו באותה עת והחתונה המשותפת שלהם נערכה ב-28 באוגוסט 1950.

רבקה: לבשתי שמלה תכולה, שלא נתפרה במיוחד לנישואין, אלא גם שימשה אותי ביום יום בתקופת הריוני. באותה תקופה כבר הייתה כרסי בין שיניי.

ביום החתונה לא הלכתי למכון יופי ואפילו לא למספרה. בסידור

אני בהריון

העבודה שסידר לי חברי, שכזכור היה סדרן העבודה, ושבעוד שעות אחדות עמד להיות בעלי, עבודה במטבח. איש לא חשב שמן הראוי שביום המיוחד הזה אנוח, שתינתן לי חופשה. אך זה היה גורלם של כל החתנים והכלות באותו יום.

הרב, שהובא מבאר שבע, לא היה מגיע כדי להשיא זוג אחד. אכן, באותו היום נישאו כמה זוגות. טבעות לא היו לנו, הן היו יקרות ואיש לא חשב לנסוע לבאר שבע לקנות טבעת. אי לכך, שאלנו את טבעת נישואיה של אמה של שלומית, שחייתה אף היא בקיבוץ, וטבעת

נוספת הושאלה על ידי אסתר זינגר שנישאה ליעקב שוורץ, חברנו. הטבעות הוחזרו בתום הטקס לבעלותיהן.

בגמר טקס החופה פנינו לעבר חדר האוכל, שם חיכתה לחברים ארוחת ערב חגיגית, משום שהיו מאכלים שאכלנו כמותם רק בחגים ובהזדמנויות חגיגיות, אבל לא מעבר לכך.

במצב רוח מרומם הסבנו אל השולחנות. האווירה העליזה סחפה את כולם גם לריקודי עם. אני יכולתי לרקוד מעט, כי בטני ובה העוברית כבר הכבידה עליי. השמחה נמשכה עד לשעות הקטנות של הלילה. באותו לילה כמעט ולא עצמנו עין, נתנו מנוחה לגופנו והתנומה אחזה בנו לשעות ספורות בלבד. אך לא היה זה יוצא דופן, רגילים היינו לשמוח עד לשעות הקטנות של הלילה ולמחרת להשכים קום לעבודה.

יעקב: למה היה חשוב לערוך טקס חתונה? הן יכולנו לחיות גם בלי ברכתו של רב. אלא שהיה כאן שיקול כלכלי. באותה תקופה של משטר הצנע בארץ, הוקצבו לתושבים מוצרים לפי נקודות. היו מצרכים שרק זוגות נשואים יכלו לקבל, לא רווקים, למשל, מצעים.

20

שבתות וחגים במגן

בערבי **שבת** התכנסנו בחדר האוכל לארוחה חגיגית משותפת. לבושים בחולצות לבנות הגיעו החברים, והפעם כולם בעת ובעונה אחת. היינו נותנים קולנו בשיר, שרים גם שירים מסורתיים לשבת. על השולחן עלו מטעמים, להם לא זכינו במשך השבוע. מנת בשר שלא הייתה בכל יום (היו פעמים מספר שאכלנו בשר גמל), דברי מאפה ועוד. כמובן לאחר הארוחה יצאנו במעגלי הורה וריקודים אחרים. ארוחת השבת כמו הארוחות האחרות בערב, נערכה לאורו של הגנרטור שהפיק אור. זמן רב עבר עד שחוברנו לרשת החשמל. גם התאורה לחדרי החברים הופקה מאותו גנרטור. למחרת, שבת, היה זה יום מנוחה, מלבד בעלי תפקידים שסודרו לתורנות שבת, כגון בחדר האוכל ובעיסוקים שהיה צורך לעבוד בהם. את **חגי תשרי** חגגנו בארוחה חגיגית, ראשית **בראש השנה**. **יום הכיפורים** לא היה יום צום והעבודה התנהלה כביום רגיל. מצוות הדת בקיבוצי השומר הצעיר לא היו מעולם גורם כלשהו, מלבד ראש השנה, פסח, והחגים החקלאיים שהתאימו לאתוס הקיבוצי. **חג סוכות** שנקרא גם חג האסיף הוא חג חקלאי ונחגג בכל הקיבוצים בהקראה, בשירה ובמחול. ליל הסדר נערך כמיטב המסורת הקיבוצית. ההכנות **לפסח** החלו

מבעוד מועד. הרקדניות כבר ערכו חזרות זמן רב מראש, הוכנו מסכתות לקריאה, הזמרים התאמנו על השירים וכך כל יתר ההכנות. אבל בליל הסדר הראשון לא עלו ריחות בישול מן המטבח וחברות המבשלות לא היו עסוקות בהכנת תבשילים לקראת החג המתקרב, פשוט לא היו מצרכים מתאימים במזווה לארוחת החג. לא היה כסף לתשלום עבור קנייתם, ובכלל בארץ כולה לא היו מוצרי מזון רבים.

"מה אתם מזמינים אורחים?" התרעמה אביבה, האחראית על המטבח, על חברים שהזמינו קרובי משפחה לליל הסדר.

והנה במקרה, ממש במקרה, נמצא פתרון. "הודות" למסתננים, כך כינו את המחבלים באותם הימים, פליטים שחיו במחנות ברצועת עזה וניסו מדי פעם להסתנן חזרה לארץ למטרות גניבה וחבלה. היה עלינו לשמור בלילות וגם לעשות מארבים (אמבושים). וממש בלילה, שלפני הפסח, לפנות בוקר לאחר ליל מארב, כשהעפעפיים ביקשו להיסגר, ותנומה כמעט וירדה על השומרים, נראתה תנועה חשודה. החברים במארב זקפו אזניהם ופקחו עיניהם לרווחה, והנה לפנייהם רוכב ערבי על גמל וחמור לצדו. אחד השומרים ירה לעבר הגמל והרגו, והרוכב נמלט בבהלה מהמקום. את פגרו של הגמל סחבו אל חצר הקיבוץ והחברים חשבו כיצד יוכלו לנצל את בשרו.

"אני יודע לבשל אותו, ותהיה לנו ארוחה מצוינת בליל הסדר", אמר איציק ליבוביץ', שלאביו היה מפעל לייצור נקניקים.

שעות רבות התבשל בשר הגמל, ולא התרכך. עוד מעט קט יירד הערב וארוחת ליל הסדר ממשמשת ובאה, והבשר עדיין קשה כאבן.

המבשלות נמנו וגמרו לנעוץ בו מסמרים כדי לפוררו, ואולי כך יתרכך. סופו של סיפור, בליל הסדר כל הקיבוץ ואורחיו אכלו בשר גמל. רבקה: הבשר עדיין היה קשה ולא טעים לאכילה, אבל זה מה שהיה, ואף על פי כן, לא נותרו ממנו שיירים.

אני הייתי בין הרוקדות, ומכיוון שהיה לי קול ערב, צורפתי תמיד למקהלה או התבקשתי לשירת סולו. נהניתי לשמוע את המחמאות והשבחים לקול זמרת.

בערב החג הסבנו כולנו לשולחנות הערוכים, וקראנו כל אחד בתורו

קטעים מתוך ההגדה, שהוכנה בנוסח קבוע לכל קיבוצי השומר הצעיר.
ספר "שיר השירים" כיכב, ורבים מפסוקיו צוטטו.

הוקראו שירים וגם שרנו, מאותם אלה שהולחנו, משירי משוררים
עבריים כביאליק, טשרניחובסקי ואחרים. בעיקר הודגש אלמנט היציאה
מעבדות לחירות, שתאם מאוד את רוח התקופה של שחרור מהגלות
והקמת מדינה עצמאית.

"זכור את היום הזה אשר יצאתם בו ממצרים מבית עבדים. כי בכל דור
ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, לא אבותינו
בלבד, אף אנו נגאלנו עמהם, כי בכל דור ודור עולה זעקת ישראל ושוועת
העשוקים תחת יד משעבדיהם, ובכל דור ודור יחמר חרונם לפרוק עול.
ובכל דור ודור תפרח תקוות אביב חדש לחיים חדשים, תקוות השחרור
והתחיה".

"ניצנים נראו בארץ עת זמיר הגיע... כי הנה הסתיו חלף לו והגפנים
סמדר נתנו ריח..."

ארבעת הבנים הפכו להיות ארבעה חלוצים.

האווירה החגיגית נסכה תחושה של רוממות רוח וביטחון אצל היחיד.
האוכל שהוגש היה ממיטב המטעמים במושגים של אותם ימים. שירה
נשמעה למרחוק והריקודים לא אחרו להגיע.

למחרת התייצבו התורנים לעבודה ועל השולחנות עמדו לתפארת...
סלסלאות לחם.

חג השבועות, בכינויו חג הקציר, היה גם כן אחד החגים החשובים, משום
שנשא אופי חקלאי. טרקטור קושט בירק ובפירות הביכורים. חבילות
הקש עמדו על במה מאולתרת והמחוללות יצאו בריקודים והמקהלה
שרה:

שיבולת בשדה

כורעה ברוח

מעומס גרעינים כי רב...

ובמרחב הרים יום כבר יפוח השמש כתם וזהב.

עורו הוי עורו...

שלחו מגל עת ראשית קציר.

21

סמדר - הולדת בתנו הזכורה

ההריון הראשון שלי עבר כשורה ללא אירועים יוצאי דופן. המשכתי את עבודתי ושגרת החיים כרגיל, והמתנו ללידה. בנובמבר הייתי אמורה ללדת בבית החולים "הדסה" בבאר שבע.
"לא תהיה כל אפשרות להסיע אותך ולהביאך בזמן לבית החולים, כאשר יתחילו הצירים".

"מה אעשה?"

"יהיה עליך להתגורר בבאר שבע כחודש לפני הלידה".

קיבלתי בהשלמה את ההחלטה, וכי הייתה לי ברירה אחרת?

כך מצאתי את עצמי באכסנייה בעיר העתיקה של באר שבע, מרחק הליכה קצרה מבית החולים. לבדי שהיתי שם, ואת ארוחותי אכלתי בקנטינה (כעין מסעדה עממית).

את ימי העברתי בהמתנה ללידה הקרבה.

אני בהריון בבאר שבע
עם ביאנקה ושמואל

סתיו. הלילות נעשו קרירים ופה ושם כבר נשמע קול טיפות הגשם,

אני בהריון בבאר שבע עם ביאנקה ושמואל

וביום ה-10.11.1950 החלו הצירים שהלכו וגברו. לקחתי את התיק שהיה ברשותי, וממש כפי שדמיינתי, פסעתי אל בית החולים. חשתי בצינה ומעט רעדתי מפאת הקרירות ואולי גם מהתרגשות וחשש. נערה כבת 18 בלידה הראשונה ואין איש לידי. בימים בהם שהיתי בבאר שבע היה לי זמן פנוי, ולעתים תכופות הרהרתי בהוריי ולבי יצא אליהם בגעגועים. הם לא היו עמי, לא בחתונתי ולא בלידה, ואף לא בעלי שנותר בקיבוץ.

הלידה עברה ללא סיבוכים מיותרים. תינוקת חמודה נולדה. הידיעה על הלידה הגיעה לקיבוץ לאחר יום-יומיים. לא היו טלפונים והיה צורך לשלוח מברק (טלגרמה). שמואל קיבל את הבשורה והגיע, העיף מבט בתינוקת ובי. היה על שנינו לעכל את עובדת היותנו הורים. חזרנו והתינוקת בזרועותינו. מספר שבועות היא הייתה עימנו בטרם מסרנו אותה לבית התינוקות. המטפלת רות פייס הקצתה לה מקום ליד שני התינוקות שכבר היו שם - ענת ויגאל.

לא בנקל נפרדנו מהתינוקת שהפכה אותנו להורים וכבר התרגלנו לנפש נוספת שחייתה עמנו. היה עלינו לסמוך על המטפלת. ניסיונו בגידול תינוקות היה אפסי, והפקדת התינוקת בבית התינוקות היה כמקובל באותם הימים, והדבר נראה מובן מאליו. איש בקיבוץ לא חשב שאפשר ויכול להיות גם אחרת.

בארבע אחר הצהריים ניגשנו לבית התינוקות, לקחת את סמדר, שתבלה בחברתנו עד השעה שבע. לאחר מכן החזרנו אותה כי הגיעה שעת ההשכבה, והמטפלת החלה לזרז אותנו להיפרד מהתינוקת. במשך הלילה היו שומרי הלילה עוברים מדי פעם ומשגיחים ומנסים להרגיע תינוק או תינוקת שהתייפחו. במקרי

סמדר והדוד יונה

סמדר, שמואל ורבקה

חירום קיצוניים היו מעירים את הורי התינוק/ת ומזרזים אותם לגשת לילדם.

היה עלינו להחליט על שמה של התינוקת.

שמואל: מאוד רציתי שתיקרא על

שם אמי. אבל כזכור שמה היה רבקה כשם אשתי. אי לכך חשבנו על שם עברי, ואחד מהם, אותו שמענו ומאוד מצא חן בעינינו (שם נדיר באותם הימים) היה סמדר.

רבקה: התינוקת גדלה היטב למרות שהתנאים לא היו טובים ביותר לגידול תינוקות. סמדר הייתה תינוקת יפה - עגלגלה, בעלת תלתלים זהובים, וחברי הקיבוץ כולם חיבבו ואהבו להשתעשע איתה. לעתים לא מצאנו אותה במקומה כשהגענו לקחתה והתברר שחבר זה או אחר, או חברים לקחו אותה משל הייתה רכוש של כולם... בעיקר, אהבו אותה...

הרווקים. הם התגוררו בסמוך לבית הילדים. סמדר הרבתה לבכות, ובלית ברירה, כדי שלא תופרע שנתם לקחו אותה אליהם למיטתם... השניים שאהבו להשתעשע איתה היו בעיקר זאב ופנחס. הבעתי מורת רוח מן העובדה שכאשר הגעתי להניק אותה מצאתי מיטה ריקה.

סמדר בת שנתיים וארבעה חודשים

סמדר בת ארבע

התינוקת הפכה לילדה קטנה ומקסימה. למדה לשבת, לעמוד וללכת, וגם החלה לפטפט.

ואז בהיותה כבת שנתיים עזבנו את הקיבוץ.

יעקב: הקשר בינינו לא נותק. אסתר ואני עברנו לבאר שבע. ביקרתי את רבקה ושמואל בכפר ורבורג וגם נפגשנו כשהייתי מנהל חווה ושמואל כבר בעל טרקטורים. גם אם נפגשנו לעתים רחוקות במשך השנים, תמיד היה לנו מידע אחד על השני. שמואל היה בלבי ובמחשבותיי וכך אני אצלו. כאחים טובים גם אם מתרחקים, הזיכרון תמיד נותר חקוק בלב. השתתפתי ביום ההולדת שבני המשפחה חגגו לו בהיותו בן 70. בשנים האחרונות, כאשר הגיעה לאוזניי השמועה ששמואל מאושפז

בבית החולים במצב לא קל, דאגתי מאוד לשלומי וייחלתי לבשורות טובות ממנו.

קיבוץ מגן

מִגֵּן הוא קיבוץ במערב הנגב הצפוני, המשתייך לקיבוץ הארצי ונמצא בתחומי המועצה האזורית אשכול.

הקיבוץ נמצא בצמוד למוסדות ציבור רבים, בהם משרדי המועצה, בית הספר היסודי המשמש את קיבוצי המועצה, בית הספר התיכון של המועצה ותיאטרון הנגב.

שטחו החקלאי של הקיבוץ עומד על כ-8,500 דונם.

את הקיבוץ ייסדו בני גרעין של השומר הצעיר מרומניה, שחלקם שהו כשנה במחנות המעצר בקפריסין, אליהם הצטרפו בני גרעינים של השומר הצעיר מילידי הארץ, ובהמשך בני ובנות גרעינים ממערב אירופה. העלייה על הקרקע הייתה בתאריך 16 באוגוסט 1949 על שרידי משלט שיח' נוראן, שנכבש בראשית דצמבר 1948, במהלך מבצע אסף, על ידי גדוד 89 של חטיבה 8, חטיבת יצחק שדה. גבעת השיח' היא הנקודה הגבוהה ביותר באזור ומשמשת נקודת תצפית אל עבר יישובי המועצה האזורית אשכול ודרום רצועת עזה.

מתוך ויקיפדיה

22

מגדל אשקלון - זיקים - כפר ורבורג - שעריים - מגדל אשקלון - ניר בנים

שמואל: עם סמדר בידיים וכמה צרורות הגענו לבית אחותי באשקלון (שנקראה באותם ימים מגדל אשקלון). בקיבוץ לא הסכימו שניקח איתנו דבר מה. יש לשער שהיה כעס על כך שאנו עוזבים, נחשבנו לבוגדים שנוטשים את המערכה. לא נהוג היה אז לאפשר למשפחות העוזבים לקחת מהרכוש, למרות שרוב העוזבים עבדו קשה למען הקיבוץ. יעקב: אסתר ואני עזבנו אחרי רבקה ושמואל. לנו נתנו שתי לירות, כדי להגיע באוטובוס לבאר שבע. שם התגוררה אמה של אסתר ואליה הגענו.

שמואל: לנו לא נתנו גם את זה. למשפחת ויסמן - ביאנקה וליאון, בעלה, שהתגוררו בבית ערבי שנחשב לרכוש נטוש, בשכונה בה חיו ערבים תושבי המקום, שברחו (או הוברחו) בעת כיבוש המקום על ידי כוחות צה"ל - הגענו עם סמדר הקטנה וצרור בגדים. הבתים בשכונה בה גרו, מוקפים היו בחומה וחצרות צמודות אליהם. חדרי הבית הגדולים, בעלי התקרות הגבוהות, נתמכו על ידי עמודים שחוברו לתקרה בצורות קמורות, וכמוהם פתחי הבית ודלת הכניסה שהיו מעוטרים בערבסקות. ביאנקה וליאון קיבלו את פנינו בזרועות פתוחות ובחביבות, מתוך רצון כן לסייע לנו. מיד פינו לנו את אחד מחדרי הבית, וביאנקה טרחה ודאגה שנרגיש בנוח כמו בביתנו. אני התחלתי לחפש עיסוק ופרנסה.

סמדר: השכונה זכורה לי בבהירות רבה. לי כילדה היא נראתה גדולה מאוד ובה בתי פטיו רבים. מעבר לשכונה, לא רחוק ממנה, בהליכה של מספר דקות, אפשר היה להגיע למרכז העיר. אני זוכרת את החנויות הפונות אל הרחוב, הכיכר בסגנון המזכיר כיכרות בערים ערביות ואת הסמטאות הנמתחות מן הרחוב הראשי, שארוכות היו ובהן בתים צפופים הנושקים זה לזה.

אשקלון באותם ימים הייתה עיר מחוז לשובים שבסביבה. בעת שגרנו בה, וגם כשהתגוררנו בקיבוץ זיקים, ואחר כך במושב כפר ורבורג, היינו מגיעים אליה לקניות ולטיול בעיר הגדולה. באותם ימים נקנו בגדים וגם נעליים בצמצום. זו הייתה סחורה יקרה ואנשים מיעטו בקניות אלו. רוב הבגדים היו תוצרת אתא (מפעל בקריית אתא שייצר בעיקר חולצות ומכנסי חאקי וביגוד תחתון. בשלב מאוחר יותר החל בייצור בגדים יקרים יותר). במרכז העיר הייתה חנות אתא וההורים התיידדו עם המוכרת, הגברת פנזרו, אותה הכירו מהקניות במקום ויכלו לפטפט אתה ברומנית.

זכורה לי אחת הפעמים כאשר טיילתי עם ההורים ברחובות העיר. הם נכנסו לחנות אתא של מאדם פנזרו, ואני החלטתי לתור את הסביבה. יצאתי מהחנות, בה היו הוריי עסוקים בקניית הבגדים, אך לא ידעתי איך לחזור. מצאתי את עצמי לבדי במרכזה הסואן של העיר. פרצתי בבכי. שוטר שהזדמן למקום חקר אותי בחביבות, ומשהבין שהלכתי לאיבוד, אחז בידי והחל לחפש אחר הוריי, שנמצאו. הם נשמו לרווחה. לאחר שנוכחו שנעלמתי היו אחוזי בהלה והודו לשוטר בהתרגשות רבה.

רבקה: "המקום לא מתאים לכם למגורים, וגם לא לגדל כאן את סמדר", טענה רחל אחותי בקול פסקני, כשבאה לבקרנו.

"אז מה נעשה? לאן נלך?"

חוסר הניסיון שלנו, ובלי מקצוע, ללא הורים וללא מבוגר אחראי שנוכל להתייעץ אתו, לא ידענו מהי הדרך הנכונה. במשך השנים למדנו מהטעיות.

"תעברו אליי לקיבוץ זיקים ותהיו בקרבת", הציעה אחותי.

שמואל: מצאתי לי עבודות פה ושם באשקלון. למשל עבדתי על בולדוזר, בעת שעסקתי בעבודות תשתית לסלילת כביש בין קיבוץ רוחמה לקיבוץ דורות שבנגב המערבי. עד היום כביש זה קיים ככביש ראשי, המוביל מהדרום צפונה לשדרות ולאשקלון.

קיוויתי שאוכל להתקבל לחברת אגד כחבר ולהיות נהג אוטובוס, אך חלום זה לא התממש.

קיבלנו את הצעתה של רחל. טעמנו כבר צורת חיים קיבוצית והכרנו אותה

על יתרונותיה וחסרונותיה.

נטישת מגן העידה כאלף עדים שמאסנו בצורת חיים זו, אך תמיד נותרה התקווה שאולי בכל זאת יהיה טוב יותר במקום אחר. החיים המשותפים בבית משפחת ויסמן לא יכלו להמשך עוד זמן רב, ולאחר התלבטות קצרה החלטנו לעבור לקיבוץ זיקים.

גן הילדים בקיבוץ זיקים עם ריקה המטפלת
סמדר מימין עם הגב למצלמה

התקבלנו כחברים ואני עבדתי על משאית. באזור נותרו בוסתנים שהיו שייכים לתושבים הקודמים שהתגוררו כאן. עציהם היו עמוסי פרי ותנובתם הייתה רבה. ולא זו בלבד, אלא שאדמת הזהב בהם צמחו הייתה מקור לא אכזב לתוצרת משובחת, עסיסית וטעימה. הענבים שצמחו על ענפי הגפנים, הסברס על שיחי הצבר ופירות הגויאבה היו כולם מתוקים וענגו את החך. הכמויות

מעמיסים על המשאית בזיקים

היו רבות, כך שחברי הקיבוץ אכלו מהם לשובע ועוד נותרה תוצרת למכירה בשוק הסיטונאי בתל אביב. הייתי יוצא מדי פעם עמוס לעיר הגדולה, מביא את הפירות לשוק.

רבקה: עבודתי ברפת. עבודתי עם הפרות מלאה אותי ברוגע. למדתי לחלוב וחברתן נעמה לי לפעמים יותר מחברת חברי הקיבוץ, רחוקה ממקומות עבודה שיש בהם חברים וחברות המרבים ברכילות. רוב החברים במשק היו מבוגרים מאיתנו בפער של לא מעט שנים. כעבור כשנתיים חשנו ששבענו מחיי הקיבוץ. חיפשנו מקום בו נוכל לחיות בפרטיות וגם נמצא פרנסה. הבנו סופית שהחיים בקיבוץ אינם מתאימים לנו, ושוב עזבנו והפעם לתמיד. גם רחל עזבה כעבור זמן את זיקים.

כפר ורבורג – מהקיבוץ למושב

שמואל: "בכפר ורבורג, לא הרחק מצומת קסטינה, בסמוך למושב באר טוביה, מחפשים נהג משאית". את המידע הזה מסר לי נהג אותו הכרתי בשוק הסיטונאי.

לאחר שהתעניינתי במושב, הסתבר שאכן צדק. הרעיון לגור במושב שיש בו פרנסה נראה נכון יותר ומתאים לנו. "הנהג עומד לעזוב בקרוב, תוכל למלא את מקומו", נאמר לי.

הפרידה מקיבוץ זיקים לא הייתה קשה, וכבר צפינו בתקווה לעתיד טוב יותר. סייעו לנו בראשית דרכנו אפרים, מזכיר המושב ואלה אשתו.

נהג המשאית לא עזב, אך אני התיידדתי עם מנהל המוסך במקום, שהוסיף על ידיעותיי בתחום תפעול הטרקטורים, וכך הצטרפתי לעבודת חריש השדות בשדותיהם של המושבניקים. התחום לא היה חדש לי. אהבתי את העבודה בשדה כשאני חורש את התלמים לבדי. ריח האדמה הטריה נישא באוויר והשקט והרוגע שבטבע נסכו בי שלוה. העבודה לא הייתה קלה. היה עליי להשכים קום ולעבוד שעות רבות עד החשכה, אבל אני אהבתי לעבוד וחריצות לא הייתה זרה לי. עבודתי לבדה לא הספיקה לפרנסת משפחתי הקטנה, ואף רבקה נאלצה לסייע. שעות רבות עבדה בחליבת פרות ברפתות הגדולות של חברי המושב. באותם ימים לא היו

עדיין מכשירי חליבה משוכללים והעבודה נעשתה בידיים. רבקה: השכמתי קום ושעות רבות ישבתי כפופה לצד עטיני הפרות. דלי עמד במקום והיה עליי למשוך בעטיניהן ולחלוב. לעתים קרובות הייתי מסיימת את עבודתי כשבגבי הכפוף נחשול כאבים ואצבעות ידיי אדומות וכואבות גם הן.

בבית בו התגוררנו היו שלושה חדרים ומטבח, וכדרך הימים ההם - שירותים בחצר. היה זה בית גדול במושגי אותם הימים, מרווח כארמון. בחצר רחבת הידיים התרוצצו תרנגולי הודו אדומי צוואר ותרנגולות שהטילו ביצים. בתחושת סיפוק אספנו את הביצים שהוטלו. ברבורים בעלי צוואר ארוך נעו להם באצילות, וברווזים קצרי רגליים שוטטו אף הם בחצר. בעלי החיים השמיעו את קולם ובליל של קולות עלה מן החצר. ועל כולם שמר בובי הכלב השחור, השומר הנאמן, שהניס את התנים (השקאליים) שניסו להתגנב אל לול התרנגולות. יללת התנים נשמעה מרחוק ומקרוב והכלב ענה להם בנביחות עזות לבל יעזו להתקרב אל החצר.

הערוגות, בהן צמחו ירקות, השתרעו גם הן בחצר ומעבר לה. חצילים גדולים ונאים למראה, עגבניות סמוקות לחיים שהאדימו מהשמש והיו עסיסיות וטעימות לחיך. גם מלפפונים טריים עם ארומה של אדמה, קישואים ועוד. האדמה הניבה תוצרת רבה והיה לנו די והותר לצרכינו ואפילו למכירה. בתחושת שמחה וגאווה קטפנו ואספנו את תנובת אדמתנו, נהנים לחזות בירקות המוצלחים. פעמיים בשבוע הגיעה משאית למושב והעמיסה את התוצרת החקלאית של המושבניקים וגם את זו שלנו. אותה משאית הייתה מביאה מצרכים שונים לצרכנייה (כך נקראה אז המכולת ההסתדרותית) כגון: סוכר, שמן ועוד.

החלה תקופה כלכלית טובה יותר. עבדנו קשה אבל ראינו ברכה בעמלנו.

פתיליות

יכולנו לקנות מוצרים שונים לבית, ארון וריהוט לסלון וגם כיריים של גז.

רבקה: בטרם יצאו אלה לשוק, הבישולים נעשו על גבי פתיליה - מיכל שהיה צורך למלאו בנפט ובקצהו העליון פתיליה

שדלקה. הבישול ארך זמן רב, הטרחה והעמל היו רבים. בכך לא תם הקושי. עד כה לא בישלתי מעולם. בקיבוץ היו טבחיות ובשלניות ואוכל היה תמיד בחדר האוכל. בתקופה הקצרה ששהינו אצל ביאנקה באשקלון נהנינו מתבשיליה המצוינים. כעת הוטל עליי לבשל ולא ידעתי כיצד. ספרי בישול לא היו ולא כל הדרכה אחרת. בצרכנייה היו מצרכים בסיסיים וכל נושא האוכל המוכן לא היה ידוע, וכמובן שגם לא מסעדות.

משכנותיי הטובות טינה ברבלט ופרידה קלמנוביץ' למדתי לבשל והן אלה שהדריכו אותי. גם אלה, אשתו של מזכיר המשק, אפרים, ליוותה אותי בצעדי הראשונים בבישול. בראשית היו התבשילים נחרכים או שלא בושלו כראוי. לפעמים נאלצנו להסתפק באוכל שלא ערב לחיכנו או בארוחות בסיסיות כגון סלט וביצה. באכזבה ובמפח נפש הייתי לעתים מביטה בתבשילים שיצאו תחת ידי ודמעות חנקו את גרוני. חשתי בכישלון גדול. הרי בקרב הקהילה בעירנו ובבית הוריי הייתה זאת פחיתות כבוד לעקרת בית שלא ידעה לבשל.

הציפייה מאישה נשואה הייתה שתהיה בלעבוסטה (בעלת בית, ביידיש. כלומר, עקרת בית) ותגשים את ייעודה - לידת ילדים, גידולם וניהול ענייני הבית. מלבד זה שמואל וסמדר ואף אני, היינו זקוקים לארוחות טובות ומזינות.

שמואל ניסה לעודד אותי שלא להתייאש ולהמשיך בניסיונות. למדתי מתוך טעויותיי והאוכל שהכנתי הלך והשתפר. אפילו למדתי לאפות עוגות כמו לייקח וקוזונק, אותן אפיתי בתבנית פח עגולה שהייתה מקובלת באותם ימים, ונקראה וונדרטופ (תבנית הפלא). טעמם של הגיבץ, הממולאים, מרק העגבניות וצלי העוף הלך והשתפר. בשנים שלאחר מכן הכנתי גם ממליגה, ומאוד היה אהוב עלינו מאכל האיקרה (מאכל ביצי דגים).

במשך השנים הפכתי לטבחית טובה. בני משפחתי שיבחו אותי על תבשילי ומשבחים עד היום. אבל לא במחי יד הפכתי להיות מומחית למאכלים שונים. הדבר ארך זמן לא מועט. למדתי להכין מאכלים, אותם אוכלים יוצאי רומניה וגם מאכלים אחרים.

בשר עוף לא חסר לנו מהתרנגולות שבחצר. היה עליי לשחוט אותן, כי שוחט לא היה במושב, אחר כך למרוט את נוצותיהן, לשרוף מעל להבת הפרימוס את שאריות הנוצות ואז לבתר את גוף העוף, לנקותו ולהמליחו כדי להכשירו למאכל. העבודה דרשה זמן רב, שלא כבימנו, כאשר את נתחי העוף אפשר למצוא ארוזים במקרר הסופרמרקט.

הייתי משכימה קום בשעות הבוקר כשרק עלה השחר, יוצאת לעבודתי בחליבה ולאחר מכן שבה כדי לשלוח את סמדר לגן. או אז הייתי מתחילה במלאכת ניקוי הבית והכנת האוכל.

בתקופה זו עדיין לא שווקו מקררים חשמליים בארץ. ארגז הקרח או מקרר קרח קטן עמד במטבחי הבתים. מחלק הקרח היה מגיע פעמיים בשבוע. אז היה עלינו לצאת ולקנות בלוק קרח או מחציתו. המוכר היה בוצע את הבלוק בדקר שהיה בידו, ומוסר לקונה שהיה מצמיד אליו מלקחיים או מחזיק שק בידיו ונושא את הקרח למקרר במטבחו. בחלקו העליון של המקרר היו מניחים את הקרח שהיה מטפטף אל קערה שעמדה בתחתית. מדי פעם היה צורך להוציא את הקערה לבל יוצפו המקרר והמטבח במים. לא ניתן היה לשמור אוכל לימים רבים והיה צורך לבשל כמעט מדי יום. גם נפט לבישול וחימום היה צורך להביא מדי פעם.

לאחר שטרחתי בבישול שעות לא מעטות, הגיעה סמדר מהגן והיה עליי להגיש את ארוחת הצהריים. שעות רבות הייתה יושבת ליד השולחן ומסיימת את ארוחתה לפעמים בשעות אחר הצהריים.

אני התפנית בינתיים לכבסים. על הפרימוס - כלי בעל שלוש רגליים ולהבה שהדלקתי בחלקו העליון, הנחתי דוד פח גדול ובו מים. לאחר שרתחו ובעבעו הכנסתי שבבי סבון, כחול כביסה ואת הכבסים ולאחר זמן

פרימוס

גיגית כביסה

פתיתי סבון כביסה

הוצאתי אותם אל הגיגית. השתוחחתי מעליהם, והיה עליי לשפשף אותם על קרש כביסה להורדת כתמי לכלוך. את הכבסים שטפתי במים נקיים תוך שאני מוסיפה חומר הנקרא עמילן כדי להקשות צווארוני חולצות, מפיות, סדינים ועוד. סחטתי ונשאתי אותם אל חבלי הכביסה. הייתה זו עבודה ממושכת ומייגעת מאוד. אצבעות ידיי אדמו מאוד וגבי גם הוא התלונן על התנוחה הלא נוחה שהוטלה עליו. עוד היה עליי לצאת לחצר לאסוף ביצים וירקות. כלבנו בובי שכשך

בזנבו לעומתי לאות שמחה ונבח כמה נביחות עליזות, קפץ קפיצות באוויר אולי קיווה שאשחרר אותו מן החבל אליו היה קשור. בשעות הערב הורדתי את הכביסה שהתייבשה בשמש. כעת היה עליי לגהץ אותה. את הכבסים המגוהצים, כולל סדינים, ציפות הכנסתי אל הארון תוך שאני מקפידה שיונחו זה על גבי זה בסדר מופתי. ארוחת הערב עמדה בפתח ולאחריה הגיעה עת השינה. הורדתי מהמדף את אחד מספרי הילדים והקראתי לסמדר לפני השינה, לאורה העמום של עששית הנפט. מדי פעם היה עליי לנקות את פנים הזכוכית שעמדה מעל הלהבה והתכסתה בפית. המושב חובר לרשת החשמל זמן לאחר מכן. עייפה ומותשת שכבתי אף אני לישון, לצבור כמה שעות מנוחה לקראת יום מייגע נוסף שעמד בפתח.

תקופת הצנע

הימים היו ימי צנע. בתחילת שנות החמישים, כשהחלו להגיע עולים רבים (כמיליון במשך שנות החמישים והשישים), נתקלה ממשלת המדינה הצעירה שאך זה הוקמה בקשיים רבים. המדינה שמנתה בסך הכול כ-650 אלף תושבים ותיקים עם הקמתה, עמדה בפני אתגר קליטת עולים במספר כפול מהקולטים. המצב הכלכלי היה קשה ולא היה די מזון לכולם. היה צורך גם למצוא פתרונות דיור, פרנסה, חינוך, בריאות ועוד. בממשלה הוחלט על תוכנית של חלוקת מזון בצורה שווה בין כל תושבי הארץ. שר האספקה והקיצוב באותם ימים,

דב יוסף, היה ממונה על הוצאת תוכנית הצנע לפועל. דהיינו הקצבת

מוצרים שבועית לכל משפחה. לשם כך הודפסו פנקסי תלושים ותמורת המצרכים היה צורך להציג את התלושים. אי אפשר היה לקנות מצרכים מעבר לכך. החנוונים במכולות הגישו לקונים שמן, סוכר, אבקת חלב, ביצים, בשר והכול בהקצבה. כתמורה למצרכים היה בעל הצרכנייה גוזר את התלוש המתאים, ולעתים היה צורך להתאמץ ולגזור מבלי לפגוע בתלושים האחרים שהקיפו את התלוש, שהיה דווקא במרכזו של הדף. החלוקה הייתה שווה לכל נפש, כך שאיש חלילה לא ירעב. אבל גם לא היה שפע של מוצרים ומצרכים. דבר שעוד יותר הקשה על הכנת האוכל ובעיקר על עקרות בית כמוני חסרות ידע בבישול. אולם, למרבה המזל, תושבי הקיבוצים והמושבים נהנו מתוצרת חקלאית שהייתה במשקיהם, ולא ניזונו רק מהמצרכים שהיו בחלוקה בחנויות כשאר תושבי המדינה, בעיקר בערים. בעלי החיים ותוצרת השדה סיפקו לנו כמעט את כל צרכינו, ועוד יכולנו כאמור גם למכור וגם לחלק לבני משפחתנו שגרו בערים כאשר באו לבקרנו.

האיש שהציל את מדינת ישראל - ושילם את המחיר

ההיסטוריה סיפקה לנו שורה של דמויות מהסוג של דב יוסף, אנשים שלוקחים על עצמם את העבודה הפחות זוהרת, זו שאחרים מסרבים לקחת - אנשי עקרונות שלעולם לא יזכו בתהילה על אף השפעתם המכרעת. יוסף עשה בימיה הראשונים של מדינת ישראל פחות או יותר מה שעושה קוסם שמוציא קלף או מטבע מיד חשופה וריקה, שכן הוא היה האיש שהוציא יש מאין: מדינת ישראל החסרה כמעט לחלוטין במשאבים, מול גלי עלייה עצומים, הצליחה לשרוד במידה רבה בזכות המדיניות המצמצמת הקיצונית שהוביל כשר הקיצוב והאספקה (ושר החקלאות) של ממשלת ישראל הראשונה.

בשלב ראשון הונהג משטר הצנע על מוצרי מזון בסיסיים, לפי חלוקה שנקבעה על ידי ועדת הרופאים, שהתייעצה עם מומחה תזונה מבריטניה. החלוקה כללה 360 גרם לחם

ליום, 60 גרם תירס ליום, 17 גרם אורז, 58 גרם סוכר, 60 גרם קמח, 20 גרם קטניות, 20 גרם מרגרינה, 8 גרם אטריות. את הבשר המועט קיבלו בחלוקה חודשית, של 750 גרם לאדם לתקופה, וכך גם את הגבינה, 200 גרם לחודש, ואת תפוחי האדמה - 3.5 קילו לחודש. מספר הביצים השתנה מעת לעת, אך עמד על סביב ה-9-12 לשבוע בחודשים הראשונים.

כלכליסט, 20.5.2018

יונה

אחיותיי מינה ורחל, ואחי יונה באו מדי פעם לבקר אותנו. באותם ימים לאיש כמעט לא הייתה מכונית פרטית. הם הגיעו באוטובוס להתארח ונותרו ללינת לילה בסופי השבוע. יכולנו לארח ולהכין ארוחות לשביעות רצונם. אמנם הארוחות היו צנועות באותם הימים שלא כבימנו, אבל איש לא חש רעב. הם היו מביאים מהעיר מוצרים שלא היו במושב, כגון דברי מתיקה, בעיקר שוקולד שהצליחו לקנות בשוק השחור, שפרח בעיקר בעיר תל אביב. כלומר היו משלמים מחיר מופקע לסוחרים שניצלו את עובדת המחסור במוצרים כדי למכור במחירים מופקעים. סמדר מאוד אהבה את הממתקים הללו.

לא עניין של מה בכך היה להצליח להביא מצרכים מהמושב אל העיר. אל האוטובוסים עלו פקחים שבדקו את סליהם של הנוסעים, החרימו מצרכים וגם הטילו קנסות.

שכנינו משה וטינה ברבלט ואריה ופרידה קלמנוביץ', שאף הם הגיעו מרומניה, סייעו לנו בראשית צעדנו, וכאן צמחה חברות וידידות מופלאה שנמשכה שנים רבות, גם לאחר שעזבנו את כפר ורבורג. משה ואריה אף הם עבדו על הטרקטורים במושב, וכך הפכנו לחברים

לעבודה במשך מספר שנים. כעבור זמן החלטנו לקנות טרקטורים מהמושב, בשותפות. כל אחד משלושתנו שילם את חלקו וכך הפכנו לבעלי טרקטורים משלנו. השותפות נמשכה גם לאחר שעזבנו את כפר ורבורג, במשך מספר שנים גם כשגרנו שלושתנו בשכונת אושיות ברחובות.

משה, שהיה חייל ואיש מילואים ביחידה קרבית, השתתף בפעולת תגמול בכרמה שבירדן (1968). באותה תקופה חדרו לארץ מחבלים מארגון אש"ף שבראשו עמד יאסר ערפאת. כתגובה פעל צה"ל באזור בו ישבו. משה נפצע קשה ורגליו נקטעו.

השותפים ושמואל על הטרקטור

מצבנו הכלכלי השתפר ואיתו גם ביטחוננו ביכולת לבסס את עצמנו ולהצליח.

שמואל: הייתי מרוצה מעבודתי ומחיי במושב והייתי מוכן להמשיך ולהיות חקלאי, ואפילו מוכן לשקול קניית משק ובית. יגאל הורוביץ, לימים חבר כנסת ושר בממשלה, ניסה לשכנע אותנו להישאר ולהמשיך כחברים במושב. "אני רואה שאתם אנשי עמל חרוצים, אעזור לכם אם תסכימו להישאר כאן". רבקה העדיפה את חיי העיר על המושב. הפרנסה במושב הייתה מצויה, אבל היה צורך בהשקעה ובעבודה רבה, מצאת החמה ועד צאת הנשמה. עבודתו של החקלאי מעולם לא הייתה קלה.

רבקה: באותה עת לא היו מדרכות, ובחורף האדמה הייתה בוצית. הבוץ שדבק לנעליים הוכנס הביתה. גם כל יתר הקשיים חיזקו בי את החלטתי שאינני רוצה להישאר שם. גם שכנינו ושותפינו החליטו לעזוב, דבר שעודד אף אותנו לחפש את מזלנו בעיר, וכך הגענו לרחובות לשכונת שעריים, בה התגוררו יוצאי תימן רבים. שם אפשר היה לשכור דירות וחדרים בזול.

לקחנו עמנו את ילדינו סמדר ודני, שנולד בינתיים, ועזבנו. סמדר: זיכרונות ילדותי הראשונים נטועים במושב. ילדותי שהתעצבה בין השדות הירוקים, בין בתי הכפר נמוכי הקומה, בין הדרכים והשבילים והחצר המלאה בבעלי חיים.

הבית בו גרנו, בעיניי, כילדה רכה בשנים, נראה כארמון רב תפארת. השקט שמסביב, כאשר בחלל נשמעו נביחות כלבים, צהלת סוסים וגעיית הפרות ברפתות, זכורים לי. ברחוב הקטן בו גרנו, עמדו על

הזוג סינה ומשה ברבלט ואני

מקומם מספר בתים, ביניהם בית משפחת ברבלט חשוכת הילדים, ביתם של אריה ופרידה, שהיה סמוך לביתנו, וילדיהם שלמה ומוניקה שנולדה אחריו. הידידות המופלאה שצמחה ביניהם לבין הוריי הביאו אותי למסקנה שאנחנו ממש קרובי משפחה. הרי נאמר שטוב שכן קרוב מאח רחוק. איתם גדלתי ועם עוד מילדי הכפר. זכורה לי הגננת המופלאה, ציפורה, שבגן שלה צמחתי ולמדתי, ואני נושאת זיכרונות מאז אותם ימים. גם את עוזרת הגננת (הסייעת) עדנה אני זוכרת. הייתי ילדה דומיננטית

ואי אפשר היה להתעלם מנוכחותי. באירועים ובחגים ציפורה הייתה מפקידה בידיי תפקידים והייתי לוקחת חלק מרכזי בהופעות. אז נודע לי על המשורר ביאליק שאת שיריו דקלמתי בעל פה ללא כל טעות, ולא התבלבלתי כשהוריי הילדים ואורחים מלאו את הגן.

בנות שתיים בוכותיים
 גלי וגלי עלי מה
 מי משתתף יפה יותר אלמנו צוצים לו לו לו?
 אינכם יוצעים
 ח...ח... צוצים
 שתתן יפות יותר
 גלי וגלי לו לו
 את מי אהבתי יותר...

אני זוכרת את חגי פורים בגן. שושנה דודתי תפרה לי תחפושות: פעם כקוף - חליפה חומה כיסתה את גופי וזנב מאחוריי, ופעם כמלכת אסתר - לבשתי שמלה לבנה רחבה, וכתר על ראשי.

אני זוכרת את בית הקברות הצבאי הסמוך לביתנו. הייתי צופה בימי זיכרון ורואה את ההורים השכולים המגיעים בשעריו. טבוע בי מראה אם מבוגרת שנותרה לאחר תום הטקסים, שעונה על מצבת אחד הקברים ומתייפחת בקול אל תוך השקט... דמעותיה ירדו כמים, ואני הקטנה הייתי עדה לכאבה. צפיתי בה מהצד, חשתי שאסון ארע לאשה זו, אך איני בטוחה שהבנתי את מהות המוות.

כילדה הבנתי שיש במקום הזה משהו קדוש ונורא. בית הקברות היה מוגבה מיתר חלקי המושב. משם ירד שביל אל הדרך הראשית שעברה בין בתי הכפר ובצידה שדות ירוקים, שריח טוב עלה מהם לאחר הגשם הראשון. במורד, מימין, נמשכה הדרך עד לאזור הבניינים הציבוריים - הצרכנייה, הגן, בית העם ומזכירות הישוב. משם עוד דרך, שמשני צדיה שדות, שהובילה אל הכביש הראשי בו נסעו מכוניות ואוטובוסים מכיוון אשקלון צפונה לצומת קסטינה הקרוב ולכיוון רחובות, ראשון לציון ותל אביב.

הייתי מגיעה עם אבא לצרכנייה לקנייה, והוא היה מושיט למוכר את תלושי תקצוב המצרכים. זכור לי הסוכר החום, הקפה התפל, שהגיע בצורת גליל בעטיפת נייר שצבעה האדום שחור. קפה זה נקרא צ'יקוריה.

ובענייני אוכל לא הייתי אכלנית גדולה, בלשון המעטה. לעסתי באיטיות והייתי יושבת ליד השולחן זמן רב לאחר שהוגשה הארוחה. יתכן שמאכליה של אמא לא כל כך ערבו לחיכי. לא אהבתי את הגיבץ' (צלי ירקות) ולא את הביצים. ובכלל, ביצה רכה עוררה בי גועל. יתכן שהייתה עליי אימת האיום שהשמיעו באוזניי לעתים מזומנות, שאם לא אוכל "יבוא שוטר וייקח אותך". לאמא היה חשוב מאוד שנאכל. כניצולת שואה, שסבלה חרפת רעב, היא לא יכלה לשאת את המחשבה שילדיה לא יאכלו ולא יגדלו כראוי.

אני זוכרת את דודתי האהובה, רחל, שהייתה באה לבקרנו. רצתי לקראתה בשמחה, ולאחר החיבוקים והנשיקות, מצפה למתנות שהביאה לי - בובה או משחק, ספר וגם ממתקים. היא הייתה מוציאה את סוכריות הביצים הידועות, כשבתוך כל סוכריה שקד. אחת הייתה כבר בפי בטרם תפרוק גם את אריזת השוקולד.

גם הדודה מינה הביאה באמתחתה ממתקים, זה היה מאוחר יותר כאשר נישאה לדוד לוינסון שעבד במפעל "עלית" לממתקים, כמנהל חשבונות. מאוחר יותר קיבלתי גם ספרים במתנה, ואני זוכרת שדוד דוד הביא לי את ספריו של סופר הילדים הגרמני אריך קסטנר. כך התוועדתי לילדה שכונתה פצפונת ולחברה אמיל, לאורה הכפולה ועוד.

באותה עת הספרים היו לנו, הילדים, הידידים הטובים ביותר. בעת קריאתם הפלגנו לעולמות רחוקים וגיבוריהם קמו ועמדו לנגד עינינו, ואיש לא העלה בדמיונו שאי פעם נצפה בשידורי טלוויזיה, או יהיו לפנינו מסכים אחרים.

את הדודים שושנה ויונה אהבתי מאוד. לפעמים יונה היה לוקח אותי לעבודתו בחלוקת לחם בישובי העולים שמסביב לאשקלון. כבת בכורה להורים, וראשונה במשפחה בין הילדים, זכיתי לפינוק ואהבה לאין קץ.

בהיותי כמעט בת שש התחלתי ללמוד בכיתה א', בבית הספר האזורי בבאר טוביה עם המורה הזכורה לטוב - זיוה גבע (נודע לי מפי בתה שהיא נפטרה לפני מספר חודשים).

רבקה: **דני נולד ב-23.7.1956 בבית החולים קפלן**. בשמחה חגגנו את הברית במושב. כעת היינו הורים לשני ילדים.

שעריים

התחנה הבאה הייתה דירת חדר בשכונת שעריים ברחובות. שכרנו חדר אחד גדול בתוך בית בן מספר חדרים אצל משפחת ירימי. חדר האוכל והשירותים היו משותפים למספר דיירים. לא היינו היחידים באותם ימים שגרו בתנאים כאלה, אך לעומת המגורים בכפר ורבורג הייתה זו הרעה בתנאי הדיור. בעלי הבית היו נחמדים וחביבים, אבל עובדה זו לא הקלה על התנאים הקשים. בחדר אחד גרנו אנחנו ושני ילדינו, סמדר שהייתה בת שבע ודני בן שנה.

שמואל: באחד הפעמים בעת שהתקלחתי נפצתי ברגלי והובאתי אל בית החולים קפלן הסמוך. דבר מה ננעץ בכף רגלי. הרגל דממה והכאב היה חד וחרیف. נותחתי וכעבור מספר ימים שבתי לאיתני. באותה עת סמדר אושפזה שם עקב מחלת כליות.

המשכתי לעבוד עם שני שותפיי מכפר ורבורג במקומות שונים עם הטרקטורים.

עסקנו בחריש ובצענו גם עבודות עפר אצל אלטושלר, שהיו לו שדות כותנה, וגם אצל גרוס במטעי פקאנים סמוך למושב ניר בנים.

מגדל אשקלון

רבקה: משפחות קלמנוביץ' וברבלט עברו לדירות חדשות בשכונת אושיות ברחובות הסמוכה לשעריים. אנחנו לא יכולנו עדיין לרכוש דירה, ולכן עברנו למגדל אשקלון שם התגוררו שושנה ויונה, והוריי שהגיעו לארץ. בהתחלה הם התגוררו אצלנו בכפר ורבורג לפרק זמן קצר, ובהמשך קיבלו מהסוכנות דירת שיכון באשקלון. כזכור, שם גרו גם ביאנקה וליאון.

שכרנו דירה קטנה בשכונת העולים שעלותה הייתה נמוכה, אך לא היינו שבעי רצון, ולאחר זמן קצר הגענו למושב ניר בנים שבחבל לכיש לא רחוק מקריית גת.

נִיר בְּנִים

נדדנו כדי למצוא פרנסה. מצאנו מקומות טובים ולעתים פחות, אך אף פעם לא חשנו אומללים ומסכנים. קיוונו שיום אחד נמצא את מקומנו ונתיישב התיישבות קבע, שיש בה חיים יציבים ולא ננדוד עוד. אכן, המקום הזה היה שכונת אושיות ברחובות, אליה הגענו לאחר כשנה של מגורים בניר בנים.

שמואל: בניר בנים הועמד לרשותנו בית גדול במושגים של אותם ימים, רחב ידיים, בו מטבח גדול, שלושה חדרים ושירותים בבית. התנאים היו טובים וגם הרווחים בעבודתי היו נאים יותר.

סמדר: שבנו שנית אל אווירה כפרית ושלווה, אל שדות ירוקים וחרושים המשתרעים למרחקים, אל עצים עמוסי פרי ובתים נמוכי קומה וגינות פורחות שמקיפות אותם.

אל אותה אווירה המוכרת לי כל כך מילדותי שהטביעה בי את חותמה, וחיפשתי לשוב אליה גם בעת שהתגוררתי בערים. לכן, גם המעבר בבגרותי לכרמיאל, באותם הימים מקום קטן ומטופח עם אווירה רוגעת שנופי הגליל סביבו, היה לי נעים ומוכר, למרות שנוף ילדותי היה בדרום ולא בצפון.

חזרתי ללמוד בבית הספר בבאר טוביה עם אותה מורה ובאותה כיתה בה למדתי בכיתה א'. ילדי המקום למדו בבית הספר ביישוב.

לעתים אבא היה לוקח אותי עמו לעבודתו בשדות. אהבתי לשבת על הטרקטור ולהביט למטה אל רגבי האדמה הנכבשים תחת משא הכלי הכבד, לראות את התלמים הנחרשים ולהריח את ריחה הטוב של האדמה בסתיו, לאחר הגשם הראשון, ובקיץ לראות את שדות השלף לאחר קציר החיטה. מאז אני חשה תמיד רצון להיות קרובה אל האדמה.

הדרך אל הכפר

מילים: יורם טהרלב

לחן: נורית הירש

אל הזיכרון הישן מן הכפר
בין צפי האלונים והאלה

אי אכזה הזיכרון הכמוה
אי אכזה הזיכרון אל הכפר
הזיכרון בה רציתי לשוב בחזרה.
אל הזיכרון הקסומה של ילדותי
אני שבה בחסות הערסל

נשאלו עוד בנבואי צעדי ועקבותי
ואלי עוד קוראת לי בקולה.
אלק איני יוצאת מה קרה
ונואעת בכולם בפניהם ובקולם
כמו נואעת בארץ ישראל.
ואני עוברת ואני זוכרת
כל מה שהשארתי שם
עוד ניצב הבית בין עצי הצית
רוח באלה מן היס.
עוד ניצב הבית בין עצי הצית
רוח באלה מן היס
ואני עוברת ואני זוכרת
ולבי עוצנו שם.
(...)

רבקה: בנר בנים הכרנו
לראשונה את זהבה (אואוריקה)
ועקיבא, חברים יקרים איתם
התיידדנו מאוד. במשך שנים
נמשכה החברות עד שעברנו
לכפר סבא והקשרים התרופפו
ופסקו.

כמקום בילוי נסענו באוטובוס
או במונית לתל אביב. ביקרנו
את רחל וברוך שכבר נולדו
להם שני הבנים - אמיר ומוטי.
לעתים קרובות יצאנו לטייל
ברחובות אלנבי, דיזנגוף או
שיינקין, שהיו במרחק הליכה
מרחוב נחמני, בו התגוררה

משפחת קנל. הדרך לא תמיד הייתה קצרה ולעתים חזרנו ורגלינו כאבו. הטיולים ברחובות העיר הגדולה נוצלו להתבוננות בחלונות הראווה של חנויות הנשים כמו זו של האחיות אנגלנדר, בה הציגו שמלות ובגדי נשים, שבדרך כלל מחיריהם היו יקרים מאוד, ואני רק לעתים רחוקות קניתי לי שמלה כה יקרה. אחת ההזדמנויות לכך הייתה חגיגת בר המצווה של דני. לאחר שהמוכרת הציגה בפני כמה שמלות, בחרתי לי אחת מהיפות שהלמה אותי מאוד. תמיד אהבתי להתלבש ולהראות בבגדים נאים ההולמים את גזרתי. הייתי ידועה כבעלת טעם טוב בבגדים ובהתאמת צבעים, ולא ויתרתי - עד כמה שיכולתי - על טיפוח המראה שלי.

בגדי גברים יכולנו לראות בחנות של מצקין. גם שם הבגדים היו יקרים. אמנם שמואל אוהב ללבוש בגדים נאים, אבל בצניעות. יש וקנינו לסמדר בגדים ונעליים בחנות נעלי הילדים הידועה - פיל, ולנו נעליים בחנות הידועה והיוקרתית - מיקולינסקי. לאחר לידתו של דני הקניות נעשו לשני הילדים, אך לא קנינו לעתים קרובות כי מחירי מוצרי ההלבשה היו יקרים.

בחופשות הקיץ סמדר הייתה נוסעת לבקר את רחל וברוך וגם את מינה ודוד ברמת גן.

סמדר: דודותיי ודודיי אהבו ופינקו אותי. לא חסכו ממני בילויים שהיו באותה תקופה. עם רחל הלכתי לרחוץ בים ובבריכת גורדון וגם יצאנו לסרטים ולמופעים. מינה נטלה אותי עמה לבריכת גלי גיל ברמת גן וכן לסרטים בקולנוע רמה.

רבקה: רצינו דירה משלנו. אמנם במושב בו גרנו, רוב תושביו היו צעירים, בניהם של בני מושבים ותיקים, שהחליטו לעזוב ולהקים לעצמם מושב משלהם, והייתה אווירה טובה, אבל אני רציתי לגור בעיר, ולאחר זמן יכולנו לקנות דירה ברחוב טרומפלדור 22 בשכונת אושיות ברחובות.

23

שכונת אושיות ברחובות

שכונת אושיות שוכנת בקצה העיר רחובות, לא רחוק מצומת ביל"ו וכפר ביל"ו הסמוך. בית החולים קפלן נמצא במרחק נסיעה קצרה. באותה עת מול השכונה, מעבר לכביש הראשי שהוביל מהעיר דרומה, האזור היה מלא בפרדסים, ובעונת האביב נישא ריח משכר של פרחי הדרים, ובחורף פרי ההדר קישט את ענפי העצים. רחוק יותר לכיוון העיר השתרעה לה שכונת שעריים.

באותה עת, שכונת אושיות, שנבנתה בתקופת העלייה הגדולה של שנות החמישים, קלטה עולים רבים. אבל התגוררו בה גם ילידי הארץ, ולרחוב טרומפלדור יצא מוניטין של רחוב נאה, בו התגוררו אנשים משכילים וגם ניצולי שואה.

עברנו לשכונה בסוף שנות החמישים. הדירה בת שלושת החדרים, המטבח, הסלון, המרפסת, השירותים בנפרד, מקלחת ובה אמבטיה, הייתה דירת החלומות. זו הייתה לנו הדירה הראשונה שתוכננה היטב, רחבת ידיים ו... שייכת לנו. עד היום אנו נזכרים בה בגעגועים, למרות שבכפר סבא רכשנו דירות גדולות יותר ומרווחות.

שיכנו את סמדר ודני בחדר אחד, החדר השני - חדר שינה, וחדר המגורים (הסלון) היה השלישי. זמן מה לאחר לידתה של אוסי, היא ודני חלקו חדר אחד וסמדר קיבלה, בנפרד, את החדר השני. חדר המגורים הפך גם

לחדר השינה שלנו.

אוסי (אסנת) נולדה בתקופת חיינו באושיות ב-2.9.1963, בבית חולים קפלן ברחובות.

מימין: אוסי בידיה של סבתא לוצ'י; משמאל: עם סבתא לוצ'י וסבא רובין

הבניין בשכונת אושיות הכיל ארבע דירות לארבע משפחות בלבד. מלפנים, לכל אחת מהמשפחות הייתה שייכת חלקת אדמה לא גדולה, ומאחור הייתה חצר גדולה, כאשר לכל משפחה חלקת גן נפרדת, נכס שבדרך כלל אין למצוא כמוהו, כיום, במגדלים ובבניינים הצפופים בערים השונות. בגינה שבחזית, כל משפחה טיפחה ערוגות פרחים. רבקה: שמואל עבד שעות רבות לפרנסתנו ולא נותר לו פנאי רב לטפח את הגינה. אני לקחתי על עצמי לשתול, להשקות ולגרף ואכן צמחו במקום פרחים יפים וריחניים בשלל צבעים. ביניהם - אמנון ותמר, ציפורני חתול כצבעי השמש, אפונה ריחנית שריחה נישא בחלל, וינקות ועוד ועוד. בשעות הפנאי, כשלא הייתי עסוקה בעבודות הבית, נהניתי לעבוד בגינה לפעמים במשך שעות, כורעת על ברכיי. הסיפוק היה רב למראה התוצאה.

גינה לי, גינה לי

מילים: לוין קיפניס

לחן: דוד מערבי

גינה לי, גינה לי, גינה חביבה!

כל צמח בה צומח,

כל פרח בה פורח,

גינה לי, גינה לי, גינה חביבה!

(...)

גם השכנים האחרים טיפחו את גינותיהם, איש איש לפי ראות עיניו. בחצר האחורית היה די מקום לעצי פרי ולגפן משתרגת על הגדר, ואפילו בנינו סוכה באחד מימי הסוכות, שעמדה על כנה ברציפות, ושמשה אותנו ואת הילדים לחגי סוכות רבים. בחצר הזאת עבדנו ביחד שמואל ואני. הגפן הניבה ענבים מתוקים ועל העצים צמחו תפוחים, שזיפים ועוד. היינו גאים בגננו היפה ובאפשרות להושיט את היד, לקטוף ולאכול.

גרם מדרגות הוביל מהכניסה לבניין אל דירתנו שבקומה השנייה. הול קטן הוביל למטבח ולסלון, תכנון שנראה בעינינו נכון יותר מאשר כניסה ישירה מהדלת אל הסלון כנהוג ברוב הדירות בימינו. המטבח לא הצטיין בגודלו כדרך הבנייה באותם ימים. המתכננים לא ראו במטבח מקום מרכזי בבית.

מעבר למטבח הייתה פינת אוכל וממנה השתרע חדר המגורים. בהמשך היו עוד שני חדרי שינה, שירותים ומקלחת. חדר שירותים קטן, נפרד מהמקלחת היה חידוש גדול באותם ימים.

בכל שנה, לקראת פסח, סיידנו את הקירות וצבענו בצבע שמן ירוק את החלק התחתון, כך שאם הקירות יתלכלכו נוכל לשטוף אותם במים עם סבון. היה מקום לארון כביסה וארון קיר, כל מקום ופינה נוצלו כראוי. הבאנו עמנו ארון פורנר שקנינו עוד בכפר ורבורג. היו עמנו גם ספרים רבים מ"ספריית הפועלים", הוצאה עליה היינו חתומים, ואת ספריה הקפדנו לקרוא בהנאה רבה.

שכנינו היו אנשים טובים וחביבים כולם, שהקפידו על הכלל חיה ותן לחיות. בקומה הראשונה מתחת לדירתנו הייתה לה משפחת תירוש שמוצאה היה מהולנד - ההורים, שני בנים - בני וחיים, ובת - הדסה. חיים היה בגילה של סמדר והם למדו באותה כיתה בבית הספר היסודי "יבנאלי" בשכונה. הדסה הייתה מעט גדולה יותר, אבל סמדר התחברה אליה. הגברת תירוש הייתה אישה גדולת גוף והשפה העברית לא הייתה שגורה כל כך בפיה, ואנחנו לא יכולנו לשוחח איתה בהולנדית. מדי פעם ניסינו לקשור עמה שיחה. היא הרבתה להשתמש במילה נה... נה... התקשורת איתה לא צלחה ביותר. בעלה, שהיה קצין בעל דרגה גבוהה בצה"ל, לא היה רוב שעות היום בבית ולא הצלחנו לקשור אתו שיחה משמעותית.

אובי ובני חזן

בדירה לידנו התגוררה משפחת חזן - רות ואליהו. ילדיהם - ורדה ובני. אליהו היה מנהל מחלקת התרבות בעיריית רחובות, ורות ספרנית במקצועה, והיא עדיין חברתנו, גרה אף היא כמונו בכפר סבא. אליהו הלך לעולמו לפני שנים רבות. יחסי השכנות הפכו עד מהרה ליחסי חברות מופלאה. רות ואני הפכנו לחברות טובות. עזרה הדדית קרבה בינינו והקשרים התהדקו. ורדה בת גילו של דני ועל כן הם שיחקו ביחד. בחדר המגורים של משפחת חזן הייתה ספרייה ובה ספרים רבים - בתחום הפדגוגיה וספרות רוסית מתורגמת. סמדר שהרבתה לקרוא, נהנתה לשאול לקריאה מספריית השכנים.

הידידות חיברה בינינו וחשנו כמשפחה, וכך אנו חשים כלפי רות ואף היא אלינו עד עצם היום הזה. לאחר שעברנו לכפר סבא, עברה רות, שהתאלמנה, אחרינו, וכיום היא מתגוררת ברחוב אגרון, קרובה לנכדיה, ילדיו של בני. ורדה חיה בירושלים.

סמדר, דני וורדה

אנחנו עם ילדינו - סמדר ודני ברחובות

בבניין הסמוך אלינו גרו ידידינו לילי ואליעזר וילדיהם - אריאל ועדנה. הם היו שכנים ואיתם התיידדנו.

באותה עת, בשנות החמישים ועד השבעים, טרם היות מכוניות פרטיות רבות, לא נסיעות לחו"ל, לא תוכניות טלוויזיה ולא מחשבים, אנשים הרבו להיפגש. לניצולי השואה היו בני משפחה מועטים, אם בכלל. גם משפחות אחרות ששכנו בסביבתנו היו קטנות, ושכניהם - תחליף למשפחה.

ידענו פרטים רבים על שכנינו. שכנה לימדה את רעותה כיצד לבשל ולהכין מאכלים שונים. כאשר חסר מצרך כלשהו תמיד היו כמה אפשרויות לקבל משכנה זו או אחרת. כאשר המכולת הייתה סגורה, או שלא התחשק להטריח את עצמנו לקניית פריט אחד או שניים, הדלתות היו פתוחות ולא היה צורך לתאם מפגשים (גם לא היו טלפונים בדרך כלל), פשוט הקישו על הדלת, לעתים גם זה לא, ולא המתינו יתר על המידה לאישור ונכנסו פנימה. אמנם פרטיות רבה לא הייתה, אבל אם מאן דהוא נזקק לעזרה בעת צרה, מיד הושטו ידיים לסיוע. אנשים ברכו אלה את אלה לשלום, והתעניינו בשלום שכניהם. הקשר בין בני האדם היה אמיץ וחזק. הייתה עזרה הדדית, אחווה וסולידריות אמיתית. החיים היו פשוטים, תמימים ויפים.

השכמתי קום. הבוקר החל. שמואל, כדרכו, יצא לעבודתו מוקדם. אני התעוררתי יחד אתו ושתינו יחדיו קפה של בוקר. הילדים עדיין נמו במיטותיהם ואנחנו התהלכנו ושוחחנו בשקט לבל נפריע את שנתם. שמעתי את רעש המשאית המתרחקת והתחלתי בסדר יומי.

זמן מה לאחר מכן החלו הילדים להתעורר ולפתוח בהכנות לקראת הליכתם לבית הספר. סמדר התארגנה בזריזות, לקחה את הכריך שהכנתי לה ואת הילקוט ויצאה לתחנת האוטובוס. לבית הספר התיכון שבעיר היה צורך לנסוע עד למרכז ואחר כך להמשיך עוד כרבע שעה בהליכה רגלית. שום גורם לא העלה בדעתו לסדר הסעות לתלמידים. "דני, הגיע זמן לקום". קריאת ההשכמה לא זכתה לשום תגובה. כעבור זמן ניגשתי לבדוק אם הוא ער. "דני, כבר מאוחר, תקום צריך ללכת

לבית הספר", הרמתי את קולי, והוא פקח את עיניו לרגע קט ושוב עצם אותן. "דני, תקום", פקדתי ומשכתי ממנו את השמיכה. סוף סוף הועיל לנוע. קשה היה לשכנעו לצאת מהמיטה, בית הספר לא היה המקום האהוב עליו. מדי יום היה עליי להיאבק בעקשנותו להישאר במיטה. למרבה המזל בית הספר היה במרחק דקות ספורות מהבית, וגם הבוקר הוא יצא ברגע האחרון, הילקוט על גבו עם המחברות והספרים וכריך שהכנתי. נשמתי לרווחה, הוא בדרך כלל הצליח להגיע בדקה לשמונה או בשמונה בדיוק. אחזתי בידה של אוסי, מוכנה לצעוד עמה לגן הילדים.

בשובי התחלתי בניקיונות. הקדשתי שעות רבות לסדר, לצחצח ולהבריק את הבית באופן יסודי. אהבתי את ריח הניקיון, לא יכולתי לשאת שום לכלוך ואי סדר. תפקידה של עקרת הבית לדאוג בראש וראשונה שהבית יהיה נקי ומסודר ללא רבב, ושבני המשפחה יזכו לארוחות טובות, טריות ומבושלות בכל יום. פניתי לטיפול בכבסים. בעת הזאת עמדה בביתנו מכונת כביסה חצי אוטומטית מדגם "צח 3". אין ספק שהייתה זו הקלה גדולה שלא היה עליי לטרוח שעות רבות בכביסה, אבל עדיין היה עליי לסחוט במו ידיי את הכבסים כי המכונה הייתה חצי אוטומטית. במרפסת השירות הקטנה, שהייתה צמודה למטבח, נמתחו חבלי כביסה, אך הם לא הספיקו לכל הבגדים, אי לכך היה עליי לרדת עם הגיגית הכבדה בידיי, במדרגות, אל החצר, שם עמדו חבלי כביסה נוספים. הדרך לא הייתה קצרה והגיגית הכבדה מאוד.

התחלתי בהכנת ארוחת הצהריים. אמנם כבר רכשנו מקרר חשמלי תוצרת "אמקור", אך הוא לא היה גדול כמקררים בימינו, ולא היה נהוג לאחסן אוכל לימים רבים או להקפואו.

העוף התבשל בסיר שהעמדתי על הכיריים בתוך המים הרותחים ועוד הוספתי ירקות. עד לשעת הצהריים יהיה מוכן לאכילה ומרק לצדו. בסיר שטוח יותר טיגנתי בצל והנחתי חתיכות עוף מתובלות שריחן עם ריח המרק מילא את כל הבית.

הגיעה העת למנוחה קצרה. מדלת הבית ממנה יצאתי, נכנסתי לדלת

ממול, דלת ביתה של רות השכנה, מבלי להקיש עליה. נהגנו לשתות קפה בצוותא, מנהג שהפך למסורת הדדית, ואני אף הייתי מוסיפה עישון סיגריה, מנהג שחדלתי ממנו כעבור זמן. הפטפוט עם רות על דא ועל הא השכיח ממני לרגע קט את האוכל המתבשל, וכשנזכרתי ניתרתי ממקומי ואצתי לראות שהכול כשורה. רות הייתה עקרת בית למופת, קפדנית מאוד בענייני ניקיון, ולכן שבתה את לבי. מלבד זאת היא אישה משכילה, אוהבת ספר, דבר שהגדיל את ערכה בעיניי.

דני ואוסי

סמדר ואוסי

בצהריים הילדים חזרו, כל אחד בשעה שסיים את לימודיו. לעתים קרובות דני היה מחזיר את אוסי מגן הילדים.

דני: עמדתי וחיכיתי בקוצר רוח שתסתיים פעילות הגן. דקות ארוכות חלפו עד ששמעתי את שירת הילדים, "הביתה בשמחה רבה". זה היה האות שהפעילות הסתיימה. נשמתי לרווחה. התפקיד הזה שהוטל עליי היה למורת רוחי. אחזתי בידה של אוסי וביחד צעדנו הביתה.

רבקה: הילדים חזרו ודני, כדרכו, זרק את התיק, שמח היה להיפטר ממנו עד למחרת היום. אני

הקפדתי שיחזור אליו, יוציא את מחברותיו ויכין את המטלות - שיעורי הבית.

אחרי הארוחה פנה כל אחד לעיסוקיו. אוסי נרדמה וגם אני יכולתי לנוח. סמדר הכינה את השיעורים, וגם סייעה לי בעבודות הבית. בדקתי האם דני מכין את שיעוריו. כך חלפו שעות הצהריים והילדים יכלו להתפנות לעניינים אחרים.

אחר הצהריים נהגו ילדי השכונה לרדת אל הרחוב ולבלות את זמנם במשחקים. משחקי כדור, שוטרים וגנבים, קלאס, קפיצה עם חבל, תחרות ריצה, מחבואים, ג'ולות ועוד. באותם ימים כשאת ילדותם לא ליוותה טלוויזיה, לא מחשב ולא טלפון נייד, הם בילו בצוותא, וכך פיתחו את כישוריהם החברתיים.

דני הרבה לשחק ברחוב, ולעת בין הערביים עם שקיעת השמש, הייתי יוצאת אל המרפסת ואפשר היה לשמוע את קולי הפוקד עליו לעלות לארוחת הערב. בליל של קריאות בשמות הילדים התערבבו זה בזה, כל הורה קרא לילדו.

סמדר הרבתה לקרוא ספרים ובלתה את אחר הצהריים, בהכנה למבחן ומאוחר יותר הלכה לבקר את חברתה, זיווה, שגרה בקצה הרחוב. היא נפגשה גם עם חברות אחרות. כאשר למדה בבית הספר היסודי, נהגה אף היא לרדת מדי פעם למשחקי הרחוב.

אחר הצהריים התעסקתי בעבודת הגינה והשגחה על אוסי, שאיתה יצאתי לרחוב מעת לעת. כאשר למדה ללכת, היא החלה לרוץ ולא נחה ולו לרגע, ואני בעקבותיה, מתייגעת מאוד.

מדי פעם בקשתי מסמדר שתלך לקנייה במכולת. כאשר נודע לי שהורי אמורים להגיע לביקור למחרת, שלחתי אותה לקנות מצרכים שונים.

המכולת של גולד עמדה בקצהו של מרכז מסחרי קטן, בו מספר חנויות. האדון גולד, כך כינינו את החנווני, היה איש צנום ששירת אותנו במהירות וביעילות. הוא היה פורס את הנקניק או הגבינה הצהובה שביקשנו, בסכין גדולה, מניף אותה, מחליק אל תוך גוש הגבינה הקשה, חותך את הפרוסות ומגיש לכל קונה את מבוקשו. גם הלחם הוגש בידיים חשופות, לא באריזה. יתמה הקורא האם זה היה היגייני? אני בספק, אך אלה היו

זמנים אחרים. אשתו אף היא עבדה עמו והייתה עוזר כנגדו, אישה רזה בעלת אף מחודד. באותם ימים היו מכולות שכונתיות קטנות ורק לאחר שנים החלו לצוץ סופרמרקטים גדולים, בהם הקונה מטייל בין המדפים ובוחר את הרצוי לו.

סמדר נטלה את סל הפלסטיק ובידה פתק עם הרשימה שרשמה כפי שהכתבתי לה - לחם לבן (יש וקנינו לחם שחור או קימל), גבינה ... וכשהצצתי בפתק נוכחתי לדעת ששוב החליפה בין האותיות ג' ו ז' - כתבה: זבינה.

הסל היה כבד וכשסמדר שבה הביתה, נכרו סימני לחץ ואדמומיות בכפות הידיים. אבל כך הלכו אז לקניות.

לעת ערב שב שמואל מיום עבודתו. שמעתי את קול המשאית הנעצרת. מסתבר שהגיע היום לקיבוץ גן שמואל, וכדרכו ניגש לדוכן הדגים וקנה דגי בריכה טובים וטריים. הוא הגיע עייף ולאחר ארוחת הערב עיין מעט בעיתון ונרדם, לאגור כוח ליום עמל נוסף.

קודם לכן עוד ישבנו בצוותא לאכול. שמואל לא אכל ארוחה חמה במשך היום, ולכן הגשתי לו סלט חצילים עם ירקות, מרק עוף שבישלתי עם עצמות מח (תוכן העצמאות היה אהוב על סמדר), וקציצות במיץ עגבניות.

הילדים אכלו בארוחת הערב מוצרי חלב - שמנת בצנצנת זכוכית, גבינה לבנה עטופה בנייר, חלב שמזגתי מתוך בקבוק זכוכית, סלט ירקות ועוד. לאחר מכן התקלחו ועלו על מיטותיהם. יכולתי סוף סוף אף אני לנוח קמעה בטרם אעצום את עיניי ותרדמה תאחז בי.

פנס בודד

מילים: יוסף דר וחיים גורי

לחן: סשה ארגוב

*היה היה פנס בודד בקצה שכונה
והוא האיר את ילדותנו הקטנה
והוא האיר את משחקי המחבואים
ולאורו היו הקצרים באים.*

כש "השטריים" באים תפסו את "האנב"
 היה קולו של אבא רץ בתחנותיו:
 "הביתה, בוא לאמונה, כבר מאוחר
 כבר זמן לשבת אישון, צריך לקום מחר".

רק עוד ראש, אבא, רק עוד ראש קט
 את תמיד הורסת כשכבר באה.
 לא הספקנו לשחק מעט אפילו
 אבל תחנותינו לא הועילו.
 היה היה פנס בודד - חלפו שנים
 ואור אחר עכשיו מאיר בשיכונם
 והשכונות מצאו מקלט בפזמונים,
 אבל אותם קולות ברחוב ובשנים.
 ובשפספוס נשען בחולף על אוטונו
 והחצר כולה מלאה בשריקותיו,
 אני יוצא אל המרפסת וקורא:
 שמע ילד, לך הביתה או אני יורד".
 "רק עוד ראש, ילד, רק עוד ראש קט
 לא נורא, שחק קצת צעק - אבל מעט".
 אז רצתי להפחיד אותו כאילו.

נהגנו מדי פעם להיפגש עם חברים שרכשנו. טינה ומשה גרו בבניין
 בשכנות אלינו, ופרידה ואריה גרו גם הם בשכונה אך עם האחרונים נותק
 הקשר בהמשך. מלבדם רכשנו חברים נוספים, לילי ואליעזר לוינגר,
 חדווה ומנשה. נפגשנו בלילות שבת למשחק רמי ולשיחות רעים.
 לפעמים נהנינו לשבת בקפה קפולסקי, בית הקפה היחיד בעיר, לשתות
 קפה ולידו מאפה טעים. בעת שירדנו למושב לקניות (כך נקרא מרכז
 העיר) קינחנו בפלפל טעים ועסיסי, אך לא חריף מדי, אותו קנינו אצל
 מוכר הפלפל הרומני שעבד ומכר בתוך בותקה (או בודקה. בידיש
 משמעה מלונה או סוכה, ובכלל זה סוכת משמר, ובלשונות האחרות יש

לה משמעויות קרובות נוספות, ובהן בקתה וקיוסק).
לפעמים, במוצאי שבת, יצאנו לאכול במסעדה רומנית. טעמם של
הקבבים הקטנים, או סטייק ומאכלים נוספים ערבו מאוד לחכינו.
בשנות השישים רכשנו פטיפון ותקליטים. יכולתי לשוב וליהנות
ממוסיקה קלאסית וקטעי קונצרטים של מלחינים מפורסמים, אותם
אהבתי לשמוע, וגם קטעי אופרה. מלבד היצירות האלה היו באוסף
שלנו גם שירים ארצישראלים מפי זמרים וזמרות אהובים.
מדי פעם נתתי קולי בשיר להנאת בני המשפחה. אילו יכולתי ונסיבות
חיי היו אחרות, אולי הייתי הופכת לזמרת, או לפחות שרה במקלה.
אבל בנסיבות שהיו אז, שרתי רק לבני המשפחה.

סמדר: אמא אהבה לשיר. צר לי שקולה הערב לא עבר אליי בירושה.
רבקה: ברצוני גם להזכיר לטובה את רופא המשפחה שלנו ד"ר רמיאל
מקופת חולים. באותם הימים רופא המשפחה היה מגיע גם לביקורי
בית. תמיד הגיע שורק בעליזות ובמצב רוח טוב. חליתי לעתים קרובות
בדלקת גרון (אנגינה), גופי כאב וחומי עלה. הרופא טיפל בי וכמוני
גם בסמדר עד שעברנו שתינו כריתת שקדים שגרמו למחלה. גם בעת
שהגענו למרפאה היה מקבל אותנו בסבר פנים יפות ובחיוך על שפתיו,
מתעניין בשלומנו.

יש ובשבתות ובחגים באו לבקרנו משפחותיהם של אחי, אחיותיי
ומשפחתה של ביאנקה.

סמדר: עליי לציין את ביקוריהם של רחל ברוך ובני דודי אמיר ומוטי.
אהבתי מאוד את רחל וגם את ברוך, אך פחות שמחתי לבואם של שני
הבנים השובבים שגרמו לתוהו ובוהו. הם מאוד אהבו "ללכת מכות" כדרך
הבנים. הרעש והמהומה לא היו אהובים עליי. דני דווקא שמח מאוד
להצטרף למעשי הקונדס. ההורים רצו מאוד להיפגש עם הקרובים,
ונאלצו לקבל הכול ברוח טובה, בלית ברירה.

שמואל: סוף סוף, מצאנו את מקומנו ואכן גרנו ברחובות שנים רבות
מעבר לכל מקום אחר, מלבד כפר סבא.
השותפות עם משה ואריה התפרקה ואני חיפשתי פרנסה אחרת.

באותה עת החלפנו את שם משפחתנו לכספי.
השם ליזר, שחיבר אותי לעבר אותו רציתי לשכוח, והרצון למצוא שם
משפחה ישראלי, עודד אותנו להחליף את שמנו.

ביאנקה אחותי ואני

24

שבתות וחגים במשפחתנו

שבתות

שמואל: בהיותנו חילונים, לא הקפדנו על קיום המצוות, אך היו מנהגי מסורת שעליהם לא ויתרנו. אילו ידע אבי ז"ל שהכשרות ממני והלאה, ואף לא נרתעתי מלהביא אל פי ופיהם של בני משפחתי, מיני בשרים ונקניקים אסורים בתכלית האיסור, היה מתהפך בקברו. שמרנו, ועד היום שומרים, על מה שחשוב לנו במורשת של בית הורינו. קיימנו את ארוחת ליל שבת, בה ישבנו יחדיו, ובכך - בין היתר - נבדלה ארוחה זו משאר הארוחות במהלך השבוע. מכיוון שרק לעתים רחוקות הייתי נוכח בימי חול בארוחות הצהריים, ראינו לנכון בארוחת ערב השבת, כשכולנו בבית, להסב אל השולחן, ורבקה הכינה מאכלים מיוחדים לארוחה זו. ביקשנו גם מהילדים להיות איתנו ולא לצאת לחברים או לעיסוקים אחרים. רבקה הכינה מתבשיליה הטעימים - כבד קצוץ, סלט תפוחי אדמה, מרק עוף עם אטריות, עוף בתנור, לפתן וגם אפתה עוגה שריחה הטוב התפשט ברחבי הבית. היה זה סימן שהשבת הגיעה. לאחר הארוחה יצאנו מעת לעת לביקור אצל חברים או שאלה התארחו בביתנו.

סמדה, לוצ'י, רבקה, דני, שמואל ורובין

את יום השבת בילינו במנוחה, או בביקור קרובים וחברים, ובימי הקיץ הרבינו לנסוע אל חוף הים במשאית, או ברכב הפרטי שהיה ברשותנו לאחר שנים.

כשהילדים בגרו והקימו משפחות משלהם, נהגנו להיפגש לעתים לארוחות משותפות, וכך עד היום.

חגים

רבקה: את ארוחת החג של ערב **ראש השנה**, אכלנו כשהילדים עמנו ממש כמו בלילות שבת. לפעמים הצטרפו אלינו בני משפחה - הוריי, ליאון וביאנקה ובנותיהם.

לאחר שברכנו בברכת שנה טובה, טבלנו תפוח בדבש. כמנה ראשונה הכנתי את מאכל הדגים גפילטע פיש, כבד קצוץ ועוד סלטים. לאחר

מכן בשר עוף ותוספות, ולמי שעוד נותר מקום בבטנו, המשיך עם מרק עוף שעליו קשה היה לוותר.

לאחר נישואי הילדים, הגיעו החתנים, הכלה והנכדים. יש ואנחנו נסענו אליהם. כיום, שכבר איננו מרבים בנסיעות, אנו חוגגים בדרך כלל אצל דני ומיכל בכפר סבא.

יום הכיפורים לא היה אצלנו יום של צום ותפילה, אלא יום שנועד למנוחה ועיסוק בעניינים, שבדרך כלל לא היינו מתפנים אליהם.

שמואל: בשנים בהן התגוררנו ברחובות - וכזכור הייתה לנו חצר גדולה - בניתי סוכה לקראת **חג הסוכות**, ולא פרקתי אותה. כך היא שמשה אותנו במשך מספר שנים. מדי שנה הוספנו סכך, והילדים קישטו ותמיד הצטרפו גם ורדה ובני ממשפחת חזן.

לא ויתרנו על מנהג הדלקת הנרות ב**חנוכה**. זימרנו את "מעוז צור ישועתי" ושירי חנוכה אחרים. אהבנו את הלביבות שרבקה הכינה בחג. רבקה: **פורים** היה החג האהוב על הילדים, ולקראתו עסקנו בהכנת תחפושות.

למרות שהייתי בת של חייט, לא עסקתי בתפירה, אלא רק בסריגה. אי לכך היה עליי לאלתר תחפושות לילדים מהחומרים שהיו זמינים בבית. שלא כפי שמקובל היום, לא היו תחפושות לקנייה בחנויות. שושנה

גיסתי, תפרה לסמדר תחפושות כאשר למדה בגן הילדים. פעם הייתה מלכת אסתר יפהפייה ופעם תפרה לה תחפושת של קוף. התחפושות הקלות ביותר היו של קאובוי וצועניה. גם השגתי תחפושות מפה ומשם. אצל רות השכנה יכולתי למצוא חולצה רוסית וכובע פרווה שהביאו מרוסיה, כאשר אליהו היה שם בשליחות - נספח תרבותי, ואביזרים אחרים.

לקראת החג נהגתי לאפות אוזני המן ועוגיות שונות כמו אלה הממולאות

ברחת לקום. דברי המאפה מילאו את המטבח, נחטפו ונאכלו במהירות הבזק.

שמואל: **חג פסח** לא פסח עלינו. חגגנו אותו בהקפדה רבה, כפי שנחגג בבית הוריי. החג הזה סימל בעיניי יותר מכול את הקשר למשפחתי ברומניה.

זמן מה לאחר פורים רבקה כבר צחצחה והבריקה את הבית, אווררה את הבגדים ואנחנו סיידנו וצבענו את הקירות. בערב הפסח הבית הבהיק בניקיונו וריח של צבע טרי הורגש בחדרים.

רבקה לא המתינה לפסח כדי לצחצח את הבית, כי כך נהגה במשך ימות החול, ועד שהכול הבריק לא נחה דעתה. אבל לפני הפסח הכפילה שבעתיים את עבודת הניקיון, בכוונה גדולה. ואפילו שלא בדקתי אם יש חמץ בבית לאחר הניקיון, לא היה לי שמץ של ספק כי לא ימצא ולו פירור אחד מנהו.

לא היו לנו כלים מיועדים לפסח, ולא הגעלנו את הקיימים. לליל הסדר הוזמנו אלינו אורחים, בדרך כלל משפחתה של ביאנקה, אך לעתים אנו הוזמנו אליה.

התכנסות משפחתית

על שולחן ליל הסדר הונחו מצות, אבל במשך ימות החג אכלנו לחם. הסבנו אל השולחן הערוך, לבושים בבגדים ונעליים שקנינו לכבוד החג.

בכל חג, ועד ימינו, אנו חוגגים כשאנו לבושים במיטב בגדינו. אורות חדר האורחים דלקו כולם, ואפשר היה לחוש באווירת החג באוויר.

על השולחן הונחה מפה צחורה, ועליה כלים נאים בסידור יפה ואסתטי. וצלחת הפסח ובה מרור, חרוסת, וכל השאר, ולצדה בקבוק יין, כוסיות והגדות לכל המסובים.

אני הייתי עורך הסדר וכך עד היום, גם כשאנו חוגגים בביתם של מיכל ודני. אני קורא ומדי פעם מורה לבן משפחה, או לאורח לקרוא קטע זה או אחר מתוך ההגדה.

כך נהג אבי וכמוהו אף אני.

את קטעי ההגדה, שחוברו להם מנגינות, שרנו בקול רם. "עבדים היינו...", "והיא שעמדה...", "הא לחמא עניה די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים...", "אחד מי יודע...", וכמובן שאלת הקושיות על ידי צעיר הילדים.

דפנה, מוטי ואני

כשהגיע המקום למנות את מכות מצרים, טבלתי את אצבעי ביין ואמרתי - דם, צפרדע, כינים... ורבי יהודה היה נותן בהם סימנים דצף, עדש...". מדי פעם שתינו כוסית מתוך ארבע הכוסות, וארבעה מבני המשפחה

היו לארבעת הבנים, כאשר כל אחד מהם קורא את דברו של הבן, שנבחר עבורו.

בני המשפחה כבר ציפו לארוחה, הבטן דרשה את שלה. ואכן כאשר הגיעה העת, רבקה הגישה את המאכלים המיוחדים לחג - גפילטע פיש, כבד קצוץ, סלט תפוחי אדמה, מרק ובשר לבסוף קינוח הקומפוט (לפתן) ועוגה לפסח.

מאז שהפכנו לסבא וסבתא חגגנו עם הילדים ומשפחותיהם. בשנים האחרונות, כאמור, איננו נוסעים מחוץ לעיר, ולא עורכים את הסדר בביתנו משום שתש כוחנו.

במשך ימי חול המועד, בימים עברו, התארחו אצלנו בני משפחה - רחל, ברוך וילדיהם, יונה, שושנה וילדיהם, מינה ודוד וגם בני המשפחה מחיפה.

כשהילדים היו קטנים יצאנו עמם לחגוג את **יום העצמאות** ברחובות, בבימות הבידור. לאחר שבגרו, הם חגגו עם חבריהם.

עם המשפחה מקריית גת: סמדר, רבקה, שושנה, חיה, עירית, צביקה ותמי

בשנות החמישים והשישים, כשעדיין לא היו שידורי טלוויזיה, היינו מאזינים לרדיו לנאומיהם של הנשיא וראש הממשלה, ולתוכניות השונות. גם מקשיבים לקריין שתאר את מצעדי צה"ל ברחובות תל

אביב, ירושלים וחיפה. לאחר שהחלו שידורי הטלוויזיה יכולנו לצפות ולראות אותם במו עינינו. בשלב מסוים המצעדים הצבאיים הופסקו. אבל מטס של חיל האוויר ומשט של חיל הים היו ונותרו. רבקה: מלבד ארוחת **חג השבועות**, הייתי אופה גם עוגת גבינה שהייתה אהובה מאוד. הייתה זו עוגה מסורתית פשוטה וטעימה. כאשר הילדים היו קטנים, הם יצאו לטקסי הביכורים בבתי הספר, בבגדים לבנים, זרים על ראשיהם וסלסילות ובהן מפירות העונה. היו אלה ממש ימי ההבשלה הראשונים, כאשר נקטפו והגיעו לחנויות, טריים ויפים.

אנו עם המשפחה מחיפה והקריות

25

עיסוקים נוספים ומעבר לכפר סבא

שמואל: הגעתי לבית הספר החקלאי "כנות" הסמוך לעיר גדרה, בית ספר שכלל פנימייה, כי דרוש היה מדריך לבני הנוער שלמדו, מלבד לימודים עיוניים, גם הדרכה בענפי חקלאות שונים. תפקידי היה להדריך בתחום הפעלת הטרקטורים ותחזוקתם, וגם להיות אחראי על כלי העבודה בשדות. אברהם קוטובסקי, שהיה חבר קיבוץ מגן ונותר עמנו בקשר, הביא לידיעתי את אפשרות העיסוק הנדרש.

המפגש עם בני הנוער היה מרענן ומעניין מול עיסוקי הקודמים, אך לאחר זמן פרשתי משהוצע לי עיסוק שיש בו הכנסה רבה יותר - נהג משאית במחלקת הבנייה של הקיבוץ הארצי. באותם ימים לא הייתה ברשותי מכונית וההגעה באוטובוס לבית הספר וגם החזרה הייתה מסובכת ומייגעת, אף המשכורת לא השביעה את רצוני.

בכנות התיידדתי עם שמואל שאף הוא עבד כמדריך חקלאי. הזמנתו לבקר אצלנו ואכן היה מגיע מדי פעם, וגם סייע לסמדר בלימודי המתמטיקה. לאחר זמן פרש אף הוא והלך ללמוד לימודי אגרונומיה בפקולטה לחקלאות ברחובות.

מחלקת הבנייה של הקיבוץ הארצי

"הנהג חזר ולא פרק את החומרים. פיטרנו אותו ואתה מוזמן לעלות

מיד על המשאית ולנסוע". כך התקבלתי לעבודה ב"מחלקת הבנייה של הקיבוץ הארצי", עליה נודע לי מפיו של נהג בניר בנים. הגעתי לראיון עבודה, שלא התקיים. קיבלו את פניי בבקשה לעלות מיד על המשאית, עם הציוד עליה, ולנסוע לקיבוץ רשפים. זה היה יום עבודתי הראשון.

בהמשך רכשתי משאית ומדי פעם החלפתי אותה ואת אלה אחריה, בשותפות עם מחלקת הבנייה, כאשר התיישנו. היו אלה משאיות מסוג סקנייה, ליילנד ווולוו. במקום עבודתי זה מצאתי את מקומי והתמדתי בו עד צאתי לגמלאות.

סמדר, רבקה, רחל ודני על רקע המשאית

עמוס בחומרי בניין לעייפה - ברזלים, קורות עץ, לוחות ועוד נסעתי לקיבוצים, בעיקר אלה השייכים ל"קיבוץ הארצי" - קיבוצי השומר הצעיר - אך גם למקומות אחרים, בהם נבנו מבנים על ידי המחלקה. העבודה בקיבוצים החזירה אותי אל זיכרונותיי. אמנם לא גרנו כבר בקיבוץ, אבל המפגשים שלי עם חברי הקיבוץ שהיו אחראים על הבנייה, האכילה בחדרי האוכל, מראה המקומות המטופחים, הצמחייה, הנוי והמשק החקלאי הזכירו לי נשכחות. במסגרת עבודתי הגעתי גם לקיבוצים מגן וזיקים, הזכורים לטוב, ולקיבוצים בכל הארץ. גמאתי קילומטרים רבים והגעתי בצפון הרחוק לקיבוץ דן, דרומה - עד אילת, ובעמק - לקיבוצים שריד, מרחביה, בית אלפא ועוד. הכרתי כמעט כל פינה בארץ.

הייתי משכים קום עוד טרם זריחה ונוסע שעות רבות, נהנה להיות לבדי, שקוע במחשבות. פעמים רבות חזרתי כשהערב ירד. שעות רבות נעדרתי ורבקה מלאה את כל הדרוש בבית ומחוצה לו. בדרך כלל הייתה היא שהלכה לימי הורים, לאירועים בגנים ובבתי הספר של הילדים. היו פעמים שהיה עליי להגיע למספר קיבוצים סמוכים זה לזה באותו היום. קרה והגעתי מאוחר לקיבוץ האחרון, והפועלים במקום כבר סיימו את עבודתם. מה אעשה? האם אחזור עם הציוד שנותר על המשאית? הפשלתי שרוולים והורדתי לבדי את החומרים הכבדים, לפעמים בסיועו של מנהל העבודה.

במשך השנים עבודה זו השפיעה לרעה על בריאות גבי, וגם הנהיגה מרובת השעות לא הוסיפה. סבלתי מכאבי גב, ואפילו הייתה לי תאונת עבודה - באחת הפעמים - חלק מהאגודל נקטע וחסר עד היום. ילדי ובני משפחה אחרים נהנו מעבודתי. בחופשות הצטרפו אליי, נוסעים ומכירים גם הם את הארץ. אני שמחתי תמיד למצטרפים כי שאפתי גם אני מדי פעם לחברה.

מחסן מחלקת הבנייה היה בהרצליה, שם העמיסו את הציוד. זה היה מרכז עבודתי ולאחר מכן עבר המרכז לרעננה. לאחר שנים שנסעתי מרחובות להרצליה, רציתי להקל על עצמי, והחלטנו לעקור מרחובות למקום קרוב יותר. מצאנו דירה טובה ומרווחת בעיר כפר סבא.

המעבר לכפר סבא

רבקה: הפרידה מרחובות לא הייתה קלה. גרנו בעיר במשך זמן רב וההרגל עושה את שלו. הכרנו את המקום, את החנויות בהן קנינו, את קופת החולים בה היינו מטופלים של ד"ר רמיאל, רופא המשפחה המקצועי והחביב, שהיה מגיע בעת הצורך לביקור בית וחיוך על פניו ודברי הומור בפיו, וכן המכולת, השכנים והחברים. ובכלל פרידות הן לא דבר קל.

באחד הימים, בעוד דני יושב בין ענפי העץ שברחוב, עבר עובר אורח שפנה אליי: "ילד האם אתה יודע על מישהו שמוכר כאן דירה?"

זאת הייתה הכתובת המדויקת לפנייה כזאת. נשמעה נקישה בדלת ודני עמד שם עם אדם לא מוכר, "שמעתי שהדירה למכירה", והשאר היסטוריה.

ניסים בדק את הדירה, שמצאה חן בעיניו, ולאחר מכן הביא את אמו שתחווה את דעתה.

"הדירה מאוד יפה, מתוכננת היטב ומאוד מסודרת ונקייה. נראה שיש כאן עקרת בית חרוצה, והדירה מתוחזקת היטב".

הייתי גאה בעצמי, האישה הזאת העריכה את עבודתי. הדירה נמכרה.

ילדינו במרפסת הדירה ברחוב סוקולוב

הדירה, אליה עברנו, ברחוב סוקולוב בכפר סבא שכנה בקומה הרביעית. באותם ימים לא נהגו לבנות מעליות בבית בן ארבע קומות. רוב תושבי הארץ היו צעירים, והבונים סברו שהם יכולים לעלות במדרגות, ואולי גם חשבו שהדיירים יהיו צעירים לנצח. שכנינו בקומה מתחתנו, הזוג בן זאב, היו אנשים מבוגרים ולהם היה קשה יותר לטפס אל דירתם. אלה היו אנשים חביבים ומיוחדים איתם התיידדנו מאוד. עדיין לא שכחנו את המשפט "טוב שכן קרוב מאח רחוק". עם משפחת קלנר - ציפורה ויעקב,

שדלת ביתם הייתה סמוכה לדלת ביתנו, נוצרו יחסי שכנות טובים ואמיצים. הבניין שכן ברחוב שקט, מטופח (היום הפך לרחוב ראשי ובקצהו נבנתה תחנת רכבת "סוקולוב").

כפר סבא, התבררה כעיר נעימה ונוחה, ובאותם ימים היו בה עדיין משקים חקלאיים ופרדסים. האווירה הכפרית הזכירה לנו את זו בעיר

רחובות, ואנחנו הסתגלנו במהרה למקום החדש. הרחוב ממוקם במרכז של העיר, סמוך לרחוב הראשי, רחוב ויצמן, ולא היה צורך לנסוע כדי להגיע למרכז קניות ואפילו לא לקופת חולים.

סבתא לוצ'י וסבא רובין עם סמדר החיילת

סמדר שרתה בצבא, דני למד בבית הספר היסודי ע"ש אושיסקין והמשיך את לימודיו בבית הספר התיכון אורט, ואוסי הלכה לגן.

מצאתי לי עבודה כמטפלת בתינוקות וילדים. עבדתי אצל משפחה שגרה בסמוך אלינו, טיפלתי בילדיהם ובהמשך בילדים נוספים. הייתי מטפלת מבוקשת, ושמי הטוב התפרסם בקרב המשפחות בעיר. גידלתי את הילדים במסירות ובאהבה כאילו היו ילדיי. מלבד זאת, הוספתי גם אי אלו עבודות בבית המשפחות, כפי שמצאתי

לנכון. היה זה בונוס מעבר למה שהתחייבתי והתבקשתי. השנים חלפו וביקשנו לעבור לדירה בבניין בו תהיה מעלית ודירה בת ארבעה חדרים. הדירה ברחוב הרצל 30 מצאה חן בעינינו. אמנם החדרים היו קטנים יותר מחדרי דירתנו ברחוב סוקולוב, אבל עובדה זו לא הפריעה לנו. הדירה מתוכננת היטב ורוב השכנים והדיירים הם אנשים טובים, כלבבנו. הבית הוקם בסביבה נעימה ומטופחת וקרוב אף הוא לרחוב הראשי. מאז ועד היום אנחנו מתגוררים כאן. רכשנו לנו חברים טובים: מטיקה וסיצליה. מטיקה הוא אחיה של לילי, חברתנו משכונת אושיות. גם פאני ואשר ריכטר בין חברינו. אנחנו נהנים להיפגש מדי פעם. חברות טובה חשובה מאוד גם בגילנו כיום.

אנחנו עם חברים

אנחנו עם החברים פאני ואשר ריכטר

מגדלי הים התיכון

שמואל: בהגיעי לגיל יציאה לגמלאות סיימתי את עבודתי. תש כוחי וכבר לא יכולתי להמשיך בעבודה הקשה.

מצאתי לי עיסוק בבית הדיור המוגן "מגדלי הים התיכון" בכפר סבא. המקום מאוד מהודר ויוקרתי. הדיירים זוכים ליחס מפנק ולשלל פעילויות. בין היתר: הרצאות, סדנאות ואימון כושר. במקום יש גם בריכת שחייה ואוכל טעים ומזין בחדר האוכל.

בשעות הבוקר התייצבתי בבית האבות, שנחשב בין בתי הדיור המוגן המפוארים בארץ. הדיירים, אותם היה עליי להסיע, התאספו סמוך לרכב בו הייתי אמור לקחת אותם ליעדים שונים בתוך העיר. ברכת "בוקר טוב, שמוליק" קידמה את פניי ואני עניתי להם גם כן במאור פנים, וגם התעניינתי בשלומם של כל אחד מהם. לאחר הפיזור במרכז העיר, כשאנחנו קובעים שעה בה אשוב ואאסוף אותם, פניתי לקופת החולים הכללית, שם רכשתי וגם אזמין את התרופות השונות הנדרשות לדיירי המקום.

התעכבתי זמן לא מועט בבית המרקחת, ומשם פניתי לקניית כמה אביזרים שנדרשו למחלקת התחזוקה - ברגים, מסמרים ועוד. היה עליי להזדרז ולחזור למקום האיסוף. הדיירים המבוגרים התקשו לעמוד ולחכות זמן רב. שבנו אל המגדלים (כפי שהמקום מכונה) ואני המשכתי את עבודתי עד לשעת הסיום. זכיתי להערכה רבה על עבודתי המסורה והנאמנה, הן מצד הדיירים והן מצד העובדים. כהרגלי בכל עבודה ועיסוק, דאגתי מעל ומעבר לדיירים, המשכתי להיות "ראש גדול", לנהוג באחריות ולא להצטמצם רק לתפקיד שהוגדר לי.

כשהגעתי לגיל 74 נאמר לי על ידי נציג ההנהלה שעליי לפרוש מעבודתי. הודו לי על עבודתי המסורה והנאמנה. למרות גילי, חשתי שאני עדיין מסוגל להמשיך ויש בי את האנרגיה והכוח. התעצבתי אל לבי וחשבתי שאדם כמוני יכול עוד להיות פעיל. על כן הגיע מועד ההתנדבות למען הקהילה.

26

התנדבות בעמותת "יש"

נושא דברים באירוע של עמותת "יש"

"שמואל, מחפשים מתנדב ל'עמותת יש' (ילדים ניצולי שואה) שיעמוד בראש הסניף בכפר סבא. האם אתה מוכן, אני חושב שאתה מתאים ואני יכול להמליץ עליך". לאחר היסוס קל והתייעצות עם רבקה הגענו למסקנה שכדאי שניקח על עצמנו את התפקיד. כלומר אני אהיה היו"ר ורבקה תסייע לי.

מאז, מספר שנים לא קטן, אנחנו מתנדבים. אני פועל ומארגן ורבקה מתמידה בסיוע.

יצרתי קשר עם ראשי העמותה שמעבירה לנו תרומות, בעזרתן אנחנו פועלים למען הניצולים. אני עסוק בארגון חגיגות ואירועים לכבוד החגים, יציאה להצגות ולמופעים, טיולים וגם רכישת מוצרים שונים החסרים לחברים ולחברות - חברי העמותה, וגם מתן תרומות לקראת ראש השנה ופסח.

אני משתתף בישיבות העמותה הנערכות בדרך כלל בתל אביב. אנחנו חלק ממחלקת הרווחה של העירייה, מקבלים את שירותיהם של המזכירות הנחמדות, ויש לי גם עוזרות מטעם העמותה. כך הפכתי בעצמי לעוד ענף במחלקת הרווחה, ולעתים אני מוצא עצמי כעובד סוציאלי - "שמוליק חסר לי מקרר"; "התקלקלה לי מכונת הכביסה", אני שומע את המשפטים הללו לעתים קרובות. הפונים אלינו יודעים שיש אצלי אוזן קשבת למצוקותיהם החומריות.

בן חמו, ראש העיר לשעבר, באירוע של העמותה

מתוקף תפקידי יש לי קשרים עם ראשי העיר ובעלי תפקידים בעירייה. למרות שהחלו לי בעיות רפואיות ואפילו עברתי ניתוח לב, איני מוותר על פעילותי. יש לי קושי בתנועה ואני משתמש במקל הליכה, אך מתמיד ללכת למשרדי, ואפילו נוסע לישיבות של העמותה מחוץ לעיר. העיסוק הזה מזמן לי פעילות, ויש תקופות ששנינו עסוקים מאוד. רבקה מסייעת לי ומעודדת אותי להמשיך ולעסוק בפעילותי. ההתנדבות ממלאה אותי בסיפוק רב. נותנת טעם ומשמעות לחיי. אני פעיל, והעובדה שאני מסייע ופותר מצוקות של אחרים ממלאת אותי בשמחה.

במסגרת פעילותי הכרתי אנשים מבוגרים ניצולי שואה, החיים בבדידות ובמצוקה קשה. יש החיים בבתים עלובים ובעוני, ואיש אינו פוקד את בתיהם. קורה שאני מתקשה להאמין למראה עיניי ולבי נחמץ.

אני משתדל לסייע כמיטב יכולתי. כדי להמעיט מעט את הבדידות, נתתי ידי לשיתוף עם בתי ספר בעיר, לפעילות תלמידים, אשר פוקדים את בתי הניצולים וגם עורכים מפגשים בין הנערים למבוגרים.

סעודה לכבוד הניצולים לקראת חג החנוכה עמדה להתחיל באחד האולמות בעיר, לאחר הדלקת הנרות. אך כהרגלנו, לא הסתפקנו אך ורק באכילה אלא דאגתי גם למופע. הפעם הגיע מוסיקאי שארגן שירה בציבור וניהל את הערב להנאת המשתתפים. בפעמים אחרות הופיעו זמרים ונגנים. פתחתי את הערב בדברי ברכה שהכנתי מראש והתרגשות נכרה בקולי. ראש העיר שנכח במקום ברך אף הוא. לאחר מכן נערך טקס הדלקת נרות, ולבסוף אכלנו את המטעמים שהוכנו לכבודנו באווירה נעימה ונרגשת. הרגשתי סיפוק רב על הצלחת האירוע ועל השבחים שזכיתי להם מפי חברי העמותה, ראשיה ונציגי העירייה.

הביקור בתעשייה האווירית החל בקבלת פנים לבבית על ידי אנשי המקום, שקיבלו את פנינו עת הגענו באוטובוס. לאחר מכן הקשבנו בהתפעלות להישגי התעשייה הצבאית בכל הקשור בלחימה אווירית. אין ספק שיש בארצנו אנשים טובים ומוכשרים. הרגשנו הערכה רבה וגאווה להיות אזרחי המדינה. הוגש לנו כיבוד, אבל יותר מכול היינו מאושרים מהחיבוק האוהב שקיבלנו. חשנו שיש גם כלפינו, המבוגרים, יחס של כבוד והערכה מצד המארחים. ארגנתי טיולים נוספים לעכו העתיקה, לנמל אשדוד ועוד.

בר מצווה

עמדנו בסמוך לכותל המערבי בירושלים העתיקה. קבוצת מבוגרים ניצולי שואה מכפר סבא. נרגשים, בעיניים לחות, קראנו את התפילה

עטופים בטליתות. זה היה טקס בר מצווה שארגנה העירייה בשיתוף העמותה, לכבודנו. לאיש מאיתנו לא חגגו בר מצווה בהיותו בני 13. אני, כזכור, התייתמתי בזמן השואה. כעת בהיותי כבן למעלה משמונים תוקן העוול, ואף אני כאחרים זכיתי לחגוג. באוטובוס נסעו בני משפחתנו שחגגו איתנו. הוריי לא זכו לכך, לפחות משפחתי הקרובה, רבקה, סמדר ודני היו עמי. לקבוצה הצטרף גם בן חמו ראש העירייה. לאחר מכן ישבנו לסעודה כיד המלך שנערכה לכבודנו. לכל נער בר מצווה, בזמנו, היה נהוג לקנות מתנה - שעון יד. הייתה זו מתנה יקרה מאוד. זבולון, חתני, רצה לשמח אותי וקנה לי שעון חדש כיאה ל"נער" בר מצווה.

רבקה: גם אני הפסקתי כליל, בשלב מסוים, את עבודתי בטיפול בילדים, דבר שכבר נעשה למעלה מיכולתי, ועברתי לסייע לשמואל. כאמור שנינו נהנים. אני חושבת שאנו עושים שליחות משמעותית, ואני נוכחת לדעת כל פעם מחדש בהערכה הרבה והאהבה שרוחשים לשמואל. שמואל: בשנים האחרונות החלה בריאותי להתרופף. עברתי ניתוח לב והייתי מאושפז זמן רב. עברתי גם ניתוח בגב. לפני מספר שנים הושלל בלבי קוצב לב בבית החולים מאיר. כיום, קשה לי ללכת.

אני משתדל, עד כמה שבריאותי מאפשרת לי, להתמיד בפעילות.
מלבד זאת, אנחנו מצטרפים להרצאות במועדוני קשישים. נהנים
לשמוע ולהאזין בתחומי ידע חדשים ומעניינים.
אנו מארחים ומתארחים אצל ילדינו, ושמחים לפגוש את הנכדים
והנינים.

בצל עץ התאנה ברחוב משעול מורן 32 בכרמיאל

תחת עץ האהבה
מילים: מיכל סנונית
לחן: אילן וירצברג

תחת עץ האהבה יושבים בל האהבה
שניים ויש להם ציפור על הכתפיים
תחת עץ האהבה יושבים בל האהבה
שניים ובהם כלול מאיר עיניים
(...)

בתקופה מסוימת התלבטנו וחשבנו שאולי דיור מוגן יתאים לנו, אך מסקנתנו הסופית היא שעדיף להישאר בבית. זה המקום הטוב ביותר עבורנו.

ברכת ראש העיר במלאת לי 90 שנה

אמשחת כספי היקרה,
ההורים של חברי מאותת "ש"

כל הכבוד לכם על שילוחכם הנהדרת וחלילה
שאותה אתם עושים מכל הלב ודם מסיפות לצוללה
שפואים לציון.

בהרכת חנוכה שמח. אריכות ימים
לב בריאות רבה ואחת חיים.

אשה אלברט

חנוכה תשפ"א

2020

27

שירות מילואים - המלחמות שלי

מבצע סיני - 1956

חטיבה 11 של השריון הייתה בכוננות. ישראל החלה במבצע סיני כנגד מצרים, לאחר זמן ממושך של חדירות מסתננים (כך קראו אז למחבלים) מרצועת עזה שהייתה בידי המצרים. המבצע הסתיים במהרה ולא היה צורך בנו. לא קראו לנו.

באותה עת הייתי בתפקיד נהג טנק שרמן. אחרי הכשרה קצרה בקורס, כבר יכולתי להיכנס לטנק ולנהוג בו ללא כל בעיה. בבית ג'וברין עברתי קורס נוסף של נהגי זחל"ם. את רוב ימי המילואים עשיתי בנגב, ולאחר מלחמת ששת הימים, גם בסיני.

מלחמת ששת הימים

"סדין אדום" אנחנו מתחילים לנוע לכיוון סיני. נוע, נוע, סוף", הייתה הפקודה שניתנה לנו לאחר שבועיים של המתנה וציפייה מורטת עצבים. שליט מצרים, גמאל עבד-אלנאצר, גירש את כוחות האו"ם שהוצבו בסיני מאז המבצע ב-1956, ריכז שם כוחות צבא שהיו מוכנים להסתער על הגבול הדרומי של ישראל. נפוצו ידיעות על המונים המתאספים בכיכרות במדינות ערב וקוראים למנהיגים להילחם במדינת ישראל. למזלנו לא היו עדיין שידורי טלוויזיה בארץ, ואנחנו לא ראינו את

המחזות המפחידים הללו, אך די היה בשמועות כדי לזרוע חשש בלבנו. עמדנו מוכנים לכל פקודה. אף אני הייתי עם הכוחות הממתינים בבסיס בקסטינה, סמוך לקריית מלאכי, עד שלבסוף החליט לוי אשכול, שהיה אז ראש הממשלה, לנהוג לפי הכלל שההגנה הטובה ביותר היא ההתקפה.

בסיני עם המשאית

אכן ב-5 ביוני 1967 הוזנקו מטוסי חיל האוויר וחיסלו את מטוסי האויב שהיו על הקרקע. לאחר מכן החלו כוחות היבשה לנוע. אני הייתי באותה עת מגויס עם המשאית, ששמשה את הצבא להובלת נשק ותחמושת, במסגרת מה שכונה יר"ם - "יחידת רכב מגויס", כלומר גיוס כלי רכב אזרחיים לשימוש הצבא בעת חירום. נהגי היחידה שלי, המגויסים, נהגו במשאיות שלהם עם הציוד צבאי - שהיה בדרך כלל תחמושת, כשהם נוסעים בעקבות הטנקים של חטיבה 60. בראש האוגדה עמד האלוף

על גדות תעלת סואץ

ישראל טל, שהיה ידוע בכינויו טליק. התקדמנו במהירות, ללא עיכובים רבים.

הטנקים המצריים נפגעו על ידי כוחותינו, וחיילים מצרים ברחו, כשהם מסירים את נעליהם כדי להקל עליהם את המנוסה. מרחבי המדבר היו מלאים בנעליים, בחיילים בורחים ובגופות ההרוגים. לחימה עיקשת של האויב כדי לבלום את התקדמותנו לא הייתה כמעט, וכך תוך שלושה ימים נכבש חצי האי ואנחנו הגענו אל גדות תעלת סואץ, בסמוך לגשר פירדאן, שם חנינו.

חצי האי סיני היה בידינו - תוספת שטח נכבדה. היה לנו מחסור בעיקר במים. באותה תקופה, בחודש יוני במדבר, כבר שרר חום כבד, הצמא הציקה לנו, ובאין מים משום מקור, נאלצנו לרוות את צימאוננו מהמים שברדיאטורים של המשאיות. לאחר זמן נשלחה קבוצה ראשונה לחופשה הביתה.

ליד טנק בקרבת תעלת סואץ

רבקה: בחזיתות השונות, מצרים, סוריה, ירדן הניצחונות היו מוחצים, אבל אצלנו בעורף המצב היה פחות טוב. תקופה ארוכה ששמואל היה מגויס ולא קיבלנו את משכורתו. התשלום עבור ימי המילואים ניתן מאוחר יותר, ובינתיים המצב הכספי לא היה שפיר, עד כדי כך שלא היה לי די לקניית מצרכים, שחלק מהם ממילא חסרו במכולות ובחנויות.

עד שהמשק התארגן שרר אי סדר.

באותה עת אנשים מבוגרים, שכבר קיבלו שחרור משירות מילואים או ישראלים שמיהרו לחזור מחו"ל, כששמעו שהמולדת בסכנה, וגם יהודים מקהילות העולם, התדפקו על שערי לשכות הגיוס ורצו להשתתף במאמץ המלחמתי. לא קיבלו את כולם, ואלה שנדחו התקשו לקבל את ההחלטה בשוויון נפש. "לא לקחו אותי", אמרו בכעס.

"עליכם לחפור שוחות ולהיכנס אליהן בעת אזעקה, כמו כן צריך להאפיל את החלונות כדי שהאור הבוקע בלילה לא יראה בחוץ". אלה היו הוראות הפקחים של הג"א (הגנה אזרחית. היום פיקוד העורף) שהסתובבו ברחובות ולא פסקו להציק לנו. אפילו אור חלש לא הסכימו שייראה. חלילה, שמטוסי האויב לא יגיעו לתקוף את האוכלוסייה האזרחית, והאור יאותת להם היכן כדאי להפציץ. "הי, תאפילו את החלון...!", צעקו בקולי קולות לעבר דיירי דירה זו או אחרת.

אוסי ואני

נותרתי לבד עם ילדי, ביניהם ילדה רכה בשנים, אוסי בת השלוש. היה עליי להתמודד עם קשיים ובעיות, וכיצד אחפור שוחה? לעזרתי באו רות ואליהו שכנינו היקרים, שחפרו למשפחתם ולנו גם. כמובן שסייעתי ככל יכולתי.

באחת הפעמים, בעת שרחצתי את אוסי, צפירה מחרישת אוזניים פילחה את האוויר. היה עלינו להזדרז לרוץ אל השוחה בחצר האחורית, לרדת במדרגות, להקיף את הבניין, דבר שארך דקות ספורות. אם חלילה היינו מופצצים יתכן ולא היינו מספיקים להגיע. הצלחתי לעטוף את אוסי במגבת

ולרוץ אתה לשוחה. הלילה היה צונן וגופה עדיין חם מהמקלחת. שעות לאחר מכן כבר התלוננה על כאבי אוזניים. הדלקת הכאיבה לה מאוד. הוריי הגיעו לעזור לי באחד הימים, ואמא הכינה תבשילים ממעט המצרכים שהיו.

העורף לא נפגע. האסטרטגיה האומרת שהצבא יגן על גבולות המדינה בכך שיתעמת עם האויב רחוק מהגבולות, והלחימה תיעשה בשטח מדינת האויב, כך שהאוכלוסייה האזרחית לא תפגע, הייתה שרירה וקיימת עד למלחמת לבנון השנייה.

השמחה והאופוריה על הניצחון המוחץ והמהיר הייתה רבה, למרות שהיו לנו הרוגים ופצועים.

שידורי טלוויזיה לא היו באותם ימים (רק לאחר המלחמה החלו) ואנחנו היינו צמודים למכשיר הרדיו. בכל יום שמענו על ניצחון וכיבוש של מקום אחר. בעיקר הרנינה את לבנו והיינו אחוזי התרגשות למשמע ההודעה על כיבוש העיר העתיקה בירושלים. "הר הבית בידינו", בישר הקריין, שלוש מילים שהעידו על המעמד ההיסטורי, ולא יכול היה להסתיר את ההתרגשות בקולו. שוב ושוב חזרו הקריינים ותארו את משה דיין שר הביטחון, יצחק רבין הרמטכ"ל ועוזי נרקיס אלוף פיקוד המרכז, נכנסים דרך שער האריות בדרכם אל הכותל המערבי, ואת הצנחנים שכבשו את העיר והגיעו אל הכותל, עומדים ומביטים בו נפעמים, ושוב שמענו את תקיעת השופר של הרב גורן - הרב הצבאי הראשי.

באחד הימים נפתחה דלת הבית ושמואל עמד על הסף. לא ידעתי על בואו.

אופניים, שלל ממלחמת ששת הימים

עדיין לא היו טלפונים ברוב הבתים. הקשר היחיד היה באמצעות גלויות אותן שלח מדי פעם. הפגישה המרגשת נמשכה דקות ארוכות. הילדים ואני הקפנו אותו ולמשך כמה שניות נעתקו המילים מפינו. כחודשיים לא התראינו. לאחר שנרגענו מעט נתתי דעתי לכך שהוא מאוד רזה והצטמק. אכן השיל כ-11

קילו ממשקל גופו. הוא הוציא מתרמילו מספר חפצים שלקח כמזכרת מהציוד שנזנח על ידי המצרים במרפאה צבאית, ביניהם גם מספרים השמורים אצלנו עד היום. לאחר ביקור קצר היה עליו לחזור כי עדיין לא השתחרר.

את הצ'ק אותו קיבל כתשלום על שירותו במלחמה, לא הוצאתי מכיס מכנסיו שהושלכו לכביסה. הצ'ק יצא נקי ללא רבב, לא נקרע והכתוב עליו לא הטשטש.

סמדר: באותה עת הייתי תלמידה בכיתה י' בבית הספר התיכון ברחובות. בפרוץ המלחמה נשמעה אזעקה וכל התלמידים נכנסו למקלט בית הספר. בתו של טליק (האלוף טל), פנינה, פרצה בבכי. נשאלנו על ידי המורה מי מהאבות נמצא כעת במלחמה. שתי אצבעות בלבד הורמו של פנינה ושלי.

מלחמת ההתשה 1968-1970

קולות הירי והנפץ כמעט לא פסקו במשך שעות היממה. המצרים לא השלימו עם העובדה שנחלו תבוסה במלחמה וכל חצי סיני בידינו. ממשלת ישראל החליטה שיש להתבצר באזור הגבול החדש עם מצרים בתעלה, ולבנות מוצבים. ההגנה על הגבול הדרומי תיעשה מעתה רחוק מאוד מהישובים, בעומק סיני. כדי למנוע מהצבא המצרי לעבור את התעלה לשטחנו, נבנה קו ביצורים שנקרא על שם הרמטכ"ל, "קו בר-לב".

המצרים ליקקו את פצעי כישלון המלחמה, אבל לא הניחו לכוחותינו לשבת בנחת על זרי הדפנה. מדי יום נחתה אש תופת על החיילים שישבו לאורך הגדה המזרחית של התעלה, ועל העוסקים במלאכת הקמת הביצורים.

כמעט מדי יום פורסמו בעיתונים תמונותיהם של חיילים שנפלו באזור התעלה וגם בשידורי הטלוויזיה שהחלו באותה תקופה.

רבקה: שוב היה עליי להתמודד לבדי עם חיי היום יום, כאם בודדה עם ילדיה, כאשר שמואל יצא למילואים. הדאגה והחרדה לגורלו של שמואל היו מנת חלקי כל יום. לחץ בחזה ובעיות במערכת העיכול לא

הרפו ממני עקב המתח והדאגות.
לאחר זמן רב הוא הגיע לחופשה. ההתרגשות הייתה רבה. הפעם שירת עמו משה ברבלט, ושניהם הגיעו לביקור. שמואל נעדר מהבית במשך ארבעים וארבעה ימים.
שמואל: נסענו משה ואני לתל אביב ובדרכנו עשינו הפסקה בת מספר דקות אצל רחל וברוך, שגרו לא רחוק מתחנת הרכבת, שם עמדו האוטובוסים שהיו אמורים להחזיר אותנו לתעלה. אני זוכר את המבט החרד בעיניה של רחל בשעה שליוותה אותנו אל האוטובוס.
סמדר: באחת הפעמים, הלכתי לבקר חברה במוצאי שבת, ובשובי הביתה הבחנתי שהדירה שלנו חשוכה. לבי הלם מפחד וחשש שמא אירע דבר מה לאבא. נשמתי לרווחה כשנודע לי שאמא הלכה אף היא לבקר חברים.

מלחמת יום כיפורים 1973

צפירה עזה הרעידה את החלל ונשמעה בכל רחבי העיר ביום הכיפורים ב-6 באוקטובר בשנת 1973. הייתה תדהמה למשמע צפירת האזעקה ביום בו אין תנועה, והרבה האנשים נמצאים בתפילה בבית הכנסת.

הפעלנו את מכשיר הרדיו, אף שביום זה אין שידורים, אך אלה חודשו מיידית עם הבשורה שכוחות מצריים תקפו את מוצבי התעלה והסורים תקפו ברמת הגולן. סיסמאות של יחידות מילואים הושמעו שוב ושוב. באחת בצהריים נקראתי אל הדגל. מכונת הבטון שעמדה על המשאית הורדה בעזרתו של שמואל, האחראי על המחסן בהרצליה. עליתי על המשאית הריקה ונסעתי להתייצב. היה עליי להפיץ צווי גיוס לשעת

43.10.11
שנים רבות חלפתי ימים
ובכן היום חל יום אונול
לחיים קצרים מכל הסביר
לחיים אלה, לאוהב הילד אנה
ומה קשים אבל עצוב
לשנים קצרים ומקום טוב
אוב כיוון המצב אוב
ומעבר מאב ומקום
זה המאורע קרוב מה
לשנים קצרים אנה שלח
למה כמה אלוהא אמרת
מה אנה אנה אנה אנה
לשנים עם צלילן זה היום
לשנים קצרים אנה אנה
לשנים קצרים אנה אנה
לשנים קצרים אנה אנה

גלויות שנשלחו
במלחמת יום
הכיפורים

למחרת הגעתי לבסיס צאלים. הייתי שייך לחטיבה 500 של השריון, ובמשאית מלאה תחמושת יצאתי לכיוון סיני בשיירת משאיות.

ליד טנק פטון

בדרך התעכבנו במספר מקומות. למשל, הגענו לבסיס של חיל האוויר בטסה. נשמעה אזעקה וכל החיילים במקום נסו במהירות למקלט. לא נכנס אוכל לפינו זמן לא מועט והיינו רעבים מאוד. חדר האוכל במקום נותר ריק ועל השולחנות היו צלחות מלאות באוכל חם וטרי, שאך לפני שניות היה אמור להיאכל על ידי חיילי המקום. העדפנו לשבת ולאכול ולא נמלטנו למקלט.

הבנו די מהר שהפעם המלחמה שונה מזו של ששת הימים. התיישבנו קבוצה של נהגים באחד המקומות באמצע המדבר למנוחה קצרה, אחד הנהגים השמיע באוזנו, באנחה קורעת לב, את בעיות הפרנסה שלו. אנחנו כאן באמצע המלחמה וראשו נתון למשפחתו בדאגה כיצד הם מסתדרים בימים אלה. הקשבנו, היו כאלה שניסו לעודד את המסכן, שלא ידע שבעוד רגע קט יהיה פטור מכל דאגה.

לפתע נראה הליקופטר (מסוק) בשמים שהתקרב והתכוון לנחות. ידעתי שהטייס אוסף דברי הדואר. סיימתי לכתוב גלויה לרבקה וצינתי "שאין מקום לדאגה והכול בסדר איתי". ידעתי שהיא מאוד דואגת ורציתי להרגיע אותה. הזדרזתי אל המסוק והגלויה בידי. אך הספקתי להתרחק ולפתע נשמע פיצוץ עז. כבר לא חזרתי אל אותה חבורה איתה ישבתי לפני שניות ספורות, כי לא נותר זכר מהנהגים. הייתי היחיד שנותר בחיים. הפצצה נפלה ביניהם. המום, מזועזע, לא יכולתי להתעשת זמן רב. עד היום אני שב ומרגיש זעזוע בכל גופי כשאני נזכר.

בחור במילואים גבוה, בעל גוף, שתלתלים עטרו את ראשו, נשלח אליי לעזרה. כך הכרתי את אפרים, בחור טוב בעל לב זהב, חביב, חרוץ ותבונה בראשו. התיידדנו מאוד, ולאחר זמן אחרי המלחמה שידכתי לו את שושנה, המזכירה החביבה והמקסימה שעבדה במחסן המחלקה בהרצליה. השניים נישאו ועברו לגור בעכו ושם נולדו ילדיהם.

בכל המשך נסיעותיי המבצעיות, אפרים היה אתי במשאית. הכביש היה מפוצץ בבורות ומהמורות. התקדמנו לאט בחושך כאשר בדרך, בנקודות מפנה, עמדו חיילים והאירו לנו בפנסים. שתיים עשרה שעות רצופות נהגתי בנסיעה איטית רבת מתח וחשש. עייפים ותשושים הגענו לתעלה.

התחלנו בחצייה לצדה השני על גבי גשר שהוקם על ידי הצבא. אחד הטנקים שהיה מאחוריי עלה בטעות על המשאית שלי. נגרם נזק והיה עליי לחזור לארץ למוסך צבאי בסמוך לישוב אזור. המוסכניקים עבדו יומם ולילה, הנזק תוקן ואני חזרתי לסיני.

הארמיה השלישית המצרית נלחמה בכוחותינו עת חצינו את התעלה על הגשר. בשטח המצרי היו תעלות מים מתוקים ואנו הבחנו בברווזים ששטו בהם. המראה היה מנוגד כל כך למלחמה שסביבנו.

מצידה השני של התעלה, על אדמת מצרים, התחולל קרב קשה בו השתתפו צנחנים. הייתי בסואץ בעת הקרב אך לא השתתפתי בו בפועל. היה זה גהינום עלי אדמות. החיילים המצרים נלחמו בגבורה ובאומץ. חל שינוי בצבא המצרי מאז מלחמת ששת הימים. היה קשה לנצח. קולות הירי והפיצוצים, החרישו אוזניים. השמים הוארו מן האש העזה. הייתי בסכנת חיים כל הזמן. הפגזים על המשאית היו מיועדים לטנקים שלנו, ואם היו נפגעים מאש האויב, עלולים היו להתלקח ולהתפוצץ וכל המשאית איתם, ואני בתוכה.

כל הזמן היינו צמודים ליחידת שריון. באחת הפעמים הבחנתי בחייל שנראה מאותת לי בידיו באמצע הכביש. ממרחק לא זיהיתי אותו. האטתי את המשאית וככל שהתקרבתי אליו לא האמנתי למראה עיניי. חייל גבוה ממושקף, חיך אליי חיוך רחב. "שמואל", קרא בשמי. שפשפתי את עיניי בתדהמה זה הוא או שאני חולם? כן... היה זה זבולון

ששירת ביחידת טנקים. דמעות עמדו בעינינו בעת הפגישה הנרגשת...
למצוא את חתני, קרוב משפחה, בתוך המציאות הקשה הזאת, זה היה
לי כדרישת שלום מהבית, דבר שחימם את לב שנינו.

המפגש עם זבולון בציר טסה

הושגה הפסקת אש והמלחמה הסתיימה. אך עדיין יעבור זמן רב עד
שיתחילו לשחרר את אנשי המילואים המגויסים.
שהינו באזור הקילומטר ה-101 ורק בפברואר 1974 השתחררתי.
מאוקטובר 1973 ועד פברואר 1974 הייתי מגויס.
למרבה המזל צה"ל התעשת במשך הלחימה. החיילים נלחמו כאריות
והיו מעשי גבורה רבים. ניצחנו, אבל לא הייתה שמחה בלב, אלא תחושה
של כישלון. השתררה מועקה ואווירה של דיכאון. ליקקנו את הפצעים
וספרנו את ההרוגים.
הייתי כבר למוד מלחמות. כמה אדם יכול לשוב להשתתף במלחמות,
להיות בסכנה בחייו ולצאת בשלום בגופו ונפשו?
רבקה: פעם נוספת היה עליי לחשוש ולדאוג לשלומי של שמואל וגם
להסתדר לבדי בבית והפעם לזמן רב. הילדים היו גדולים וסמדר כבר
נשואה, אבל עדיין הקושי היה רב. גם כמות המלחמות וימי המילואים

הרבים בעבר לא מחשלים לקראת עוד מלחמה. נהפוך הוא, במשך השנים היכולת לשאת את הכול הולכת ונשחקת.

הגיעו שמועות מדאיגות מהחזית. כולנו היינו בטוחים שהקרבות יסתיימו במהרה והניצחון בטוח. אך לא כך היה הפעם. במשך ימים רבים לא שמענו על ניצחונות והבנו שסכנה מרחפת, דבר שהגביר את המתח והחשש.

שמחנו בכל פעם שהגיעה גלויה משמואל והפעם היה לנו חייל נוסף, זבולון. טלפונים עדיין לא היו בהרבה מהבתים. למזלנו, אצל שכנינו היקרים והנפלאים, משפחת בן זאב, היה טלפון, וכאשר שמואל יכול היה להתקשר, מיד היו עולים אלינו להודיע שנרד לדבר אתו.

הגיעו אליי גלויות שהצבא סיפק לחיילים, אך גם מכתבים רגילים. שמחנו לכל דבר דואר ולכל בדל ידיעה, אבל למרבה הצער דרכם של דברי דואר נמשכה מספר ימים, ומה קרה בפער הזמן? אי אפשר היה לדעת.

היו ימים לא מעטים ששום דבר דואר לא הגיע, משום שהחיילים עסקו בלחימה ולא יכלו לכתוב, או שפשוט אי אפשר היה לשלוח מהמקום בו שהו.

גופי הגיב פיזית למצבי הנפשי. חליתי בהצטננות קשה וגם מערכת העיכול הגיבה למתח ולחרדה.

שמואל הגיע מספר פעמים לביקורים עד שהשתחרר. מפגשים אלה עוררו שמחת אין קץ ותקווה שישתחרר בקרוב.

התקופה הייתה קשה מבחינה כלכלית. שוב נאלצנו לחכות זמן לא מועט לתשלומים מהצבא.

המצב השתפר כאשר השתחרר והתחיל להתארגן שוב ליציאה לעבודה. שמואל: במשך המלחמה וחודשי המילואים לא זכור לי ששמעתי טענות והתמרמרות מפי איש מאיתנו (וגם לא על ידי האזרחים) על השיקולים המוטעים, והשגיאות שנעשו על ידי ראשי המדינה – גולדה מאיר, משה דיין ואחרים, על ההתנהלות הכושלת שלפני המלחמה ובתחילתה.

ועדת החקירה, שהוקמה כדי לחקור את הכשלים מצאה את הרמטכ"ל דוד אלעזר (דדו) כאשם בכשלים, למרות שדווקא הוא תפקד כראוי,

ואלמלא הוא והחיילים והמפקדים בשטח שלחמו בגבורה, מי יודע מה היו תוצאות המלחמה הזאת שבאה עלינו בהפתעה. בזמן המלחמה, שלא היינו ערוכים אליה, ידענו שעלינו להילחם ולהציל את המולדת, אין כל ברירה אחרת. לא שאלנו שאלות ולא ערערנו ולא הרהרנו במעשי הממשלה. עד היום - 47 שנים שחלפו מאז, לא תמו הוויכוחים על אותה מלחמה. דעת הקהל, החלה לבקר את מעשי ההנהגה, דבר שלא היה עד כה. קמה גם תנועת מחאה של החיילים שחזרו מהמלחמה, וכעבור מספר שנים השלטון התחלף. אבל זה קרה לאחר שהתפתח הליך עיכול של המלחמה ותוצאותיה, למרות שסופה היה ניצחון גדול. ואם לא די בכל המלחמות, הייתי צריך בסוף שירותי הצבאי, כמעט, להשתתף בעוד מלחמה. בצבא לא יכלו להיפרד ממני, הייתי חיוני.

1982 - מלחמת לבנון הראשונה

כוחות צה"ל נכנסו ללבנון עקב פגיעות נשנות וחוזרות, וירי על ישובי הצפון. תושבי קריית שמונה סבלו במשך זמן רב ממתקפות ארגוני הטרור.

בגילי המתקדם - 52, עת הייתי כבר סבא לשתי נכדות ונכד, עוד נסעתי עם המשאית, עמוס בצידוד ובתחמושת, והגעתי עם הכוחות לצור ולצידון דרך הרי השוף. הייתה זו הפעם הראשונה והיחידה שנלחמתי בצפון.

באחת הפעמים, כשירדתי מהרי השוף, בדרך חזרה, נופף אליי חייל בידו וצעק לעברי. עצרתי את המשאית באמצע הנתיב, ושנינו מוטי ואני עמדנו חבוקים לכמה שניות, ודמעות התרגשות בעיניי. כך פגשתי את מוטי, בנה של רחל, באמצע הקרבות. הפגישה האקראית במקום בו מתחוללים קרבות וסכנה מוחשית, הייתה מציאות יוצאת דופן.

"זוזו מהדרך, אתם גורמים כאן לפקק", צעק חייל צעיר עם דרגות על כתפיו. לנו היה את כל הזמן שבעולם ולא בנקל הסכמנו להיפרד. הפקק כלל לא עניין אותנו, היינו בעולם אחר.

לאחר כחודש שיחררו אותי, ועוד חזרתי ועשיתי שם מילואים.

הקרבות פסקו אך חיילי צה"ל נותרו בלבנון עוד 18 שנה לאחר מכן. רבקה: במשך אותו חודש ששמואל שהה בלבנון, לא קיבלתי ממנו אף דבר דואר, לא טלפון ולא גלויה, לא ידענו דבר, היכן הוא ומה עלה בגורלו. באותם ימים חשבתי שהגיע זמנו להשתחרר מהצבא. הוא תרם מעל ומעבר עד כה, ובגילו מותר היה לו לפרוש ממאבקים וקרבות. חיילי מילואים צעירים יותר ימלאו את מקומו.

הג"א

שמואל: בהיותי בן 54 שוחררתי משרות ביחידה קרבית, לא לפני ששלחו אותי לקורס על משוריינים.

העבירו אותי להג"א שם שיבצו אותי לתפקיד סמל מבצעים. עוד ביקשו שאתנדב למל"ח - משק לשעת חירום. הסכמתי ואז בדקו את יכולת הנהיגה שלי, לאחר שנים כה רבות בהן עבדתי כנהג משאית, וכל החודשים בהם נהגתי במילואים ובמלחמות, כל אלה לא סיפקו את הממונים במל"ח. בדקו איך אני נוסע ברברס ועוד כהנה וכהנה. לפעמים ישנם כללים ונהלים בצבא שיש להתייחס אליהם במידה מסוימת של חוש הומור.

לבסוף שוחררתי לגמרי. תהיתי אם רוצים שאמשיך לשרת גם לקראת גיל 60, אבל מסתבר שגם בצבא הבינו שתם זמני, הגיע העת שאפרוש. שירתי 34 שנים בצבא וקיבלתי תעודה וגם תודה.

בכל המלחמות בהן השתתפתי ובכל הסכנות שעברתי, כאשר לעתים הייתי קרוב לסכנת מוות, לא חשתי פחד מהו. אפילו במלחמת ששת הימים כאשר שירתי ביחידה, שהייתה בין הראשונות לצאת מביר גפגפה שבסיני, והייתי בין הראשונים שהגיעו לתעלת סואץ, וספגנו מכת אש איומה, לא היה לי שום חשש.

למרבה המזל נותרתי שלם ובריא ללא פגע. יתכן והוריי שמרו עלי מגן עדן, ואולי גם דאגתה של אשתי.

שירתי את המדינה ברצון ובאהבה. הייתי מוכן להילחם למען ארצי ולתרום ככל שהתבקשתי.

למזלי, ניצלתי ועזבתי את הארץ בה נולדתי, הגעתי למדינה שקלטה אותי בזרועות פתוחות והתחלתי כאן חיים חדשים וטובים. במשך שנות חיי ליוויתי את הארץ בהתפתחותה, והיה זה דבר מופלא - בבחינת נס. חשוב שהדורות הבאים לא ישכחו את השואה, כך אמרתי גם לתלמידי בית הספר בכפר סבא אותם פגשתי.

רבקה: אנחנו אוהבים את המדינה. כאן איש לא העליב אותי בגלל מוצאי, לא שמעתי את מילת הגנאי ז'ידן כפי שהיה בפלוישט ברומניה. לא קיבלנו דבר כשהגענו, לא הייתה אפשרות לתת, גם לא חשבנו שמגיע לנו, ולא עלה בדעתנו לבקש דבר מה. אין לנו טענות ומטענים, אין לנו תלונות כלפי הממשלה או ההנהגה. היינו מרוצים שסוף סוף אנחנו במקום עליו חלמנו. היינו חלוצים ומגשימים.

רבקה ושמואל: עבדנו קשה, בחריצות, ובנינו את עצמנו במו ידינו ובעשר אצבעותינו. למרות הכול, ובשורה התחתונה, יש לנו ארץ נהדרת, ואנשים נפלאים וגם... כאלה שפחות, כמו בכל מקום.

למרות שבימים אלה יש לנו אכזבה מהשלטון ומתופעות מכוערות, אין אנו חושבים שלצעירים

יש מה לחפש בארצות שמעבר לים. מי שנולד, גדל ולמד כאן, חייב להישאר.

למרות שבימים אלה ישנם רבים שמצבם הכלכלי גרוע עקב מגפת הקורונה, עדיין אנו סבורים שאין עוני ומסכנות, כמו ברומניה, למשל, שם ישנם רעבים ולאיש לא אכפת.

אנחנו אוהבים וגאים בילדינו, בנכדים ובנינים. המפגשים איתם משמחים אותנו. אנחנו מתגעגעים לקרובים ולרחוקים.

כניצולי שואה שסבלנו רבות והיו ימים קשים שחשבנו שלא נשרוד, לא יכולנו אף לחלום על כך שברבות הימים תהיה לנו משפחה מפוארת וגדולה, ונזכה לנכדים ולנינים. כולם מוצלחים, מתוקים ומקסימים.

על כן, אנו שמחים לתרום למדינה ולחברה הן בשירות צבאי והן בפעולות התנדבות.

28

ילדים, נכדים ונינים

משפחתנו עם רות ובני

סמדר

בהיותה בת 9 הגענו לשכונת אושיות ברחובות. סמדר למדה בכיתה ד' בבית הספר היסודי "יבניאלי". באותם ימים בית הספר כלל כיתות מא' ועד כיתה ח'. לתלמידים נערך מבחן שנקרא "סקר". המצליחים בו יכלו להמשיך

את לימודיהם בתיכון והנכשלים יכלו ללמוד במסגרות לימוד אחרות, או לצאת לעבודה. סמדר הייתה תלמידה טובה ושקדנית (התקשתה במקצוע חשבון והצטיינה במקצועות הומניים). היא המשיכה את לימודיה בבית ספר התיכון תמ"ר - תיכון מאוחד רחובות, וכיום ידוע בשמו "בית הספר התיכון ע"ש דה שליט".

סמדר הכירה חברים מתנועת "השומר הצעיר" והצטרפה לתנועה. את

סמדר ביום נישואיה

השירות הצבאי עשתה בנח"ל ולאחר מכן בחיל הים. היא למדה באוניברסיטת תל אביב בחוג להיסטוריה של עם ישראל ותנ"ך, שם הכירה את זבולון ויצמן והשניים נישאו.

בשנים הראשונות ללימודיהם הם התגוררו בפנימייה ע"ש שטיינברג בכפר סבא, או כפי שהייתה ידועה בכינויה, הפנימיה למחוננים. הנערים והנערות בפנימייה למדו בתיכון בעיר. היו אלה תלמידים מצטיינים, שלא יכלו להשתלב בבתי ספר תיכוניים בסביבתם, בעיירות מהן הגיעו, בעיקר בפריפריה, כי לא היו כאלה, או שלא היו ברמה סבירה.

זבולון עבד כמדריך בפנימייה, תוך כדי לימודיו, וכמוהו גם סמדר. לאחר ששניהם סיימו את התואר הראשון, הם החלו לחפש תעסוקה, וכך הגיעו לכרמיאל.

זבולון עבד בתיכון בצפת כמורה להיסטוריה ולאזרחות וגם ניהל יותר מאוחר את בית הספר במשך שנה אחת, כממלא מקומו של מנהל ביה"ס שיצא לשליחות בחו"ל.

לאחר ארבע שנות הוראה בצפת, הוא עבר לעבוד בתיכון המקיף ע"ש הורוביץ בכרמיאל. סמדר, שלמדה לימודי ספרנות, עבדה כספרנית בספריית בית הספר התיכון.

בכפר סבא, ב-14 בדצמבר 1974 נולדה נכדתנו הראשונה - הדר. היינו לסבתא וסבא צעירים. מרגע לידתה הייתה הדר יפהפייה. התפעלנו מיפיייה ומתווי פניה הברורים ועד היום נותרה כך.

הבאנו את סמדר לבית היולדות לאחר שהחלו הצירים, כי זבולון היה בשירות מילואים בסיני. מה מוזרות דרכי הגורל - גם אני (רבקה) ילדתי בת בכורה כשבעלי אינו לצידי, וכך גם סמדר ילדה את בתה הבכורה,

הדר בפנימייה בכפר סבא

אלא בהבדל שהפעם אנחנו הבאנו אותה לבית היולדות.

ב-28 במאי 1981 נולדה מעיין בתם השנייה של סמדר וזבולון, והפעם בבית חולים רוטשילד בחיפה (נקרא היום "מרכז רפואי בני ציון").

סמדר השלימה את לימודיה לתעודת הוראה לחינוך המיוחד ב"מכללת אורנים",

והחלה ללמד בבית הספר האזורי "משגב", בו למדו ילדי הישובים הקהילתיים והמצפים שהוקמו אז סביב כרמיאל. לאחר שנים מספר החלה לעסוק גם בהדרכת מורים במחוז הצפון, וגם לימדה במכללת הגליל המערבי.

היא יצאה לגמלאות ממשרד החינוך, ומאז היא עוסקת בכתיבת סיפורי חיים והוצאתם לאור יחד עם זבולון, שפרש אף הוא לגמלאות. קודם לכן הוא היה במשך שנים רבות פעיל ב"ארגון המורים", שם טיפל בתנאי עבודתם של המורים, כמזכיר סניף

סמדר והדר עם שמואל, רבקה ולוצ'י

הצפון של הארגון. לאחר מכן נבחר להנהלה, ובין יתר תפקידיו היה עורך עיתון המורים העל-יסודיים - "קשר עין".

משפחתם
של
סמדר
וחבולון

סמדר וזבולון, העוסקים מזה מספר שנים בכתיבת סיפורי חיים, כתבו גם את הספר הזה.

בנותיהם:

הדר נישאה לדותן מירון (השניים נפרדו) ולהם נולדו: יונתן ב-21 ביולי 2004, הלומד בכיתה י'.

אביב ילידת 21 בפברואר 2008, לומדת בכיתה ז' בחטיבת הביניים.

מעין נשואה לארז והם מתגוררים בקיבוץ חניתה, ולהם שלוש בנות:

ירדן נולדה ב-26 ביולי 2009, ולומדת בכיתה ו'.

גפן ילידת 17 באפריל 2011, ולומדת בכיתה ג'.

ולוטם ילידת ה-20 ביולי 2017 בגן בחניתה.

דני

ב-23 ביולי 1956, יצא לאוויר העולם תינוק חמוד ומיד שמנו לב לצבעו

הג'ינג'י. הדבר הבולט הייתה קווצת שיער בצבע גזר במרכז ראשו,

שליוותה אותו במשך שנים רבות, ונמשים שנוספו על פניו.

מילדות היה שובב ואהב לעשות מעשי קונדס וצבע הגזר היה תפאורה

מתאימה לאופיו.

יוצאים לפיקניק

קובי אברמוב, תושב כפר ורבורג, לקח אותנו

ברכבו לבית החולים קפלן ברחובות, שהיה

בית חולים לכל אזור הדרום. התינוק היה גדול

ושקל 3 קילו ו-800 גרם.

שמואל: למחרת התקשרתי ממזכירות המושב

לבית החולים. לשמע הבשורה שהלידה עברה

בשלוש ונולד לנו בן, חשתי אושר רב. בגאווה

ובהרגשות הבטתי בו. אהבתי אותו מהרגע

הראשון, עת הגעתי לביקור בבית החולים.

כעת אנחנו הורים לשני ילדים משני המינים.

ראיתי בו המשך לאבי ולאחי שנרצחו. החלטנו ששמו יהיה דני והשם

השני יהיה דוד. כך רשמנו בתעודת הלידה. רצינו שם ישראלי חדש,

מהמקובלים באותה תקופה. אמנם לא קראנו לו דוד, אבל בחיבה הייתי

מכנה אותו דודי.

רבקה: ברית המילה נערכה במושב. הייתי כבר אם מנוסה יותר ודני גדל והתפתח היטב ויפה. הוא לא היה אכלן גדול ואני חששתי שהילד לא יתפתח היטב אם לא יאכל מאכלים, החשובים לבניית הגוף ולהתפתחותו. ומלבד זאת, זכר חרפת הרעב שנשאתי בזיכרוני מאז אירועי השואה, גרם לכך שלא יכולתי לשאת את המחשבה שכעת, כשאוכל לא חסר, בני לא יאכל כראוי.

כאשר לא היה אוכל בביתי, ברומניה, בזמן המלחמה, ניכר בי רזון עד שעצמותיי בלטו. לא יתכן שבני יהיה אף הוא רזה כל כך, בשעה שאנחנו יכולים להעניק לו מזון.

ניסיתי לשכנעו בכל האמצעים האפשריים שיאכל את אשר בישלתי, במשיכת תשומת לבו לדברים מעניינים בסביבה, על ידי השמעת רעשים, שימוש במכסי סירים שהפכו לתופים ועוד שיטות רבות ומגוונות. כך קיוויתי לדחוף אוכל לפיו. לעתים הצלחתי ולעתים פחות. היה זה מאבק לא קל.

בסופו של דבר גדל, התפתח יפה והיה לילד שובב מאוד.

שמואל: משהו ממעשי הקונדס שלי בילדותי עבר אליו בתורשה. דני גדל בילדותו בשכונת אושיות, שם הלך לגן ואחר כך למד בבית

אנחנו עם סבתא לוצ'י, דני, מיכל ונסע

הספר היסודי ע"ש "יבניאלי".

כאשר החל את לימודיו, סמדר למדה בכיתה ו'.

סמדר: מעשי השובבות שלו בכיתה, כולל משיכת הכיסא מתחת לישיבה של המורה, דבר שגרם לנפילתה, עלו לו בעונשים לא פשוטים. מנהל בית הספר, יוסף אילן, לא היסס להשוותו אליי. "יש לך אחות ממושמעת ושקדנית, ואתה כל כך שונה ממנה", אמר משפט שכידוע יש להימנע ממנו. אבל באותם ימים הפדגוגיה לא הייתה כל כך מתקדמת, ובבית הספר לא יחסו חשיבות לקטנות שכאלה. למרבה האכזבה המורה לזמרה, ניצה, לא צרפה אותו למקהלת בית הספר. כאשר שמעה את קול זמרתו עוותה את פניה, היה ברור שזמר כבר לא יצא ממנו.

בית הספר קלט עולים רבים ממדינות ערב ובעיקר מצפון אפריקה, שלרובם לא היו הרגלי למידה, וידו הקשה של המנהל היא שגרמה לכך שיהיה סדר ומשמעת, ושהלימודים יתנהלו כסדרם. אי לכך דני טעם לא פעם את אותה יד קשה.

אחת מהסנקציות, אותם הנהיג המנהל הנכבד, הייתה שהייה ממושכת עם הפנים לקיר מתחת לגרם המדרגות שהובילו לקומת הכיתות, כשהוא נוזף קשות בתלמיד ומכנה אותו "בטלן אומלל". איננו יודעים אם איש מצוות המורים הביע התנגדות לחינוך הזה, אבל באותם ימים ההורים חיזקו את הנעשה בבית הספר, ראו במורים מקור סמכות לחינוך ולהוראה, וסמכו על המורים שהם יודעים ללמד ולחנך. רובם זכרו את הכבוד והיראה שרחשו למוריהם בארצות מוצאם.

להורי התלמידים, העולים החדשים בשכונה, להם לא היה כל פתחון פה. למרבה המזל, במשך השנים, דעת ציבור ההורים השתנתה, ולעתים נוטה לקיצוניות שנייה של חוסר יחס מכבד, ואפילו מזלזלת במורים ובאנשי החינוך.

רבקה: יש והשמענו באוזני ילדינו ביקורת נגד בית הספר, אך היה זה רק במקרים קיצוניים, בהם לא יכולנו לתמוך במעשי המורים. אבל, כאמור, במקרים בודדים.

דני: בכל זאת השתדלתי לכתוב בכתב יד מסודר וכן לשפר את מראה המחברות. באותם ימים המורים בבית הספר היסודי יחסו חשיבות רבה

לכתב יד מסודר וברור. את הטרחה להעתיק למחברות וההשתדלות לשפר את כתב היד אני זוכר. אבל למרות כל המאמצים, מחברות יפות עם כתב יד מסודר ועגול, לא צלחו בידיי

רבקה: דני לא היה תלמיד שקדן. את שיעורי הבית אך בקושי סיים, אם בכלל, וכבר היה מוכן לרדת לרחוב, להתרוצץ ולאסוף חפצים שונים ומשונים שנקרו בדרכו. מעשי הקונדס שלו לא פסקו, ותמיד הייתי מוכנה לאיזה מעשה שיתפתח לתקרית. כאשר אכן פגע במשהו או במישהו, היה רץ במהירות, חסר נשימה, מגיע ופותח את הדלת כרוח סערה ונעמד מאחוריה. לא היה צורך ביותר מכך שאדע שקרה דבר מה שידרוש את התערבותי, כנאמר "ידו בכל יד כל בו".

לעת ערב כאשר קראנו בשמו והורינו לו לעלות הביתה לארוחת ערב, היה מביא עמו גרוטאות שאסף - ענפי עצים, חפצים מברזל, מסמרים, אבנים ועוד. אלה מצאו את משכנם מתחת למיטתו, דבר שלא היה לרוחי, כי כפי שסיפרתי, סדר וניקיון היו חשובים לי. צר היה המקום וחפצים היו זרוקים בחדרו.

כאשר חזר ממעלליו ברחוב, היו בגדיו ואברי גופו הגלויים - פנים, ידיים, רגליים, מרוחים בשכבת לכלוך. את הגוף אפשר היה לרחוץ אך את הבגדים היה עליו להחליף לעתים תכופות. לא היה זה דבר של מה בכך - כזכור היו ימים שלא הייתה ברשותנו מכונת כביסה, וגם זו הראשונה שהייתה, עוד היה צורך לטרוח רבות, ואני גם הייתי מעמלנת ומגהצת הכול. דני אך יצא מפתח הבית וכבר לא ניכר שלבש בגדים נקיים.

"אמא, היכן גלגל האופניים שהבאתי אתמול והנחתי כאן?" שאל באחד הימים. היה זה גלגל מלוכלך וחלוד שהשלכתי וסילקתי עם עוד אי אלו מהחפצים שאגר, כשהגיעו לי מים עד נפש. הוא הבחין מיד בחסר, זכר כל פרט שהיה בחדרו. "איך עשית זאת?" הרים את קולו החנוק מבכי. צעקותיו הרמות הוכיחו לי שאסור לי לגעת בשום דבר, ובוודאי שלא לזרוק.

דני אהב לשחק עם ילדי השכונה במשחקים שונים - תופסת, מחבואים, ג'ולות ועוד. כל אלה שמשו לו מקור להוצאת האנרגיות הרבות שלו. כאמור, חבריו היו ילדי השכנים - טוביקה, אריאלו, וגם ורדה בתם של

רות ואליהו שהייתה בת גילו.

דני נהנה לטפס על העצים, וכזכור סיפרנו על כך שהביא את ניסים שקנה את דירתנו, תוך שהוא ממוקם על ענפי העץ, תחתיו עבר ניסים ופנה אליו בשאלה על מכירת דירה.

הדיבור לא קלח מפיו ככל הילדים. בהיותו בגיל שנתיים-שלוש נסעתי אתו לטיפול דיבור בבית החולים תל השומר. המטפלת השפתית עשתה כמיטב יכולתה. מלבד הדיבור שלא היה שוטף, הנשימה הייתה נעצרת לו ולפעמים התקשה לנשום.

דני: אחד מהזיכרונות הראשונים שלי בבית, בהיותי עדיין ילד קטן, היה כשאבא הגיע באחד הימים ובידו צב שהתחבא בתוך השריון שלו, ולא העז להוציא את ראשו החוצה. מציאות מעין אלה אהבתי, ומיד אחסנו אותו בקופסה ופיזרנו לו ירק למאכל.

אחת המשימות שאמא הטילה עליי הייתה להחזיר את אוסי מהגן. עוד אני זוכר מאותם ימים בשכונה את עגלת הירקות אותה הפכנו לעגלת סברס. בסביבות השכונה צמחו שוחות צברים, ובימות הקיץ, מספר ילדי השכונה ואני ביניהם, ניגשנו אל הצמח הקוצני ובעזרת מוט ובקצהו קופסה, הורדנו את הפרי הכתום ואספנו אותו באמצעות כפפות. ולמרות זאת מלאו ידינו קוצים לא פעם. לאחר שמלאנו את העגלה שבנו עם שללנו. הפרי המתוק היה טעים כל כך, בעיקר לאחר ששהה בקירור. היה צורך לקלף את קליפתו העבה ולחתוך שני חתכים לרוחבו משני קצותיו, וחתך אחד לאורכו מקצה לקצה, וכך אפשר היה להסיר את הקליפה לשלוף את הפרי ולאכול בהנאה. זו הייתה אחת המלאכות שמלאו את שעותינו בחופשות הקיץ.

אנחנו הילדים אהבנו לשוטט במקומות השונים שמעבר לשכונה. למשל הגענו לכפר ביל"ו הסמוך, הסתובבנו בין המשקים, בפרדסים ובשדות, בין הלולים לרפתות, ובין הכלבים שנבחו וחרצו לשון. פעם הוטלה עליי עבודה בבית הספר - להכין עבודת חקר על הרפת, ומה היה מתאים יותר מאשר להגיע לאחד המושבניקים לסקור את הרפת, לצפות על הפרות והעבודה איתן, וגם לחקור את בעל המשק.

הרחקנו לכת לקצה השכונה וחקרנו את רזיה והסודות הכמוסים בה. כפי

שהגענו לכפר ביל"ו, כך טיילנו במחוזות רחוקים, בשטחי טבע ירוקים. אז היו עוד אזורים כאלה.

חגיגת בר המצווה

רבקה: באחד מימי השישי לקראת סוף חודש יולי 1969 החלו בני המשפחה להגיע אלינו. לכבוד חגיגת בר המצווה של דני התמלא הבית באורחים, בני משפחה שהגיעו מחיפה - הדוד אברהם ואשתו סופיקה וילדיהם, דודה ססיל בעלה ברקו וילדיה, שנותרו ללינה, כדי לחגוג איתנו למחרת בבית הכנסת את העלייה לתורה, וגם לחגוג אתנו באולם השמחות ברעננה, במוצאי שבת. כך היה באותם ימים, כאשר המשפחות היו קטנות וקרובי משפחה - קרובים ורחוקים הגיעו להשתתף בשמחת האחרים. מכיוון שלא היו מכוניות פרטיות לכולם היה צורך להלין אותם, ובמשך כל אותו סוף שבוע היינו מוקפים באנשים, באווירה שמחה ונרגשת.

בשבת התכנסו כולם בבית הכנסת הגדול בכפר סבא לעלייה לתורה. לאורחים הרחוקים הצטרפו גם אלה שגרו קרוב יותר ויכלו להגיע בשבת בבוקר, ואפילו בנות הדודות של אמא - צילי וליזה. דני קרא בקול רם וצלול את ההפטרה. ההדרכה שקיבל מהרב שהכין אותו למעמד הזה התבררה כטובה מאוד. התרגשות אחזה בשמואל, הוא לא זכה לחגיגה כזאת, אבל זכה לראות את בנו חוגג. השמחה נמהלה בעצב כשהעלה בזיכרוננו כמה היו נהנים הוריו אילו נכחו במעמד הזה. אף אני מחיתי דמעה והבטתי בבני בגאווה מיציע הנשים.

לאחר השלכת סוכריות על חתן בר המצווה, כנהוג, הוגש כיבוד - עוגות שאפיתי, וביאנקה הוסיפה אף היא עוגות טעימות מעשה ידיה. בערב חגגנו באולמי רעננה. האולם היה מלא חוגגים באווירה שמחה. מסיבת בר המצווה הייתה לנו אחת ויחידה. באותם ימים חגגו בת מצווה לבנות בצניעות.

דני סיים את לימודיו בבית הספר היסודי בכפר סבא והמשיך בבית הספר אורט בעיר. בננו הוא בעל יכולות לימודיות, יש בו הבנה וגם תבונת כפיים. בעיקר, למד בעניין את המקצועות הריאליים האהובים

עליו, אבל לא היה מוכן להשקיע בלימודיו. בסוף כיתה י' נאמר לו שהוא "יכול להמשיך בלימודיו, אבל לא בבית ספרנו". לכן, נאלץ לנסוע וללמוד בבית ספר "יד גיורא" בהרצליה, גם הוא בית ספר מקצועי.

שמואל: בכל חופשה בבית הספר, כשבגר, עד לגיוס לצבא, נהג לנסוע אתי במשאית העמוסה, לקיבוצים ולמקומות השונים. הוא טייל וראה מקומות בארץ, וגם סייע לי בעבודתי.

דני: היה ברור לי שאת רוב חופשת הקיץ אבלה בנסיעות ועזרה לאבא בעבודתו, עד כי לא הבנתי כיצד הילדים האחרים אינם נוסעים עם ההורים לטייל אף הם. באותה תקופה עדיין לא נהוג היה לבלות בבתי מלון ובנסיעות לחו"ל.

את כל ההתמצאות שלי בעניינים טכניים, היכולת לתקן מכשירים, והידע שלי בחשמל ובתחומים של עבודות כפיים, למדתי מאבא. היכולת שלו עברה בירושה גם אליי.

את השירות הצבאי עשיתי בחיל האוויר. עקב יכולותיי והידע שלי בתחום הטכני, נשלחתי לקורס אלקטרוניקה בטכני של חיל האוויר בחיפה. הספקתי לשרת כשנה בשרם א-שיח בסיני. עברתי קורס באזור ברייה שליד צפת. אותו חורף היה קשה מאוד ומזג האוויר היה קר, גשום ומושלג.

בשנת 1975 נשלחתי לקורס קצינים ותפקידי הראשון היה במחנה הצבאי בסירקין, ליד פתח תקווה, ובהמשך שירתתי בקריה בתל אביב, שם הכרתי את מיכל לבית פורפר ונישאנו. אנו גרים בכפר סבא.

סגן משנה - דני כספי

שירתי שלוש שנים בצבא קבע. למדתי טכנות ועבדתי בתנובה בתחום המחשבים במשך עשר שנים, ובהמשך עברתי לעיריית תל אביב. שם עבדתי באגף המחשוב בתפקידים שונים, והיום אני אחראי על מערך

הגביה של העירייה. במשך הזמן למדתי לתואר ראשון במנהל עסקים. אני מתנדב במשטרת כפר סבא מאז 1995 רבקה ושמואל: תחילה נולד בנם הבכור, **דביר** ז"ל יליד 1983. אהבנו אותו מאוד. קודם לכן נולדו שתי הנכדות הדר ומעיין, והנה זכינו גם לנכד ראשון. דביר היה תלמיד מצטיין, מחונן. הוא למד בבית הספר אורט בכפר סבא. כאשר הלך לעולמו, הותיר אותנו כואבים עד עצם היום הזה. **נטע** נולדה אחריו ב-19 במרס 1986. היא נשואה לגיל ואמא לאלון הקטן והמקסים שנולד ב-12 בנובמבר 2018.

אוסי (אסנת)

רבקה: **ב-2 בספטמבר 1963 נולדה לנו בת נוספת, בת זקונים.** ההריון לא עבר בקלות. העלייה במדרגות הבית נעשתה קשה. רגליי עייפו והתנהלתי בכבדות. היה עליי לעבור את כל חודשי הקיץ החמים, ורק בראשית ספטמבר ילדתי בבית החולים קפלן.

לאחר הלידה התבוננתי בבתי הצעירה, בוחנת את עורה השחום, את עיניה השחורות ואת שיערה השחור, וכך נותרה כל חייה. לעתים אנשים היו מוכנים להישבע שנולדה למשפחה מזרחית. היא ירשה את הצבעים הכהים של משפחתי. השם אסנת מצא חן בעינינו וכך קראנו לה, אך מכנים אותה בשם - אוסי.

אוסי גדלה והתפתחה יפה. כאשר החלה ללכת, הייתי יורדת איתה לרחוב ורצה בעקבותיה. היא הייתה חסרת מנוח ולא הפסיקה לרוץ. באותה תקופה רזיתי מאוד, ובכלל חשתי שאין לי אנרגיה וכוח כפי שהיו כשהייתי צעירה יותר.

אוסי הייתה ילדה עצמאית מאוד מרגע שעמדה על דעתה. כשאך גדלה מעט ידעה להעסיק את עצמה, להיכנס לשכנים, או לרדת לרחוב למשחקים ללא צורך בליווי. יש לתלות זאת באופייה וגם בהיותה בת שלישית. אולי סמכתי עליה ופחות חששתי. אף היא נהגה לטפס על העצים שברחוב ובחצר. באחת הפעמים ירדה לשחק ולפתע התברר לי שהילדה "תקועה" על עץ מבלי יכולת לרדת. הייתי חסרת אונים, איך אוריד אותה משם? בלית ברירה הצליחה בסופו של דבר לרדת בכוחות עצמה, ומאז הייתה מטפסת ויורדת ללא כל עזרה ומאמץ. "היכן אוסי?" נזרקה השאלה לחלל. היא עזבה את הבית לפני זמן רב וצל צילה לא נראה ברחוב.

"האם אוסי אצלכם?" שאלנו ועברנו בין בתי השכנים. איש לא ראה ולא שמע. החשש והחרדה היו גדולים מאוד. ילדה כבת 4/5 נעלמה לפתע פתאום. השכנים הצטרפו לחיפושים. נואשנו מלמצוא אותה בשכונה. לאחר שסרקנו כל רחוב, בית ופינה, שמנו פעמינו לעיר כשאנו מחפשים ברחוב הראשי וברחובות צדדיים. בסמוך לבריכת השחייה מצאנו את האבדה... ילדה קטנה מסתובבת וכלל לא נראית מבוהלת או אבודה. נראה היה שנהנתה לטייל לבדה. מקרה דומה אירע גם בכפר סבא. בשנה הראשונה למגורינו עדיין למדה בגן הילדים,

גן חובה. באחד הימים יצאתי לקניות ברחובה הראשי של העיר, ולפתע צד מבטי ילדה קטנה ומאוד מוכרת, שעמדה בפינת הרחוב והתבוננה בעוברים ושבים. מרחוק הגיחה בריצה הסייעת בגן, וכשהתקרבה ראיתי את פניה החיוורות ואת מבטה המבוהל. לשמחת שתינו האבדה נמצאה.

"נמאס לי בגן, רציתי ללכת הביתה", ענתה הקטנה לשאלתנו מדוע עזבה ללא רשות.

בכיתה א' החלה ללמוד בבית הספר היסודי ע"ש "אוישישקין" בעיר. ולאחר מכן בתיכון ע"ש "כצנלסון". הישגיה היו טובים, אבל לא שקדה עליהם יתר על המידה. תמיד התפנתה גם לעיסוקים אחרים.

אולי: אני זוכרת את ערבי יום העצמאות שנחגגו על במת בידור ברחוב סוקולוב מול בית ההורים, כאשר הם וידידיהם צופים במופעים ממרפסת ביתנו. ואילו חברותיי ואני העדפנו לרקוד עם החוגגים ברחוב.

רבקה: היה לה זמן לחוג, לריקודים ולחברות. היא הצטרפה לסניף "השומר הצעיר" בעיר,

ובאחת הפעמים הגיעה לפנימיית הדסים עם חברתה, שרונה, שם

התקיימו ריקודים. היא פגשה בחור חביב, דני פיק. שניהם שרתו בצבא בנח"ל והגיעו להיאחזות נחל צבעון שבגליל המערבי. לאחר מכן שרתו ונותרו תקופה בקיבוץ עברון הסמוך לנהריה. השניים נישאו והתגוררו בהוד השרון ולאחר מכן עברו לחדרה.

לאחר מספר לא מועט של שנות נישואים השניים נפרדו.

אולי השלימה את לימודיה האקדמאים וכיום עובדת כמורה בבית הספר התיכון בעיר.

אולי ודני ביום נישואיהם של ליאור ורון

ילדיהם של אוסי ודני:

רון יליד 13 באוקטובר 1988 נשוי לליאור ואב לנגה המקסימה שנולדה ב- 1 בספטמבר 2019.

רז יליד 11 בדצמבר 1992.

עומר נולד ב- 16 באפריל 2001.

ילדינו: אוסי, דני וסמדר

אוסי: יש לי זיכרון של ילדות מאושרת באושיות, הבזקים של חברים, משחקים בגן, ברחוב ובחצר האחורית של הבית. אבל חוץ מהבזקים אלה, רוב הזיכרונות הם מהתמונות ומהסיפורים.

כשעברנו לכפר סבא היה מן סוג של מהפך, והרגשה שמהו טוב נקטע ליוותה אותי לאורך שנים, אבל כמובן שזו הרגשה סובייקטיבית. הייתי ביישנית ומכאן נבעה כנראה ההרגשה.

הייתי בת זקונים, כשאחי ואחותי גדולים ממני בשנים רבות. בסופו של דבר רוב הזמן הייתי יחידה בבית. הקשר להורים היה קשר חזק ואוהב, אבל במקביל היו לא מעט ניסיונות מרידה. בנוסף היה קשר חזק גם למשפחה המורחבת.

זכורות לי נסיעות לדודות ולדודים, במשאת של אבא: לקריית גת, לרעננה ולתל אביב.

היו לי לא מעט מריבות עם דני, כדרכם של אחים, שתוצאותיהן זכויות מנופצות, עקב נעליים שעפו, והזגג עבד קשה. המריבות נסבו בין היתר על הזכות לנסוע בקבינה של המשאית ולא בארגז. המריבות חלפו ופסקו שהתבגרנו. כיום, כשאנו בעלי משפחות וכבר יש לי נכדה ולדני נכד, היחסים בינינו מצוינים, והקשרים המשפחתיים בינינו לבין משפחותינו הדוקים.

בחופשות נסעתי עם אבא לעבודה בקיבוצים, וכך למדתי להכיר את כבישי הארץ ואת היישובים, גם המרוחקים ביותר.

זוכרת את ימי העצמאות מול המרפסת שלנו ברחוב סוקולוב, שם הקימו את במת יום העצמאות, וזכינו לצפות בהופעות בלי הפרעה, יחד עם "אורחי יום העצמאות", שהגיעו רק ביום החג, כי ידעו שמהבית אפשר לצפות בנוחות.

זכרונותיי כוללים גם את החברים של ההורים. אהבתי את ימי שישי בערב, כשהיה תורם של ההורים לארח את החברים למשחקי קלפים ורמי קוב. זוכרת שאחותי רשמה אותי לספרייה ומאז הרביתי לקרוא.

29

אחים ואחיות

משפחתו של שמואל

גוסטב

גוסטב, שנולד ב-11.7.1923, היה אחינו הבכור. הוא הספיק לסיים את לימודיו בבית הספר התיכון, וכמסופר בפרק על השואה, כבר עבד במפעל לקמח, עובדה שללא ספק הצילה את חייו.

גוסטב נותר ברומניה בשנות המשטר הקומוניסטי והיה בינינו קשר מכתבים.

הוא הכיר את קרולינה והשניים נישאו.

גוסטב נשלח לבוקרשט כדי לקבל תפקיד בכיר בבנק הלאומי הרומני ובהמשך חזר ליאש.

הוא המשיך בלימודיו באוניברסיטה שבעיר - לימודי כלכלה והיה למרצה באוניברסיטה עד שהגיע לתואר פרופסור, וגם לימד בבית הספר למסחר. באותם ימים תושבי רומניה שביקשו לשאת בתפקידים שונים, היו חייבים להיות חברים המפלגה הקומוניסטית.

קרולינה, רעייתו, למדה אף היא באותה אוניברסיטה בפקולטה למדעים - ביולוגיה. היא לימדה בבית ספר יסודי ובחטיבת ביניים וגם הפכה

גוסטב וקרולינה

למנהלת בית ספר יסודי.

בשלב מסוים הם יכלו לעלות ארצה, אך התלבטו מאחר והיו בעלי תפקידים, ונוסף לכך אחותה של קרולינה שהתאלמנה נישאה בשנית לאדם בעל תפקיד בכיר והשניים החליטו להישאר ביאש. מכיוון שאביהם של קרולינה ואחותה, יטי, השביע את גוסטב וקרולינה שלא ינטשו את יטי לבדה, הם עמדו בהבטחה ולא עלו. למרבה הצער, בהמשך כבר לא היו הזדמנויות להגיע לארץ, אלא כתיירים, ואכן הגיעו לביקור בשנות השבעים (פעמיים).

גוסטב

קרולינה וגוסטב הגיעו עם בתם מריקה והמפגש

היה מרגש ביותר לאחר שנים שלא התראינו.

מריקה ואנחנו

לאחר שנרגענו אפשר היה להתפנות ולשמוע על אירועים וחוויות של שתי המשפחות בשנים בהן היינו בקשר מכתבים בלבד.

לאחר עלייתם ארצה ב-1984 הם הופנו למרכז קליטת עלייה בכרמיאל, ולאחר מכן עברו לגור בחיפה. גוסטב

שמואל וגוסטב

היה מומחה לכלכלה קומוניסטית שלא התאימה לצורכי הארץ, גם לא ידע היטב את השפה העברית. הוא מצא תעסוקה כמנהל חשבונות. לגוסטב וקרולינה נולדה בת אחת - מריקה.

מריקה נישאה לתומס ונולדה להם בת אחת - אירינה.

תומס: דמותו של הנער מנדל'ה, לפי סיפוריו של גוסטב, הצטייר בדמיוני כנער חביב וחכם. לכן, אני מכנה את נכדי הצעיר בחיבה: מנדל'ה. בשנותיו האחרונות התגורר גוסטב בביתנו ואנו שמעו מפיו סיפורים רבים על המשפחה בעבר.

מריקה: אבא שלי מאוד אהב את שמואל והרבה לספר עליו. הוא התגאה באח שלו שתורם למען המדינה, והיה מודאג מאוד כששמענו על כל מלחמה שפרצה בארץ. הוא ידע ששמואל מגויס ונמצא במקומות מסוכנים.

בשנת 1977 הייתה רעידת אדמה קשה ברומניה ושמואל התקשר ודיבר עם אבא לברר אם חלילה נפגענו.

אבא אהב את ביאנקה, ניסה לעזור לה והתהלך בתחושה שאולי לא עשה מספיק למענה.

תומס: גוסטב היה אדם חרוץ שעבד קשה כדי להתקדם. למד ועבד וגם היה איש משפחה.

קרולינה נפטרה מהתקף לב וגוסטב חי עוד זמן מה אחריה ולאחר מכן נפטר אף הוא ממחלה.

סמדר: שניהם זכורים לי כאנשים עדינים ומשכילים. צר לי שלא היה לי קשר הדוק איתם, לאחר שעלו ארצה, למרות שכאשר הגיעה המשפחה לכרמיאל קיבלנו את פניהם, והיינו איתם בקשר וסייענו בימיהם הראשונים במרכז הקליטה.

יהי זכרם ברוך!

מנדל'ה (מנחם מנדל)

שמואל: איני זוכר כלל את מראהו. הוא נולד בתחילת אוגוסט 1922 והספיק אף הוא ללמוד בבית הספר התיכון למסחר כמו גוסטב, וגם עבד בבית חרושת זימברו לבירה.

מנדל'ה היה תלמיד מצטיין, ואף קיבל פרס על הישגיו הגבוהים. בטקס השתתף ראש העיר, שברך את התלמיד והעניק לו במו ידיו את הפרס. אומרים שמנדל'ה אהב ללכת יחף ורצה להגיע כך גם לטקס. הוריו בקושי שכנעו אותו שעליו להופיע לבוש בצורה מכובדת...

על מותו הטרגי סיפרתי בפרק על השואה. בהיותו קרוב לגיל 17 הוא נרצח.

יהי זכרו ברוך!

ביאנקה (בלימה)

ביאנקה נולדה ב-6 בדצמבר 1926. לאחר הרצחו של אבא ומותה של אמא, נותרנו שלושה יתומים, ללא יד מכוונת. סבתא חיה עשתה כמיטב יכולתה לסייע לנו, אבל קצרה ידה לספק לנו את כל מחסורנו. ביאנקה השתדלה כמיטב יכולתה בניהול משק הבית.

לבני המשפחה, ובעיקר לגוסטב, שהיה אחינו הגדול והרגיש את כובד האחריות לאחותו ולאחיו הצעיר, היה ברור שהטוב ביותר עבור ביאנקה שתינשא בהקדם. הוא עודד אותה להתחתן עם ליאון ויסמן מהעיר רומן הסמוכה ליאש. השידוך נעשה באמצעות ברקו, בעלה של ססיל, שהיה סוחר יינות והכיר את ליאון, בעל בית מרזח, שהיה מעוניין להינשא. ליאון היה מבוגר ממנה במספר לא מבוטל של שנים, וביאנקה הייתה עלמה צעירה ויפה.

הייתי צעיר מדי מכדי להבין ולהתערב בשידוך הזה. היו אלה נישואים מתוך חוסר ברירה. העלמה לא התלהבה מהחתן, שממש לא היה לרוחה, אבל דעתה לא נחשבה. גוסטב סבר שזה הטוב ביותר בשבילה ושהגיעה זמנה להינשא. כיתומה לא היה לה פתחון פה, והחתן נראה כבעל שיכול לפרנס אותה. זה העיקר.

בתמונת הנישואים, עיניה של הכלה מגלות את אשר חשה בליבה, עצב רב ניבט מהן.

אכן חייהם של בני הזוג לא היו חיי גן עדן, רחוק מאוד מכך. המריבות היו רבות וביאנקה לא פסקה כל חייה לטעון שהיא קורבן קבע של השואה, למרות ששרדה, כי העובדה שאיבדה את הוריה השפיעה על חייה הקשים.

ביאנקה וליאון עלו ארצה בראשית שנות החמישים.

היא הגיעה לבקר במגן. מבין הרווקים שהיו בקיבוץ, היו כאלה שלטשו אליה עין. "תעזבי את ליאון ותבואי לגור אתי בקיבוץ", הצעתי לה.

חשבתי שזאת הזדמנות טובה בארץ חדשה, להותיר את כל המכאובים מאחור ולהתחיל חיים חדשים. היא סירבה. כל חייה התלוננה, אך לא העזה להיפרד מבעלה.

הם הגיעו למגדל אשקלון וגרו בבית ערבי שנחשב לרכוש נטוש לאחר מלחמת העצמאות, עם כיבוש המקום על ידי כוחות צה"ל. לאחר מכן עברו למושב ערוגות והפכו לחקלאים. היו ברשותם שדות בהם גידלו עגבניות, מלפפונים, מלונים ועוד. מדי פעם הגענו כדי לעזור להם בעבודת הקטיפה והמשק שכלל רפת ולול.

עומדים: רבקה, דני, אמיר, שמואל חיה-סיגל ויסמן
יושבים: אוסי, סמדר, ליאון וביאנקה ויסמן

סמדר: אני זוכרת את הנסיעות אליהם. הרבנו לחגוג איתם את החגים, ראש השנה ופסח. אני זוכרת את התגייסותנו לעבודת הקטיפה. ההורים ואף אני היינו כורעים בחום הקיץ, מתכופפים וקוטפים את הירקות הטריים, הרעננים והעסיסיים - מלפפונים או עגבניות ועוד. טעמם היה ערב לחיך ואני אהבתי את ריח ניחוח האדמה ושיחי הירקות. הניתי גם לנסוע בעגלה הרתומה לסוס. העבודה במושב הייתה קשה ומייגעת וביאנקה וליאון עברו לעיר רעננה,

שנשאה אף היא אופי כפרי למחצה באותה תקופה. אהבתי את דודתי הטובה והנדיבה, הזדהיתי עם סבלה. לא היו ימים רבים וטובים בחייה. לעתים הגיעה אלינו כדי לשפוך את לבה, ולפעמים נסעה לבדה לססיל, דודתה בחיפה, כשהגיעו מים עד נפש והייתה במצוקה. ביאנקה הצטיינה בהכנת תבשילים שטעמם היה משובח, ובעת שהתארחנו אצלה נהנינו ממעשי ידיה, כולל עוגות שנראה היה תמיד כאילו יצאו זה עתה מתחת לידי של קונדיטור מיומן ומקצועי. ביאנקה נפטרה מהתקף לב. "קשים ורעים היו שני ימי חייה", כפי שהעיד יעקב אבינו על עצמו בספר בראשית.

יהי זכרה ברוך!

לביאנקה וליאון נולדו שתי בנות: רבקה וחיה. רבקה הייתה תלמידה מבריקה ולמדה כלכלה באוניברסיטה העברית בירושלים. היא נישאה ליעקב ונולדו לה מיכל ויאיר. רבקה נקראת על שם אמנו וחיה על שם סבתנו. חיה הסבה את שמה לסיגל. היא נישאה לאליעזר ולהם נולד בן בשם ברק.

הדסה, ססיל, רבקה וסמדר

משפחתה של רבקה בארץ

יונה (יוינה)

רבקה: יונה הגיע לארץ בשנות החמישים, לאחר הקמת המדינה. הוא נהג לבקר אותנו בקיבוץ מגן, שם הכיר את שושנה ונשא אותה לאישה. היא עזבה את הקיבוץ והשניים התגוררו במגדל אשקלון (כך נקראה העיר בימים ההם). בעיר הוקמה שכונת עולים ואפשר היה לרכוש בה דירה במחיר זול. יונה עבד כמחלק לחם באשקלון ובישובים בסביבתה. לאחר מכן עקרו לקריית גת. הוא עבר את המבחן של משרד הרישוי כנהג מונית וקנה מונית משלו ומספר ירוק. ההוצאה הייתה גבוהה, אך ניתנה אפשרות להחזיר את החוב בהחזר חודשי. יונה עבד כנהג מונית בחברת "יעל דרומה" במשך שנים רבות. לאחר מכן עבד במפעל

יונה ושושנה

"פולגת" לטקסטיל כאחראי רכב. רבים בקריית גת, ובעיקר מבין הוותיקים, זוכרים אותו. אחייני צביקה (צבי), נולד בעת שהתגוררו באשקלון. אנחנו סייענו ליונה ולשושנה והבאנו להם מיטת תינוק ומזרן מהקיבוץ (אמנם עדיין לא היה

שושנה, שמואל ורבקה - טיול בתל אביב ב-1949

מפעל "פולירון" ליצור מזרנים בזיקים, אבל היו מזרנים אחרים).
צביקה לחם במלחמת יום הכיפורים וזכה באות המופת על אומץ ליבו
בהצלת חיילים. אחרי נולדה חיה, הקרויה על שם סבתנו ואחריה - תמי
(תמר).

סבתא לוצ'י ויונה

צביקה נישא לעירית ולהם שתי בנות: ליאת ורעות, ובן-רועי, והם סבא
וסבתא לנכדים.
חיה נישאה לרובי ולהם ארבע בנות: הילה, מיטל, שני ומשי, והם סבא
וסבתא לנכדים.
תמי נישאה לדנדי ולהם שתי בנות ובן: ניב, אורן ועמית. ניב נשואה והיא
אם לבן.
יונה פרש לגמלאות וזמן קצר לאחר מכן חלה ונפטרה.
יהי זכרו ברוך!

שושנה, תבדל לחיים ארוכים, חיה עד היום בקריית גת.

מינה

אחותי הבכורה הגיעה לארץ בשנות החמישים, לאחר הקמת המדינה.
היא התגוררה בעיר חדרה ונישאה לנחמיה. לאחר שנפרדה ממנו עברה

לרמת גן בעקבות נישואיה לדוד לוינסון, שעבד כמנהל חשבונות בחברת
עלית. לזוג לא נולדו ילדים.
מינה נפטרה ממחלת הסרטן.
יהי זכרה ברוך!

עומדים: רחל, וילי ומינה
יושבים: שמואל, סמדר ורבקה

רחל - רשל, שלי

ביום קר ומושלג ב-24 בינואר 1929 הגיעה המיילדת שיכורה כלוט אל ביתנו. לאחר מספר שעות נולדה בת - ילדה שלישית להוריי. הייתה זו תינוקת יפה שחרחרת וכך נותרה גם בבגרותה. שתינו חלקנו חדר אחד. אני, שנולדתי אחריה, זכרתי תמיד את שלי איתי, צמודה אליי. הפרש של שלוש שנים בינינו. לא זו בלבד שאנו אחיות, אלא גם חברות טובות ואוהבות. רחל, הגדולה ממני, פרשה את חסותה עליי. הייתה לה כעין התחייבות בלתי כתובה להגן ולשמור על אחותה הקטנה. כפי שסופר, היינו חברות בתנועת השומר הצעיר, יחד הגענו בספינת המעפילים לקפריסין, וכשהיה עלינו להיפרד עקב נסיעת קבוצת ילדי עליית הנוער לארץ, היא נותרה עם חברי קבוצתה שם באי. הפרידה

רבקה, סמדר ורחל

הייתה קשה כקריעת ים סוף.
מיד עם בואה ארצה חזרנו ונפגשנו
ומאז לא נפרדנו עוד.
רחל הגיעה לקיבוץ משמר העמק
ולאחר מכן הגרעין יצא להקים
את קיבוץ זיקים (בעוטף עזה).
למרבה המזל שני הקיבוצים - זיקים
ומגן - קרובים זה לזה, כך שיכולנו
להתראות מעת לעת. ובהמשך, כפי
שספרתי, עברנו לקיבוץ זיקים.
לאחר שעזבה את הקיבוץ, עברה
לגור בתל אביב, הכירה את ברוך
קנל ונישאה לו. היא עבדה רוב ימיה
כגננת לאחר שלמדה וסיימה קורס
גננות.

שושנה, רחל ורבקה

רחל עבדה במוסד של נעמת, בו
שהו ילדים ממשפחות שלא יכלו
לגדל את ילדיהן.
לאחר מכן עבדה כגננת במעון
ברמת אביב. שמה כגננת
מצליחה, המעניקה חום ואהבה
לילדים, יצא למרחוק, והורים
רבים ביקשו שילדיהם ישתייכו
לקבוצתה.
ברוך עבד כמדריך חקלאי
במושבים ונפטר לפני שנים.
רחל מתגוררת עד היום בביתה
ברמת אביב ונעזרת במטפלת
בשם לודה, שמטפלת בה
במסירות.

לרחל וברוך שני בנים - מוטי (מרדכי) ואמיר. אמיר נשוי לרובין ולהם שני ילדים: אילנה ואורן. שניהם נשואים. אילנה אם לבן. מוטי נשוי לדפנה ולהם שלושה ילדים: טל, ליאור וגיל. טל וליאור נישאו ונולדו להם ילדים.

רחל ואני בביתם של סמדר וחבולון

סמדר: כיתר הדודים והדודות רחל אהבה אותנו, הילדים. לפני כשנתיים כתבנו ספר על חייה בשם "פנינו אל השמש העולה", וכל הרוצה לדעת עליה ביתר הרחבה ועל משפחתה, מוזמן לקרוא בספר.

30

סע וטייל

טיול בירושלים לאחר מלחמת ששת הימים

טיול בהר הרצל בירושלים, 1949

שמואל: במשאית בה נהגתי, ישבו בני המשפחה. הפעם לא הייתי בדרכי לעבודה, אלא לטיול באזור ים-המלח ועין-גדי. באותה עת עדיין לא היו מכוניות פרטיות רבות.

היה זה אי שם באמצע שנות השישים, הכבישים עדיין היו משובשים פה ושם. איתנו היו חברינו לילי ואליעזר לוינגר ובני משפחתם.

בנופש

טיול באילת

ליד מפל התנור

טיול במונטפורט

נהנינו מהרחצה במים המלוחים, השמנוניים, צפים עליהם, צופים בשקיעת השמש מאחורי ההרים, ולמחרת מהזריחה, למראה קרני שמש מפזזות מעל פני המים.

הלינה בלילה הייתה על שמיכות במשטח העליון של המשאית. הלילה החמים בעונת האביב לא הצריך כיסוי שמיכה, או בגד חם. האכילה והבילוי המשותף עם החברים גרמו לנו להנאה מרובה. סמדר גם היא זוכרת את אותו הטיול, כי באותם ימים היה זה כנסיעה לחו"ל. רק מאוחר יותר, בשנות התשעים, החלו הטיסות לחו"ל להיות דבר

שגרת ומקובל.

כפי שסיפרנו, הילדים טיילו כאשר נסעו איתי במשאית אל יעדי עבודתי. מלבד זאת היינו נוסעים לעתים קרובות, בשבתות בימי הקיץ, לחוף הים בפלמחים, חוף מענג ונעים, שלא היה מוכר ביותר, והדרך אליו ממקום חניית המשאית, ירדה דרך גבעה לא סלולה, העלייה חזרה הייתה מייגעת ולא קלה. באחת הפעמים עת עליתי ואוסי הקטנה בידיי, נתפס גבי, ובמשך זמן רב אחר כך סבלתי מכאבים. כאבי גב היו מנת חלקי במשך שנים רבות.

טיולים לחו"ל

כשהנסיעות לחו"ל הפכו לזמינות יותר, החלטנו לחזור לארץ מולדתנו ולבקר ברומניה.

שמואל: לא התגעגעתי לעיר הולדתי. כידוע, הזיכרונות הלא נעימים שנותרו בי האפילו על שנות הילדות הראשונות, שהיו טובות יותר. אך רצינו לראות את המקומות אותם לא הכרנו ברומניה, וגם ידיעת השפה עודדה אותנו לטוס לשם. הצטרפנו לטיול שאורגן על ידי מחלקת הבנייה של הקיבוץ הארצי. ביקרנו באזור טרנסילבניה, בעיר ברשוב היפה. עברנו ביערות העבותים של רומניה בהרי הקרפטים, בטירת דרקולה הידוע כערפד מוצץ הדם מעולם האגדות, שחי לפי המסופר בטירה גדולה רבת חדרים ואגפים. בוודאי בימים עברו ידעה הטירה ימים יפים יותר. ביקרנו בעיר מרמורש ועוד.

טיילנו שוב ברומניה כאשר הפעם הצטרפו אלינו ברוך ורחל. אולם אז, למרבה הצער, מזג האוויר הגשום מנע מאיתנו לטייל וליהנות כאוות נפשנו.

הגענו ליאש עיר הולדתי. מקומות הזכורים לי מילדותי התגלו לעיני וגם מקומות חדשים ושינויים לא מעטים. העיר שינתה פניה, ואני חשתי ניכור וזרות. המראות לא עוררו בי התרגשות מיוחדת. נמשכתי בעיקר למקום בו נותר זכרם של הוריי - בית העלמין. בגשם שוטף הגעתי אל קבר האחים בו קבורים אבא ומנדל'ה, שם בקול רועד קראתי את תפילת הקדיש. לא ניתן היה להגיע לקברה של אמא.

לוח הזיכרון בבית הקברות ביאש
למשה: בית הקברות

הנצחה בבית הקברות הישן (סמיר) בחיפה

היום אני מתאוה לחזור לבקר את קבר אמי, לומר קדיש, לראות שוב את מקום הולדתי והרחוב בו גרנו. סמדר, זבולון ודני ביקרו שם בטיול מאורגן וסיפרו על החוויות והתיאורים מהמקום. הם תארו את הרחוב הקטן בו גרנו כפי שזכרתי.

סמדר: בבית העלמין ביקש מדריך הטיול מהאחראית על המקום לאתר את קברה של רבקה ליזר. היא נעתרה והתקשרה למשרד הקהילה ושם מסרו לה את מקום הקבר. האחראית פילסה את הדרך בין קוצים ושיחים גבוהים. המקום לא מתוחזק היטב ואיש אינו דואג לשמר כראוי את המצבות. לפתע קראה בשמה של סבתי.

המצבה על קברה של
רבקה ליזר

המצבה נשמרה במצב סביר, ועדיין אפשר היה לקרוא את האותיות שלא הטשטשו לחלוטין, הן ברומנית והן בעברית. נפעמים עמדנו ליד הקבר. כאן קבורה הסבתא שמעולם לא הכרנו, אבל שמענו עליה רבות מפיו של אבא. קראנו את הכתוב על המצבה וצילמנו. דמעות עמדו בעיניי וההתרגשות שלנו נמשכה כל אותו היום והלילה, וגם למחרת. עמדנו ליד קבר האחים וקראנו קדיש ותפילת אל מלא רחמים. במקום יש כיתוב המתאר את אשר אירע בפוגרום בו נרצחו רבים מבני הקהילה.

עמדנו ברחוב הקטן שהיה שייך למשפחת ליזר, ובמבט אחד סקרנו אותו מתחילתו ועד סופו.

ניצבו שם מספר בתים ולא ידענו איזה מהם היה שייך למשפחתנו ואילו לדודים שלי. בקצה הרחוב נוסף בניין דירות - שיכון מימי השלטון הקומוניסטי.

רחוב משפחת ליזר ביאש

רבקה: ביקרנו גם בפלוישט, עיר הולדתנו, ונוכחנו שחלו שינויים רבים בעיר. ביתנו כבר לא היה בנמצא וגם מראה הרחוב השתנה. התרגשות אחזה בי וברחל למראה המקום, אך גם אנחנו לא חשנו געגועים רבים

ווליבנו לא כמה אל מראות הילדות.
הסקרנות משכה אותנו אל מחוז ילדותנו, ורק בדמיוננו יכולנו לשחזר
מקומות ואירועים אותם זכרנו.

שמואל: טיול נוסף בו נהנינו וגם למדנו הרבה, היה טיול מאורגן לטורקיה.
במשך כשבועיים ביקרנו במקומות קסומים ומיוחדים. ידוע שהטיול
קם ונופל על ההדרכה, ואכן, למזלנו, זכינו במדריכה ידענית וטובה,
שליוותה אותנו.

טיול בטורקיה

ביקרנו באיסטנבול, עיר מיוחדת עם אווירה המאחדת את מזרח עם
מערב. קסם המזרח שורה עליה - במסגדים, בארמון הסולטן, ברחובות,
וביניהם הרחוב הידוע רחוב איסתקלאל (העצמאות) וכיכר טַקְסִים
שבקצהו. מאידך, צידה השני של העיר כבר שייך למערב, לאירופה. גשר
מעל הבוספורוס מחבר בין שני חלקי העיר. גם טעמנו את המאכלים
הטורקיים הידועים, שחלקם הפכו גם למאכלים רומניים. רומניה הייתה
כבושה על ידי טורקיה וניכרת השפעת מאכליה. גם מילים טורקיות

השתרבבו לשפה הרומנית.

בשיט על הבוספורוס ראינו את הבתים המפוארים הבנויים לאורך הגדה וגם עלינו למקום סמוך וגבוה, משם נגלה לנו מראה העיר כולה. עיר נוספת שעוררה את התפעלותנו היא בורסה, בה מתגוררים אנשים אמידים.

מקום נוסף (שאת שמו איננו זוכרים) הרשים אותנו. היו בו פתחי מערות בהר, בהם התגוררו קדמוני אנטוליה.

טיילנו במקומות נוספים, עליהם קיבלנו הסבר מפי המדריכה - על ההיסטוריה, הגיאוגרפיה, התרבות הטורקית ועוד.

אנחנו נהנים לנסוע מדי פעם לבית מלון בטבריה, עם חברים. השהות מאורגנת על ידי ארגון הגמלאים. כמו כן, מטיילים בטיולי "עמותת יש" עליהם אני אחראי.

הטיול בטורקיה

31

הוריה של רבקה מעלייתם ועד מותם

ליקירינו שלום!
לאושרנו ולשמחתנו קיבלנו אשרת יציאה מרומניה.
נגיע בטיסה במועד...
מתרגשים לקראת הנחיתה בארץ ומחכים לה מאוד.
מתגעגעים,
אמא ואבא

אבא ויונה ברומניה

הפגישה הייתה נרגשת ביותר. דמעות
לא חסרו, חיבוקים ונשיקות לרוב. מאז
שעזבתי את הבית בשנת 1947 ועד 1956,
במשך תשע שנים לא התראינו. כאשר
נפרדנו הייתי עדיין ספק ילדה, ספק
נערה, וכעת הייתי כבר אם לשני ילדים,
ילדה בת 6 ותינוק שאך נולד. אמנם הייתה
בינינו חליפת מכתבים, אך רק אלה בלבד.
לא היו טלפונים בבתיים ושיחות לחו"ל היו
נדירות. הגעגועים היו רבים ואני ציפיתי
בקוצר רוח לפגישה המחודשת. זמן רב

אמא ואני

אמא

לפני בואם כה התרגשתי עד שלא יכולתי לישון כראוי בלילות. שמואל הכיר ופגש אותם לראשונה עם בואם ארצה.

בעסקה חשאית שנרקמה עם הממשלה הקומוניסטית ברומניה, הותר ליהודים לצאת לראשונה מאז עבר השלטון לידיה. המטוס שהביא אותם נחת בלוד. תחנה ראשונה בין תחנות חייהם בארץ הייתה בכפר ורבורג. במשך מספר חודשים הם גרו אצלנו ואחי ואחיותיי הגיעו לבקרם. דני, שנולד באותה עת, היה ילד טיפוחיהם. הם סייעו לי בטיפול ופינקו אותנו ללא גבול.

לאבא לא הייתה עבודה במקצועו, לא היה ביקוש לחליפות בארץ. כאן הסתפקו בבגדי חאקי תוצרת מפעל אתא. התפירה לפי מידות, כמעט ונסתלקה מן העולם. קנו בחנויות ופחות תפרו.

אבא היה מגהץ במגהץ ברזל, שעדיין היה נפוץ, את סדין מיטתו של דני, כדי שיהיה חם לתינוק, בימים קרים.

דני אהב אותם וזוכר אותם לטובה, מן הרגע שפקח את עיניו הם היו לצדו.

סמדר: אהבתי את סבתי וסבי. הם היו אנשים טובים וחביבים וסייעו הרבה לאמא בטיפול בנו. הרבינו לבקר אותם והם ביקרו בביתנו. אהבתי את מאכליה

של סבתא לוצ'י, אותם הכינה לי כשבאתי לבקרה. כך עשתה לכל נכדיה. בשנותיה האחרונות חדלה מהבישולים.

רבקה: חברת המגורים עמידר אפשרה להם לעבור למגורים בדירת שיכון קטנה בשכונת עולים בעיר אשקלון.

אבא נשלח לעבוד בעבודות ייעור (נקראו עבודות יזומות. הממשלה יזמה עבודות כמו ייעור וסלילת כבישים כדי לספק עבודה). הוא עבד מספר ימים בחפירת בורות עם טוריה (מעדר כבד) בשמש היוקדת. העבודה הזאת הייתה למעלה מכוחותיו.

לאחר התערבותו של יונה, הועברו ההורים לשכונת שיכון דרום בהרצליה, שם התגוררו עד יום מותם. אבא עבד בתפירה במחנה צבאי סמוך. עיקר עיסוקו היה תיקון המדים לחיילים. פלא בעיניי כיצד עשה זאת. באותה תקופה כבר סבל מרעד בידיו. הוא היה משכים קום והולך קילומטרים לא מעטים למקום העבודה, מרחיק לכת עד למרכז העיר ומעבר. ככה היה נוהג גם בחזרה וסרב לנסוע באוטובוס. רק לעתים רחוקות נסע, לא אהב את הנסיעה בתחבורה ציבורית והיה קפדן גדול בענייני סדר וניקיון. בהקפדה רבה היה מצחצח את נעליו עד שהבהיקו ולא הסכים שיתכסו באבק ובלכלוך. לכן, היה צועד על הכביש (למרבה המזל לא היו מכוניות רבות באותה עת, לא כבימינו) ולא על הדרך הכבושה, פן יתלכלכו נעליו.

ההורים, כאשר הגיעו אלינו לביקורים, סייעו לי רבות. התייצבו כשהיינו זקוקים לשמרטף, ולעזרה בבית כשנעדרתי. למשל, כשנותחתי ניתוח שקדים בבית החולים ועוד. באחת הפעמים, כאשר התארח בביתנו ברחובות, נפלה אמי במדרגות ושברה את רגלה. שבועות מספר שכבה אצלנו ואני סעדתי אותה.

לאחר שאבא נפטר, אמא האלמנה חיה שנים רבות אחריו. כשהייתה קשישה, רחל ואני הגענו לסייע לה בעבודות הבית ולהביא לה תבשילים. היא חייתה בביתה עד יומה האחרון, ולעתים התארח אצלנו ואצל יונה ורחל, אבל תמיד רק לזמן קצר. אמא אהבה את ביתה והייתה אומרת שהיא מתהלכת עם מפתח הבית ביד.

הנכדים והנכדות כולם אהבו וכיבדו את סבתא לוצ'י וסבא רובין. אבא נפטר שנים רבות לפניו מדלקת ריאות בהיותו בן 78 בספטמבר 1971. סבתא נפטרה בהיותה בת 93, בחודש דצמבר בחג החנוכה, לאחר

שנפלה ושברה את אגן הירכיים. היא הייתה צלולה עד יום מותה, שערות ראשה כמעט ולא הלבינו.

יושבים: לוצ'י, רובין ושמואל
עומדות: רחל וסמדר

מוטי: כינינו את סבתא בשם מָמו. אמא הייתה קוראת לה מאמא ומכאן גזרנו את הכנוי. את סבא כינינו זיידה (סבא ביידיש). תמיד כאשר באנו לבקר אותם, סבתא הכינה לנו מאכלים אהובים - אם זה מרק או קניידלעך, ורניקס (כיסונים ממולאים בגבינה), וגם נהגה להכין ריבות שונות. המאכלים היו טעימים מאוד ואני נזכר בהנאה בטעמים ובריחם. היינו נוסעים אליהם באוטובוס, שעצר בתחנות רבות, והדרך הייתה מתארכת, לפעמים שעתיים ויותר. אחר כך היה קל יותר כאשר אבא קנה אופנוע עם סירה בצד, ויכולנו כולנו לנסוע. שניהם קבורים בבית העלמין בהרצליה.
יהי זכרם ברוך!

הורים יקרים

לפני מספר שנים ראיינתי אתכם פעמים רבות במטרה לשמוע את סיפור חייו של כל אחד מכם. לפני שנה התחלתי בכתיבה וזבולון בעריכה, והפעולות הנדרשות כדי להביא את ספרכם לדפוס. בניגוד לפעמים אחרות שראיינתי וכתבתי לאחרים, הפעם מדובר במשפחתי ובי, והמעורבות הרגשית הייתה רבה ביותר. לא פשוטים וקלים היו חייכם. נולדתם ברומניה, ולרוע מזלכם, מילדותכם, נאלצתם לגדול באחת התקופות החשוכות והקשות בתולדות עמנו, ובתולדות האנושות במאה ה-20.

ילדותך **אבא** עברה עליך בנעימים. גדלת במשפחה חמה, אוהבת ובעלת אמצעים. הוריי, סבתי וסבי מצטיירים לי כאנשים טובים, נדיבים ואוהבים. צר לי שלא רק שלא זכיתי להכיר אותם, אף אין לי תמונה אחת שלהם, ואיני יודעת כיצד נראו. את קברה של אמך, סבתי רבקה, פקדתי בעת ביקור בעיר יאש בה חיה ונקברה. אביך ואחיך קבורים בקבר אחים בבית העלמין היהודי, בו נרצחו יהודי העיר בעת הפוגרום הידוע בשנת 1941 בתקופת השואה. שם ערכנו טקס זיכרון.

נותרת יתום מאב ולאחר זמן נפטרה גם האם. איש לא התעניין בגורלך מלבד המדריכים בקן תנועת השומר הצעיר בעיר, ואז השתנו חייך. עלית ארצה בספינת המעפילים "פאן יורק" ונשלחת עם קבוצתך למחנה מעצר בקפריסין.

עם עלייתך ארצה, מצאת את עצמך בקיבוץ גת בעיצומה של מלחמת העצמאות בדרום. לאחר מכן לא הייתה מלחמה שהחמצת, עד מלחמת לבנון הראשונה. איש למוד מלחמות אתה. לחמת אך גם היית בין הבונים. הייתה לך הזכות להיות בין מקימי קיבוץ מגן שבנגב. בהיותך כבן עשרים נישאת לאמא והנה היית אב לילדה, ואתה טרם הספקת לטעום את טעם הנעורים. לאחר עזיבת הקיבוץ נדדתם למקומות שונים מחפשים אחר פרנסה. תמיד היית טוב בתחום הטכני. היה לך ראש טוב ונבון וידיי זהב. הפכת להיות טרקטוריסט במושב כפר ורבורג וגם בניר בנים.

לבסוף התיישבתם בעיר רחובות והגעתם סוף סוף למנוחה, לנחלה וליציבות.

בינתיים נולדו עוד שני ילדים - דני ואוסי (אסנת). עבדת במחלקת הבנייה של הקיבוץ הארצי כנהג משאית. סייעת לבנייה בקיבוצים ובמקומות ישוב אחרים. עוד מעבר אחד ואחרון היה לעיר כפר סבא שם אתם גרים כבר שנים רבות עד היום.

בגמלאות אתה עוסק כבר מספר שנים בהתנדבות בעמותת "יש", ארגון העוסק בפעילות שיש בה גמילות חסדים ועזרה לזולת, גורמת לסיפוק ולשמחת חיים. אכן, אתה ואמא מביאים תועלת ושמחה לניצולי שואה בכפר סבא. כל עוד האדם חי חיים של עשיה משמעותית, כן יזכה באריכות ימים. נקווה שימים אלה של קורונה יסתיימו במהרה ותוכלו לחזור לפעילות מלאה.

אמא, ילדותך לא הייתה אמנם סוגה בשושנים כזו כשל אבא, אבל גדלת בבית שלא חסרה בו פרנסה, למרות שלא תמיד הייתה אוירה נינוחה ושמחה. סבלך היה רב בתקופת השואה בעיקר בעת שאמך נאסרה, וזמן ממושך ישבה בבית הכלא בתנאים קשים, ואביך נלקח למחנה כפייה, ואת עדיין ילדה צעירה הזקוקה לידם המטפלת והמכוונת של ההורים. ידעת ימי רעב ומחסור לא מעטים. ילדותך נגזלה ממך ואמנם משפט זה התקיים הלכה למעשה ולא כקלישאה. ראית חשיבות גדולה בקיום שפע של מזון כאחד הדברים המרכזיים בחיים. לא יכולת לשאת את המחשבה שמישהו מילדיך, וכיום גם נכדיך וניניך, לא יאכל די. חשיבות גדולה יחסת גם לנושא הסדר והניקיון.

עלית ארצה במסגרת עליית הנוער ובאמצעות קן תנועת השומר הצעיר בעיר פלוייטש. אניית המעפילים שהפלגת בה הגיעה לנמל חיפה שם הורדו המעפילים בכוח, וגורשו למחנה המעצר בקפריסין על ידי הבריטים. באכזריות ובברוטליות הורידו אתכם, הוכרחתם לעלות לאוניית גירוש. כידוע מחנות המעצר של הבריטים בקפריסין לא היו מלונות פאר בלשון המעטה. החיים שם לא היו קלים והקשיים רבים. סוף סוף, בהמשך, הגעת לארץ וכאן נשלחת לקיבוץ איילון שבגליל

המערבי.

מכיוון שחברי הקבוצה היו נערים ונערות שארגון עליית הנער פרש עליהם את חסותו, זורזה, למזלכם, היציאה מקפריסין וההגעה לארץ, וכך לא שהית שם זמן רב כרבים אחרים. אך היה עלייך להיפרד מרחל אחותך, איתה עברת את כל הדרך עד לקפריסין, וכעת היה עלייך ללכת כל אחת לדרכה. למרות שהיית עם חברי הקבוצה, נותרת לבד ללא כל קרוב משפחה ואת עדיין ספק ילדה, ספק נערה. לאחר מכן הצטרפת לגרעין שהקים את קיבוץ מגן שבנגב וכך נפלה בחיקך הזכות להיות חלוצה ובין מקימי הקיבוץ.

אמא ואבא, עד שנפגשתם, כל אחד עשה את מסע חייו לבדו ואחר כך המשכתם לשאת בעול חייכם יחדיו. לא קלה הייתה דרככם. האירועים שעברתם והתמודדות הבלתי פוסקת עם האתגרים שהציבו לכם החיים, חיזקו אתכם.

את התיאורים על החיים בקיבוץ וכל התלאות שעברו עליכם בהמשך, תיארתי בפרקים השונים. עבדתם קשה בניתם את עצמכם במו ידיכם והגעתם להישגים נאים.

מרומניה ועד כפר סבא עברתם מסע חיים דרמטי, מלא עוצמה. תמיד הייתם ביחד, "בראש אחד". הזוגיות המופלאה שלכם, מתקיימת עד עצם היום הזה. חיזקתם ותמכתם זה בזו, וכך התמודדתם עם הקשיים והאתגרים.

בכל אחד ממקומות מגורייכם מצאתם חברים וגם שכנים איתם פיתחתם יחסי רעות. עד היום יש לכם חברים איתם אתם נפגשים ואינכם בודדים. זכיתם לנכדים ונינים ואין זה מובן מאליו.

חינכתם אותנו לאורם של ערכי חריצות, יושר, אמינות, התחשבות ועזרה לזולת, נאמנות לחברים, אהבת הארץ, התמודדות עם קשיים, מסירות, נאמנות לבני זוג ועוד.

כולנו מאחלים לכם עוד שנים רבות וטובות יחדיו, בריאות ואריכות ימים עם איכות חיים.

דצמבר 2020